

398 2049571

7 254 B

7.3

โลกทัศน์ชาวसानาไทยจากวรรณกรรม

ปริญญานิพนธ์

ของ

เรณู อรรธราเมศรี

- 4 ก.ย. 2532

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

มีนาคม 2528

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

168241

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำวิทยาลัยและคณะกรรมการสอบ ให้พิจารณาปรับฐานให้
ลงโทษแล้ว เห็นสมควรรับเป็นความหนึ่งของการศึกษาความหลักสูตรปริญญาการศึกษามานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะกรรมการที่ปรึกษา

.....ว. 1๐๖๕ ประธาน

.....[Signature] กรรมการ

คณะกรรมการสอบ

.....ว. 1๐๖๕ ประธาน

.....[Signature] กรรมการ

.....[Signature] กรรมการ

ประกาศบุญประการ

การทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้เพราะผู้ศึกษาได้รับความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร อาจารย์ปرامي ขวัญแก้ว และผู้ช่วยศาสตราจารย์โมรี ชื่นสำราญ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ รวมทั้งให้ข้อคิด ให้กำลังใจ โดยตลอด ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ตลอดเวลาในการวิเคราะหฺวิจัยงานต่าง ๆ เพื่อทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ศึกษาได้รับความเอื้อเฟื้อแนะนำทฤษฎีและแนวคิดที่เป็นประโยชน์จาก ดร.สุเทพ สุนทรเกสัช อาจารย์ฉลาตชาย รมิตานนท์ ดร.พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์ อาจารย์อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และได้รับความช่วยเหลือในการหาแหล่งข้อมูลที่หายาก การวิเคราะห์สัมพันธภาพและการวิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่น จากอาจารย์เกื้อพันธ์ นาคบุปผา อาจารย์จินตนา มัยยมบุรุษ อาจารย์ลมูล จันทร์หอม อาจารย์ชูลิทธิ์ ชูชาติ อาจารย์สุกัญญา สุฉายา อาจารย์ปรีชา อุตระกุล อาจารย์ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนางกูร อาจารย์สมร เจมจีจะ อาจารย์เปรมวิทย์ วิวัฒนเศรษฐ์ นอกจากนี้ข้าพเจ้ายังได้รับความอนุเคราะห์จากคุณสุพงษ์ วิบูลเศรษฐ์ และอาจารย์สุริย์กมล จนวงศ์ ที่มีส่วนช่วยในการเขียนบทคัดย่อ อาจารย์วาสนา ทองรองแก้ว และอาจารย์กรรณิการ์ พันชนะ ที่ได้ช่วยแบ่งเบาภาระในการปฏิบัติงานประจำ ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ อาจารย์ศิริรัตน์ อาสนะ และคุณนิศยาภรณ์ วรรณะศักดิ์ ได้มีส่วนช่วยในการพิมพ์ และตรวจแก้ไขต้นฉบับ ผู้ศึกษาจึงขอขอบคุณทุกท่านที่กล่าวนามมา เพราะถ้าปราศจากท่านเหล่านี้แล้วงานวิจัยครั้งนี้คงไม่สำเร็จ จุล่งไปด้วยดี

ในที่สุดผู้ศึกษาขอแสดงความซาบซึ้งในพระคุณของอาจารย์ผู้รณมาคัมภีร์ทั้งหลาย ที่สร้างผลงานไว้ให้นุชนได้ศึกษา กับขอบคุนผู้ปวีรรคคัมภีร์เหล่านั้นที่มีส่วนช่วยให้เกิดความสะดวกในการทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

เรณู อรรธนาเมศรี

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษาครั้งนี้	7
	ความสำคัญของการศึกษาครั้งนี้	7
	ขอบเขตของการศึกษาครั้งนี้	7
	ค่านิยมศัพท์เฉพาะ	8
	วิธีดำเนินการศึกษาครั้งนี้	9
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้	10
2	สภาพทั่วไปของท้องถิ่นล้านนาไทย	16
	ตำนานประวัติศาสตร์ล้านนาไทย	16
	ล้านนาไทยสมัยที่พม่าปกครอง	17
	ล้านนาไทยสมัยเป็นประเทศราชของไทย	18
	สภาพภูมิศาสตร์ล้านนาไทย	18
	สภาพวัฒนธรรมล้านนาไทย	19
	ลักษณะวรรณกรรมล้านนาไทย	22
3	วิเคราะห์โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์	27
	โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพของบุคคล	27
	สถานภาพทางเพศหญิง	30
	สถานภาพทางเพศชาย	48
	โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองและสถานภาพทางการเมือง	65
	โลกทัศน์ที่มีต่อการกำเนิดของรัฐในล้านนาไทย	69
	โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพและบทบาทของผู้ปกครอง	87

× โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพทางชนชั้น	93
× โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น	97
× โลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและเครือญาติ	110
× โลกทัศน์ต่ออาชีพ	133
× โลกทัศน์ที่มีต่อการดำเนินชีวิต	135
4 วิเคราะห์โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ	166
โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ	166
โลกทัศน์ที่มีต่อคุณของธรรมชาติ	177
โลกทัศน์ที่มีต่อโทษของธรรมชาติ	185
โลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ	191
โลกทัศน์ที่มีต่อไสยศาสตร์	187
โลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเร้นลับในธรรมชาติ	191
โลกทัศน์ที่มีต่อคติทางศาสนา	215
5 วิเคราะห์โลกทัศน์ที่มีต่อการอบรมสั่งสอน	229
ลักษณะสังคมหรือลักษณะการอบรมสั่งสอน	232
โลกทัศน์ต่อสังคมหรือการอบรมสั่งสอน	257
สร้างระเบียบวินัยและความดีงามในตนเอง	257
สร้างคุณประโยชน์ต่อส่วนรวม	261
6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	272
สรุปผลการศึกษาค้นคว้า	272
ข้อเสนอแนะ	274

บทที่

หน้า

บรรณานุกรม 276

ภาคผนวก 283

ภูมิหลัง

ปัจจุบันนักวิชาการได้สนใจศึกษาเรื่องราวของล้านนาไทย^{*1} หลายสาขาตามนโยบายการศึกษาแผนใหม่ที่ส่งเสริมให้นักศึกษาได้ทราบและเข้าใจเรื่องราวในท้องถิ่นของตนเองมากขึ้นกว่าเดิม โลกทัศน์ของคนล้านนาไทยนั้นนับเป็นเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจศึกษากันคว้า ด้วยอาณาจักรล้านนาไทยเคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรเก่าแก่ร่วมสมัยกับอาณาจักรไทยอื่น ๆ ตั้งแต่โบราณกาล ดินแดนแถบนี้เคยเจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันมาหลายร้อยปี ประชาชนแถบนี้ล้วนมีอารยธรรมเก่าแก่เป็นของตนเองมาเป็นเวลาโดยประมาณถึง 1,200 ปี ชาวเหนือหรือที่เรียกว่า ชาวล้านนาไทยจึงได้มีโลกทัศน์เป็นของตนเอง เป็นตัวกำหนดแนวทางสร้างสรรค์วัฒนธรรมและอารยธรรมอันเป็นวิถีชีวิตสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน สังคมล้านนาไทยได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมสืบต่อกันมาอย่างเป็นระบบ โลกทัศน์ที่เป็นแก่นแท้ของชาวล้านนาไทยนั้น ได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งใหญ่หลวงและชัดเจนจากพุทธปรัชญา โลกทัศน์เหล่านี้จะปรากฏในวรรณกรรม ภาษิตคำสอน คติชาวบ้าน ความเชื่อ ตำนาน นิทาน จารีต ประเพณี และกฎหมายต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก สิ่งเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นภาพของคนล้านนาไทยในอดีต ตลอดถึงวัฒนธรรมซึ่งสั่งสมมาโดยอาศัยศาสนา การศึกษา อาชีพ และสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังจะเป็นผลให้เข้าใจเรื่องโลกทัศน์ และความคิดของคนล้านนาไทยในอดีต

* ควรใช้คำว่า ล้านนา เพราะคำว่า ล้านนา มีปรากฏในจารึก ช.ม. 7 ของ พระไชยเชษฐาธิราช พ.ศ. 2096 และทางภาคเหนือของไทยในสมัยโบราณแบ่งเขตการปกครองออกเป็นพม่า และมีกษัตริย์ของเชียงใหม่ทรงพระนามว่า กือนา แปลว่า ร้อยล้านนา ส่วนคำว่า ลาน ซึ่งแปลว่า ราบโล่ง ไม่ปรากฏมีใช้ในภาคเหนือสมัยโบราณ

¹ ประเสริฐ ณ นคร "ล้านนา ล้านช้าง" ศิลปวัฒนธรรม 4 : 29 กันยายน

ข้อมูลที่กระจัดกระจายนี้ ถ้าศึกษาวิเคราะห์ให้ลึกซึ้ง จะสามารถมองเห็นโลกทัศน์ของชนล้านนา เช่น ความคิด ความเชื่อ ประเพณี หรือความคิดที่เกี่ยวกับของมีค่าสูงหรือต่ำ เช่น รองเท้าเป็นของต่ำ หมวกเป็นของสูง ความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติ หรือประเพณีเกี่ยวกับเกษตร ฯลฯ นอกจากนี้ยังจะทราบถึงบทบาทของคนที่สั่งสอนในสังคมว่าสอนเรื่องอะไร ให้ผลแพร่หลายมากน้อยเพียงไร สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมสมัยโบราณด้วย

เนื่องด้วยชาวล้านนาไทย หรือชาวเหนือได้สร้างวัฒนธรรมชนบทประเพณีของตนเอง สืบทอดกันมาเช่นนี้ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยภาคเหนือจึงได้มีระเบียบแบบแผน และการดำเนินชีวิตแบบพื้นบ้านเป็นของตนเอง การศึกษาเกี่ยวกับโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทย จึงมีประโยชน์ในด้านให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต สภาพสังคม วัฒนธรรม ค่านิยม และภาษาในท้องถิ่นล้านนาไทยได้เป็นอย่างดี

เนื่องด้วยโลกทัศน์เป็นคำที่ยังใช้กันไม่แพร่หลายนัก ดังนั้นจึงมีท่านผู้รู้ให้ความหมายโลกทัศน์ไว้หลายนัยด้วยกัน เช่น สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ อ้างถึง William L. Bradley ให้ไว้ในหนังสือ An Introduction to Comparative Religions ว่า "โลกทัศน์คือแบบหรือโครงสร้างของโลกที่ปรากฏให้เห็น เช่น โลกทัศน์ของสังคมล่าสัตว์ก็คือ ความรู้สึกที่เขาได้รับจากการฝึกฝนในการสังเกตเกี่ยวกับการล่าสัตว์ ความรู้สึกต้องการอาหารและความตื่นเต้นเมื่อตกตาล"

ในขณะเดียวกัน ปัญญา บริสุทธิ์ และวิทย์ วิศุทเวทย์ มองโลกทัศน์ว่าเป็นเรื่องความเชื่อ หรือความนึกคิดของบุคคลที่มีผลต่อการกำหนดทิศทางของบุคคลซึ่ง ปัญญา บริสุทธิ์ ให้ให้นิยามไว้ในหนังสือโลกทัศน์ของคนไทยจากวรรณกรรมคำสอนสมัยสุโขทัย ว่า "โลกทัศน์หมายถึง ทศนะหรือความคิดเห็นที่บุคคลมีต่อโลกหรือสังคมที่เราอาศัยอยู่ แสดงให้เห็นว่าเขานึกคิดหรือรู้สึกอย่างไรต่อชีวิตที่อยู่ร่วมกันในสังคม"² และ วิทย์ วิศุทเวทย์ ได้กล่าวว่า "โลกทัศน์คือ ความเชื่ออันเป็นระบบของคน ๆ หนึ่ง เขาอาจ หูค คิด ทำอะไรต่ออะไร

¹สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ โลกทรรศน์ไทยภาคใต้ หน้า 1

²ปัญญา บริสุทธิ์ โลกทัศน์ของคนไทยวิเคราะห์จากวรรณกรรมคำสอนสมัยสุโขทัย

หลายอย่าง แต่ถ้าเขาเป็นคนคงเห็นคงวาดความหลากหลายนี้ จะเป็นเพียงภาพสะท้อนของ
ทัศนะพื้นฐานอันเดียวกัน ทัศนะพื้นฐานนี้แหละคือโลกทัศน์ของคน ๆ นั้น ทุกคนมีโลกทัศน์ วิชา
ปรัชญา จะช่วยให้เห็นโลกทัศน์ชัดเจน โลกทัศน์เป็นตัวกำหนดทิศทางของชีวิตแต่ละคน และ
เป็นตัวกำหนดทิศทางของสังคมมนุษย์ด้วย"¹ ส่วน สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคนอื่น ๆ มอง
เห็นว่า โลกทัศน์เป็นผลผลิตของการอบรมสั่งสอนของบุคคลแต่ละกลุ่มคน ซึ่งเขาได้กล่าวสรุป
ไว้ในหนังสือ โลกทรรศน์ไทยภาคใต้ ว่า "โลกทรรศน์ หมายถึง ภาพที่แลเห็น หรือหยั่งเห็น
สิ่งต่าง ๆ อันเกิดจาก ความรู้ ประสบการณ์ และวัฒนธรรมที่สืบทอดของแต่ละบุคคล หรือ
กลุ่มคนแต่ละกลุ่ม"²

จะเห็นได้ว่าโลกทัศน์มีความสำคัญและมีความหมายดังกล่าวนั้น และในบางครั้งก็
เป็นสิ่งที่รัฐบาลสามารถที่จะปลูกฝังให้เกิดในประชาชนของตนได้ จะเห็นได้จากงานวิจัยของ
จารุวรรณ ธรรมวัตร³ ซึ่งศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองจากวรรณกรรมอีสานพบว่า โลกทัศน์
บางประการของชาวอีสาน ได้รับการชี้แนะจากสถาบันของรัฐ อย่างไรก็ตามงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
ซึ่งกับเรื่องนี้ยังนับว่ามีน้อยมากในงานวิจัยที่มีอยู่ขณะนี้ต่างก็มีความสอดคล้องห้องกัน ที่พอ
จะสรุปทิศทางของสังคมของคนในแต่ละท้องถิ่นได้ ดังเช่น งานวิจัยของ จำเริญ แสงดวงแข⁴
ซึ่งศึกษาโลกทรรศน์ของชาวไทยภาคใต้ที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็กว่า สตรีต้องรักษาวลสงวนตัว
ไม่นิยมให้มีธรรมเนียมให้ชายหญิงได้พบปะพูดคุยกัน ชาวใต้มีความหวังว่าบุตรควรเป็นผู้นำใน
สังคมและครอบครัว จึงนิยมให้การศึกษาแก่บุตรชายมากกว่าบุตรหญิง นิยมความเป็นนักเลง
และอยู่รวมกันแบบสังคมเครือญาติ ดังนั้นปัญหาอาชญากรรมจุดเล็ก ๆ จึงมีลักษณะบานปลาย
ในเวลาต่อมา ชาวใต้เป็นคนรักถิ่นกำเนิด นิยมกลับไปอยู่ในท้องถิ่นของตน

¹วิทย์ วิศทเวทย์ ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต หน้า 169

²สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ โลกทรรศน์ไทยภาคใต้ หน้า 19

³จารุวรรณ ธรรมวัตร โลกทัศน์ทางการเมืองจากวรรณกรรมอีสาน 98 หน้า

⁴จำเริญ แสงดวงแข โลกทัศน์ชาวไทยภาคใต้ที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็ก

ชาวไทยภาคใต้ส่วนมากยังเลื่อมใสอยู่กับเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเครื่องรางของขลัง และการทำพิธีทางไสยศาสตร์ เพื่อให้โทษและคุณแก่ผู้อื่น ชาวไทยภาคใต้ยอมรับศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำท้องถิ่นของตน แต่ก็นำเอาลัทธิผีสงมาใช้กับพระรัตนตรัย ความเชื่อเช่นนี้ทำให้ศาสนามีลักษณะผิดเพี้ยนไปจากปรัชญาดั้งเดิม สีดา สอนศรี¹ ศึกษาเรื่องโลกทรรศน์ชาวไทยภาคใต้ จากประเพณี ได้ผลสรุปดังนี้

1. ชาวใต้นิยมรักความสนุกสนานและรื่นเริง
2. มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน
3. มีความศรัทธาในพุทธศาสนา
4. มีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ และหลักธรรมในพุทธศาสนา
5. มีความกตัญญูทวดที่ต่อบรรพบุรุษ
6. เคารพยำเกรงผู้อาวุโส

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ² ศึกษาเรื่องโลกทรรศน์ชาวไทยภาคใต้ พบว่า โลกทรรศน์ของชาวไทยภาคใต้มีหลายประการดังนี้ ชาวใต้เป็นคนรักถิ่นฐาน ช่างมองกวอดขัน ในเรื่องพฤติกรรมทางเพศ ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของพ่อแม่จะจัดการให้ ยกย่องผู้อาวุโส คนมีฐานะดี ตระกูลสูง มีความรู้ มีความกตัญญูต่อบุพการี ยกย่องชาวเมืองมากกว่าคนในชนบท ไม่รังเกียจชาวต่างชาติ นิยมความเป็นอิสระ ยึดมั่นในประเพณี รักความสนุกสนาน มีความจริงใจ ตรงไปตรงมา รักพวกพ้อง

ส่วนโลกทรรศน์ที่มีต่อธรรมชาติ พบว่าชาวไทยภาคใต้เห็นประโยชน์และโทษของธรรมชาติ เชื่ออำนาจเร้นลับของธรรมชาติ เชื่อถือธรรมชาติที่เกี่ยวกับวิญญาณ เชื่อว่าพืชบางชนิดเกิดจากสัตว์ สัตว์บางชนิดเกิดจากพืช

โลกทรรศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เรื่องความฝัน ฤกษ์ยาม เชื่อเรื่องวิญญาณ เชื่อเรื่องขวัญ เชื่อคำสาบาน

ความเชื่อต่อศาสนา เชื่อว่าศาสนาเป็นศูนย์กลางในการสร้างสรรค์ความดี เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่าชาติภพมีจริง เชื่อเรื่องพุทธคุณมากกว่าพระธรรมคุณ แต่โลกทรรศน์ของ

¹สีดา สอนศรี โลกทรรศน์ชาวใต้จากประเพณี 36 หน้า

²สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะอื่น ๆ โลกทรรศน์ชาวไทยภาคใต้ 146 หน้า

คนไทยภาคใต้ที่พบว่ามีความสอดคล้องต้องกัน ก็คือ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง กฎแห่งกรรม ซึ่งเราสรุปได้ว่า สังคมชาวภาคใต้ ยังมีความเชื่อในอำนาจนอกเหนือธรรมชาติ ส่วนงานวิจัยของ สิทธิ บุตรอินทร์¹ ซึ่งศึกษาเรื่องโลกทัศน์ชาวล้านนาไทย พบว่าระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์นั้น ชาวล้านนาเห็นคุณค่าของความกตัญญูต่อบุพการี และแสดงออกด้วยการนอบน้อมเชื่อฟัง การเคารพให้เกียรติกัน ความยำเกรง การถือศักดิ์ศรีตามอาวุโสทางวัยวุฒิ รู้จักให้อภัยแก่กัน ซึ่งเป็นลักษณะของคนใจกว้างและมีไมตรีจิตต่อกัน อย่างน้อยที่สุดก็ในฐานะมนุษย์ด้วยกันร่วมมือกันอย่างพร้อมเพรียงกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ชาวล้านนาได้ความคติประสมประสานกันระหว่างพราหมณ์กับพุทธ และความเชื่อพื้นบ้าน ดังเดิมคือ ถือว่าเทพเจ้าเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ เชื่อว่าอวิชชาเป็นตัวสร้างสมให้มนุษย์มีสภาวะคงอยู่ และสืบต่อกระบวนการชีวิตของเราเองภายใต้กฎแห่งกรรมและวัฏสงสาร

มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวล้านนามีความเชื่อปรากฏการณ์ของธรรมชาตินั้นมีสิ่งที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง ในขณะที่ความเชื่อบางประเภทของศาสนายังมีอิทธิพลลุ่มฝังความเชื่อเกี่ยวกับ เรื่องของปวงเทพ ผสมกับความคติที่เกิดจากประสบการณ์ที่มีอยู่ก่อนแล้วนั้น ยิ่งทำให้มั่นใจขึ้นอีกว่าธรรมชาติเหล่านั้นต้องมีสภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งสถิตอยู่ด้วย จึงสามารถกลั่นตาลให้เกิดปรากฏการณ์ขึ้นทั้งทางบวกและทางลบ งานวิจัยของปัญญา บริสุทธิ์² ศึกษาเรื่องโลกทัศน์ของคนไทยจากวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัย พบว่า ชาวสุโขทัยมีโลกทัศน์ดังนี้

1. ในทางศาสนาและจริยธรรม คนไทยสมัยสุโขทัยเป็นผู้มีใจอ่อนน้อมมีเหตุผล และมีอิสระในการเลือกนับถือศาสนาที่ตนเอง เลือกโดยมีเหตุผลที่สมควรที่สุดในทางจริยธรรม ได้รับการอบรมทั้งทางครอบครัว และทางประเพณีศาสนาให้เป็นผู้รักสงบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ประพฤติด้วยเหตุผลอันสมควร ปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเห็นอกเห็นใจ

2. ในทางการปกครองและทางเศรษฐกิจ การปกครองเป็นไปอย่างอะลุ่มอล่วย ทางเศรษฐกิจ คนสุโขทัยมีเสรีภาพในการค้าขายและการดำเนินกิจการอาชีพทุกอย่าง

3. ในทางวัฒนธรรม คนในสมัยสุโขทัยยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด ทางภาษา คนสุโขทัยมีความหึงแ้งและมีความสำนึกในความเป็นไทยอย่างยอดเยี่ยม

¹ สิทธิ บุตรอินทร์ โลกทัศน์ชาวล้านนา 80 หน้า

² ปัญญา บริสุทธิ์ โลกทัศน์ของคนไทยจากวรรณกรรมคำสอน 99 หน้า

เห็นได้จากการมีตัวอักษร เป็นของตนเอง ในทางศิลปกรรมมีความสามารถสูงสุดในทางช่าง ตลอดจนมีความคิดสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามเอาไว้เป็นสมบัติของบ้านเมือง จนเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยอย่างดี ได้แก่ ศิลปกรรมทางพุทธศาสนา

4. ในด้านความสำนึกทางสังคมนั้นคนไทยสมัยสุโขทัยสามารถวางระเบียบแบบแผนของสังคมไว้อย่างมั่นคงและมีเหตุผล กล่าวคือ แสดงให้เห็นว่าคนกับสังคมต้องอยู่ร่วมกัน เพราะฉะนั้นต้องรู้จักความประพฤติ 2 อย่างคือ ประพฤติต่อตนเองให้ถูกต้องไม่กระทบกระเทือนต่อผู้อื่นอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งก็คือ การทำสังคมที่ตนอยู่ให้เจริญด้วยประการต่าง ๆ

งานวิจัยของ สมบัติ จันทรวงศ์และชัยอนันต์ สมุทวณิช¹ ศึกษาเรื่องโลกทัศน์ทางการเมืองของสุนทรภู่ ให้เห็นโลกทัศน์ของสุนทรภู่ดังนี้ สุนทรภู่คงลักษณะความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ว่า โลกนี้เป็นอนิจจัง ทุกข์ และนิพพาน เป็นทางออกสุดท้ายของมนุษย์ ยอมรับความต่อเนื่องของชีวิตทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต แต่อย่างไรก็ตาม สุนทรภู่มองว่าชีวิตที่มีความหมายจริง ๆ คือชีวิตปัจจุบัน ทางออกและวิธีดำรงชีวิตของสุนทรภู่ก็คือ ทางออกและวิถีทางในชีวิตปัจจุบันเท่านั้นมิใช่นิพพานอันเป็นทางออกสำหรับทุกเวลา โดยลักษณะนี้ สุนทรภู่จึงยอมรับในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนในสังคม และสิ่งที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลง (เช่น ความทุกข์ ความไม่แน่นอน โครงสร้างของสังคม) ส่วนแล้วแต่เป็นผลของบุญกรรมที่มนุษย์ต้องพยายามหลีกเลี่ยงให้หลุดพ้นมากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไข หรือทำให้ดีขึ้น

จะเห็นว่าผลงานวิจัยของนักวิจัยทั้งหลายดังกล่าว แม้จะศึกษาแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน แต่ก็พบความสอดคล้องในแง่ที่ว่า ชาวไทยมีโลกทัศน์ที่เชื่อถือกฎแห่งกรรม และกฎแห่งกรรมนี้ได้มาจากพื้นฐานพุทธปรัชญา อันเป็นพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวไทยในปัจจุบันนี้ จากผลการวิจัยดังกล่าวแล้วได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของโลกทัศน์ในอันที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจในปรัชญาพื้นฐานของสังคมไทย ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสนใจว่า โลกทัศน์ของชาวล้านนาไทย เมื่อศึกษาจากวรรณกรรม จะมีลักษณะเช่นไร และผู้ศึกษาจะมุ่งศึกษาว่า ชาวล้านนาไทยมีโลกทัศน์ต่อโลกและชีวิต และอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดโลกทัศน์โดยวิธีใดบ้าง และได้อบรมโลกทัศน์ใดบ้าง

¹สมบัติ จันทรวงศ์และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช "โลกทัศน์ทางการเมืองของสุนทรภู่" ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย 380 หน้า

ให้แก่ลูกหลาน และโลกทัศน์นั้น ๆ ยังพอมองเห็นเป็นพฤติกรรมของคนในปัจจุบันหรือไม่ ซึ่งจะมีปรากฏในวรรณกรรมล้านนาไทย ผลของการวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ได้จากวรรณกรรมล้านนาไทยครั้งนี้ จะนำไปสู่ความเข้าใจบุคลิกลักษณะที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ต่อสังคมไทย อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันแต่ละท้องถิ่น และช่วยให้เจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะเข้าไปทำงานในท้องถิ่นเข้าใจต่อกันในท้องถิ่นได้อย่างถูกต้อง นอกจากนั้นผลในระยะไกลก็คือ จะช่วยชี้แนะทางในการสืบต่อสร้างเสริมปรัชญาชีวิต หรือค่านิยมที่เหมาะสมสำหรับคนไทย และผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะเป็นจุดกระตุ้นให้มีการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่วรรณกรรมล้านนาไทยต่อไป

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทยที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาไทย

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทย
2. เพื่อสร้างเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตของชาวล้านนาไทยชัดเจนยิ่งขึ้น
3. ผลของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะกระตุ้นให้มีการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่

วรรณกรรมท้องถิ่นและโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทย

4. ผลของการศึกษาค้นคว้าที่ได้จะเป็นแนวทางในการเสริมสร้าง สืบต่อปรัชญาชีวิต หรือค่านิยมพื้นฐานที่เหมาะสมแก่ชาวล้านนาไทยสืบไป

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ศึกษาเฉพาะวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาไทย ซึ่งมีผู้รวบรวมไว้เป็นลายลักษณ์ และได้มีการปริวรรตแล้ว จำนวน 10 เรื่อง แบ่งเป็น 3 ประเภท และได้มาจากหลายแหล่งด้วยกัน

1. วรรณกรรมศาสนา

1.1 จักกวาฬปิณี	ฉบับ	หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรจัดพิมพ์
1.2 ชินกาลมาลีปกรณ์	ฉบับ	แสง มณวิหิต
1.3 โลกสมมติราช	ฉบับ	ผดุง รุ่งเรืองศรี

2. วรรณกรรมบันเทิงอันเนื่องมาจากศาสนา

2.1 ครว้าวขอหงส์ผาคำ	ฉบับ	อุดม รุ่งเรืองศรี
2.2 กำก่ำคำ	ฉบับ	ประเทืองวิทยาจัดพิมพ์

3. วรรณกรรมคำสอน

3.1 โคลงศติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย	ฉบับ	นิตยา ไชยทิพย์
3.2 โวหารลานนา	ฉบับ	อุดม รุ่งเรืองศรี เป็นผู้รวบรวม
3.3 พระลอสอนโลก	ฉบับ	สงวนการพิมพ์ จัดพิมพ์
3.4 แก้วสอนหลาน หลานสอนคนเฒ่า	ฉบับ	ริชาร์ด เควิส และ

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ประวรรต

- 3.5 มังรายศาสตร์ ต้นฉบับเดิมเป็นฉบับเส้าไห้ โดยมีประเสริฐ ณ นคร เป็นผู้ประวรรต

ค่านิยามศัพท์เฉพาะ

1. วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาไทย ปริณิฎฐาภิธานศัพท์ฉบับนี้หมายถึง วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์ของล้านนาไทย และได้มีผู้ประวรรตไว้แล้ว มี 3 ลักษณะคือ

1.1 วรรณกรรมศาสนา ได้แก่ วรรณกรรมที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า และความเชื่อทางศาสนา คือ จักกวาฬปิณี ชินกาลมาลีปกรณ์ โลกสมมติราช

1.2 วรรณกรรมบันเทิงอันเนื่องมาแต่ศาสนา ได้แก่ วรรณกรรมที่ได้เนื้อเรื่องมาจากชาดก แต่งเพื่อให้เกิดความบันเทิงแก่ผู้อ่านโดยเฉพาะ คือ ครว้าวขอหงส์ผาคำ กำก่ำคำ

1.3 วรรณกรรมคำสอน ได้แก่ วรรณกรรมที่เป็นเนื้อหาเทศรณาคำสั่งสอนไว้ทั้งสิ้น ซึ่งอาจจะเป็นวรรณกรรมที่คัดลอกมาจากวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ และเลือกเฉพาะตอนที่ มีคำสั่งสอนมาเรียบเรียงใหม่ คือ โคลงศติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย โวหารลานนา

และยังรวมถึงวรรณกรรมที่ตัดตอนมาจากวรรณกรรมที่เขียนเป็นคำสั่งสอนขึ้นมาโดยตรง คือ
 ใ้สอนหลาน หลานสอนคนเฒ่า พระลอสอนโลก และมังรายศาสตร์

2. โลกทัศน์ชาวล้านนาไทย หมายถึง หัตถะหรือความคิดเห็นที่ชาวล้านนาไทย
 มีต่อบุคคลและสังคม แสดงให้เห็นว่าเขานึกคิดหรือรู้สึกอย่างไรต่อชีวิตที่อยู่ร่วมกันในสังคม
 โลกทัศน์ที่แสดงออกมาในรูปของ ความรู้ด้านต่าง ๆ ความเชื่อ คติประเพณี คีลธรรม กฎหมาย
 ประเพณีต่าง ๆ ตลอดจนการอบรมสั่งสอน

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

1. รวบรวมวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาไทยที่มีการปริวรรตแล้ว จำนวน 10 เรื่อง
 คือ จักกวาฬปิ่น ชินกาลมาลีปกรณ์ โลกสมมติราช ครัววชองหงส์ผาคำ กำก่ำคำ ใ้สอนหลาน
 หลานสอนคนเฒ่า พระลอสอนโลก โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย มังรายศาสตร์
 (ฉบับเส้าไ้) และโวหารลานนา

2. ศึกษาสภาพทั่วไปของท้องถิ่นล้านนาไทย และศึกษาความเป็นมาของโลกทัศน์
 จากตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อประกอบการวิเคราะห์วรรณกรรมทั้ง 10
 เรื่อง

3. วิเคราะห์โลกทัศน์ชาวล้านนาไทยที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาไทย

3.1 วิเคราะห์โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์

3.1.1 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพของบุคคล

3.1.2 โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองและสถานภาพทาง

การเมือง

3.1.2.1 โลกทัศน์ที่มีต่อการกำเนิดรัฐ

3.1.2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อลักษณะของผู้ปกครอง

3.1.2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพและบทบาทของผู้ปกครอง

3.1.2.4 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพทางชนชั้น

3.1.2.5 โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ในชนชั้น

3.1.2.5.1 ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ ขุนนาง และไพร่

3.1.2.5.2 ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้า กับข้า

3.1.3 โลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและเครือญาติ

3.1.3.1 โลกทัศน์ที่มีต่อการเลือกคู่และการแต่งงาน

3.1.3.2 โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส

3.1.3.3 โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและ

เครือญาติ

3.1.4 โลกทัศน์ที่มีต่ออาชีพ

3.1.5 โลกทัศน์ที่มีต่อการดำเนินชีวิต

3.1.5.1 โลกทัศน์ที่มีต่อจริยประเพณี

3.1.5.2 โลกทัศน์ที่มีต่อความสามัคคี

3.1.5.3 โลกทัศน์ที่มีต่อจิตใจ

3.1.5.4 โลกทัศน์ที่มีต่อความดี

3.1.5.5 โลกทัศน์ที่มีต่อความงาม

4. วิเคราะห์โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

4.1 โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ

4.1.1 โลกทัศน์ที่มีต่อคุณค่าของธรรมชาติ

4.1.2 โลกทัศน์ที่มีต่อโทษของธรรมชาติ

4.1.3 โลกทัศน์ที่มีต่อจินตนาการจากธรรมชาติ

4.2 โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

4.2.1 โลกทัศน์ที่มีต่อไสยศาสตร์

4.2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเร้นลับในธรรมชาติ

4.2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อคติทางศาสนา

5. วิเคราะห์โลกทัศน์ที่มีต่อการอบรมสั่งสอน

5.1 ลักษณะการอบรมสั่งสอน

5.2 โลกทัศน์ต่อกำสอน

6. บทสรุป และอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

จากรวณ ธรรมวัตร¹ ได้ศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองจากวรรณกรรมอีสาน โดยศึกษาจากวรรณกรรม สองประเภทคือ

1. ศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองจากวรรณกรรมปาก หรือวรรณกรรมมุขปาฐะ เช่น เพลงเต็ก นิทาน ฆะทยา คำเรียกขวัญ หมอลำและกลอนสอ

2. ศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองจากวรรณกรรมมือ หรือวรรณกรรมลายลักษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมคำสอน และวรรณกรรมทางศาสนา

จากข้อมูลทั้งสองแบบ ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมมุขปาฐะ และ วรรณกรรมลายลักษณ์ เพราะแนวคิดประการเดียวกัน มีทั้งปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองแบบ นิทานบางเรื่องมีการนำไปแต่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ แต่อย่างไรก็ตามเราสามารถสรุป แนวความคิดจากวรรณกรรม ทั้งสองเรื่องได้ว่า วรรณกรรมส่วนหนึ่งได้พยายามจัดระเบียบ ให้กับสังคม เช่น ความเชื่อ ข้อชะล่า ประเพณี วรรณกรรมคำสอนเรื่องอุปสอนหลั่น ญาคำ กองสอนไพร่ ภาพพระมุนี ยึดสิบสองกองสิบสี่ แต่วรรณกรรมอีกส่วนหนึ่งเป็นตัวเบี่ยงเบน พฤติกรรมของมนุษย์ที่ต้องการจะหนีให้พ้นจากขอบเขต กฎเกณฑ์ที่บีบรัด หรือไม่พึงประสงค์ โดยแสดงในรูปของการสำรวจอารมณ์ แบบมุขตลกล้อเลียน เช่น วรรณกรรม เรื่อง ยึดสิบสอง กองสิบสี่ ได้วางกรอบหน้าที่ของบุคคลแต่ละวัย แต่ละฐานะเรียกว่า กสอง หรือครรลอง เช่น กองเพี้ย (ครรลองของพระยา) กองไ้ (ครรลองของลูกสะไ้) กองเขย (ครรลองของ ลูกเขย) กองสงฆ์ (ครรลองสงฆ์) ในทางตรงกันข้ามมีนิทานมุขตลกล้อเลียนพระ ล้อเลียน ที่เขยกับน้องเมีย หรือลูกสะไ้กับปู่

ส่วนความหมายของโลกทัศน์ทางการเมือง ผู้เขียนหมายเอาเฉพาะการจัดการทุก สิ่งทุกอย่างเพื่อจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน แก่สังคมโดยนักการเมือง หรือฝ่ายปกครอง เป็นผู้จัดการ ผลจากการศึกษาน่าจะตั้งข้อสังเกตได้ว่า

โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมอีสาน มีสองลักษณะ คือ

1. โลกทัศน์ที่แสดงออกตามอหยาสัยของแต่ละบุคคล ตามความรู้สึกนึกคิด ที่เป็น

อิสระของตน

2. โลกทัศน์ที่แสดงออกโดยได้รับการชี้แนะจากสถาบันของรัฐ จากหน่วยงาน
บางหน่วย และจากกลุ่มลัทธิ หรืออุดมคติที่ตนสังกัดอยู่

จำเริญ แสงดวงแข¹ ศึกษาโลกทรรศน์ที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็กของชาวไทยภาคใต้
ปรากฏว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกับชาวไทยภาคอื่น แต่ก็มีส่วนที่แตกต่างจากชาวไทยภาคอื่นอย่าง
เห็นได้ชัด เช่น

สตรีต้องรักษาวลสงวนตัว ไม่นิยมให้ชายหญิงได้พบปะพูดคุยกัน ชาวใต้มีความหวังว่า
บุรุษควรเป็นผู้นำในสังคมและครอบครัว จึงนิยมให้บุตรชายได้ศึกษาเล่าเรียนมากกว่าบุตรหญิง
นิยมความเป็นนักเลงและอยู่ร่วมกันแบบสังคมเครือญาติ ดังนั้นปัญหาอาชญากรรมจุดเล็ก ๆ
จึงอาจมีลักษณะบานปลายในเวลาต่อมา ชาวใต้เป็นคนรักถิ่นกำเนิด นิยมกลับไปประกอบ
อาชีพในท้องถิ่นของตน

ชาวไทยภาคใต้ส่วนมากยังเลื่อมใสเรื่องไสยศาสตร์อยู่มาก เช่น ความเชื่อเรื่อง
เครื่องรางของขลัง และการทำพิธีทางไสยศาสตร์ เพื่อให้โทษและคุณแก่ผู้อื่น ชาวไทยภาคใต้
ยอมรับศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำท้องถิ่นของตน แต่ก็นำเอาลัทธิผีสงมาใช้กับพระรัตนตรัย
ความเชื่อเช่นนี้ทำให้ศาสนามีลักษณะผิดเพี้ยนไปจากปรัชญาดั้งเดิม

ปัญญา บริสุทธิ์² ศึกษาโลกทัศน์ของคนไทยจากวรรณกรรมคำสอนสมัยสุโขทัย
สรุปผลการวิจัยได้ว่า

1. ในทางศาสนาและจริยธรรม คนไทยสมัยสุโขทัยมีจิตใจอ่อนน้อม มีเหตุผล
และมีอิสระในการเลือกโดยมีเหตุผลสมควรที่สุด ในทางจริยธรรม ได้รับการอบรมทั้งทาง
ครอบครัว และทางประเพณี ทางศาสนา ให้เป็นผู้รักความสงบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ประพฤติ
ตนด้วยเหตุผลอันสมควร ปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเห็นอกเห็นใจ

2. ในทางการปกครองและทางเศรษฐกิจ การปกครองเป็นไปอย่างอะลุ่มอล่วย
ทางเศรษฐกิจคนสุโขทัยมีเสรีภาพในการค้าขาย และการดำเนินกิจการอาชีพทุกอย่าง

¹จำเริญ แสงดวงแข โลกทรรศน์ชาวไทยภาคใต้ที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็ก

3. ทางวัฒนธรรม คนในสมัยสุโขทัยยึดถือในขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด ทางภาษา คนสุโขทัยมีความหึง และสำนึกในความเป็นไทยอย่างยอดเยี่ยม เห็นได้จากการมีตัวอักษรเป็นของตนเอง ในทางศิลปกรรม มีความสามารถสูงสุดในทางช่าง ตลอดจนมีความคิดสร้างสรรค์ที่ดึงมาเอาไว้เป็นสมบัติของบ้านเมือง จนเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยอย่างดี ได้แก่ ศิลปกรรมทางพุทธศาสนา

4. ความสำนึกทางสังคม คนไทยสมัยสุโขทัยสามารถวางระเบียบแบบแผนของสังคมไว้อย่างมั่นคงและมีเหตุผล กล่าวคือ แสดงให้เห็นว่าคนกับสังคมต้องอยู่ร่วมกัน เพราะฉะนั้นต้องรู้จักความประพฤติ 2 อย่าง คือ ประพฤติต่อตนเองให้ถูกต้อง ไม่กระทบกระเทือนต่อผู้อื่น อย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งก็คือ การทำสังคมที่ตนอยู่ให้เจริญด้วยประการต่าง ๆ

วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์¹ ได้ศึกษาโลกทัศน์จากกีฬาและการเล่นของเด็ก ศึกษาจากเด็กบ้านกลาง ตามที่ได้จากการเล่นกีฬาและการแสดงท่าทีต่อกันในขณะที่เล่นกีฬา แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ชาวบ้านกลางถือว่าคนดีหรือคนที่ประสบความสำเร็จ คือคนที่สามารถมีชีวิตประสานสอดคล้องกับธรรมชาติได้ ดังนั้นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ก็ควรสอดคล้องกับธรรมชาติ คือกลมกลืนเข้ากับสิ่งแวดล้อม และการเล่นยังแสดงออกถึงการเชื่อกฎแห่งกรรม

สิทธิ บุตรอินทร์² ได้ศึกษาโลกทัศน์ชาวล้านนา สรุปความได้ว่า ระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ชาวล้านนาเห็นคุณค่าของความกตัญญูต่อบุคคลที่ แสดงออกด้วยการนอบน้อม เชื้อพ้อง การเคารพให้เกียรติกัน ความยำเกรง การถือศักดิ์ศรีตามอาวุโสทางวัยวุฒิและคุณวุฒิ รู้จักให้อภัยแก่กัน มีการให้ความร่วมมืออย่างพร้อมเพรียงกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ชาวล้านนาได้ความคติประสมกันระหว่างพราหมณ์และพุทธ และความเชื่อพื้นบ้านดั้งเดิม คือ ถือว่าเทพเจ้าเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ เชื่อว่าวิชาเป็นตัวละครมนุษย์ให้มีสภาวะคงอยู่และสืบต่อกระบวนการชีวิตของเราเอง ภายใต้กฎแห่งกรรม และวัฏสงสาร

¹วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ โลกทัศน์มองจากกีฬาและการเล่นของเด็ก หน้า 33-35

²สิทธิ บุตรอินทร์ โลกทัศน์ชาวไทยล้านนา 80 หน้า

มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวล้านนามีความเชื่อ ปรากฏการณ์ของธรรมชาติว่า ธรรมชาตินั้นมีสิ่งที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง ในขณะที่ความเชื่อบางประการของศาสนายัง มีอิทธิพลปลูกฝังความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของบ่วงเทพ ผสมกับความคิดที่เกิดจากประสบการณ์ ที่มีอยู่ก่อนแล้วนั้น ยิ่งทำให้มั่นใจขึ้นอีกว่า ธรรมชาติเหล่านี้ต้องมีสภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่ง อยู่ด้วย จึงสามารถกลั่นดาลให้เกิดปรากฏการณ์ขึ้นทั้งในทางบวกและทางลบ

สีดา สอนศรี¹ ศึกษาโลกทรรศน์ชาวใต้จากประเพณี ผู้วิจัยลงความเห็นว่าโลกทรรศน์ ที่ปรากฏในวรรณคดีที่แสดงให้เห็นค่านิยมชาวใต้ที่เห็นเด่น ๆ ก็คือ

1. ชาวใต้นิยมรักความสนุกสนานและรื่นเริง
2. มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน
3. มีความศรัทธาในพุทธศาสนา
4. มีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ และหลักธรรมทางพุทธศาสนา
5. มีความกตัญญูทวดต่อบรรพบุรุษ
6. เคารพยกย่องผู้อาวุโส

ทั้ง 6 ประการนี้เป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ในชีวิตของชาวใต้

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์² ศึกษาโลกทรรศน์ชาวไทยภาคใต้ จากการศึกษาสรุปความ ได้ว่า ชาวใต้เป็นคนรักถิ่นฐานเข้มนงทกวดขันในเรื่องพฤติกรรมทางเพศ ถือว่าเป็นหน้าที่ ของพ่อแม่ ยกย่องผู้อาวุโส คนมีฐานะดี ตระกูลสูง มีความรู้ มีความกตัญญูต่อบุพการี ยกย่อง ชาวเมืองมากกว่าคนในชนบท ไม่รังเกียจชาวต่างชาติ นิยมความเป็นอิสระ ยึดมั่นในประเพณี รักความสนุกสนาน มีความจริงใจตรงไปตรงมา รักพวกพ้อง

ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เห็นประโยชน์และโทษของธรรมชาติ เชื่ออำนาจเร้นลับ ของธรรมชาติ เชื่อก็ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณ เชื่อว่าพืชบางชนิดเกิดจากสัตว์ และ สัตว์บางชนิดเกิดจากพืช

¹สีดา สอนศรี โลกทรรศน์ชาวใต้จากประเพณี 36 หน้า

²สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคนอื่น ๆ โลกทรรศน์ชาวไทยภาคใต้ 149 หน้า

ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เชื่อเรื่องความฝัน
ฤกษ์ยาม เชื่อเรื่องวิญญาณ เชื่อเรื่องขวัญ เชื่อคำสาบาน

ความเชื่อต่อศาสนา เชื่อว่าศาสนาเป็นศูนย์กลางในการสร้างสรรค์ความดี เชื่อ
กฎแห่งกรรม เชื่อว่าชาติ-ภพมีจริง เชื่อในพระพุทธรูปมากกว่าพระธรรมคุณ

สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช¹ ศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองของ
สุนทรภู่ สุนทรภู่คงลักษณะความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในความเชื่อคติทางพุทธศาสนาที่ว่า โลกนี้เป็น
อนิจจัง ทุกขัง และนิพพานเป็นทางออกสุดท้ายของมนุษย์ ยอมรับความต่อเนื่องของชีวิตทั้ง
อดีตปัจจุบันและอนาคต แต่อย่างไรก็ตามสุนทรภู่มองว่าชีวิตที่มีความหมายจริง ๆ ว่าคือชีวิต
ปัจจุบัน ทางออกและวิธีดำรงชีวิตของสุนทรภู่นักก็คือ ทางออก และวิถีทางในชีวิตปัจจุบัน
เท่านั้นมิใช่หนทางอันเป็นทางออกสำหรับทุกกาลเวลา โดยลักษณะนี้ สุนทรภู่จึงยอมรับทั้งใน
ส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนของสังคม และของโลกที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลงเพราะสิ่งเหล่านี้
เป็น (เช่น ความทุกข์ ความไม่แน่นอนโครงสร้างของสังคม) ล้วนแล้วแต่เป็นผลของบุญกรรม
ที่มนุษย์ต้องพยายามหลีกเลี่ยงให้หลุดพ้นมากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไข หรือทำให้ดีขึ้น

¹สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช "โลกทัศน์ทางการเมืองของ
สุนทรภู่" ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย 380 หน้า

สภาพทั่วไปของท้องถิ่นล้านนาไทย

ตำนานและประวัติศาสตร์ล้านนาไทย

ก่อนที่จะเข้าใจและรู้จักดินแดนที่เรียกว่า อาณาจักรล้านนาไทยนั้น ควรต้องศึกษาให้เข้าใจเรื่องราวของชนชาติไทยยุคก่อนสุโขทัย ความทฤษฎีที่เชื่อกันว่า คนไทยกลุ่มต่าง ๆ อพยพมาจากทางตอนใต้ของจีน และส่วนหนึ่งมาตั้งถิ่นฐานในดินแดนล้านนาไทย โดยอยู่เป็นกลุ่มแบบนครรัฐอิสระกระจายอยู่ทั่วไป นครรัฐที่มีชื่อปรากฏในประวัติศาสตร์ราชพุทธศตวรรษที่ 12 คือ เมืองหิรัญนครเงินยาง¹ ของพระยาหลวงจักรราช^{*} ผู้เป็นต้นราชวงศ์มังราย เมืองนี้เป็นศูนย์กลางของแคว้นในระยะแรก 3 เมือง คือ เมืองหิรัญนคร เมืองฝาง และเมืองเชียงราย ต่อมาก็ขยายอาณาเขตโดยการตั้งเมืองขึ้นใหม่ เช่น เมืองเชียงทอง และเมืองยอง² เป็นต้น

สมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ขึ้นไป เป็นสมัยที่กล่าวได้ว่าเมืองยังแบ่งเป็นสองแคว้น คือ หริภุญชัยในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง และโยนกอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง ต่อเมื่อถึงสมัยพระยามังราย จึงสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าลาวจักรราชแห่งเมืองเงินยางเชียงแสน พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ทรงอำนาจมาก พระองค์ได้ปราบปรามและรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ ขึ้นเป็นอาณาจักร

หลังจากที่พระยามังรายขยายอาณาเขตในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน เป็นปึกแผ่นมั่นคงแล้ว พระองค์ยังได้ขยายอาณาเขตมาทางแถบลุ่มแม่น้ำปิง จนสามารถยึดครองนครหริภุญชัยได้สำเร็จในปี พ.ศ. 1824 ระหว่างที่ขยายดินแดนนั้น พระองค์พยายามเลือกหาราชธานีใหม่ ด้วยเสมอ ดังจะเห็นได้ว่าพระองค์ย้ายราชธานีหลายครั้งคือ จากหิรัญนครเงินยางมาตั้งที่เชียงราย เมื่อ พ.ศ. 1805 และย้ายมาตั้งที่เมืองฝางใน พ.ศ. 1811 ย้ายมาประทับที่หริภุญชัยระยะหนึ่ง แล้วสร้างเมืองชะเวาใน พ.ศ. 1826 สร้างเมืองกุมกาม³ ใน พ.ศ.

¹เมืองหิรัญนครเงินยางปัจจุบันเข้าใจว่าคือ เชียงแสน

²พระยาประชาภิจักรจักร พงศาวดารโยนก หน้า 227

³เมืองกุมกามปัจจุบันอยู่ในท้องที่ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

^{*}ในพงศาวดารโยนก ใช้คำว่า "หลวงจักรราช อินทาลมสิปกรณ" ใช้คำว่า "หลวงจักรราช"

1829 และสร้างเมืองเวียงเชียงม่วน¹ ใน พ.ศ. 1835 เพื่อตั้งเป็นราชธานี² แต่ยังไม่เป็นที่พอพระทัยนัก จนกระทั่งพบบริเวณชัยภูมิที่เหมาะสมคือ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำอิง จึงทรงสร้างราชธานีขึ้นเรียกว่า "นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่" พ.ศ. 1839 และทรงใช้ราชธานีใหม่นี้เป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักรล้านนาไทยแต่บัดมา

เชียงใหม่ปกครองโดยราชวงศ์มังรายในฐานะรัฐเอกราชตั้งแต่ พ.ศ. 1839 - 2101 รวมเวลา 262 ปี หลังจากนั้นเชียงใหม่ก็ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าและไทย สลับกันเป็นเวลากว่า 200 ปี โดยเริ่มตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าใน พ.ศ. 2101

ล้านนาไทยสมัยที่พม่าปกครอง

ภายใต้การปกครองของพม่านั้น ในชั้นแรกพม่าให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ปกครองตนเองตามเดิม เพียงแต่ส่งกองทหารประมาณหมื่นคนมาประจำเมืองเชียงใหม่ แต่ในระยะหลังเริ่มเปลี่ยนแปลงไป พม่าให้ข้าหลวงพม่ามากำกับการประจำอยู่ ซึ่งเท่ากับพม่าดำเนินการปกครองเอง และต่อมาพม่าก็เข้าควบคุมดำเนินการปกครองเชียงใหม่โดยตรงทันที เป็นการสิ้นสุดราชวงศ์มังรายอย่างแท้จริง ในชั้นต่อมาพม่าได้ขยายอำนาจเข้าสู่เมืองอื่น ๆ ในล้านนาไทย โดยเปลี่ยนแปลงเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ ตามความพึงพอใจของฝ่ายพม่า³

ถึงแม้พม่าจะปกครองอย่างเข้มงวดกดขี่เพียงใดก็ตาม ความพยายามเพื่อก่อการกบฏของชาวล้านนาไทยก็ได้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง โดยเฉพาะในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 พม่าอ่อนอำนาจลง ล้านนาไทยได้ถือโอกาสแยกตัวเป็นอิสระระยะหนึ่ง จนกระทั่ง พ.ศ. 2306⁴ พม่าก็สามารถปราบล้านนาไทยราบคาบลงอีกครั้งหนึ่ง ล้านนาไทยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าสืบมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี ชาวล้านนาไทยจึงร่วมมือกับกองทัพไทย สามารถขับไล่พม่าออกจากล้านนาไทยได้สำเร็จ และยอมเข้าสวามิภักดิ์โดยอยู่ในฐานะประเทศราชของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2317⁵

¹ เวียงเชียงม่วนคือบริเวณวัดเชียงม่วน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

² พระยาประกาศกิจกรจักร พงศาวดารโยนก หน้า 267

³ ด. หน้า 403

⁴ สรัสวดี ประยูรเสถียร การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ หน้า 29

⁵ ด. หน้า 44

ล้านนาไทยสมัยเป็นประเทศราชของไทย

เมื่อล้านนาไทยเป็นประเทศราชของไทยนั้น ฝ่ายไทยพยายามปกครองล้านนาไทยอย่างระมัดระวังเต็มที่ โดยใช้วิธีการปกครองแบบเอาอกเอาใจกัน คือยอมผ่อนผันให้เจ้าผู้ครองเมืองมีอิสระในการปกครองตนเองทุก ๆ ด้าน ตลอดจนการยกย่องให้เกียรติแก่เจ้าผู้ครองนครในโอกาสอันสมควร เชียงใหม่มีเจ้าผู้ครองนครของตนเองมาจนกระทั่ง พ.ศ. 2437¹ ได้มีการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยทรงเริ่มจัดการปกครองแบบเทศาภิบาลขึ้นเป็นการยกเลิกการปกครองแบบกินเมืองไปโดยปริยาย ตำแหน่งเจ้าประเทศราชจึงสิ้นสุดลง คงมีฐานะเป็นประมุขของชาวบ้านชาวเมืองเท่านั้น ซึ่งได้มีเจ้าเมืองในฐานะใหม่มีเพียงสององค์ คือเจ้าอินทวโรรส และเจ้าแก้ววรรัฐ เมื่อสิ้นสมัยเจ้าแก้ววรรัฐแล้วก็ไม่มีตำแหน่งนี้อีกต่อไป เชียงใหม่เปลี่ยนเป็นจังหวัดใน พ.ศ. 2476 ทาง การแต่งตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดมาปกครองจนถึงปัจจุบัน

สภาพภูมิศาสตร์ล้านนาไทย

ภูมิประเทศ ดินแดนล้านนาเป็นดินแดนที่อยู่เหนือสุดของประเทศไทย² ภูมิประเทศของล้านนาไทย มีภูเขาและเทือกเขาทอดยาวในแนวเหนือใต้ต่อเนื่องมาจากทิวเขาหิมาลัย มีเนื้อที่เพาะปลูกน้อย พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา ดินแดนส่วนนี้อยู่ระหว่างสองอาณาจักรใหญ่คือพม่า และกรุงศรีอยุธยา ล้านนาไทยมีทรัพยากรธรรมชาติอันล้ำค่า ได้แก่ ป่าไม้และแร่ธาตุต่าง ๆ เนื่องจากดินแดนล้านนาไทยมีสภาพเป็นภูเขาและเทือกเขาดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้น ดินแดนแห่งนี้จึงเป็นต้นน้ำของแม่น้ำหลายสาย เช่น แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน กก และแม่น้ำอิง และทำให้สภาพการคมนาคมลำบาก ทั้งทางบกและทางน้ำ ทำให้เมืองขยายตัวและรวมตัวกันได้ยาก แต่ในปัจจุบันความเจริญทางวิทยาศาสตร์ที่สูงมาก ทำให้การคมนาคมคล่องตัวทั้ง

¹ สรัสวดี ประยูรเสถียร การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ หน้า 64

² สุรสิงห์ ส้ารวม ฉิมพะเนาว์ "ข้อสังเกตบางประการในการศึกษาวัฒนธรรมประเพณีล้านนาเชิงมานุษยวิทยา" ศึกษาศาสตร์ 2 - 4 : 154 ตุลาคม 2526 - กันยายน 2525

ทางบก ทางน้ำและทางอากาศ เมืองต่าง ๆ ในล้านนาไทยในปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัด
แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ และน่าน หรือจังหวัดในเขต
ภาคเหนือตนเอง

ภูมิอากาศ นักภูมิศาสตร์ได้จัดภูมิอากาศของดินแดนล้านนาไทย หรือบริเวณภาคเหนือ
ในปัจจุบันเป็นแบบฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู หรือแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อน

การตั้งหมู่บ้าน มีการตั้งหมู่บ้านสองลักษณะ คือหมู่บ้านตามแนวยาว โดยยึดเส้นทาง
คมนาคมเป็นหลัก¹ เช่น ถนน แม่น้ำ หรือแนวที่ราบระหว่างภูเขา ส่วนอีกลักษณะหนึ่งคือ การ
ตั้งหมู่บ้านเป็นแนวกระจุก โดยยึดแหล่งประกอบอาชีพเป็นหลัก²

สภาพวัฒนธรรมล้านนาไทย

การดำเนินชีวิตของชาวล้านนาไทยมีลักษณะคล้ายคลึงกับพม่า เนื่องจากอาณาจักร
ล้านนาไทยเคยเป็นเมืองขึ้นของพม่ามาก่อน และต่อมาในปัจจุบันได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจาก
วัฒนธรรมไทยภาคกลางและอิทธิพลวัฒนธรรมจากประเทศตะวันตก ความเจริญทางวิทยาศาสตร์
และเทคโนโลยี การกล่าวถึงสภาพวัฒนธรรมของชาวล้านนาไทยนั้น สามารถกล่าวได้กว้างขวาง
มากมาย ดังนั้นผู้ศึกษาจึงขอเสนอสภาพทางวัฒนธรรมของชาวล้านนาไทยเป็นเรื่อง ๆ ดังต่อไปนี้

เชื้อชาติ ชาวล้านนาไทยมีลักษณะผสมกลมกลืนระหว่างสายเลือดของละว้า ไทยใหญ่
พม่า จีน และคนไทยจากภาคอื่น ๆ ทำให้ชาวล้านนาไทยมีรูปร่างสัณฐาน ผสมเหยียดตรงและ
ผิวค่อนข้างขาว³

ภาษา ใช้ภาษาเหนือหรือคำเมือง และใช้อักษรไทยยวน

ที่อยู่อาศัย แต่เดิมบ้านชาวล้านนาไทยเป็นบ้านใต้ถุนสูง ขึ้นเดี่ยว และจะมีห้องนอน
พ่อแม่ ห้องนอนลูกสาว ห้องครัว และห้องโถงที่สูงเท่ากันห้องต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว สำหรับ
ลูกสาวนั่งทำงานและสำหรับรับแขก และจะมีห้องโถงที่เล่นระดับเตี้ยลงมากกว่าห้องโถงแรก

¹ สวาท เสนาณรงค์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย หน้า 68

² อนุวิทย์ เจริญศุภกุล "เรือนไทยในภาคเหนือ" ใน เรือนไทยเดิม หน้า 36

³ สนิท สมักรการ "ลักษณะพิเศษบางประการของวัฒนธรรมภาคเหนือ" ใน
สังคมวัฒนธรรมของภาคเหนือประเทศไทย หน้า 14

หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นทางเดินก็ได้ และทุกบ้านที่หัวบันไดจะยกเป็นนั่งร้าน ตั้งหมอนสำหรับให้น้ำไว้ดื่ม ส่วนใต้ถุนบ้านก็จะเอาไว้เลี้ยงสัตว์ แต่ในปัจจุบันลักษณะบ้านของชาวล้านนาไทยจะมีลักษณะบ้านสองชั้นแต่จะไม่มีใต้ถุนสำหรับผู้คนอื่นจะกิน นอกจากเกษตรกรเท่านั้นที่ยังคงลักษณะเดิมอยู่

อาชีพหลัก เกษตรกรรมทำนา ทำไร่ถั่วลิสง ยาลูบ หอม กระเทียม แตง อ้อย ในปัจจุบันมีอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เช่น อุตสาหกรรมในบ้าน การปักผ้า ทำร่ม และมีอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เช่น โรงบ่มใบยา แต่อุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมภาคเกษตรเกือบทั้งสิ้น

อาหาร รับประทานข้าวเหนียวและผักต่าง ๆ เป็นอาหารหลัก

การแต่งกาย ชาวล้านนาไทยสมัยก่อน สตรีจะสวมผ้าถุง (ผ้าซิ่น) สวมเสื้อแขนกระบอกรัดรูปคล้าย ๆ พม่า เกาต์ผมมวยเหน็บตอกเอื้อง แต่ชนชั้นที่ยากจนบางทีก็ไม่สวมเสื้อ ส่วนชายจะสวมกางเกงขวยเซ่ง แต่เป็นผ้าห่อข้อม เรียกว่า เตี่ยวสะคอ แต่ในปัจจุบันทั้งชายและหญิงชาวล้านนาไทย จะแต่งกายตามอิทธิพลของไทยภาคกลางและประเทศทางตะวันตก

ศาสนา แสง มนวิฑูร¹ ได้กล่าวถึงความเป็นมาของพุทธศาสนาในล้านนาไทยว่าแต่เดิมมาล้านนาไทยนับถือพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งอาจจะได้รับอิทธิพลจากจีนและได้เลื่อมล้นไปในสมัยพระเจ้าอานันทกษัตริย์พม่า พระองค์เลื่อมใสในพุทธศาสนาเถรวาท จึงสั่งให้กำจัดมหายานทั้งในพม่าและล้านนาไทย² ในสมัยพ่อขุนมังราย พระองค์ได้ติดต่อกับพ่อขุนรามคำแหงได้รับเอาพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้ามาเผยแพร่ ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกนก็มีพุทธศาสนานิกายสิงหลมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ ทำให้พระสงฆ์ในสมัยนี้ตั้งใจศึกษาพระไตรปิฎกจนแตกฉาน และมีความเชี่ยวชาญในภาษามคธมากถึงกับมีการแต่งคัมภีร์ที่เกี่ยวกับธรรมะหรือประวัติศาสตร์และวรรณคดีที่เกี่ยวกับศาสนาไว้มิใช่น้อย จนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าสามฝั่งแกน ได้มีการส่งถวายพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ที่วัดโพธาราม กล่าวได้ว่าล้านนาไทยในยุคนี้มีผู้นับถือพุทธศาสนา และมีความรู้ในภาษามคธ ซึ่งเป็นภาษาในพระไตรปิฎกอย่างเยี่ยมยอดมาแล้ว

¹แสง มนวิฑูร ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในล้านนาไทย รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี หน้า 105

²ด. หน้า 107

การศึกษา ถิ่น รัตติก¹ กล่าวถึงการศึกษาในล้านนาไทยสมัยโบราณไว้ดังนี้ การศึกษาของล้านนาไทยสมัยก่อนมีความมุ่งหมายจำกัดและแคบกว่าปัจจุบันมาก กล่าวคือ มีความมุ่งหมายเน้นหนักไปในทางส่งเสริมพุทธศาสนาอันเป็น ศาสนาประจำชาติ ส่วน การศึกษานั้นวัดเป็นผู้จัดโดยมีพระเป็นครู และประชาชนก็ถือว่าการบวชเรียนย่อมได้รับ อานิสงส์แรงมาก จึงนิยมส่งลูกชายเข้าศึกษาและบวชเรียนตามวัดต่าง ๆ นอกจากจะเรียน หนังสือแล้วยังเรียนวิชาพิเศษอื่น ๆ เช่น วิชาแพทย์แผนโบราณ วิชาก่อสร้าง วิชาไสยศาสตร์ ฯลฯ

ส่วนผู้หญิงไม่มีหน้าที่บวชเรียนก็ไม่ต้องเรียนหนังสือ คงเรียนเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่ แม่บ้านเท่านั้น เช่น การทำไร่ ทำสวน ตลอดจนอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน ซึ่งพ่อแม่เป็นผู้ถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานของตนทั้งสิ้น

การศึกษาในวัดแบ่งเป็นหลายระดับ กล่าวคือ

ขั้นต้น เมื่อเด็กอายุประมาณ 10 ขวบ พ่อแม่จะนำไปฝากเป็น ชะโหมวัด (ลูกศิษย์ พระ) เพื่อจะได้เริ่มหัดอ่านหัดเขียน ตัวอักษรและตัวเลข ตลอดจนอักขรวิธีเบื้องต้น และหัดท่องคำสวดมนต์ไหว้พระ

ขั้นที่ 2 บวชเป็นเณร (ทางล้านนาเรียกว่าพระ) ซึ่งเทียบได้กับการเรียนชั้น มัธยม ในขั้นนี้จะให้หัดอ่านหัดเขียนเพิ่มขึ้น หัดจากพระธรรมลงในใบลาน หัดท่องคำสวดเวทนาน หัดอ่านพระธรรมและหัดเทศนาพระสูตรง่าย ๆ และยังเรียนอักขรขั้นสูงที่เรียกว่า สธาสนธิ (ย่อมาจากสมัญญากิชาสนธิ) เณรูปใดต้องการจะสึกก่อนอายุครบ 20 ปี ก็สึกได้ เมื่อสึกแล้วจะได้รับคำเรียกนำหน้าว่า น้อย หรือ ใหม่

ขั้นที่ 3 เณรที่บวชจนอายุครบ 20 ปี ก็จะได้รับกาเปิกเป็น ตุ้เจ้า (อุปสมบทเป็น พระ) ซึ่งเทียบได้กับการเรียนชั้นอุดมศึกษาหรือวิทยาลัย จะได้เรียนกับครูบา หรือที่หลวง ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญจริง ๆ ได้ศึกษาพระไตรปิฎก หัดเทศนาอภิธรรมขั้นสูงและศึกษาภาษามคธ อย่างพิสดาร

ตัวหนังสือที่ใช้เรียนกันอยู่สมัยนั้นมีอยู่ 3 ชนิด คือ

1. ตัวหนังสือไทยยวน หรือตัวหนังสือเมือง

¹ถิ่น รัตติก "การศึกษาในล้านนาไทยสมัยโบราณ" รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์ และโบราณคดี หน้า 52 - 55

2. ตัวหนังสือสุโขทัย หรือตัวหนังสือฝักขาม

3. ตัวหนังสือขอมไทย หรือขอมเมือง

ปัจจุบันชาวล้านนาไทยทั้งชายและหญิงนิยมศึกษาเท่าเทียมกัน เนื่องจากคนส่วนใหญ่จะจบระดับประถมศึกษาตามที่พระราชบัญญัติประถมศึกษาบังคับไว้

ประเพณี ประเพณีของชาวล้านนาไทย สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ตามหน้าที่ของประเพณีเหล่านั้น ประเพณีประเภทแรกได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิตประจำวัน ได้แก่ ประเพณีการโกนผมไฟ ประเพณีการทำบุญขวัญเดือน ประเพณีการเฒ่าสาว (จีบสาว) ประเพณีการเฒ่าแม่เฒ่า (การแต่งงาน) ประเพณีการสู่ขวัญ (เรียกขวัญ) เมื่อมีคนเจ็บป่วย ประเพณีการแห่ศพ ประเพณีการขอฝน ประเพณีการเซ่นผีผาย ประเพณีการสู่ขวัญควาย ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา ประเพณีลอยกระทง ประเพณีวันสงกรานต์

X ลักษณะวรรณกรรมล้านนาไทย

ลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมล้านนาจะเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาแทบจะทั้งสิ้น เพราะพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นสิ่งคลั่งใคล้ใจอันสูงสุดในการสร้างสรรค์วรรณกรรมของกวีชาวล้านนาไทย ฉัตรยุพา สวัสดิทิงศ์¹ กล่าวว่า "พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อเนื้อหาวรรณกรรมที่กวีสร้างสรรค์ขึ้นมา วรรณกรรมล้านนาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมตำนานหรืออธิบายขยายความพระไตรปิฎกหรือชาดกนั้นเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับพุทธศาสนา และส่วนใหญ่จะแต่งด้วยภาษาบาลีทั้งสิ้น" เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ของพระรัตนปัญญาเถระ จักกวาฬกปิณีของพระสิริมังคลาจารย์ ฯลฯ วรรณกรรมนิทานส่วนใหญ่ของล้านนาก็มีลักษณะอ้างอิงพระพุทธศาสนา คืออ้างว่าเป็นชาดกที่ว่าด้วยพระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ทั้งสิ้น เช่น เรื่องคว่ำขอหงส์ผาคำและก่ำก่ำคำ ส่วนวรรณกรรมคำสอนนั้นก็มีเนื้อหาที่มุ่งจะกล่าวสั่งสอนทางจริยธรรมหรือให้คติธรรมแก่คนในระดับต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ชั้นผู้ปกครองลงมาจนถึงชนชั้นไพร่หรือข้าทาส เช่น เรื่องพระลอสอนโลก โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย แก้วสอนหลาน หลานสอนคนเฒ่า เป็นต้น

¹ฉัตรยุพา สวัสดิทิงศ์ "บทบาทของพุทธศาสนาในวรรณกรรมล้านนา" ศึกษาศาสตร์สาร

นอกจากนั้นจะสังเกตเห็นได้ว่าช่วงใดที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในล้านนาไทยก็ปรากฏว่ามีกวีเพิ่มขึ้นและกวีเหล่านี้ยังสร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรมเป็นจำนวนมากมาย จะเห็นได้จากรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์ลำดับที่ 9 แห่งราชวงศ์เม็งรายพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์มีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ของโลกที่ วัดเจ็ดยอดหรือวัดโพธารามมหาวิหารเมื่อ พ.ศ. 2020 ในสมัยนี้พระสงฆ์ของล้านนาได้ ศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแตกฉานจนมีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลีเป็นอันมาก พระสงฆ์หลายรูป ได้แต่งวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนา และตำราภาษาบาลีไว้มากมาย อีกสมัยหนึ่งที่พระสงฆ์ ล้านนามีความรู้แตกฉานและเชี่ยวชาญในภาษาบาลีจนแต่งกัมภีร์และวรรณกรรมที่เกี่ยวกับ พุทธศาสนาไว้มากมาย คือรัชสมัยของพระเมืองแก้วกษัตริย์ลำดับที่ 11 แห่งราชวงศ์เม็งราย พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงในฐานะกวีในสมัยนั้น เช่น พระโพธิธรรมาจารย์ พระสิริมังคลาจารย์ พระรัตนเถระ พระญาณกิตติเถระ เป็นต้น "เมื่อพิจารณาถึงตัวกวีล้านนาเท่าที่สืบทราบได้¹ พบว่า กวีชาวล้านนา ส่วนใหญ่จะเป็นพระสงฆ์หรือเคยบวชเรียนมาแล้วทั้งสิ้น" และวรรณกรรมล้านนาเริ่มเจริญ รุ่งเรืองตั้งแต่ครั้งสังคายนาพระไตรปิฎกในช่วงศตวรรษที่ 20 และ 21 แห่งพุทธกาล² และมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมในยุคต่อ ๆ มา

วรรณกรรมล้านนามี 2 ลักษณะคือวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ ในที่นี้จะพูดถึงวรรณกรรมประเภทลายลักษณ์เพราะเกี่ยวข้องกับข้อมูลที่น่ามาศึกษา วรรณกรรม ประเภทลายลักษณ์นี้จะจารลงในใบลานหรือเขียนลงในใบเสมา (สมุดข่อย) โดยใช้อักษร ลานนาหรือตัวอักษรฝักขามในการจารและเขียนหรือคัดลอกกันต่อ ๆ มา ด้วยความเจริญทาง ด้านวรรณกรรมในอดีต ล้านนาไทยจึงมีกัมภีร์ใบลานหรือสมุดข่อยที่บันทึกวรรณกรรมต่าง ๆ เป็นจำนวนมากมหาศาล วรรณกรรมเหล่านี้บางส่วนก็มีการปริวรรตแล้ว บางส่วนก็ยังไม่ปริวรรต สำหรับในปริณัยนิพนธ์ฉบับนี้ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาวรรณกรรมล้านนาที่ได้มีการปริวรรตแล้ว 10 เรื่อง ซึ่งเป็นตัวแทนของวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ คือวรรณกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา 3 เรื่อง ได้แก่ อินกาลมาลีปกรณ์และจักกวัตติโกปนิ โลกสมมติราชนิพนธ์เทวมนี

¹ อดิสรุพา สวัสดิพิงศ์ "บทบาทของพุทธศาสนาในวรรณกรรมล้านนา"

ด้วยศาสนา 2 เรื่องคือ คร่าวของหงส์ผาคำและก่ำก่ำคำ และวรรณกรรมคำสอน 5 เรื่องคือ พระลอสอนโลก โคลงคดีคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย เก้าสอนหลานหลานสอนคนเก่า และโวหารลานนา และมังรายศาสตร์ แต่ละเรื่องมีเนื้อหาย่อ ๆ ดังต่อไปนี้

ชินกาลมาลีปกรณ์¹ ผู้แต่งคือพระรัตนปัญญาเถระแต่งเป็นภาษาบาลีระหว่าง พ.ศ. 2026 ฉบับที่ใช้ศึกษานี้ ร.ค.ท. แสง มนวิthur ได้แปลเป็นภาษาไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2500 ลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยแก้ว มีเนื้อเรื่องว่าด้วยพุทธประวัติตั้งแต่ครั้งพระองค์ยังทรงเป็น พระโพธิสัตว์ จนกระทั่งมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะทรงตรัสรู้และปรินิพพาน กล่าวถึงประวัติ ล้านนาไทยการสร้างเมืองหริภุไชย ตลอดจนการเผยแผ่พุทธศาสนาในล้านนาไทย

จักรวาทิพนธ์ ผู้แต่งคือพระสิริมังคลาจารย์ แต่งด้วยภาษาบาลีแต่งเมื่อ พ.ศ. 2063 ฉบับที่ใช้ศึกษานี้เป็นฉบับที่หอสมุดแห่งชาติตรวจชำระเรียบเรียง นายทินกร ทองเสวต เป็นผู้แปล ลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยแก้ว เนื้อเรื่องแบ่งเป็น 6 กัณฑ์ที่ 1 แสดงจักรวาท โดยสรุป กัณฑ์ที่ 2 แสดงเรื่องภูเขากัณฑ์ที่ 3 แสดงแม่น้ำมหาสมุทร กัณฑ์ที่ 4 แสดงเรื่อง ทวีป กัณฑ์ที่ 5 แสดงเรื่องภูมิต่าง ๆ กัณฑ์สุดท้าย แสดงข้อเบ็ดเตล็ด

คร่าวของหงส์ผาคำ ฉบับเทียบอักษรล้านนา ผู้แต่งคือพระยาโลมาวิสัย อุดม รุ่งเรืองศรี เป็นผู้รวบรวม ลักษณะคำประพันธ์เป็นคร่าวขอ ผู้สนใจจะศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือของ ประคอง นิมมานเหมินท์² คร่าวขอนี้มีความยาว 17 บท และมีโคลงสรุปใจความของบทนั้น ๆ อยู่ตอนท้าย เนื้อเรื่องเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ลงมา เกิดเป็นโอรสของกษัตริย์แห่งเมืองปาราสีแล้วถูกพระมารดาเลี้ยงทิ้งหกลกกลืนแก้งตั้งแต่ แรกประสูติโดยการนำลูกสุนัขมาสืบเปลี่ยนแล้วนำพระองค์ไปทิ้ง พระอินทร์สงสารจึงนำไปเลี้ยง ไซ้บนสวรรค์ พระมารดาก็ถูกขับไล่ออกจากเมืองพร้อมด้วยลูกสุนัข ในที่สุดพระอินทร์ส่ง พระโพธิสัตว์ลงมาอยู่กับพระมารดา ได้แสดงบุญญาภิหารต่าง ๆ เช่น ข่ายกษัตริย์ประตูเมือง และติดตามเอาตัวพระเจ้าย่ากลับคืนเมืองได้ จึงเป็นที่ยอมรับของพระบิดา ได้กลับเข้าครอบครอง เมืองปาราสีสืบต่อจากพระบิดา

¹ ประคอง นิมมานเหมินท์ ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ หน้า 44

² ด. หน้า 208

ก่ำก่ำคำ ตอนท้ายของเรื่องบอกไว้ว่านายโด้ต เป็นผู้แต่ง แต่งเป็นภาษาไทย ลักษณะคำประพันธ์เป็นคร่าวขอ เนื้อเรื่องเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ซึ่งจุติลงมาปฏิสนธิ ในครรภ์ของนางจันทมาเหสีของท้าวพระมตะต (พรหมทัต) ต่อมาพระมารดาถูกมเหสีรอง ใส่ความโดยหาว่านางมีชู้จึงถูกขับไล่ออกจากเมือง นางได้ไปอาศัยอยู่กับยายคู่หนึ่งจนคลอด พระโอรส ความทราบไปถึงท้าวพระมตะต นางและโอรสจึงถูกลอยแพพระมารดาและโอรส ก็พลัดพรากจากกัน พระมารดาไปอยู่เมืองมิลิลา ก่ำก่ำคำเข้าไปสู่ยังเมืองปารานสี โดยอาศัย อยู่กับยายแก่คนเฝ้าสวนชื่อปักขิก้า เมื่อเติบโตก่ำก่ำคำได้แสดงคุณลักษณะพิเศษคือความมีสติปัญญา เป็นเลิศจนสามารถชนะอุปสรรคทุกอย่างได้ ได้อภิเษกกับนางเตีปะกัญญาและนางปิมปาและ ครอบครองเมืองปารานสี พระอินทร์ช่วยเหลือให้ได้พบพระมารดา ได้พาพระมารดาไปคืนดี กับท้าวพระมตะต ส่วนตนเองกลับไปครองเมืองปารานสีตามเดิม

พระลอสอนโลก ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ลักษณะคำประพันธ์เป็น ขึ้นต้นด้วยรำไม้งบบท และต่อด้วยโคลงสี่ เนื้อเรื่องขึ้นต้นเล่าถึงพระลอซึ่งเสด็จมาถึงแม่น้ำกาหลง พระองค์ได้เสกเส้า ถึงพระมารดาและประจักษ์ราชฎ์จึงถือโอกาสสนับสั่งสอนให้โอรสแก่ทวยนิกร นายไพร่ทั้งหลาย ซึ่งเฝ้าถวายบังคมอยู่ คำสั่งสอนของพระลอสรุปได้ดังนี้ เป็นคำสั่งสอนเจ้าขุนมูลนาย 9 ประการ สอนคนทั่วไป 15 ประการ และเป็นคำแนะนำควรเลือกหญิงอย่างไรมาเป็นคู่ครอง

โคลงคติดำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง เขียนด้วยตัวอักษร ไทยยวน นิติยา ไชยทิพย์ เป็นผู้ปริวรรต มณี พยอมยงค์ ผู้ควบคุม ลักษณะคำประพันธ์แต่ง ด้วยโคลง 2 โคลง 3 และโคลง 4 เรียงสลับกันอย่างไม่เป็นระบบ ตอนท้ายเป็นรำย เนื้อหา เป็นคติดำสอนเพื่อสั่งสอนเกี่ยวกับความประพฤติของคนทั่ว ๆ ไป

เถ้าสอนหลาน หลานสอนคนเถ้า ต้นฉบับคัดลอกจากอำเภอมืองน่าน ริชาร์ต เดวิส และอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ปริวรรต ลักษณะคำประพันธ์ประเภทรำย เนื้อหาเป็นเรื่องของ คนแก่ในที่นี้เรียกว่า ปู่ ได้สอนคติธรรมแก่เด็กผู้ชายเกี่ยวกับคุณธรรมต่าง ๆ ที่ควรประพฤติ เช่น การวางตน การทำงานให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและหมู่คณะ การเลือกผู้หญิงดีมาเป็น คู่ครอง ฯลฯ ในขณะที่เดียวกันเด็กก็ย้อนรอยสอนปู่ตอบในเรื่องการวางตนของผู้ใหญ่และคุณธรรม ของผู้ใหญ่

โลกสมมติราช ต้นฉบับเดิมเป็นอักษรไทยยวน ผดุง รุ่งเรืองศรี เป็นผู้ปริวรรต ลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยแก้ว เนื้อหาแสดงความเชื่อของคนโบราณ ถือลักษณะเชื่อถือโชคลาง ใช้ความลึกลับอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งแสดงออกในความเชื่อเมื่อประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การปลุกบ้าน การแต่งงาน ทำนายสัตว์ขึ้นบ้าน คนตาย การซื้อสัตว์และเข้าคนใช้ ลักษณะ ชัด ฯลฯ

โวหารลานนา อุคม รุ่งเรืองศรี เป็นผู้รวบรวมข้อมูลมรดกปาฐะอันประกอบด้วย คำอุบ่าว - ผู้สาว ปริศนาคำทาย และสุภาษิต ลักษณะคำประพันธ์ คำอุบ่าว ผู้สาว จะเป็นคำคล้องจองกันเรียกว่า "คำกล่าว"^{*} ส่วนปริศนาและสุภาษิตจะเป็นคำคล้องจองกันและมีร้อยแก้ว ธรรมดาอยู่บ้าง เนื้อเรื่องตอนต้นเป็นคำอุบ่าวผู้สาวและโวหารรัก ตอนท้ายเป็นการรวบรวม ปริศนาและสุภาษิต

มังรายศาสตร์ สันนิษฐานว่าอาจเขียนขึ้นในสมัยราชวงศ์มังรายตอนต้นหรือพ่อขุนมังราย คำประพันธ์เป็นร้อยแก้ว เนื้อเรื่องเป็นการตัดสินคดีความต่าง ๆ เรื่องใหญ่ ๆ 48 เรื่องด้วยกัน เช่น หนีศึก ไพร่กู้เงินขุน ข้าราชการมรดา ลักษณะนายที่ดีและนายที่เลว โทษนักสามสสถาน ลักษณะหมั้น ลักษณะหย่า ลักษณะหนี ฯลฯ

* คราวหรือคำว เป็นคำประพันธ์ที่มีคำสัมผัสคล้องจองกันสั้น ๆ สิ่งละ วรรดใส่ย สันนิษฐานว่าฉันทลักษณ์ของคราวอาจจะได้มาจากกัมภีร์จุตโศทัย (ว่าด้วยการแต่งฉันทภาษาบาลี)

¹ สิ่งละ วรรดใส่ย "กวีนิพนธ์ลานนาไทย" รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์และ โบราณคดี ครั้งที่ 1 : ลานนาไทย ตุลาคม 2510 หน้า 76 - 96

โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์

โลกทัศน์เป็นตัวกำหนดชีวิตและสังคม การศึกษาโลกทัศน์เท่ากับเราได้ศึกษาสังคมแต่ละท้องถิ่น โลกทัศน์ของสังคมจะปรากฏในภาษิตคำสอน คติชาวบ้าน ความเชื่อ ค่านานา นิตาน จารีตประเพณี กฎหมาย และที่สำคัญคือ วรรณกรรม เพราะวรรณกรรมเป็นตัวบันทึกเกี่ยวกับชีวิตและสังคม ฉะนั้นการศึกษาวรรณกรรมก็เป็นการศึกษาโลกทัศน์ ด้วยเหตุนี้การนำเอาวรรณกรรมล้านนามาศึกษา จึงทำให้มองเห็นโลกทัศน์ของคนและสังคมล้านนา ในด้านความเชื่อ ตลอดจนความสัมพันธ์ของคนในล้านนาไทย วรรณกรรมเหล่านี้แสดงโลกทัศน์ที่มีต่อโครงสร้างทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยบทบาทและพฤติกรรมของคน

การศึกษาเรื่องโลกทัศน์จากวรรณกรรมดังกล่าวนี้ พบโลกทัศน์ที่สำคัญ 5 ประการ ซึ่งจะได้กล่าวตามลำดับ คือ

1. โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพของบุคคล
2. โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ทางการเมือง
3. โลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและเครือญาติ
4. โลกทัศน์ที่มีต่ออาชีพ
5. โลกทัศน์ที่มีต่อการดำเนินชีวิต

1. โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพของบุคคล

ประสาธ หลักศิลา¹ อธิบายไว้ว่า "สถานภาพ คือตำแหน่งหรือหน้าที่การงาน ซึ่งกำหนดขึ้นในโครงรูปหรือระบบสังคม ในแต่ละระบบของสังคมย่อมมีตำแหน่ง หรือสถานภาพต่าง ๆ และมีระเบียบหรือรหัสสถานสำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติของตำแหน่ง หรือสถานภาพนั้น ๆ คู่กันไปด้วยเสมอ"

หากจะกำหนดอย่างกว้าง ๆ สถานภาพและบทบาททางสังคมอาจจะจัดแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ

1. สถานภาพโดยกำเนิด

สถานภาพแบบนี้ บุคคลจะได้รับมาโดยอัตโนมัติพร้อมกับที่เกิดมาโดยไม่คำนึงถึงความสามารถส่วนตัวใด ๆ ซึ่งมีดังต่อไปนี้

- ก. ความเป็นเครือญาติ
- ข. เพศหญิง - เพศชาย
- ค. อายุหรือวัย ได้แก่ วัยเด็ก - วัยผู้ใหญ่
- ง. เชื้อชาติ
- จ. ช่วงชั้นทางสังคม (อันได้แก่ วรรณะ ศักดินาหรือฐานันดร และชั้นชน)

2. สถานภาพสัมฤทธิ์หรือสถานภาพที่ได้มาด้วยความสามารถ

สถานภาพสัมฤทธิ์เป็นสิ่งที่บุคคลสร้างขึ้นใหม่ ด้วยความรู้ ความสามารถ ซึ่งแยกประเด็นได้ดังนี้

- ก. ระดับชั้นทางสังคม
- ข. สถานภาพทางอาชีพ
- ค. สถานภาพทางการเมือง
- ง. สถานภาพทางชนชั้น

การศึกษาวรรณกรรมล้านนา ทำให้เรามองเห็นโลกทัศน์ที่คนล้านนามีต่อความสัมพันธ์ของบุคคลตามบทบาทและสถานภาพของคนในสังคมได้ชัดเจน อันได้แก่ โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพทางเพศอันเป็นสถานภาพโดยกำเนิด และโลกทัศน์ที่มีต่อชั้นทางสังคม (class status) ดังที่ วราคม หีสูกะ บอกไว้ว่า มีบางส่วนที่เป็นสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นสถานภาพที่ได้มาโดยความสามารถ หรือสถานภาพสัมฤทธิ์¹ ซึ่งโลกทัศน์ทั้งสองประเด็นนี้จะได้กล่าวไปตามลำดับ

¹วราคม หีสูกะ สังคมวิทยาสำหรับผู้เริ่มเรียน หน้า 179

สถานภาพทางเพศ (sex status)

สถานภาพทางเพศ¹ เป็นเรื่องของการที่บุคคลนั้นได้รับสถานภาพมาโดยเจตนาโดยทางชีวภาพ เช่น เกิดมาเป็นเพศชาย หรือเป็นเพศหญิง บุคคลนั้นก็จะได้รับสถานภาพทางเพศซึ่งย่อมจะมีบทบาทสิทธิและหน้าที่แตกต่างกัน

จากคำกล่าวข้างต้นย่อมชี้ให้เห็นว่า เพศชายและเพศหญิงย่อมมีสถานภาพแตกต่างกัน^๕

สถานภาพทางเพศหญิง อันได้แก่ การเป็นธิดา ภรรยา และมารดา

สถานภาพทางเพศชาย อันได้แก่ การเป็นบุตร สามี และบิดา

ดังนั้นในการศึกษาจึงแยกเป็นสถานภาพของหญิงและของชาย ซึ่งมีรายละเอียดที่จะต้องศึกษาดังนี้

1. โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพทางเพศหญิง ได้แก่
 - 1.1 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพของหญิงโสด หรือหญิงในฐานะธิดา
 - 1.2 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพทางการสมรสของหญิง หรือหญิงในฐานะภรรยา
 - 1.3 โลกทัศน์ที่มีต่อหญิงในสถานภาพที่เป็นมารดา
2. โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพทางเพศชาย ได้แก่
 - 2.1 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพของชายโสด หรือในฐานะของบุตร
 - 2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพทางการสมรสของชาย หรือชายในฐานะสามี
 - 2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อชายในสถานภาพที่เป็น**บิดา** ^{บิดา}

วรรณกรรมล้านนาแสดงโลกทัศน์ที่มีต่อหญิง ชาย ตามฐานะต่าง ๆ กัน ในแต่ละช่วงชีวิตของบุคคล ซึ่งมีความสัมพันธ์กันในระบบครอบครัว ทำให้เรามองเห็นปทัสถาน (Norms) ทางสังคมของสถานภาพนั้น ๆ ของบุคคลว่ามีบทบาทอย่างไร ดังจะได้แสดงรายละเอียดให้เห็นต่อไป

¹ อานนท์ อภากริม สังคมวิทยา หน้า 75

1. โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพทางเพศหญิง

การศึกษาวรรณกรรมล้านนาไทยพบว่า คนในสมัยก่อนยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างจริงจัง การปฏิบัติต่อชายและหญิงแตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกในสังคมได้รู้จักสถานภาพทางเพศ และบทบาทของตนเอง เพื่อจะได้ประพฤติตนให้เหมาะสมกับสถานทางสังคม

ชายกับหญิงนั้นมีสถานภาพแตกต่างกัน ทั้งในทางปฏิบัติตามขนบประเพณีและกฎหมาย สิ่งที่ทำให้แตกต่างกันนั้นได้แก่การแบ่งงานระหว่างเพศ งานที่เหมาะสมกับหญิงคือ งานที่เหมาะสมกับลักษณะทางชีวภาพของหญิง เพราะหญิงต้องให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตร ดังนั้นการแบ่งงานจึงขึ้นอยู่กับลักษณะทางชีวภาพ เช่น ถ้าหญิงมีครรภ์หรือซราภาพก็ไม่ได้ทำงานหนัก โดยเฉพาะในระยะที่หญิงคลอดลูกนั้น ลักษณะทางชีวภาพไม่อาจจะอำนวยให้หาเลี้ยงตัวเองและลูกได้ สังคมจึงกำหนดให้ชายมีหน้าที่เลี้ยงดูภรรยา ถ้าใครไม่ทำก็ถือว่าผิดศีลธรรม

ดังนั้นหญิงจึงต้องเรียนรู้หน้าที่และบทบาทตามสถานภาพของตนในแต่ละช่วงชีวิต อันได้แก่ สถานภาพของหญิงโสด หรือการเป็นธิดาในสถานภาพของการสมรสหรือการเป็นภรรยา ในสถานภาพของการเป็นมารดา ดังจะได้กล่าวต่อไปตามลำดับ

1.1 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพของหญิงโสดหรือหญิงในฐานะธิดา

หญิงโสดในสังคมล้านนา จะได้รับการเลี้ยงดูแบบเข้มงวดกวดขัน คือ ต้องอยู่กับบ้าน ไม่ให้ทำงานนอกบ้าน ห้ามเที่ยวเตร่ ไม่ต้องเล่าเรียนหนังสือมาก เพราะถ้าแต่งงานไปสามีก็จะเลี้ยงดูเอง ฉะนั้นหน้าที่ของหญิงก็คือ การหัดเรียนรู้และเก่งในงานบ้านเพื่อที่จะได้เป็นภริยาที่ดี วรรณกรรมล้านนาที่สะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพของเพศหญิงจึงเสนอบทบาทของหญิงที่เหมาะสมตามที่สังคมต้องการ ชาวล้านนาเห็นว่าการวางตน และความประพฤติของหญิงตอนเป็นโสดมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อความเป็นไปในอนาคตของหญิงมาก เพราะเป็นช่วงชีวิตที่หญิงจะถูกชายเลือกไปเป็นคู่ครอง หญิงควรจะต้องเป็นคนสงบเสงี่ยม ขยันขันแข็ง และเก่งกาจบ้านการเรือน และต้องเรียนรู้การปรนนิบัติเอาใจผู้อื่น ตลอดจนหัดทำงานที่ช่วยเศรษฐกิจภายในครัวเรือน ซึ่งเป็นงานที่เหมาะสมกับสภาพทางชีวภาพของหญิง เช่น การปั่นฝ้าย

การทอดผ้า เย็บปักถักร้อย ฯลฯ วรรณกรรมเรื่องพระลอสอนโลกเสนอโลกทัศน์ว่า ถึงแม้หญิงจะไม่เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว แต่หญิงจะต้องเป็นคณท่างานชั้นชั้นแข็ง ดังความว่า

52	จักเฉลยบทบาทน้อย	ถวายสาร
	สอนหมู่หญิงนงคราญ	ส่องแสง
	ไฟโตจักทั้งการ	เพิงเลี่ยม ดูเหย์
	ลักษณะถูกถ้วน	เลิศล้ำใจหญิง

พระลอสอนโลก: หน้า 219

พ่อแม่มีหน้าที่อบรมถ่ายทอดระเบียบตลอดจนทัศนคติทางสังคมที่เหมาะสมกับสถานภาพให้กับลูกสาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณสมบัติของหญิงดี ซึ่งมองเห็นได้จากการที่สังคมสอนให้ผู้ชายเลือกหญิงที่จะมาเป็นภรรยา โดยพิจารณาที่คุณสมบัติของหญิง จึงกล่าวได้ว่าทัศนคติในการเลือกคู่ของชายส่วนใหญ่ยึดถือเป็นทัศนคติทางสังคม ในการประเมินคุณค่าของหญิงได้ ในขณะเดียวกันก็สะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนาว่า พ่อแม่ของหญิงยอมรับว่าหญิงควรจะมีคู่ครอง เมื่อมีคู่ครองแล้วก็ต้องพยายามรักษาสถานภาพของการเป็นภรรยาไว้ให้ยั่งยืน ดังมีภาษิตล้านนาบทหนึ่งกล่าวถึง โลกทัศน์ที่มีต่อหญิงว่า

เป็นสาวเป็นบุรุษ เป็นหม้ายเป็นดูแลวน

โวหารล้านนา: หน้า 148

นั่นก็คือการวางตัวตอนเป็นสาวนั้นลำบากอย่างยิ่ง ถ้าวางตัวไม่เหมาะสมก็จะถูกติฉินนินทา และถ้าเป็นหม้ายก็จะได้รับการดูถูกว่าเป็นหญิงที่ขาดคุณสมบัติของกุลสตรี สามิจึงทอดทิ้ง ลักษณะเช่นนี้เป็นการควบคุมสังคมโดยกลุ่มทางสังคม กลุ่มทางสังคมล้านนาไทยโบราณเป็นกลุ่มแบบปฐมนิคม คนในสังคมมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก ซึ่งลักษณะสังคมดังกล่าวปัจจุบันก็ยังปรากฏอยู่ในชนบท

การที่วรรณกรรมสะท้อนโลกทัศน์ว่า หญิงต้องมีคู่ครองนั้น เนื่องมาจากระบบการผลิตสมัยโบราณซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรม การทำมาหากินต้องอาศัยกำลังกาย และความแข็งแรง และชายแข็งแรงกว่าหญิงด้านกำลังกาย เพราะฉะนั้นถ้าหญิงใดได้แต่งงานจึงเท่ากับประกันได้ว่าจะมีผู้เลี้ยงดูสืบต่อจากพ่อแม่ เมื่อโลกทัศน์สังคมสะท้อนออกมาดังนี้ พ่อแม่จึงเฝ้าอบรมสั่งสอน

ธิดาให้มีคุณสมบัติตามที่สังคมปรารถนา

คุณสมบัติของหญิงอันเป็นที่ต้องการของสังคม มีลักษณะดังนี้

หญิงที่ดีจะต้องเป็นคนที่จิตใจอ่อนโยน ไม่โกรธง่าย ไม่เจ้าชู้โลเล มีวาจาอ่อนหวาน

ไพเราะ ไม่ช่างนินทา ไม่พูดมาก

ในทางปฏิบัติ ก็ฝึกฝนให้หญิงรู้จักการปฏิบัติเอาใจผู้อื่นเป็นคนขยันขันแข็ง เก่งการ
บ้านการเรือน เช่น การประกอบอาหาร การเย็บปักถักร้อย การทอผ้า ฯลฯ ดังความใน
พระลอสอนโลกว่า

58 หญิงใดใจอ่อนน้อม	จำหวาน
บ่เคียดบ่สงสาคราญ	ขึ้นช้อย
นอนคืนคิดถึงการ	กองรุ่ง มีเหย
รักผัวพันเชื้อชั้น	เยื้องนั้นควรเอา
59 หญิงใดช่างเก็บข้าว	รอมของ
ใจอ่อนหวานรบอง	ทุกฝ้าย
เชิงชายบ่แถมพอง	สักเยี่ยง ใดเหย
เป็นแม่เรือนตั้งมั่น	สิ่งนั้นควรเอา

พระลอสอนโลก: หน้า 221

ลักษณะของหญิงชั่วที่สังคมรังเกียจนักหนา ก็ได้แก่ หญิงเจ้าชู้ เพราะเปรียบเหมือน
ของเล่น ชาวล้านนาสั่งสอนลูกชายหลานชายไว้ว่า ชายอย่าได้เลือกหญิงเช่นนี้มาเป็นคู่ครอง
วรรณกรรมแสดงให้เห็นความรังเกียจหญิงเจ้าชู้ กวีบรรยายลักษณะของหญิงเจ้าชู้ไว้อย่าง
ละเอียด พร้อมทั้งเปรียบเปรยให้เห็นลักษณะของหญิงชั่วอย่างชัดเจน วรรณกรรมเรื่องพระลอ
สอนโลก สะท้อนโลกทัศน์ว่า หญิงเจ้าชู้นั้น ได้แก่ คนที่ไม่มีความจริงใจต่อสามี แม้ปากจะบอก
รักสามีแต่ในใจนั้นไม่ซื่อสัตย์ อาจฝากไว้ในชายอื่น เพราะฉะนั้นชายจึงควรพิจารณาให้ดีเสียก่อน
ที่จะตัดสินใจเลือกหญิงใดมาเป็นคู่ครอง ดังคำประพันธ์ใน เรื่องพระลอสอนโลกว่า

53	จะหาเมียห้อยเลงถูกถ้วน	หญิงรัก
	บางหญิงมีหัวใจมัก	โลกชู้
	มีผิวว่าซักยัก	คำปาก ตายเหย
	ใจหากลัดคั่นไ้	นั่นพันปฐวี

พระลอสอนโลก: หน้า 220

หญิงบางคนมีจิตใจหวั่นไหวง่าย เจอชายคนใดก็ชอบและทอดไมตรีให้เปรียบเหมือน
ขี้ผึ้งที่ใช้ฝนเทียน ไฟลามไปถึงไหนก็ละลายไปถึงนั้น ดังคำประพันธ์ว่า

54	ใจหญิงกึ่งนวกเผ้ง	สียาย
	ไฟเรี่ยรายหลอนหาย	วูไผ่
	จิตใจเจตจงชาย	เมียงม่าย มักเหย
	เพียงกึ่งไฟไหม้เผ้ง ¹	ถูกลูกลามเคียว

พระลอสอนโลก: หน้า 220

อีกอย่างหนึ่งความใจง่ายของหญิงเจ้าชู้ ก็เปรียบเหมือนครึ่งโกสไฟ เมื่อสามีจาก
ไปไกลก็นอกใจ หวั่นไหวไปกับชายอื่น เปรียบเสมือนครึ่งที่ละลายไหม้ไฟ เช่น

55	ใจหญิงกึ่งครึ่งโกส	เตาไฟ
	ยามใดผิวหนีไกล	จากข้าง
	ชายหนุ่มย่อมปราศัย	สนุกขึ้น ผนเหย
	ใจหวั่นไหว <u>ตวย</u> ² ชู้	ครึ่งได้ตกไฟ

พระลอสอนโลก: หน้า 220

หญิงเจ้าชู้เหล่านี้เปรียบก็เหมือนกลอง ที่ใครยากจะตีก็ได้ เสียงกลองก็จะดังไป
ทั่วแผ่นดิน เป็นที่เพลิดเพลินแก่การฟัง เช่นกันกับหญิงเจ้าชู้ก็เป็นเครื่องเล่นของผู้ชายทั้งเมือง
ดังความว่า

¹เผ้ง ความหมาย ผ้ง

²ตวย ความหมาย ตาม

56	หญิงร้ายคือพาทย์แก้ว	เกริ
	ไฟโตประสงคฺติ	ก็ไ้
	เสียงดังทัวธรณิ	ยีนม่วน นักเหย
	จักแซมเทียบหญิงไ้	โลกนี้เบิง ¹ ฟ้ง

พระลอสอนโลก: หน้า 220

สตรีที่ไม่อ้อมในรสชายก็เปรียบดังไฟเผาต้นพินไม่รู้จักอ้อม ดังความว่า

57	กองไฟอันใหญ่ไ้	แสนเตา
	กับอ้อมหลัวเผา	ล้านต้อ
	เผียบดังคัมหาหญิงเลา ²	บอ้ม ชายแล
	ไฟเผาจหักห้ามไ้	โลกนี้เหลือหญิง

พระลอสอนโลก: หน้า 220

โลกทัศน์ที่มีต่อบทบาทและหน้าที่ของหญิงตอนเป็นโสด หรือในฐานะธิดานี้ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นใด บัณฑิตทางความประพฤติจะไม่แตกต่างกัน แต่ในทางการปฏิบัติหญิงผู้ดีหรือลูกสาวท้าวพระยา อาจไม่ต้องลงมือทำงานบ้านด้วยตนเอง แต่ก็ต้องรู้จักใช้คน และรู้งานในหน้าที่ของตน เพื่อจะได้เตรียมตัวไว้ ทำหน้าที่ที่ดีต่อไปในอนาคต หญิงสาวไม่ต้องรับผิดชอบต่อภาระครอบครัวด้วยเรื่องใด ๆ เลย หน้าที่หามาหาเลี้ยงก็เป็นหน้าที่ของบิดา ส่วนมารดาที่รับผิดชอบภายในบ้านเรือน หญิงสาวจึงมีหน้าที่แต่เพียงเชื่อฟังและปฏิบัติตามโอวาทของบิดามารดา และคอยเรียนรู้ฝึกหัดทำงานบ้านจากมารดา

วรรณกรรมเรื่องกำกั่วคำ ได้บรรยายถึงพฤติกรรมของนางปิงปาและเตปะกัญญาซึ่งเป็นราชธิดาและธิดาบุญธรรมของท้าวพาราสีว่ารู้จักสั่งการงานทั้งหนักและเบา สะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อบทบาทของหญิงผู้ดีดังกล่าวข้างต้น ข้อความมีดังนี้

¹ เบิง ความหมาย ควร

² เลา ความหมาย งาม

มีบริวาร เจื้อจวนพิทักษ์ สากราบเฝ้าสองนาย
 นางสาวกุ่มไฉ้¹ มีไหว้หลวงหลาย กัมขาบกราย²
 ฟังนายโปรดเกล้า เตะปะกัญญา ปิมาน้องเหน้า
 สั่งการหนักเบาต่างไฉ้

กำกับคำ: หน้า 41

1.2 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพการสมรสของหญิง

จากการศึกษาวรรณกรรมพบว่า ประเพณีและกฎหมายของล้านนาเป็นตัวกำหนดหรือสะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนาได้อย่างชัดเจนว่า หญิงมีสถานภาพไม่เท่าเทียมกับชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเข้าสู่สถานภาพการสมรส ดังจะชี้แจงให้เห็นขบวนการที่หญิงมีสถานภาพเป็นรองชายเป็นชั้น ๆ ไปดังนี้

1.2.1 หญิงเปรียบเหมือนทรัพย์สินของผู้ชาย ในสมัยโบราณชายอาจซื้อหญิงมาเป็นภรรยาได้ และเมื่อหญิงมีความประพฤติไม่เหมาะสม หรือไม่ถูกใจชาย กฎหมายก็ให้ชายมีสิทธิการขายภรรยาของตนได้ ตามประเพณีของการแต่งงาน เมื่อชายพึงพอใจหญิงคนใดและมี^{ใน}การตกลงสู่ขอกันแล้ว ชายจะต้องจ่ายค่าน้ำนมให้แก่พ่อแม่ของฝ่ายหญิง และในกรณีที่ชายมีฐานะร่ำรวย กฎหมายยังให้สิทธิ์ชายซื้อหญิงมาเป็นภรณยาน้อยได้ ดังตอนที่กล่าวถึงการได้ภรณยาน้อยมา และหลักในการแบ่งมรดกให้แก่ลูกเมียหลวงลูกเมียช้อย ดังความว่า

"ฟัวอยู่กับเมีย มีลูกคนหนึ่งหรือสองคน แล้วไปซื้อภรณยาน้อยจากพ่อแม่มาภายหลัง หากพ่อแม่ตายให้แบ่งสมบัติเป็น 5 ส่วน ให้ลูกเมียหลวง 3 ส่วน ลูกเมียช้อยได้ 2 ส่วน"

มังรายศาสตร์: หน้า 28

ถ้าชายไม่พึงพอใจความประพฤติของหญิง เช่น มีชู้กฎหมายก็ระบุให้ชายภรรยาเสีย โดยแบ่งค่าตัวคืนให้สามีครึ่งหนึ่ง ให้พ่อแม่ฝ่ายหญิงครึ่งหนึ่ง ดังความว่า

¹นางสาวกุ่มไฉ้ ความหมาย เด็กรับใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ

²กัมขาบกราย ความหมาย นั่งเฝ้าเรียงรายอยู่

“พิณึงเงา ชอบคบชู้ ให้อาญญิณนั้นแบ่งเงินให้ชายครึ่งหนึ่ง ให้พ่อแม่ของหญิงครึ่งหนึ่ง เพราะเหตุว่าพ่อแม่ไม่สั่งสอนลูกเป็นเหตุให้มีชู้”

มังรายศาสตร์ หน้า 16

กรณีที่เป็นมเหสีของเจ้าพระยามหากษัตริย์ เมื่ออภิเษกแล้วก็มีสถานภาพเป็นมเหสีและบาทบริจาริกา องค์พระมหากษัตริย์มีอำนาจเหนือชีวิตพระมเหสีและสนมกำนัล สามารถสั่งลงโทษได้รุนแรงถึงประหารชีวิตโดยไม่ต้องสอบสวน ดังเช่นเรื่องก่ำก่ำคำ ท้าวพรหมหัตถ์มีมเหสีเอกชื่อนาง จันทาเทวี เมื่อพระนางทรงครรภ์ขึ้นมาก็เป็นที่โปรดปรานของท้าวพรหมหัตถ์ยิ่งนัก ทำให้พระสนมที่ชื่อนางสิงกัจฉาวิชา จึงวางแผนกับพ่อที่เป็นเสนากรบาทหลวงหาความว่านางจันทามีชู้ ท้าวพรหมหัตถ์เมื่อได้ฟังเรื่องราวก็กริ้วทันที จึงสั่งลงโทษนางจันทาโดยไม่ให้ใครร้องและสืบสวนสอบสวน ในชั้นแรกจะสั่งลงโทษถึงประหารชีวิต แต่กฎหมายกำหนดไว้ว่าห้ามฆ่าคนต้องจึงเปลี่ยนโทษมาเป็นลงโทษเพียงเนรเทศ นางจันทามเหสีเองก็ได้แต่เศร้าเสียใจว่านางไม่ได้รับความเป็นธรรม นางเรียกร้องขอเข้าเฝ้าท้าวพรหมหัตถ์เพื่อชี้แจงข้อเท็จจริง แต่ถูกกีดกันจากฝ่ายของกาละเสนา ซึ่งเป็นบิดาของพระสนม นางจึงได้แต่คร่ำครวญด้วยความเจ็บช้ำน้ำใจในความไม่เป็นธรรม ดังความว่า

อัคระเมื่อนั้น เทวีพิวไส มีหระทัย¹ จิตใจดั่งบ้า
ว่าโทษน้องมี ควรตีควรม่า สันไต² นาก็แล้ว การสืบหลักฐาน
พินยาน³ บ่แก้ว ตามไต่ด้วยกองกรรม หื้อหันแนคัก แน่แจ้งสัจจัง
ร้ายเสียดียัง หื้อหันเป่งบ้อย⁴.

ก่ำก่ำคำ หน้า 11

¹หระทัย ความหมาย หฤทัย

²สันไต ความหมาย ฉันท

³พินยาน ความหมาย พยาน

⁴หื้อหันเป่งบ้อย ความหมาย ชัดเจน แจ่มแจ้ง

1.2.2 ภรรยาจะต้องยกย่องเชิดชูสามีให้สูงกว่าตน

สตรีในฐานะภรรยาจะต้องยกย่องเชิดชูสามี ไม่ว่าจะเป็นหญิงสูงศักดิ์หรือหญิงสามัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หญิงที่เป็นมเหสีต้องยกย่องเชิดชูสามีตามสถานภาพ คือสถานภาพกษัตริย์ และในสถานภาพสามัญ ดังนั้นหญิงที่เป็นมเหสีและพระชายา จึงมีสภาพแตกต่างจากสามัญมา ยิ่งกว่าหญิงสามัญ เพราะหญิงสามัญยกย่องสามีในสถานภาพสามัญเท่านั้น ในแง่การปฏิบัติอื่น ๆ หญิงสูงศักดิ์และสามัญชนปฏิบัติตนไม่แตกต่างกันนัก วรรณกรรมล้านนาที่สะท้อนโลกทัศน์ดังกล่าวนี้ ได้แก่ วรรณกรรมเรื่องพระลอสอนโลก สะท้อนโลกทัศน์ผ่านพฤติกรรม และคุณสมบัติของ หญิงที่ชายควรเลือกเป็นคู่ครอง และหญิงที่ชายไม่ควรเลือกเป็นคู่ครอง

พระลอสอนโลกกล่าวถึงลักษณะภรรยาที่ยกย่องสามีไว้ว่า จะต้องอ่อนน้อมเชื่อฟัง ไม่ด่าทอ ยกยอตนเหนือสามี ประณิบัติรับใช้สามีอย่างทาส อุปมาเหมือนพระนางมัทรีปฏิบัติต่อ พระเวสสันดร คือถือว่าสามีเป็นเจ้าของตนเอง ถ้าหญิงใดทำตนได้เช่นนี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นนางแก้ว เกิดมาคู่บุญกับสามีโดยแท้ ดังความว่า

61	บางหญิงคู่แก้วเกิด	กับบุญ
	บ่ขัดขืนผัวตน	ด่าหย่อ
	ประณิบัติครองบุญ	ผัวมิ่ง รักเหย
	การเยี่ยงใดได้พร้อม	อ่อนน้อมเซียงควร
62	เอาเมียใจเพ็ดตั้ง	ทาสี
	ประณิบัติคล่องดี	น้อมไหว
	อุปมาดังมัทรี	ย่ำพระเวส สันดรเหล่
	คือเอาผัวเป็นเจ้า	ถูกถ้วนคดีธรรม

พระลอสอนโลก: หน้า 221

การเคารพเชื่อฟังสามีนั้นหญิงต้องปฏิบัติได้ทั้ง กาย วาจา ใจ และมีความสุจริตต่อหน้าที่อย่างแท้จริง ดังความในพระลอสอนโลก บทที่ 61 บทที่ 2 ที่ว่า “บ่ขัดขืนผัวตน ด่าหย่อ” (ประชด) แสดงว่าจะต้องมีความเต็มใจที่จะเชื่อฟังสามี แม้พระประชดประชันสามีก็ไม่ควร นอกจากนั้นคติทางศาสนาก็ช่วยปกป้องสิทธิของสามีอีกฝ่ายหนึ่งด้วย คือเมื่อหญิงถูกหลอหลอม

ด้วยกฎหมาย ประเพณี และการอบรมเลี้ยงดู ให้มีสถานภาพเป็นรองชายแล้ว ก็ต้องทำหน้าที่ของตนอย่างซื่อสัตย์ จะมีความคิดขัดแย้งแม้แสดงออกด้วยวาจาก็ไม่ได้ เพราะแนวคิดทางศาสนา ก็เสนอบทลงโทษสตรีที่คำบริภาษสามีไว้ว่า จะต้องตกนรกหมกไหม้ จักกวาฬที่บันทึกกล่าวถึง นรก ^{ตามที่} ชุมที่เป็นที่อยู่ของสตรีที่บริภาษสามีหมกไหม้อยู่ ดังความว่า

ปรทาริกจารินีรอก (นรกที่ชายชู้และหญิงนอกใจผัวหมกไหม้อยู่) 2 คือ
โกสิมพลีรอก (นรกต้นจ้าวหรือต้นจ้าวหนาม) อันเป็นชุมใกล้ชิดของเวตรณีนัน และ
โศทกุมภอันเต็มไปด้วย รสทองแดงอันลุกโผลง มีประมาณ 60 โยชน์, นรกที่หญิงคำ
บริภาษสามีเป็นต้นหมกไหม้อยู่ 1, ชารนทีนรกกกล่าวคือเวตรณีนันในที่ผู้คนผู้ฆ่าแกะเลี้ยง
ชีพเป็นต้นหมกไหม้อยู่ (โอรัพิกาทินรก) 1, กฏการินรก 1, มิคลุตทากา (นรกที่
พรานเนื้อเป็นต้นหมกไหม้อยู่) 1

จักกวาฬที่บันทึกหน้า 109

1.2.3 หญิงมีครรภ์มีสถานภาพต่ำด้อยกว่าธรรมดา

คนในสมัยก่อนยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อดั้งเดิมอย่างจริงจัง
เนื่องมาจากการดำรงชีวิตที่ต้องต่อสู้กับภัยธรรมชาติรอบด้าน ทำให้ชีวิตของคนอยู่รอดได้ยาก
ทั้งนั้นในช่วงเวลาที่สภาวะของร่างกายมิได้อยู่ในภาวะปกติ ความปลอดภัยย่อมมีน้อย เพราะคน
ยังขาดความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการรักษาสุขภาพของคนจึงเป็นไป
ตามบุญตามกรรม และเป็นไปตามความเชื่อ ซึ่งไม่เป็นไปตามเหตุผลทางวิทยาศาสตร์เหมือน
ปัจจุบัน ในสถาบันครอบครัว บุคคลที่จะต้องเผชิญกับความเป็นความตาย เพราะสภาวะของ
ร่างกายไม่ปกติก็ได้แก่ ภรรยา เพราะมีหน้าที่ตามธรรมชาติที่จะต้องตั้งครรภ์ และให้กำเนิด
บุตรธิดาเนื่องมาจากความรู้ทางการแพทย์ไม่เจริญชีวิตของมารดา และทารกจึงมีปริมาณอยู่
รอดได้น้อยกว่าปัจจุบัน ความเป็นจริงและแนวคิดเช่นนี้วิเคราะห์ได้จากวรรณกรรมท้องถิ่นที่บันทึก
เรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีและความเชื่อพื้นบ้านล้านนาไทย เช่น วรรณกรรมเรื่อง โลกสมมติราช
ซึ่งเสนอโลกทัศน์ว่า หญิงมีครรภ์มีสถานภาพต่ำด้อยกว่าชาย และด้อยกว่าหญิงที่ไม่มีครรภ์ มองเห็น
ได้จากการที่ประเพณีห้ามหญิงมีครรภ์ประกอบกิจการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนาหรือ
กิจการทางโลก ได้แก่

ก. ห้ามหญิงมีครรภ์เข้าเกี่ยวข้องกับการปลูกบ้านเรือน ได้แก่ ห้ามหญิงมีครรภ์ผูกข้อมือ รับขวัญแก่ผู้ที่จะสร้างบ้านเรือน ห้ามผู้ที่จะปลูกสร้างบ้านเรือนไหว้ แม่ น้ำ อา ป้าที่มีครรภ์ เพราะจะทำให้สมบัติพินาศฉิบหาย และห้ามหญิงมีครรภ์ข้ามทรายไม้ที่จะประกอบเป็นเครื่องบน หลังคาบ้าน เพราะจะทำให้เกิดภัยและอุปัทว ดังความในโลภสมมติราชว่า

ประการหนึ่ง ผู้หญิงมีครรภ์ก็ควรหื้อผูกมือถือขวัญแก่ผู้จักเป็นเรือนใหม่ นั้นแล ผู้ทรงครรภ์นั้นแม้ว่าเป็นแม่ อาว น้ำ ป้า ก็ควรดีไว้แล มักพ่อนจากสมบัติทั้งมวล เมื่อจักเบ่งเรือน อันว่าเครื่องไม้เรือนภายในเป็นต้นว่า ยื่อแป และกลอนทั้งหลาย ก็ไม่ควร หื้อผู้ทรงครรภ์นั้นมาไ้ข้ามไ้ย่ำกับบริสุทธ์ มักมีภัยอุปัทวไปแล

โลภสมมติราช: หน้า 8

ข. ห้ามหญิงมีครรภ์ประกอบการมงคลต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องของศาสนา เช่น ไม่บวช พระ ชุบ่อน้ำ ก่อศาลา สร้างเจดีย์ วิหาร สี่มา ถ้าจะทำก็ต้องรอให้คลอดก่อน ดังความว่า

อันว่าหญิงผู้เป็นเจ้าของเรือนและทรงครรภ์นั้น ก็ควรจักบวชขอเถรและชุบ่อ ก่อศาลา และสร้างมหาเจดีย์ วิหาร สี่มา เป็นการมั่งคั่งอันใหญ่สักอัน แม้ว่าจะย้ายเสีย ต่างที่ก่อนก็ดี ก็ไม่ควรแล เท่าควรหื้อประสูติก่อน จึงควรกระทำแล

โลภสมมติราช: หน้า 8

แม้การกระทำพิธีมั่งคั่งอื่นภายในครอบครัว หญิงมีครรภ์ก็ถูกกีดกันมิให้เอาเครื่องครัว ไปช่วย ดังความว่า

ประการหนึ่งบุคคลทั้งหลายจักไปกระทำมงคลกรรมนั้น อันว่าครัวทั้งมวล เป็นต้นว่า เลื่อสาด หมอนหัว ใ ห หม้อคำ ทั้งหลาย เท่าควรแก่ญาติพี่น้องทั้งหลาย เท่าควรแก่ผู้อื่นแล เห็นว่าผู้หญิงอันทรงครรภ์ ก็ควรเอาเครื่องครัวทั้งหลายไปสักอันแล

โลภสมมติราช: หน้า 8

การที่ห้ามผู้หญิงมีครรภ์ดังกล่าวข้างต้น น่าจะมีเหตุผลแฝงเร้นอยู่ 3 ประการ คือ

1. เพื่อขจัดความกลัว การแพทย์สมัยโบราณไม่เจริญ หญิงที่เสียชีวิตเพราะคลอด ลูกมีปริมาณสูง ประกอบกับคนในยุคนั้นมีความเชื่อในอำนาจของผีว่ามีสภาพเกินคน มีอำนาจ

อยู่เหนือคน ซึ่งเป็นความเชื่อเรื่องผีมาแต่ดั้งเดิมของไทย โดยเฉพาะผีตายทั้งกลมก็เชื่อว่าคู่มากกว่าผีอื่น ๆ ดังนั้นจึงห้ามคนท้องเข้าร่วมกิจการใด ๆ ไว้เสียแต่ต้นมือ เพื่อว่าถ้าคนท้องมีอันเป็นไปในช่วงใดก็ตาม กิจการงานจะได้ไม่คั่งค้าง ผู้ร่วมกิจกรรมก็ไม่ต้องกลัวอำนาจของผี

2. เพื่อความปลอดภัยของผู้มีครรภ์เอง จะได้ไม่ต้องมีภาระหนัก เช่น ห้ามบวชพระ ก่อเจดีย์ สร้างศาลา ฯลฯ เพราะการทำให้สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องใหญ่ จะต้องมีการเตรียมการ เตรียมผู้คนและเงินทอง จะทำให้เหนื่อยกายเหนื่อยใจได้ อันเป็นผลกระทบแก่ลูกและแม่ ทำให้เสียสุขภาพได้

3. เพื่อความอบอุ่นใจ เพราะคนล้านนาไทยเรียกคนท้องว่า "คนมาน" ฉะนั้นจึงตีความหมายคำว่า "มาน" ผิดไปจากความหมายเดิม ซึ่งในภาษาเขมรแปลว่า "มี" คนล้านนาไทยนำเสียง "มาน" ไปพ้องกับคำว่า "มาร" ซึ่งหมายถึงยักษ์ มีคำใช้เรียกว่า ยักษ์มาร จึงมีการห้ามคนท้องเข้าร่วมกิจการงาน เพราะกลัวมารจะไปเป็นอุปสรรค¹

อีกประการหนึ่งการที่ห้ามลูกหลานไหว้ แม่ พี่ ป้า น้า อา ที่มีครรภ์ เนื่องมาจากเหตุผลข้างต้นนี้แล้ว อาจจะเป็นการป้องกันความปลอดภัยให้กับลูกในท้อง เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า การทำความเคารพผู้ที่อายุน้อยกว่าจะทำให้ผู้ที่ได้รับความเคารพตายเร็ว จึงห้ามทำความเคารพคนท้อง เพราะเกรงว่าลูกในท้องจะอายุสั้น²

1.2.4 การผิดประเพณีของหญิง

การผิดประเพณีของหญิง ได้แก่ การมีชู้ ซึ่งหญิงจะถูกลงโทษหนักกว่าชายที่ทำความผิดร่วมกัน วรรณกรรมล้านนาสะท้อนโลกทัศน์ว่า หญิงมีสามีได้คราวละ 1 คน ถ้าหญิงคนใดทำผิดจากปทัสสถานดังกล่าว จะถูกลงโทษทั้งทางกลุ่มสังคม ทางศาสนาและทางกฎหมาย

¹คำแพง อภิวงศ์ อายุ 78 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เรณู อรรธราเมศร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 698 พัทธมาธิราชเผือก ซอย 8 จ. เชียงใหม่ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2527 เวลา 12.30 น.

²จันทร์เทพ นภารัตน์ อายุ 85 ปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เรณู อรรธราเมศร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 135 อ. ห้างฉัตร จ. ลำปาง เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2527 เวลา 19.00 น.

หญิงสูงศักดิ์ที่มีฐานะเป็นมเหสีหรือพระสนมของกษัตริย์ จะถูกลงโทษหนักกว่าสตรีสามัญ ด้วยเหตุที่ว่าสามีเป็นเจ้าเหนือหัว การกระทำเยี่ยงนี้เป็นการหมิ่นพระเกียรติของพระสวามีอย่างยิ่งยวด โทษจึงรุนแรงถึงขั้นประหารชีวิต และที่หย่อนลงมา ได้แก่ โทษเนรเทศ ดังได้กล่าวมาแล้วในข้อ 1.2.1

ส่วนหญิงสามัญปรากฏว่า ถ้าหญิงชายเป็นผู้กันแล้วมาเปรียบเทียบการลงโทษตามกฎหมายระบุไว้ จะเห็นว่าหญิงถูกลงโทษรุนแรง และบางกรณีก็ได้รับความทารุณมากกว่าชาย กรณีที่หญิงควบชู้แยกได้เป็น 2 ประเด็นดังนี้

- ก. หญิงเป็นชู้กับชายโสด
- ข. หญิงเป็นชู้กับชายที่มีภรรยาแล้ว

กรณีที่หญิงเป็นชู้กับชายโสด ชาย ถูกลงโทษโดยให้ปรับไหมตามประเพณี ส่วนหญิงจะถูกชายให้แก่ผู้อื่น เอาค่าตัวมาชดใช้ให้สามีครึ่งหนึ่ง และให้บิดามารดาครึ่งหนึ่ง การลงโทษเช่นนี้สะท้อนโลกทัศน์ให้เห็นว่า เมื่อหญิงมีชู้ไม่ควรให้อยู่ในสถานภาพเดิมต่อไป คือชายที่เป็นสามีไม่ควรเอามาเป็นภรรยาอีก แสดงให้เห็นว่าหญิงมีชู้ไม่เป็นที่พึงปรารถนาของสังคมอย่างยิ่ง มังรายศาสตร์กล่าวถึงบทลงโทษไว้ดังนี้

ผิหญิงเลวชอบคบชู้ ให้ชายหญิงนั้นแบ่งให้ชายครึ่งหนึ่ง ให้พ่อแม่ครึ่งหนึ่ง เพราะว่พ่อแม่ไม่สั่งสอนลูกเป็นเหตุให้มีชู้

มังรายศาสตร์: หน้า 16

กรณีเป็นชู้กับชายที่มีภรรยาแล้ว และชายเป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่น หรือลูกหลานผู้อื่น ชายเพียงแต่ต้องโทษปรับไหมตามฐานะว่าเป็นเจ้าตัวพระยา ไพร่ หรือข้า จะลดทอนกันไปตามศักดินา ส่วนหญิงจะมีโทษถึงตัดอวัยวะ ได้แก่ ตัดหู ฟันหัว และถ้าหญิงใดไม่ยอมต้องเสียค่าปรับ ค่าปรับของชายไม่คงที่ขึ้นอยู่กับสถานภาพและลักษณะของความผิด เช่น ศักดินาส่งปรับมาก ไพร่ปรับตามประเพณี 110 เงิน และการปรับยังขึ้นอยู่กับลักษณะของความผิด คือ พิจารณาหญิงชู้กรณีว่าเป็นลูกหลานหรือเมียใคร ถ้าหญิงสูงศักดิ์โทษรุนแรงกว่าหญิงสามัญ ชายมีโทษถึงตายถ้าชู้เป็นชู้กับเมียของเจ้าข้า (เจ้าทาส) ส่วนการลงโทษหญิงนั้นพิจารณาเพียงประเด็นเดียวว่าแย่งผัวท่าน การลงโทษรุนแรงถึงขั้นทำร้ายอวัยวะ ผู้ศึกษาเห็นว่า การลงโทษหญิงนั้นรุนแรง

กว่าชาย เพราะการลงโทษทางกฎหมาย เมื่อพิจารณาครั้งแรกก็ตัดสินก่อนเลยว่า ตัดหัว พันหัว เพราะเป็นหญิงเลว และเมื่อไม่ยอมจึงจะให้เสียค่าปรับแทน (ซึ่งขึ้นอยู่กับขบวนการพิจารณาคดี) ส่วนการลงโทษชายนั้น ครั้งแรกก็ให้เสียค่าปรับตามธรรมเนียมเสียก่อน แล้วหนักเบาอย่างไร จึงค่อยพิจารณาเพิ่มเติมภายหลัง

ถ้าเปรียบเทียบการตัดสิน การลงโทษครั้งแรกตามกฎหมายแล้ว จะเห็นว่าสังคมลงโทษหญิงหนักกว่าชาย และจากภาษาในกฎหมายที่บอกว่า "ให้ปรากฏว่าหญิงเลวแฉ่งผัวท่าน" ก็เป็นการย้ำโลกทัศน์ว่า การกระทำของหญิงเยี่ยงนี้ เป็นสิ่งที่สังคมรังเกียจเป็นอย่างมาก ส่วนชายยังไม่ถูกลงโทษว่าเป็นชายเลวทั้ง ๆ ที่ละเมิดกฎหมายผู้อื่นเช่นเดียวกัน

อีกประการหนึ่งการลงโทษก็ขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคม หญิงสูงศักดิ์โทษจะหนักกว่าหญิงสามัญชน ข้อความที่กล่าวถึงการลงโทษหญิง และชายที่เป็นคู่กันที่ปรากฏในมังรายศาสตร์ มีดังนี้

ผู้ชายมีเมียอยู่แล้วไปมักเมียท่าน ลูกหลานท่านก็ทำให้ไหมตามประเพณีก่อน ส่วนผู้หญิงให้พัน (ปาด) หัวพันหูเสีย ให้ปรากฏว่าเป็นหญิงเลวแฉ่งผัวท่าน ผิดนั้นมีให้ตัดหัวพันหัว ทำให้ไหมหูข้างละ 52 เงิน หรือ 110 เงิน คำหัว 52 เงิน พิจารณาคตามยศและเชื้อใจเกิด ขึ้นอยู่นอกคลองมังราย *

มังรายศาสตร์: หน้า 94

ในทำนองเดียวกันวรรณกรรมทางศาสนาก็ชี้ให้เห็นระบบการลงโทษหญิงชายที่ประพฤติ ผิดประเวณีเช่นกัน ได้แก่ การกล่าวอ้างถึงสิมพลินรก ซึ่งเป็นที่ลงโทษหญิงชายที่มีชู้ นอกจากนั้น ยังได้กล่าวเพิ่มเติมถึงนรกขุมที่เป็นที่อยู่ของหญิงมีชู้โดยเฉพาะได้แก่ อุติจรีนัตดินรก ส่วนนรกที่เป็นที่อยู่ของชายที่มีชู้โดยเฉพาะไม่กล่าวถึงเลย ดังความว่า

* ขึ้นอยู่นอกคลองมังราย มาตรานี้ไม่มีในมังรายศาสตร์มาแต่เดิม เป็นบัญญัติที่พม่า นำมาใช้บังคับ

อุทิจรินตถินรก ในนรกซึ่งหญิงนอกใจสามีหมกไหม้อยู่ หญิงเป็นอันมากมีตัวอันแตก
 แพะ รูปร่างน่าเกลียดราวกะโศศรีระขาดเปื้อนเปราะด้วยหนองและเลือด (จม) เข้า
 ไปในแผ่นดินอันลุมโพรงเป็นนิคแคสะเอว ยืนอยู่ราวกะถูกฝังตั้งไว้ ในกาลนั้นภูเขาเหล็ก
 อันลุมโพรง ตั้งขึ้นจากทิศเบื้องหน้า ร้องเสมือนสายฟ้าก้องมาดไปดั่งว่าหินบด เมื่อ
 ภูเขาตกลงเลยไปตั้งอยู่ ณ เบื้องหลังแล้ว สรีระของหญิงเหล่านั้นก็ปรากฏอีก หญิงเหล่านั้น
 เมื่อไม่อาจออกลิ้นทุกซีกก็กอดแขนคร่ำครวญอยู่แม้ภูเขาที่ตั้งขึ้นในทิศที่เหลือนั้นนั้นแหละ
 ภูเขาสองลูกตั้งเป็นราวกะเลือดเดือดพล่านไหลไป ภูเขาบางคราว 3 ลูก บางคราว
 4 ลูก ตั้งขึ้นเป็นสรีระของหญิงเหล่านั้น

จักกวาทินนี้หน้า 108 (เนมิชาตก, สังกิลชาตก)

1.2.5 หญิงควรเป็นรองชายทางด้านสติปัญญา

ชาวล้านนามีโลกทัศน์ว่าการเรียนรู้ชีวิตและสังคม ตลอดจนหลักธรรมในพุทธศาสนา
 หญิงควรเป็นรองชาย โลกทัศน์นี้ได้สะท้อนออกมาในวรรณกรรมเรื่องกำก่ำคำ ทั้งนี้ตัวละคร
 ฝ่ายหญิงซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องเป็นชนเจตียวฉลาดหัดเทียมชาย ชำยังรอบรู้ในหลักธรรมของ
 พุทธศาสนาเป็นอย่างดี ดังความที่บรรยายว่า นางปิมปา เป็นคนฉลาดรู้แจ้งในธรรม รุณิด
 ชอบชู้ดี เจริญฉลาดฉาน มีความสามารถในการโต้ตอบปัญหาธรรมจนไม่มีใครสามารถตอบนาง
 ได้ จึงมีแต่คนนั่งฟังนางแต่ฝ่ายเดียว ความว่า

สาวปิมปา ธิทาน้องไถ่ จนเบ็ต¹ห้องกองธรรม
 ฉลาดรู้ยังบานบุญก็มไต่ตำกองธรรม เจียนจำ²ปากด้าน
 ชอบถามปัญหา วาจำจอนจัน³ กับเสนามวลกัน⁴
 ไผ่อาจไซ แก่ให้น้อยนัก ดักเจียนเสียง ฟังคาย

กำก่ำคำ หน้า 41

¹จนเบ็ต ความหมาย ประเภท

²เจียนจำ ความหมาย เจริญ

³จอนจัน ความหมาย ฉลาด

⁴กันกับ ความหมาย จำนวนมาก

ถึงนางจะฉลาดปานใดก็ตาม แต่เมื่อมาเลือกคู่ นางก็ต้องเลือกชายที่มีสติปัญญาเหนือกว่าตน นั้นแสดงให้เห็นว่าหญิงในสถานภาพของภรรยาต้องเป็นรองสามีทางด้านสติปัญญา

1.3 โลกทัศน์ที่มีต่อหญิงในสถานภาพที่เป็นมารดา

สถานภาพของหญิงผู้เป็นมารดาตามที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนา ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ว่ามารดาที่ดีควรอบรมเลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโตขึ้นมาเป็นพลเมืองดีของสังคม เพื่อให้สามารถอยู่กับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข ประกอบกับหน้าที่ของมารดาต้องคอยดูแลความเป็นไปในบ้านเรือน แม้กับลูกจึงมีความสนิทสนมกันแน่นแฟ้น มีความอ่อนน้อมใจต่อกันและเข้าใจกันได้ดีกว่าพ่อ ถ้าลูกขาดแม่จะได้รับความลำบากยิ่งกว่าขาดพ่อ สังคมล้านนาก็มองเห็นความสำคัญของมารดา มากกว่าบิดา ดังปรากฏในโวหารลานนาว่า

กำพร้าพ่อยังแควน กำพร้าแม่ตื่นแหวนเต็งแยง

โวหารลานนา: หน้า 115

ข้อความนี้บ่งบอกไว้ชัดเจนว่า ลูกกำพร้าบิดาถึงแม้ว่าจะมีความลำบากบ้าง ก็ยังดีกว่าขาดมารดา เพราะถ้าบุตรขาดบิดานั้น มารดาสามารถทำหน้าที่ได้ทั้งบิดาและมารดา กล่าวคือมารดาสามารถหาทรัพย์มาเลี้ยงดูบุตรธิดาแทนบิดา และยังคงดูแลเอาใจใส่ใกล้ชิดได้ อีกตามหน้าที่ของมารดา บุตรธิดาจึงไม่ลำบากมากนัก เพราะอย่างไรเสียมารดาก็ยังคงให้ความอบอุ่นใจได้ แต่ถ้าบุตรธิดากำพร้ามารดาแล้วบิดาก็ได้แต่เลี้ยงดู แต่บิดาไม่อาจจะทำหน้าที่แทนมารดาได้ดี อันได้แก่ ความละเอียดอ่อนความเข้าใจกัน และนอกจากนั้นบิดายังอาจไปมีมารดาใหม่และบุตรธิดาใหม่อีก ยิ่งจะเพิ่มความห่างเหินระหว่างบิดากับบุตรธิดาได้มากขึ้น สังคมจึงมองเห็นว่าบุตรธิดากำพร้ามารดาได้รับความลำบากยิ่ง ดังที่ภาษิตเปรียบเทียบบุตรธิดากำพร้าแม่ว่า เหมือนคนถูกมัดเท้าห้อยโตนงเตงอยู่ ตัวอย่างนี้ย่อมชี้ให้เห็นว่ามารดาสำคัญกว่าบิดา เพราะมารดาต้องรับผิดชอบของผู้ยอมสละทุกอย่างเพื่อบุตรธิดา บุตรธิดาจะดีหรือเลวมารดาจะรักบุตรธิดาไม่เปลี่ยนแปลง คราวชอหงส์ผาคำสะท้อนโลกทัศน์ว่ามารดาเป็นผู้คอยเฝ้าทะนุถนอมบุตรธิดาตั้งแต่อยู่ในท้อง ต้องออกนมระมัดระวังเรื่องอาหารการกิน เพราะกลัวจะแสดงกับบุตรธิดา จะย่างจะเดินก็ต้องคอยระมัดระวัง กลัวจะกระทบกระเทือนถึงบุตรธิดา ที่ไหนมีอันตรายก็จะไม่เดินกรายเข้าไปใกล้ ดังความว่า

ว่าเจ้าลูกรัก แม่เหยสายตา ¹	เมื่อเจ้าอยู่ทัพภา ท้องแม่ยามอัน
แม่กินสัง ค่อยทอดยากกลืน	กลัวลำบากนายลูกรัก
ย่างเดินเหียว ค่อยยั้งคอย ²	กลัวสนั่นห้องนายแพง
เมื่อนั่งเมื่อลุก ค่อยจักค่อยแจง	จักฟื้นดังแรง ³ คียังบได้
ที่จักถ่มคำ บ่ไพกรายไกล	กลัวถูกไม้ห้อน

คร่าวของหงส์ผาคำ: หน้า 8

ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า แม่มีความผูกพันกับลูก นางวิมาลาเมื่อรู้ตัวว่าลูกเริ่มปฏิสนธิในท้องของตน นางก็ระคับระคองลูกอย่างดี เพราะหวังใจไว้ว่าลูกจะได้ดิบได้ดี นางหวังว่าจะได้เป็นสุขเพราะลูก เมื่อลูกเติบโตได้ครองราชสมบัติแทนพระบิดา ได้อยู่พรังพร้อมท่ามกลางหมู่เสนาอำมาตย์และปวงประชา แต่เหตุการณ์กลับกลายเป็นตรงกันข้ามไปเช่นนี้เสียได้ เพราะเหตุใด ดังความที่นางรำพันว่า

แม่รักษานายหวังได้สุขย่อน	หวังสืบสร้างพารา
ขบไควแล้ว แม่อยู่รักษา	หวังสืบนครา แทนเมืองพ่อ เจ้า
ห้อม ⁴ ชา ⁴ ชาวเมืองล้อมเฝ้า	ห้อย ⁵ เกิดมาเป็นสิ่งเชื่อนี้

คร่าวของหงส์ผาคำ: หน้า 8

ครั้นแม่คลอดลูกออกมาแล้ว ลูกไม่เป็นดังที่แม่หวังใจไว้ ความรักของแม่ก็ยังไม่เสื่อมคลาย ดังความตอนที่กล่าวถึงนางวิมาลา เมื่อคลอดโอรสแล้ว แม่ให้รองหึงทุกคนได้แอบเอาลูกสุนัขมาสับเปลี่ยน จนทำให้⁴ท้าว⁴บุรินทร์ตะปะบิดาเข้าใจว่านางคลอดออกมาเป็นลูกสุนัขจริง ๆ และโหรหลวง

¹ว่าเจ้าลูกรัก แม่เหยสายตา ความหมาย ลูกที่รักเหยมสายตาของแม่เออ

²ัก ความหมาย พัก

³จักฟื้นดังแรง ความหมาย พลิกตัวแรง ๆ

⁴มชชา ความหมาย ประชาชน

⁵ห้อย ความหมาย กลับกลาย, กลับ

ก็ทำนายว่านางและลูกเป็นต้วกาลีต่อบ้านเมือง พระองค์จึงสั่งให้เนรเทศทั้งแม่และลูก นางก็โอบอุ้มเอาลูกสู้น้ชออกจากวัง ด้วยความรักและสงสารลูก ตั้งความว่า

นางหน่อเหินา หอบอุ้มเอาหมา	วิมลมา เทวีหน่อเหินา
สองหัตถา อุ้มเอาลูกเต้า	กับอกนางเพื่อพัก
นางเข้าใจ ว่าเป็นลูกรัก	มาเจียมหาน้อยแขวนคอ ¹
ย้ายย้ายยก พรากกลาเสียหอ	หอบหมาหางงอ <u>ว่าเป็นลูกอ้าย</u> ²
มาเป็นทุกขใจ นางได้เป็นหม้าย	ข่มเข้าออกเวียงไฟ ³

คร่าวของหงส์ผาคำ: หน้า 7

แต่เมื่อลูกไม่ได้ดังที่หวังไว้ แม่ก็ให้แต่เศร้าโศกเสียใจ และสงสารลูกไม่ทอดทิ้งลูก ตั้งเช่นนางวิมลมารำพันถึงลูกที่เป็นสุนัขว่า

เกิดมาเป็นหมา ลายโก่งก้าน ⁴	หื้อแม่โศกเศร้ากับนาย
มีลูกรักหวังได้สืบสาย	มีลูกผู้ชาย หวังได้เป็นเจ้า
ห้อยเกิดเป็นหมา หื้อแม่หมองเศร้า	กรรมเวรนางไม่รู้

คร่าวของหงส์ผาคำ: หน้า 8

การคร่ำครวญของนางวิมลมาชี้ให้เห็น การสนับสนุนส่งเสริมลูกให้ได้ดี ก็คือหวังให้ลูกเป็นเจ้าเป็นนาย ได้แก่ ความว่า "หวังได้สืบสาย มีลูกผู้ชายหวังได้เป็นเจ้า" ตั้งความในคำประพันธ์ข้างต้น

ชาวล้านนาเห็นว่ามารดาที่ดีจะต้องเห็นแก่ความสุขของลูกมากกว่าความสุขของตนจากเรื่องคร่าวของหงส์ผาคำ ตอนที่ขัตติยกุมารได้พบพระเจ้าย่า และทำความเข้าใจกับท้าวปฐมนตะปะ

¹มาเจียมหาน้อยแขวนคอ ความหมาย พาลูกหมาขึ้นขี่หลัง

²ว่าเป็นลูกอ้าย ความหมาย คิดว่าเป็นลูกชายคนโต

³ไฟ ความหมาย ไป

⁴ลายโก่งก้าน^๕ ความหมาย หมาต่าง

ผู้บิดาแถมแล้ว ท้าวบุรันตะปะได้ขอโทษนางวิมาลา งอนจ้อขอให้นางกลับเข้าไปอยู่ในเมือง และดำรงตำแหน่งมเหสีเช่นเดิม ท้าวบุรันตะปะได้ง้อถึง 3 ครั้ง นางก็ไม่ยอมคืนดีด้วย ทุกขัตติย-
กุมารผู้เป็นโอรสเป็นสื่อให้กับพระบิดาและพระมารดาเอง โดยอ้างว่าตนนั้นเกิดมาอาภัพ ทั้ง ๆ
ที่มีพ่อแม่พร้อม แต่ก็ต้องดำรงตนเป็นเด็กยากไร้ประจวบที่กำพร้าทั้งพ่อและแม่ มาครั้งนี้เป็น
โอกาสอันดีแล้วที่จะได้พร้อมหน้าพ่อแม่ ขอให้แม่เห็นแก่ลูกเถอะ ในที่สุดนางวิมาลาก็นิยมนม เพราะ
ความรักลูกและเห็นแก่ลูกอย่างที่สุด ดังความว่า

ขอพระแม่หันแต่หน้าข้า	ฝูงคำพายหลังขีวข้า
ขอแม่อย่าเอาออกมา <u>ผ้า</u> ¹	
เทวีจอมเจื่องเจ้า	มาดา
หันลูกมาอาธรวา	รำด้าม
จึงรับเครื่องบุปผา	ชั้นราธ - นวเชย
ย่อนรักลูกตน <u>เลี้ยง</u> ด้าน ²	หันแต่เจ้ากุมารา

คร่าวขอหงส์ผาคำ หน้า 127

จากการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพของผู้หญิงจากวรรณกรรมล้านนาพบว่า สถาน
ภาพความเป็นธิดาและมารดา สังคมให้ความสำคัญมาก สังคมจะวางกฎเกณฑ์ให้ผู้เป็นธิดามี
คุณสมบัติเป็นกุลสตรีเพื่อการมีครอบครัว ส่วนสถานภาพความเป็นมารดานั้น สังคมกำหนดบทบาท
ให้มีสิทธิ์ขาดในการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา สถานภาพที่น่าสนใจอีกสถานภาพหนึ่ง คือความเป็น
ภรรยาที่ไม่มีอิสระในตนเอง เพราะถ้าทำผิด ภรรยาอาจถูกขายโดยไม่มีโอกาสพิสูจน์ความบริสุทธิ์
ของตนได้เลย อีกประการหนึ่งคือ ในสถานภาพความเป็นภรรยาเมื่อมีครรภ์จะถูกสังคมกีดกัน
ไม่ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อสังคมหรือแม้แต่ในครอบครัวมากกว่าปกติ เป็นการชี้ชัดเรื่องสถาน
ภาพของผู้หญิงในฐานะภรรยาว่าต่ำกว่าความเป็นธิดาและมารดา

¹ผ้า ความหมาย ผสม

²เลี้ยงด้าน ความหมาย อย่างยิ่ง

2. โลกทัศน์ต่อสถานภาพทางเพศชาย

วรรณกรรมล้านนาไทย ไม่ได้สะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อเพศชายชัดเจนเท่ากับสถานภาพของหญิง แต่ก็พอจะมองเห็นภาพรวมของบทบาท และสถานภาพทางเพศอย่างกว้าง ๆ ดังนี้

2.1 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพของชายโสด หรือความเป็นบุตร

วรรณกรรมล้านนาสะท้อนให้เห็นว่าชายหนุ่มจะต้องศึกษาหาความรู้ ให้มีสติปัญญา และมีความรอบรู้ธรรมตามคติทางพุทธศาสนา ต้องให้ความสำคัญต่อผู้มีอายุคือ เชื้อพ้องคำสั่งสอนของผู้มีอาวุโส เพราะคนมีอายุนั้นจะฉลาดหรือโง่เพียงใดย่อมเป็นผู้มีประสบการณ์มากกว่าคนหนุ่ม คนหนุ่มเปรียบเหมือนช้างหนุ่ม ถึงแม้ว่าจะมีสติปัญญาเฉียบแหลมแต่ก็ขาดประสบการณ์ ย่อมสู้ช้างแก่ไม่ได้ ดังความปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระลอสอนโลกว่า

36	เป็นคนอย่าประมาทเฝ้า	แก่ชรา
	ว่าเข้านมีพะหย้า	หยิ่งได้
	บักดีไปมา	ประมาท
	บวรทดแทนว่าไผ่	ว่าผู้ตาฟาง
38	ช้างน้อยอย่าอวดอ้าง	งาคี
	เต็มว่างายาวรี	อ่อนฉวน
	บรู๋เชิงชนมี	เรียนช่าง
	ชนคชสารต้องงาสาร	ท่อนสูคชสาร

พระลอสอนโลก: หน้า 218

ชายหนุ่มควรจะคบหาสมาคมกับนักปราชญ์ เพื่อจะได้เพิ่มพูนสติปัญญา และถ้ายังได้ครุ่นคิดถึงแวดล้อมดี ก็ยิ่งจะมีความรู้แน่น และรอบรู้เร็ว เป็นประโยชน์แก่ชีวิต และการครองตนในสังคม และอาจฉลาดทันคน และเหนือคนอื่นถึงแม้จะเป็นผู้มีอายุน้อยก็ตาม ดังความว่า

44	บางคนยังหนุ่มน้อย	<u>จำจี้</u> ¹
	ได้เสพกับบัณฑิต	แต่น้อย
	สมการเร่งเร็วมี	<u>พะยา</u> ² ว่อง
	คำหนุ่ม <u>จำ</u> ³ <u>แพ</u> ⁴ เก่า	เหตุรู้ความเมือง

พระลอสอนโลกระ หน้า 218

ชาวล้านนาไม่ชื่นชมชายหนุ่มที่ไม่เอาใจใส่เล่าเรียนหนังสือ ถ้าใครเกียจคร้านก็เปรียบเหมือนชาวป่าทางไกลความเจริญ เมื่ออายุมากขึ้นก็กลายเป็นคนแก่ที่เปล่าประโยชน์ สู้เด็กหนุ่มไม่ได้ เปรียบเหมือนตาลยอดด้วน ซึ่งไม่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมเลย ดังคำประพันธ์ว่า

43	บางคนนับว่า <u>เก่า</u> ⁵	เมินมา
	บ่รู้เรียนแถบปัญญา	ถี่ถ้วน
	บ่เกิดในประชา	โขงเขต เมืองใหญ่
	เก่าดังตาลยอดด้วน	บ่แพ้ <u>เด็ก</u> <u>ราม</u> ⁶

พระลอสอนโลกระ หน้า 218

ชาวล้านนาไทยมองเห็นความสำคัญการศึกษาเล่าเรียน เพราะทำให้เป็นคนฉลาดและเป็นคนดี รอบรู้ในธรรม การที่จะเป็นคนฉลาดและเป็นคนดีได้นั้นหนุ่มชาวล้านนาจะต้องรู้จักสมาคมกับนักปราชญ์ แสวงหากัลยาณมิตรเพื่อเพิ่มพูนคุณสมบัติที่มีในตัว ดังนั้นวรรณกรรมคำสอนล้านนาไทยจึงให้โอวาทคำสอนแก่สาธุชนว่า ใ้คบค้าสมาคมกับผู้ปญญา ผู้ปญญาได้ชักตวงเอาความดีมาใส่ตน

¹จำจี้ ความหมาย วัยรุ่น

²พะยา ความหมาย ปัญญา

³จำ ความหมาย พุด

⁴แพ ความหมาย ชนะ

⁵เก่า ความหมาย แก่เฒ่า

⁶ราม ความหมาย เด็กหนุ่มสาว อายุปานกลาง

ละทิ้งความชั่ว เป็นคนที่ยุ่จักกาลเทศะทำอะไรแต่พอดี ให้มันสมาคมนกับนักปราชญ์ เพื่อจะได้มีความฉลาดเฉลียว และที่สำคัญให้มันทำความดีเพื่อจะได้ไปสู่สุคติคือ ไปเกิดบนสวรรค์ ดังความว่า

เป็นคนท้อเสพยาผู้มีบุญ	ท้อรู้จักคุณตรงถ้วน
ท้อป่วนใจจากบาป	ท้อหาบพองแรง
ท้อแผงนักปราชญ์	ท้อฉลาดทุกอัน
ท้อหันเมืองฟ้า	ท้อคำอันชอบ

โคลงคติดำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

ในตอนท้ายของโคลงคติดำสอน ยังบอกลักษณะของคนไม่ดี ไม่ควรประพฤติคือ อย่าทำตนเป็นคนไม่มีคุณธรรม ทั้งทางอันเป็นกุศล เช่น ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่

มักทำตนเป็นกุศล มักกล่าวผู้เข่า

โคลงคติดำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

วรรณกรรมล้านนาสอนให้เป็นคนไม่ประมาทผู้อื่น อย่าคิดว่าตนเองรู้ว่า ฉลาดกว่าผู้อื่น เพราะคนที่เหนือกว่าเราก็น่าจะมี เปรียบดังต้นโพธิ์ที่ว่าสูงใหญ่แล้ว ก็ยังมีไม้ยางที่ยังสูงใหญ่กว่า ดังนั้นในการแสวงหาความรู้ จึงควรหาโอกาสเปิดชีวิตตนให้กว้างขวาง เพื่อจะได้เห็นโลกและสังคม ดังคำสอนว่า

โคลง 4

13 โขธาสูงใหญ่พัน	กลางทาว
มุงเมฆสูงเพียงดาว	เทศัน
ไม้ยางยิ่งแควนยาว	สูงโสศ ก็มีเอย
ยาวโยชน์สูงล้ำต้น	ใหญ่พันไพรพล

โคลง 2

ไม้ลั่นสูงส่งบัน	ธิดาร
ก็มีอยู่	

โคลง 4

14	กบเกิดใน <u>บวก</u> ¹ น้ำ	อิริธาร
	พาเพื่อนฝูงวงศ์วาร	เสเพลสร้าง
	แคว้นใหม่เปรียบอิริธาร	<u>เล็ก</u> ² เล็ก มีนั้น
	<u>บั้น</u> ³ แม่สมุทรกว้าง	ลุ่มเล็กเล่ห์ฟอง

โคลง 2

ค้นว่าไปถึงถองน้ำกว้าง บั้นริมชลฝั่งข้าง
จิ้งจก⁴สวังอยู่

โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

34	คนมนุษย์ในโลกหล้า	โลกา
	(ค่อยคืดค่อยเจียรจา	ท่านผู้)
	ใครใครมีผญา	ถึงเลียบ ภูท่า
	ปัญญามีต่างรู้	อย่าไปอวดผู้ว่าผญามี

โคลง 2

เหมือนพระจันทร์ดาววี ยามเมื่อใส่ส่องฟ้า
 เป็นที่กอดที่"

โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

นอกจากนั้นยังสอนว่า อย่าเป็นคนโลก ถ้าเราโลกเขาของผู้อื่นในที่สุดของที่เคยเป็น
 ของเราก็จะสูญหายไปหมด ดังความว่า

¹บวก ความหมาย สระน้ำ

²เล็ก ความหมาย ลึก

³บั้น ความหมาย เห็น

⁴จกสวัง ความหมาย งง ประหลาดใจ

18	เข้าของทั้งแผ่นดิน	เงินคำ
	บ่ชอบตามลวงธรรม	คว่นไ้
	ภายลุนย้อมจ่านำ	เข้าเหล่า ไปเฮย
	น้ำใหม่มาบ้น้ำ	แก่นั่นหนีไป

โคลง 2

กัมม์ของชอบธรรมหล้างไ้ ควรปลคปล่อยไ้

ที่ทางชอบ

โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

วรรณกรรมล้านนาสะท้อนโลกทัศน์ให้เห็นว่าชายจะต้องศึกษาหาความรู้ก็เพื่อให้เป็นคนฉลาดและมีคุณธรรม แนวคิดอย่างนี้ มองเห็นได้จากพระจอสอนโลกและโคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย ส่วนจกกวาพิปนี และมังรายศาสตร์ เน้นคุณธรรมของผู้ปกครอง ซึ่งกล่าววรายละเอียดในบทที่ว่าด้วยผู้ปกครองในวรรณกรรมเรื่อง เ้าสอนหลาน หลานสอนคนเ้า ก็สั่งสอนกุลบุตรให้รู้จักวางตนให้เหมาะสม เพื่อจะได้เป็นคนดี ซึ่งสอนเป็นแนวทางความประพฤติไว้อย่างครอบคลุมดังนี้

อย่าประมาท อย่าเห็นแก่ตัว อย่าโทะผู้อื่น อย่าหวังน้ำบ่อหน้า
อย่าโลภ อย่าเห็นผิดเป็นชอบ อย่าคบคนชั่ว อย่าเกียจคร้าน
อย่าเป็นคนพาล อย่าลักพาฆ่าทาสท่านหนี อย่าเป็นคนกตัญญู
อย่าเสียงทำงานที่ไม่คุ้ม อย่าเอาหญิงใจคดมาเป็นเมีย

คำสอนเหล่านี้แสดงออกให้เห็นชัดว่ามุ่งสอนลูกผู้ชายโดยเฉพาะ ดังจะเห็นได้จากตอนต้นของวรรณกรรมเรื่อง เ้าสอนหลาน หลานสอนคนเ้าว่า จะเรียกชื่อผู้ฟังด้วยสรรพนามที่หมายถึง ชายหนุ่ม ได้แก่ คำว่า "อ้าย" ซึ่งเป็นคำนำหน้าชื่อสำหรับเรียกผู้ชายโดยเฉพาะ หรือถ้าเรียกคำเดียวแปลว่า "พี่ชาย" ก็ให้ความในตอนที่ต้นของวรรณกรรมเรื่อง เ้าสอนหลาน หลานสอนคนเ้า ว่า

"ได้สอนหลานว่า อ้ายเพี^{*1} อ้ายหนึ่ง อ้ายสอง อ้ายสาม อ้ายสี่ อ้ายห้า
อ้ายหก อ้ายเจ็ด อ้ายแปด อ้ายเก้า พ่อได้จ้กสอนหลาน หลานเหยหลาน กันจ้กกังไฟ
อย่าได้ฮ้ายปาก หลายอย่าได้ถากคมพริ้วให้เข้าหาหมอ"

ตามตัวอย่างคำประพันธ์ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าคนแก่ได้เรียกเด็ก ๆ ผู้ชายมารวมกัน
แล้วสอนถึงสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรกระทำ เช่น ถ้าติดไฟอย่าฮ้ายปาก เพราะควันไฟจะเข้าปาก
อย่าทำสิ่งที่จะเป็นอันตรายต่อตัวเอง เช่น ถากไม้ด้วยการหันคมมีดเข้าหาตัวเอง เปรียบเทียบกับ
กับการทำกาไรใด ๆ ที่เป็นอันตรายต่อตัวเอง แล้วไม่ควรทำ

วรรณกรรมเรื่องกำก้ำคำ กล่าวถึงชายหนุ่มที่หญิงสาวจะเลือกเป็นคู่ครอง ก็อนาง
ปิมปา ซึ่งเป็นสตรีที่ฉลาดเมื่อนางจะเลือกคู่ก็ตั้งเกณฑ์ไว้ว่า ชายหนุ่มที่จะมาเป็นคู่ครองของ
นางได้จะต้องเป็นคนเฉลียวฉลาด ตอบปัญหาของนางได้ทุกข้อ และปัญหาแต่ละข้อเป็นปัญหา
ธรรมทั้งสิ้น ซึ่งนางเคยตั้งปัญหาลามกับเสนานำมาค้อยอยู่เสมอมา ก็ไม่มีใครสามารถตอบได้
แต่เมื่อนางมาพบกำก้ำคำ และได้ทายปัญหาบ้าง ปรากฏว่ากำก้ำคำตอบนางได้ทุกข้อ นางจึง
ยกย่องและยอมเป็นชายา ดังความว่า

"เตปะกัญญา ปิมพาน้องหล้า ถามปัญหา นานาเคล็ด้า พุทธหน่อฟ้า
ก็ได้แก้ไข บ่ได้เน้นจ้ำ ปัญจะห้ากองธรรม ถูกถ้วนครบพร้อม แม่แจ้งสั่งจ้ง
ปัญจสีลัง แม่้นักจุเสน เตปะกัญญา ปิมปาต้นเค้น ปี่ติมีเท่าฟ้า"

กำก้ำคำ: หน้า 49

วรรณกรรมเหล่านี้ได้สะท้อนโลกทัศน์ที่ชัดเจนและสอดคล้องกันว่า ชายหนุ่มต้องมี
หน้าที่เสาะแสวงหาความรู้ ทั้งทางโลกทางธรรม เพื่อจะได้เป็นคนฉลาดรอบรู้ มีคุณธรรม
รู้จักการสมาคม รู้จักเลือกคบคนดีเพื่อเพิ่มพูนสติปัญญา และคุณธรรมในตัวเอง และรู้จักเลือก
หญิงดี ก็คือหญิงที่มีใจคอซื่อสัตย์มาเป็นภรรยา

*เพี มีความหมายตรงกับคำว่า พี่ ทางสุโขทัยแปลว่า น้, ทางน้

¹ศ. ดร. ประเสริฐ ณ นคร ผู้ให้สัมภาษณ์ เรณู อรรธนาเมศร์ ผู้สัมภาษณ์
ม.ศว ประสานมิตร เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2527 เวลา 9.40 น.

2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพการสมรสของเพศชาย หรือความเป็นสามี

วรรณกรรมล้านนาสะท้อนโลกทัศน์ว่า สามีเป็นหัวหน้าครอบครัว มีหน้าที่คุ้มครอง ป้องกันให้ความรักใคร่ ให้เกียรติแก่สมาชิกตามควรแก่ฐานะ รับผิดชอบเศรษฐกิจในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประกอบอาชีพในสังคมเกษตรต้องอาศัยกำลังของชายซึ่งแข็งแกร่งกว่า หญิง ชายจึงเป็นผู้นำของครอบครัว มีสิทธิ์และอำนาจมากกว่าคนอื่น ๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สามีที่เป็นภักษัตริย์ หรือท้าวพระยา ยิ่งมีสิทธิ์เหนือชีวิตของภรรยาและลูก ดังที่ท้าวพระมหัตถิจะ ประหารชีวิตนางจันทาในวรรณกรรมเรื่องกำก้ำคำ ส่วนสามีที่เป็นชายสามัญก็มีสิทธิ์เป็นเจ้าของภรรยา อาจจะซื้อหรือขายภรรยาได้โดยไม่ต้องถามความเห็นของหญิง มังรายศาสตร์ กล่าวถึงชายที่มีฐานะดีและมีภรรยาอยู่แล้วสามารถซื้อภรรยาได้อีก ดังความว่า

"พ่อไปอยู่กับเมียมีลูกคนหนึ่งหรือสองคน แล้วไปซื้อภรณาน้อยจากพ่อแม่มาภายหลัง หากพ่อแม่ตาย ให้แบ่งสมบัติเป็น 5 ส่วน ให้ลูกเมียหลวง 3 ส่วน ลูกเมียน้อย 2 ส่วน"

มังรายศาสตร์: หน้า 28

ตัวอย่างวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นว่า ชายได้รับความคาดหวังจากสังคมว่า ชายเป็นที่พึ่งของภรรยาได้แก่ เรื่องกำก้ำคำ นางปิมปาซึ่งเป็นหญิงฉลาดกว่าใคร ๆ ในเมือง พาราณสี ยินยอมเป็นภรรยาเมื่อกำก้ำคำสามารถตอบปัญหาในการเลือกคู่ครองได้ และนางยอม รับผิดชอบต่อความเป็นภรรยาที่ทำได้เป็นผู้ตามสามีเยี่ยงสตรีอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่นางเป็นคนฉลาด และมีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง การแสดงออกของนางปิมปาสะท้อนโลกทัศน์ว่า หญิงนั้นถึงจะ ฉลาดปราดเปรื่องอย่างไรก็ตาม แต่เมื่อสมรสแล้วหญิงก็ต้องมีสถานภาพเป็นรองชาย พึ่งพิงชาย ทั้งเนื้อเรื่องในตอนทีกล่าวถึง กำก้ำคำ จะขอลานางเตปะกัญญาและนางปิมปาไปติดตามหา มารดา และไปเมืองของพระบิดานางทั้งสองก็คร่ำครวญว่า

นางทั้งสองกำลังอยู่ในระหว่างโศกเศร้าและว้าเหว่ เพราะพระบิดาพึ่งสวรรคตไป ไม่กี่วัน ก็กลับมาพบความทุกข์ใจเพิ่มขึ้นอีกด้วย เมื่อแรกหมายใจว่าจะได้พระองค์เป็นที่พึ่งพิง เสมือนฉัตรกันบังแสงอาทิตย์ แต่พระองค์ก็จะจากเมืองไปอีก แล้วนางจะได้พึ่งใคร ดังความว่า

พุทธเจ้าข้า สองเราราค้ำก้อย ปากันโศกา เวลานั้น ริริำก้อยไปมา
ว่าเราพี่น้อง มีมากสิงหา องค์พระบิดา พ่อพระที่ไหว ก็พิราลัย บักรันได้
ก็แสนพระทัยโศกร้อน บัดเดียนั้นเหย ข้ามาเติมช้อน เหมือนแกล้ได้ไฟ้อง
หมายเป้งบาท้าว เมื่อต้องทุกขัง หมายเน้นจักรบัง กังยอสองข้า ข้ากลับจักไป
ใจโกลสสองหล้า จากปาราณสี

ก่ำก่ำคำ: หน้า 88

แม้ในมังรายศาสตร์กล่าวถึงว่า ชายมีหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว จะต้องยกย่องเชิดชูหญิง
ที่ไปสู่ขอมาเป็นภรรยา และต้องสงเคราะห์เลี้ยงดู ถ้าชายใดไม่ปฏิบัติตาม หรือหย่อนการปฏิบัติ
ตามหน้าที่ดังนี้ กฎหมายเปิดช่องให้ภรรยากลับไปอยู่บ้านของตนโดยไม่ต้องคืนค่าตัวได้ ดังความ
ว่า

ผู้ใดได้เมียมาอยู่ในบ้าน พ่อแม่ผู้หญิง ก็ดกแต่งขายลูกให้มาอยู่เรือนผัวตาม
ประเพณี ลูกสาวหรือหลานสาวมีสื่อหมอบ และผู้เฒ่าผู้แก่รู้เห็น ภายหลังเมื่อซึ่งไม่
สงเคราะห์ภรรยาเลี้ยงดู ไม่นับเป็นลูกเมีย ห้างไปมีเมียใหม่ ให้เอาลูกสาวคืนได้เปล่า ๆ

มังรายศาสตร์: หน้า 95

วรรณกรรมล้านนาแสดงให้เห็นว่า ผู้ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน การมีภรรยา
หลายคนของชายแสดงออกถึงความสามารถของชายหลาย ๆ ด้านด้วยกัน ซึ่งชายสูงศักดิ์และ
ชายสามัญการประเมินคุณค่าจะมีรายละเอียดแตกต่างกันอยู่บ้าง ดังนี้

สำหรับชายสูงศักดิ์ การมีภรรยาหลายคนนั้นแสดงออกถึงความสามารถในการปกครอง
ให้แก่ การจัดการเกี่ยวกับบุตรและบริวารได้ดี ก็ย่อมเป็นที่เคารพยำเกรงของเสนาอำมาตย์
และหัวเมืองใหญ่น้อย และยังเป็นการแสดงแสนยานุภาพได้ด้วย เพราะหัวเมืองใหญ่น้อย ถ้า
ต้องการความมั่นคงทางการเมืองก็จะส่งลูกสาวมาเป็นมรดกการ และยังแสดงออกถึงความเป็น
ผู้มีบุญ ตัวอย่างเช่น วรรณกรรมเรื่องก่ำก่ำคำ และคร่ำวซอหงส์ผาคำ ได้สะท้อนโลกทัศน์
เหล่านี้ออกมาคือท้าวพรหมทัตจากเรื่องก่ำก่ำคำ และท้าวปู้จ๊ะปะจากเรื่องคร่ำวซอหงส์ผาคำ
ต่างก็มีมเหสี และสนมกำนัลคนละมากมาย จะขอยกตัวอย่างท้าวปู้จ๊ะปะ ซึ่งกวีบรรยายว่า

พระองค์เป็นกษัตริย์หนุ่มรูปงาม ประทับอยู่ท่ามกลางมเหสีเอกและมเหสีรอง 7 นาง และยัง
แวดล้อมไปด้วยนางสนมกำนัลอีก 16,000 นาง พระองค์มีความสุขสนุกสนานยิ่งนัก ดังความว่า

จอมกษัตริย์เจ้า เลอร่างแก้ว¹ แผงไฟฝันชมนาง

สถิตเทศห้อง ปราสาทหอขวาง หมั่นหกพันนาง แวดล้อมอ้อมข้าง

สนุกสุขเริง ที่ปราสาทกว้าง นางชั้น²มีเจ็ดนาง

เทวีเค้า³ เจ้ารอกบุญขวาง ศรีนวลนาง จอมจิกเจื่องเหง้า

วิมาลา ชื่อนามกรเจ้า นึ่งเค้า⁴เทียมพระยา

คร่าวข้อหงส์ผาคำ: หน้า 2

ชายสามัญ ตามกฎมั่งรายศาสตร์ก็กล่าวถึงชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน ถ้าสามารถ
ไปสู่ขอตามประเพณี ให้พ่อแม่ยินยอมเสียก่อน และต้องแสดงความสามารถว่าตนสามารถเลี้ยงดู
ภรรยาของตนได้ ถ้าชายไม่เลี้ยงดูตามฐานะอันควร หญิงมีสิทธิ์กลับไปอยู่กับพ่อแม่ของตนตามเดิม*

จากหลักฐานในมั่งรายศาสตร์สะท้อนให้เห็นว่า การที่ชายมีภรรยาคราวละหลายคน
เป็นที่ยอมรับของสังคม จะเห็นได้ว่ากฎหมายยอมรับฐานะของภรรยาใหม่และลูกของภรรยาใหม่
ได้แก่ การแบ่งสมบัติตามที่มั่งรายศาสตร์ระบุไว้ดังนี้

ลูกเมียน้อยและลูกเมียหลวงมีชาติเสมอกัน ควรได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน

มั่งรายศาสตร์: หน้า 25

ข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า นอกจากชายจะมีภรรยาได้หลายคน แต่จะต้องให้
ความเป็นธรรมแก่ภรรยาและลูก ๆ ของภรรยาแต่ละคนด้วย

¹เลอร่างแก้ว ความหมาย รูปร่างหล่อเทลาแบบเอวบางร่างน้อย

²นางชั้น ความหมาย นางผู้มียศ คือ มเหสี

³เทวีเค้า ความหมาย มเหสีเอก

⁴นึ่งเค้า ความหมาย นึ่งแท่นสูงสุดเทียมตำปูลั่นตะปะ

* ดูเพิ่มเติมจากมั่งรายศาสตร์ หน้า 95

และอีกคนหนึ่ง กล่าวถึงการแบ่งสมบัติให้เมียใหม่และลูกของเมียใหม่ว่า ถ้าเมียคนแรกไม่มีลูก หากสามีและเมียคนแรกตายลง สมบัติก็ต้องตกเป็นของลูกเมียใหม่ ญาติของเมียคนแรกจะมาก่อสิทธิด้วยไม่ได้ การที่กฎหมายระบุดังนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า การที่ชายมีภรรยาหลายคนนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องอย่างยิ่ง กฎหมายจึงแสดงออกมาในแง่ที่ว่าภรรยาและลูกแต่ละคนมีสิทธิในสมบัติที่เป็นของสามีและของพ่อของตนเอง มากยิ่งกว่าคนภายนอก ได้แก่ ญาติของเมียทั้งหลาย ดังความว่า

พ่ามีเมียสองคน เมียคนแรก (อยู่เรือนหลัง) ไม่มีลูก มาอยู่กับเมียใหม่ (อยู่เรือนหน้า) มีลูก หากพ่อและเมียคนแรกตาย สมบัติเรือนหลังก็ตกเป็นของลูกเมียใหม่ หากเมียใหม่ตายลง สมบัติก็เป็นของลูกของตนด้วย ญาติของเมียคนแรก ไม่มีสิทธิจะว่าอะไรได้

มังรายศาสตร์: หน้า 26

2.2.1 โลกทัศน์ที่มีต่อการผิดประเวณีของชาย

ในสังคมของชาวล้านนา ประเพณีและกฎหมายยินยอมให้ชายมีภริยาได้มากกว่า 1 คน แต่ถ้าชายมีพฤติกรรมไม่เป็นไปตามที่สังคมกำหนด กฎหมายก็ถือว่าทำผิดประเวณี และสามารถลงโทษได้ ความผิดที่ถือว่าผิดประเวณีก็ได้แก่ การที่ชายไปล่อลวงละเมิดในลูกหลาน หรือเมียผู้อื่น และความผิดเกี่ยวกับมิถาจารชาเรา ประเด็นที่กล่าวไว้มากที่สุดได้แก่ การเป็นชู้กับเมียท่าน การลงโทษและการปรับโทษจะทำตามฐานะ และความหนักเบาของความผิดแตกต่างกันไป ซึ่งมีหลายประเด็นดังนี้คือ

ก. ชู้รักเมียของตน มีโทษถึงตาย หรือมีเช่นนั้นก็ขายเอาค่าตัว ดังความว่า

ชู้รักเมียเจ้า เมียขุน โทษถึงประหารชีวิต เพราะรักเมียเจ้า เมียขุนแล หากไม่ฆ่ามัน ก็ขายมันเอาค่าตัวมันทั้งสิ้น

มังรายศาสตร์: หน้า 89

ข. โพรหรือชู้รักเมียขุน มีโทษถึงตาย แต่ถ้าฆ่าแล้วไม่ตายก็ปรับได้ แต่ถ้ารักเมียขุนผู้ใหญ่ มีโทษถึงตายสถานเดียว ส่วนผู้หญิงให้ขายให้แก่สามีเอาเงินเข้าพระคลัง ถ้าไม่ฆ่าชายชู้ตาย ให้ชายชู้ชดใช้เงินค่าตัวผู้หญิงครึ่งหนึ่งเข้าพระคลังอีกครั้งหนึ่งให้สามี ถ้าหญิง

ยังมีข้อ 2 ที่ 3 ที่ ก็ให้ขายผู้หญิงไปเสีย แต่ถ้าสามีไม่ขายเมียที่มีข้อ แต่ฆ่าชายผู้ตาย ถือว่าฆ่าคนก็ตาย จะต้องเสียค่าปรับเป็นค่าตัวของชายผู้ ตังความว่า

ไพร่ข้าขุนรักเมียท่าน ท่านได้ฆ่าแต่ไม่ตาย ผียังสามารถให้หายได้ ให้เรียกสินไช้จากมัน 330 เงิน ผียากจนสินไช้ 220 เงิน หรือ 110 เงิน ผีรักเมียเจ้าขุนผู้ใหญ่ โทษควรถึงฆ่าตาย ไม่ควรตีราคาสินไช้เพราะเป็นข้าของตน (ข้าตนบ่พึงแต่งแล) ผีฆ่าผู้ชายตาย ให้ขายผู้หญิงให้แก่ผู้มันและเอาเข้าพระคลัง ผีไม่ฆ่าผู้ชายให้ตีราคาค่าผู้หญิงแบ่งครึ่งให้แก่ผู้มันไป ผียังมีข้อ (ยังร้าย) หลายที่ 2 ที่ 3 ที่ มอบให้ผู้มันขายมันเสีย ผีผู้ไม่ขายเมียแต่ฆ่าชายผู้ตาย เรียกว่ามันฆ่าคนก็ตาย ให้ตีราคาชายผู้คนหนึ่งราคา 330 เงิน ให้ชดใช้ 4 คน

มังรายศาสตร์: หน้า 90

ค. กรณีเจ้าเป็นข้ากับเมียข้า ให้ปล่อยข้าผู้ผู้ไป ตังความว่า

เจ้าหักเมียของข้าตนให้ปล่อยข้าผู้ผู้ให้เป็นไทยไป

มังรายศาสตร์: หน้า 90

ง. ถ้าเป็นขุนนาง ข้าราชการหรือเจ้าเมือง ตลอดจนข้าราชการชั้นผู้น้อยเรียงลำดับตั้งแต่สูงไปถึงต่ำ ถ้าเป็นข้าให้รับไหม เป็นเงินจำนวนมาน้อยแล้วแต่กรณีที่ล่วงละเมิดต่อกัน และโทษความหนักเบาที่ขึ้นอยู่กับศักดิ์นาของผู้นั้น ถ้าผู้ทำผิดมีสูงก็มีความผิดมากกว่าผู้น้อย ตังความว่า

พระกุลพระยาเสนาอำมาตย์ เจ้าเมืองก็ตีนักเมียท่าน ให้ไหม 3,300 เงิน เจ้าหมื่นอันกินเมืองเล็ก ให้ไหม 2,200 เงิน ผีเจ้าขุนมูลนายก็ให้ตัดสินตามประเพณีอันหนักเบาเรียกสินไช้กรณีให้กลับนอนด้วยกันเป็นเกณฑ์ ให้แบ่งส่วนลงแบบเดียวกับไพร่ผู้กระทำผิดนั้น

มังรายศาสตร์: หน้า 92

จ. ลักษณะมีจลาจลเรา ซึ่งวางมาตรการปรับไหม หนักเบาตามกรณีที่ได้กระทำผิด ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่วางไว้สำหรับไพร่ และข้าราชการชั้นผู้น้อย และในบทลงโทษ

ท้าวพระยามหาอำมาตย์ ตลอดจนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็ถือเกณฑ์ตามนี้ด้วย ดังปรากฏใน
มังรายศาสตร์ว่า

ถ้าข้าเป็นชู้กับข้าด้วยกันให้รับ 52 เงิน ข้าเป็นชู้กับเมียไพร่ (อิสระชน) ให้รับ
52 เงิน จันนมหนึ่งเต้านอกเลื้อให้รับ 22,000 เปี้ย จันนม 2 เต้าในเลื้อ ให้รับ 11,000
เปี้ย

ส่วนข้าราชการชั้นผู้น้อยได้แก่ นายตั้นไม้กินนา เป็นชู้กับเมียท่าน ให้รับ 220 เงิน
จันนมเต้าหนึ่งนอกเลื้อ ให้รับ 22,000 เปี้ย กุมกอดถือนม 2 เต้านอกเลื้อ ให้รับ 44,000
เปี้ย จันนม 2 เต้าในเลื้อ ให้รับ 22,000 เปี้ย

นายตั้นกินนา หรือนายกวานเป็นชู้กับเมียท่าน ให้รับ 330 เงิน จันนม 2 เต้า
นอกเลื้อให้รับ 66,000 เปี้ย จันนม 2 เต้าในเลื้อรับ 33,000 เปี้ย

นายม้าเป็นชู้กับเมียท่าน ให้รับ 550 เงิน จันนมเต้าหนึ่งนอกเลื้อ ให้รับ 55,000
เปี้ย จันนม 2 เต้านอกเลื้อ ให้รับ 110,000 เปี้ย จันนม 2 เต้าในเลื้อ ให้รับ 55,000
เปี้ย

นายช้างเป็นชู้กับเมียท่าน ให้รับ 110,000 เงิน จันนมเต้าหนึ่งนอกเลื้อให้รับ
110,000 เปี้ย จันนม 2 เต้านอกเลื้อให้รับ 110,000 เปี้ย จันนม 2 เต้านอกเลื้อให้
รับ 220,000 เปี้ย จันนม 2 เต้าในเลื้อ ให้รับ 110,000 เปี้ย ดังความในมังรายศาสตร์
ว่า

ลักษณะมีจางารชาเรามีดังนี้ ข้ามัก เมียข้าให้ไหม 52 เงิน ข้ามักเมีย
ไทยให้ไหม 52 เงิน ถือนมเต้าหนึ่งนอกเลื้อ ให้ไหม 22,000 เปี้ย ถือนมสองเต้า
ในเลื้อให้ไหม 11,000 เปี้ย นายตั้นไม้กินนา มักเมียท่าน ให้ไหม 220 เงิน ถือ
นมเต้าหนึ่งนอกเลื้อให้ไหม 22,000 เปี้ย กุมกอดถือนมสองเต้านอกเลื้อ ให้ไหม

* มัก ในที่นี้คงหมายความว่ามิชู้ ประเสริฐ ณ นคร มังรายศาสตร์ หน้า 89

** นายตั้นไม้กินนา หมายถึง พลเคนเต้า สรัสวดี ประยูรเสถียร การปฏิรูป
การปกครองมณฑลพายัพ หน้า 25

44,000 เปี้ย ถือนม 2 เต้าในเลื่อให้ไหม 22,000 เปี้ย นายสินกินนาหรือ
นายกรวัน*มักเมียท่าน ให้ไหม 330 เงิน ถือนม 2 เต้านอกเลื่อให้ไหม 66,000
 เปี้ย ถือนม 2 เต้าในเลื่อให้ไหม 33,000 เปี้ย นายมีมักเมียท่านให้ไหม
 550 เงิน ถือนมเต้าหนึ่งนอกเลื่อ ให้ไหม 55,000 เปี้ย ถือนม 2 เต้านอก
 เลื่อ ให้ไหม 110,000 เปี้ย ถือนม 2 เต้าในเลื่อ ให้ไหม 55,000 เปี้ย
 นายช่างมักเมียท่านให้ไหม 1,100 เงิน ถือนมเต้าหนึ่งนอกเลื่อ ให้ไหม
 110,000 เปี้ย ถือนม 2 เต้านอกเลื่อให้ไหม 220,000 เปี้ย ถือนม 2 เต้า
 ในเลื่อ ให้ไหม 110,000 เปี้ย

มังรายศาสตร์ หน้า 92

จากการลงโทษดังกล่าว มีข้อน่าสังเกตว่า การจับมนนอกเลื่อรับมากกว่าการ
 จับมนในเลื่อ ทั้งนี้ผู้ศึกษาวิเคราะห์ว่า เป็นเพราะการลงโทษนั้นถือตามเจตนาเป็นสำคัญ
 กล่าวคือการจับมนนอกเลื่อนั้น ฝ่ายชายอาจจะอุกอาจจับจ้วงแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ถ้าชาย
 สามารถจับมนในเลื่อได้ก็ถือว่าหญิงเป็นใจด้วย จึงปรับน้อยลง

2.3.6 กระทำชำเราลูกหลานท่านถึงตาย ต้องถูกบังคับให้ร่วมกับผีนั้น ถ้าผู้
 กระทำผิดไม่ยอม ให้ลงโทษปรับตั้งความว่า

ผู้ใดชำเราลูกหลานท่านตาย ให้มันร่วมกับผีนั้น ผีนั้นไม่ยอม ให้ไหม 52 เงิน

มังรายศาสตร์ หน้า 93

การลงโทษผิดประเวณีสำหรับผู้ชาย สรุปได้ดังนี้คือ

ถ้าเป็นชำ (ทาส) เป็นชู้กับเมียชู้ด้วยกัน มีโทษถูกปรับ ถ้าชำเป็นชู้กับเมียเจ้า
 (ชำ) มีโทษถึงตาย หรือถูกชาย ซึ่งมีโทษหนักกว่าเป็นชู้กับคนในระดับเดียวกัน

ไพร่เป็นชู้กับเมียชู้ของตน โทษเพียงแค่ปล่อยชำผู้ผิดให้เป็นไทยไป เป็นชู้กับเมีย
 ไพร่ด้วยกัน มีโทษปรับ ถ้าเป็นชู้กับเมียเจ้า เมียขุนผู้ใหญ่มิโทษถึงตาย

* นายกรวัน เป็นตำแหน่งทางการศาล คือคณะลูกขุน มีหน้าที่พิพากษาคดีความเมืองต่าง ๆ
 อ้างอิงจากศรีสวัสดิ์ ประยูรเสถียร การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ หน้า 26

ตระกูลเสนาอำมาตย์ หรือเจ้าเมือง เป็นชู้กับเมียท่านมีโทษปรับเล็กน้อยเท่าใด
ขึ้นอยู่กับศักดิ์นา และการกระทำ

2.๖ โลกทัศน์ที่มีต่อชายในฐานะบิดา

บิดามีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรภรรยา แต่เนื่องจากบิดาต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน
ดังนั้นความสัมพันธ์ผูกพันกับบุตรธิดาจึงไม่มากเท่ามารดา บิดาที่เป็นผู้นำของสังคม ก็ยิ่งทำ
ให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุตรธิดา และบิดายิ่งห่างเหินออกไปอีกเพราะ ถ้าบิดายิ่งมีอำนาจ
มาก หรือร่ำรวยมาก ก็มีภรรยาออกไปตามอำนาจทางเศรษฐกิจ และบุญบารมี ความมותר
ต่อบุตรธิดาจึงมีไม่เท่ากับมารดา เพราะบิดามีบุตรธิดามาก และยังต้องเอาใจใส่ต่อการกิจ
นอกบ้านอีก การเลี้ยงดูของบิดาที่เป็นใหญ่ค่อนข้างจะเป็นลักษณะใช้อำนาจและถือความมีสิทธิ์
มากกว่าจะใช้เยื่อใยของสายสัมพันธ์ทางสายโลหิต วรรณกรรมเรื่องคร่ำวชอหงส์ผาคำ และ
ก่ำก่ำคำสะทอนโลกทัศน์ของชายผู้เป็นบิดาออกมาในลักษณะนี้ทั้งสิ้น ได้แก่ การที่พระบิดาของ
ทั้งสองเมืองขับไล่พระมารดา และพระโอรสออกจากเมือง ด้วยเหตุผลเพื่อปกป้องผลประโยชน์
เกียรติยศ และชื่อเสียงของตนเองแต่ฝ่ายเดียว

โดยทางปุณฺณตะปะโน เรื่องคร่ำวชอหงส์ผาคำกล่าวว่าลูกสุนัขที่คลอดจากพระมเหสี
เป็นกาลีแก่บ้านเมือง พระราชอำนาจของพระองค์จะเสื่อมถอย ดังนั้นจึงขับไล่ออกจากเมือง
ฝ่ายท้าวพรหมทัตจากเรื่องก่ำก่ำคำ ก็เข้าใจว่าพระมเหสีจันทาหม่อมพระบรมเดชาอนุภาพ
อันยิ่งใหญ่ของพระองค์โดยการคบชู้ การทำลายพระเกียรติยศจึงต้องขับไล่ไปโดยไม่นึกถึง
พระโอรสที่อยู่ในครรภ์ว่าจะได้รับความลำบากอย่างไรบ้าง

ส่วนบิดาที่เป็นชายสามัญชน ภาสคัลลันนาสะทอนโลกทัศน์ว่า บิดาที่เป็นชายสามัญชน
มีความใกล้ชิดกับบุตรมากกว่าชายสูงศักดิ์ เพราะบิดาควรจะต้องคอยดูแลประคบประหงมบุตร
ตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา โดยคอยดูแลใกล้ชิดจนกระทั่งคลอดแล้วถึงมีครรภ์ ดังภาสคัลลันนา

คนมาใหม่ อย่าได้ใส่การ ลูกเมีย^๑ อย่าไฟ^๒คำ

โวหารลานนา: หน้า 113

^๑มาน ความหมาย มีครรภ์

^๒ไฟ ความหมาย ไป

ถ้าพูดถึงสถานภาพทางกฎหมายแล้ว บิดากับมารดามีสถานภาพเท่าเทียมกัน เพราะกฎหมายให้บิดามารดามีสิทธิในตัวลูกเท่า ๆ กัน เพียงแต่การแบ่งบุตรนั้นให้แบ่งตามเพศ คือ ถ้าเป็นบุตรชายให้อยู่กับบิดา ส่วนบุตรสาวให้อยู่กับมารดา

แต่ทางด้านความรู้สึกที่สะท้อนโลกทัศน์ออกมาจากรรณกรรม หรือภาสิต จะมองเห็นว่า บิดามีความรับผิดชอบน้อยกว่ามารดา ดังภาสิตว่า

กำพร้าพ่อยังแควน กำพร้าแม่ตื่นแควนเต้งแย้ง

โวหารลาหนา: หน้า 115

ความแตกต่างระหว่างสถานภาพของบิดาและมารดาที่พบจากรรณกรรมนี้อาจจะเป็นผลมาจากเงื่อนไขทางสรีระคือ มารดาอุ้มท้องมาจึงมีความผูกพันกับบุตรธิดามาก จึงมีคำเปรียบว่า ลูกคือเลือดในอก และปัจจัยในการประกอบอาชีพบิดาต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ส่วนมารดาเลี้ยงบุตรธิดาอยู่ในบ้าน

จากการศึกษาสถานภาพทางเพศพบว่า หญิงชายมีสถานภาพต่างกัน คือหญิงเป็นรองชายพอจะสรุปได้ดังนี้

ประเพณีการอบรมเลี้ยงดูของชาวล้านนาไทย เนื่องจากครอบครัวไทยสมัยก่อนมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรจึงอาศัยแรงงานในการผลิตซึ่งตามธรรมชาติแล้ว ชายแข็งแรงกว่าหญิง ดังนั้นผู้ชายจึงถูกอบรมเลี้ยงดูให้เป็นผู้นำครอบครัว และมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองดูแลภรรยาและบุตรธิดา ส่วนผู้หญิงก็ได้รับอบรมเลี้ยงดูโดยการเสริมสร้างคุณสมบัติและรูปสมบัติให้เปรียบพร้อมตามค่านิยมของสังคมเพื่อที่ชายจะพึงใจและเลือกแต่งงานด้วย การที่หญิงใดไม่มีคู่ครองในสังคมชาวล้านนาไทย สมัยก่อนถือเป็นความอัปยศของพ่อแม่และตัวหญิงเอง

วรรณกรรมเรื่องพระลอสอนโลก ก็สอนให้หญิงรู้จักปรนนิบัติเอาใจสามี ถ้าใครขาดคุณสมบัติของกุลสตรีตามความกาตหมายของสังคม ก็เป็นที่รังเกียจของผู้ใหญ่ และบรรดาชายหนุ่มทั้งหลาย

ส่วนโลกทัศน์ที่สะท้อนการอบรมเลี้ยงดูบุตร ซึ่งปรากฏในวรรณกรรม ก็คือเกิดเป็นชายต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ทั้งทางโลกทางธรรม รู้จักเลือกคบคนดี ได้แก่ นักปราชญ์ราชบัณฑิตและคนที่มีคุณธรรม เพื่อเตรียมตัวเป็นผู้นำในครอบครัว ทางด้านกฎหมาย ตามหลัก

ฐานที่ปรากฏในกฎหมายพระเจ้ามั่งราย จะสะท้อนโลกทัศน์ว่า หญิงเปรียบเสมือนทรัพย์สินสมบัติของบิดามารดาและสามี ซึ่งบิดามารดาและสามีมีสิทธิที่จะขายธิดา และภรรยาได้ ดังปรากฏตามที่ยกตัวอย่างมาในรายละเอียดข้างต้นแล้ว วรรณกรรมทางด้านกฎหมายเสนอโลกทัศน์ที่สอดคล้องกับวรรณกรรมเรื่องมัย และวรรณกรรมคำสอนว่า หญิงยามเป็น ต้องเชื่อฟังบิดามารดา ส่วนสถานภาพเมื่อสมรสแล้วก็ต้อง เชื่อฟังสามี โดยเฉพาะสตรีที่มีสถานภาพเป็น คนชั้นสูง ยิ่งจะต้องยอมมอบน้อมต่อสามีเทิดทูนบูชายกย่อง เช่น ตำแหงมเหสี พระชายา มีฐานะเป็นทั้งมเหสีและบาทบริจาริกาของสามี

ส่วนสถานภาพของชายตามมั่งรายศาสตร์นั้น ก็เป็นตรงข้ามกับหญิง เนื่องจากสังคมกำหนดบทบาทว่าชายจะต้องเป็นผู้ทำมาหาเลี้ยงครอบครัว เพราะฉะนั้นภรรยาจึงเปรียบประดุจเป็นทรัพย์สินสมบัติของสามี ตามประเพณีการสมรสที่ชายจะต้องเสียค่าน้ำนมให้แก่บิดามารดาของฝ่ายหญิง และคู่สมรสบางกรณีกฎหมายระบุออกมาเลยว่าชายซื้อหญิงมาเป็นภรรยา และบิดามารดาขายธิดาไปเป็นภรรยาท่าน แต่หญิงบางคนก็ช่วยสามีทำมาหากิน ดังมีข้อความในกฎหมายบอกไว้ในกฎหมายลักษณะหย่า ใจความโดยย่อว่า หญิงใดช่วยสามีทำมาหากิน เมื่อจะหย่ากันก็ต้องแบ่งสมบัติให้หญิงด้วย

กล่าวโดยสรุปได้ว่า วรรณกรรมสะท้อนให้เห็นว่าสถานภาพทางเพศชายและหญิง มีความแตกต่างกันตามโลกทัศน์ที่มองเห็นได้จากมั่งรายศาสตร์ มีดังนี้คือ

1. ทางด้านคู่ครองชายมีภรรยาได้ครั้งละหลาย ๆ คน โดยถูกต้องตามกฎหมาย ส่วนหญิงมีคู่ครองได้ครั้งละคนเดียว ถ้าหญิงมีสามีคราวเดียวมากกว่า 1 คนขึ้นไปถือว่ามิใช่มีความผิดตามกฎหมาย และสังคมก็จะรังเกียจด้วย
2. สามีเป็นหัวหน้าครอบครัว มีหน้าที่เลี้ยงดูภรรยาและลูก ถ้าชายใดหย่อนคุณสมบัติตามหน้าที่นี้ บิดามารดามีสิทธิรับธิดาของตนคืนโดยไม่ต้องจ่ายค่าตัวหญิงคืนให้กับชาย
3. ผู้หญิงเปรียบเหมือนสินค้า หรือทรัพย์สิน เพราะว่าเป็นไปตามมีสิทธิจะขายธิดาไปเป็นภรรยา หรือเป็นทาสได้ และสามีก็มีสิทธิที่จะขายภรรยาได้ตามกฎหมาย¹เมื่อก่อน พ.ศ. 2410 ชายมีสิทธิขายภรรยาไปเป็นทาสได้ พระบาท

¹สุภัตรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย คำนิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า เมื่อพิเคราะห์ดูแล้ว เหมือนผู้หญิง เป็นควายผู้ชายคือคน จึงได้ออกกฎหมายให้ถามความสมัครใจจากเมียเสียก่อนจึงจะขายได้

ทางด้านศาสนา เนื่องจากชาวล้านนาไทยนับถือพุทธศาสนามาช้านาน ดังนั้นคติทาง พุทธศาสนาจึงมีผลต่อความคิด ความเชื่อ และการดำเนินชีวิตของคนในสังคมอย่างลึกซึ้ง จากการศึกษาวรรณกรรมทางศาสนาได้แก่ เรื่องจกกวาพิปนี ก็สะท้อนโลกทัศน์ที่แสดงถึงความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิง โลกทัศน์ทางพุทธศาสนาก็สอดคล้องกับนักสังคมวิทยา ที่ว่า ในเรื่องการประสบความสำเร็จและความเป็นอัจฉริยะแล้ว ชายจะมีมากกว่าหญิง ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ยังไม่ปรากฏว่าหญิงจะเหนือกว่าชายทุกด้าน เช่น รัฐบาล ศิลปะ วรรณคดี วิทยาศาสตร์ ปรัชญา แต่เรายังไม่อาจสรุปได้ว่า ความเป็นอัจฉริยะ เป็นเพราะวัฒนธรรม หรืออาจจะเกิดจากปัจจัยทางชีววิทยา และมีวัฒนธรรมมีส่วนทำให้ความมีอัจฉริยะมีขึ้นในประเทศใดประเทศหนึ่งหรือไม่¹ วรรณกรรมเรื่องจกกวาพิปนีสะท้อนโลกทัศน์ว่าการเกิดเป็นชายนั้น ประเสริฐและยิ่งใหญ่กว่าการเกิดเป็นหญิง เพราะถ้าเกิดเป็นหญิงแล้วไม่อาจที่จะเป็น พระจักรพรรดิได้ไม่อาจเป็นพระอินทร์แห่งพระยามาร หรือพระยาพรหมได้²

เมื่อวรรณกรรมศาสนาสะท้อนโลกทัศน์ว่าหญิงไม่เท่าเทียมกับชาย ก็มีอิทธิพลต่อการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคมล้านนาอย่างฝังรากลึก คือยกย่องให้ชายเป็นใหญ่กว่าหญิง และยิ่งกว่านั้นเมื่อความคิดความเชื่อทางศาสนาไปผสมความเชื่อเรื่อง ผี อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยแล้ว สถานภาพของหญิงยิ่งต่ำต้อยลงไปอีก ทำให้หญิงกลายเป็นบุคคลที่พึงรังเกียจ เช่น ความเชื่อว่าหญิงมีกรรมเป็นตัวอัปโซด กิจการหลายอย่างถ้าให้หญิงมีกรรมเข้าไปมีส่วนร่วมแล้วจะเป็นเสนียดจัญไร³ และในทางไสยศาสตร์ก็เชื่อว่าหญิงทำให้เวทมนต์คาถาเสื่อม

¹สุพัตรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย คำนิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี

หน้า 80

²จกกวาพิปนี หน้า 180

³สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โลกสมมติราช หน้า 6

ทางการศึกษา โอกาสในการศึกษาเล่าเรียนหญิงไม่หัดเทียมชายในสมัยก่อน สถานที่ให้การศึกษาเป็นแห่งแรกแก่เด็ก ๆ ได้แก่ บ้าน ซึ่งบิดามารดาถ่ายทอดวิชาที่ใช้ในการทำมาหากิน เด็ก ๆ จะได้ช่วยบิดาทำงาน เป็นการเรียนรู้อาชีพของตนต่อไป สถานที่ให้การศึกษาโดยตรง เช่น โรงเรียนไม่สถานที่สองที่ให้การศึกษาคือ วัด เนื่องจากคติทางศาสนาและวัฒนธรรมในการอบรมเลี้ยงดู สตรีหมดโอกาสที่จะได้เล่าเรียน ด้วยเหตุ 2 ประการ คือ

1. พ่อแม่ของผู้หญิงมองเห็นว่าเมื่อเติบโตขึ้นมา หญิงก็ต้องแต่งงาน เพราะฉะนั้นวิชาที่ควรศึกษาจึงควรเป็นวิชาชีพและวิชาแม่บ้านการเรือนเท่านั้น เพราะไม่ต้องหาเลี้ยงครอบครัวเหมือนชาย จึงไม่จำเป็นต้องศึกษาวิชาการให้สูง ๆ เมื่อแต่งงานไป ชายจะเป็นฝ่ายหาเลี้ยงเอง

2. การศึกษากับวัดผู้สอนก็คือ พระ นับว่าเป็นการปิดโอกาสที่หญิงจะได้ไปศึกษาโดยปริยาย ทางพุทธศาสนานั้นถือว่า หญิงเป็นศัตรูของพระภิกษุ จะไปใกล้ชิดกับสถานสงฆ์มากเกินไปไม่ได้ โอกาสที่จะได้ศึกษาเล่าเรียนของหญิงก็หมดไป

ส่วนชายนั้นบิดามารดาจะปล่อยให้ออกจากบ้านเป็นอิสระ เพื่อศึกษาหาความรู้ และหาประสบการณ์ชีวิต ชายตามความคาดหวังของสังคม จะต้องเป็นคนมีประสบการณ์ มีความรู้รักษาตัวรอด

จากปัจจัยแวดล้อมหลาย ๆ ด้านเช่นนี้ วรรณกรรมล้านนาไทยจึงสะท้อนโลกทัศน์ที่แสดงถึงความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิงในสังคมล้านนาไทยหลายประการดังกล่าว

2. โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองและสถานภาพทางการเมือง

2.1 กำเนิดของรัฐ

การที่จะมองโลกทัศน์เกี่ยวกับกำเนิดรัฐจะต้องศึกษาลักษณะการกำเนิดรัฐเสียก่อน นักรัฐศาสตร์ได้พยายามแสวงหาคำตอบ "กำเนิดของรัฐคืออะไร" สมมุติฐานต่าง ๆ ที่นักรัฐศาสตร์เคยคิดขึ้นก็ไม่เป็นที่ยอมรับกันในบรรดาความรู้สมัยใหม่

จากบรรดาความรู้พื้นฐานที่มีอยู่ในปัจจุบัน ทำให้เกิดความรู้สึกว่ารัฐมีจุดเริ่มต้นมาจาก "ครอบครัว" ซึ่งสืบต่อมาได้พัฒนาเป็นวงศ์วาน (clan) และเผ่าพันธุ์ (tribe) ทั้งนี้ด้วยอุปนิสัยที่มีความเคารพผู้อาวุโส เช่น ความเคารพในบิดาไปจนถึงหัวหน้าของสภาเผ่าพันธุ์ (tribal council) บรรดารัฐที่เกิดขึ้นในระยะเริ่มแรกในรูปรัฐหมู่ชน (tribal state) ซึ่งเป็นรัฐเล็ก ๆ มีหัวหน้าหมู่ชน (chief) เป็นผู้ปกครองดูแล และมักจะเป็นที่ปรึกษาในรูปสภาที่ปรึกษา (advisory councils) หมู่ชนเหล่านี้บ้างก็ทำมาหากินด้วยวิธีการเร่ร่อน ครั้นมาในยุคหลัง เมื่อประชาชนพลเมืองเริ่มมีจำนวนมากกว่าอาหาร ชนเผ่าเร่ร่อน (nomadic peoples) ได้ตั้งหลักแหล่งบนแผ่นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสามารถทำการเพาะปลูกได้ ทำให้เกิดเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม รัฐที่มีดินแดนได้เกิดขึ้น และดินแดนก่อให้เกิดความผูกพันทางวงศ์ญาติ (kinship) ในระยะเวลาดังกล่าว ดูเหมือนว่าสงครามและชัยชนะมีบทบาทสำคัญในการก่อกำเนิดรัฐและรัฐบาลขึ้นมา เพราะฉะนั้นรัฐในขั้นสุดท้ายจึงเป็นผลของปัจจัยหลายประการ เช่น ชีววิทยา เศรษฐศาสตร์ วัฒนธรรม และการทหาร¹

ทฤษฎีกำเนิดรัฐ รัฐ คือสถาบันทางสังคม รัฐจะคงอยู่ได้ต้องมีผู้ปกครอง ชัยอนันต์ สมุทวณิช² ได้อธิบายการเกิดสถาบันทางสังคมและการปกครองตามอัศวินสูตร ซึ่งชุมชนเบื้องต้นแรกเป็นลักษณะชุมชนบุพกาล ต่อมาเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น ชุมชนบุพกาลจึงคลี่คลายขยายตัว ก่อให้เกิดการกำเนิดรัฐ และผู้ปกครอง ซึ่งพอจะสรุปสาระได้ดังนี้

1. สภาพธรรมชาติดั้งเดิมเป็นสภาพที่สงบสุข อุดมสมบูรณ์ ต่างคนต่างอยู่ โดยปราศจากกฎหมายและอำนาจของรัฐ มนุษย์ดำรงชีพอยู่ได้โดยอาศัยปัจจัยเลี้ยงชีพขั้นพื้นฐานคืออาหารจากพื้นดินอันอุดม สภาพธรรมชาติดั้งเดิมปราศจากการกดขี่ขูดรีด

(exploitation)

2. สังคมดั้งเดิมไม่มีทรัพย์สินส่วนบุคคล เพราะมนุษย์ไม่รู้จักการสะสมทรัพยากรตามธรรมชาติเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน

¹อานนท์ อาภาภิรม หลักรัฐศาสตร์ หน้า 20

²ชัยอนันต์ สมุทวณิช ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย หน้า 36

3. ครอบครัวเกิดหลังชุมชน ชุมชนดั้งเดิมเป็นเพียงที่รวมของมนุษย์ที่ไม่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวต่อกัน นอกเหนือจากการเป็นเพียงสัตว์โลกที่มีชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ กล่าวได้ว่ามีลักษณะชุมชนบุพกาล

4. มนุษย์ในชั้นแรกไม่มีกิเลส แม้ว่าอาจจะมีสัญชาตญาณในการสืบพันธุ์ แต่ก็ยังมิได้กระทำการสมสู่กันอย่างมีความผูกพันเป็นเจ้าเข้าเจ้าของ ต่อมาเมื่อคู่สมรสอยู่กันเป็นประจำ บ้านเรือนครอบครัวจึงเกิดขึ้น เมื่อเกิดครอบครัว ความผูกพันเฉพาะครอบครัว ทำให้เกิดความคิดสะสมหากรรมสิทธิ์ส่วนครอบครัว ก่อให้เกิดการแบ่งปันปักเขตทำมาหากิน

5. มนุษย์มีคัมภีร์ ผู้ที่ชอบแสวงหาของที่ไม่ใช่ของตน ทำให้สังคมเริ่มระส่ำระสาย ในชั้นแรกผู้กระทำผิดเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน นานเข้ามนุษย์ไม่สามารถจัดการกับภัยของตนโดยลำพังได้ จึงขอให้บุคคลที่มีกำลังแข็งแรงกว่า มีคุณธรรมเป็นผู้ทำหน้าที่แทน โดยมีค่าตอบแทนเป็นการสมมติให้บุคคลผู้นั้นเป็นผู้นำ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างมหาชนสมมติกับคนอื่น ๆ ในสังคมอยู่ในรูปของสัญญา เป็นความสัมพันธ์ทางหน้าที่มากกว่าการยอมรับในบุญญาธิการว่าผู้ปกครองเป็นสมมติเทวราช

6. ตามอัคคัญสูตร^{*}นั้น การมอบอำนาจให้ผู้ปกครองซึ่งเป็น "มหาสมมติ" เป็นการให้อำนาจในการปกป้องคุ้มครอง ช่วยเป็นผู้ตัดสินในกรณีที่มีการขัดแย้งในสังคม การให้ชาวสาส์เป็นสิ่งตอบแทน มีลักษณะเป็นการมอบทรัพย์สินบางส่วนให้กับผู้ที่ทำการปกป้องคุ้มครองรักษาความสงบ ไม่ปรากฏว่าผู้ปกครองได้รับการมอบอำนาจให้กระทำการอย่างอื่นนอกเหนือไปจากการปกป้องคุ้มครอง ดังนั้นหน้าที่สำคัญที่สุดของผู้ปกครองจึงได้แก่ การลงโทษผู้กระทำผิด

7. แนวความคิดที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ปรากฏในอัคคัญสูตรได้แก่ ความเสมอภาคของมนุษย์ ชาติกำเนิดมิใช่เป็นเครื่องกำหนดฐานะและคุณค่าของคน แต่เป็นการประพฤติดปฏิบัติหรือการกระทำมากกว่าอย่างอื่น

8. แนวความคิดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความขัดแย้งและการเอาวัดเอาเปรียบกันเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องมียุทธ มีผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ถ้าไม่มีความขัดแย้งและไม่มีการเอาวัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องมียุทธบาล

^{*}อัคคัญสูตร เป็นส่วนหนึ่งของพระสุตตันตปิฎกตอนที่ฌณกปิฎกวรรค ได้มีการกล่าวถึงกำเนิดของรัฐ อ้างอิงจาก ชัยอนันต์ สมุทวณิช ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย หน้า 36

ทฤษฎีรัฐพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐและผู้ปกครองอีกอย่างหนึ่งคือ ทฤษฎีรัฐพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้พัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์เพิ่มเติม จากอัครกัณฐสูตร ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์¹ สรุปไว้คือ

1. การจำลองรัฐในลักษณะของมหาจักรวาลตามทฤษฎีโลกภูมิของพุทธศาสนา ผสมฮินดู
2. ความเชื่อที่ว่าคนที่เป็นกษัตริย์นั้น จะต้องเป็นผู้ที่ได้สั่งสมบารมีมาไว้มากที่สุด แสดงออกถึงสถานะของชีวิตที่ดีกว่าผู้อื่นในชาตินี้ เช่น เป็นผู้ครอบครองเครื่องราชูปโภค พระราชวังและชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่ามั่งคั่ง การพิสูจน์บารมีว่าใครจะมีมากที่สุดก็ทำได้ โดยการขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ เพราะการทำเช่นนั้นได้ย่อมแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า เป็นผู้มียบารมีสูงสุด ในขณะที่มีผู้อื่นมียบารมีสูงกว่ากษัตริย์ที่ครองราชย์อยู่ ก็จะมีอันเป็นไป เช่น ถูกคนที่มียบารมีสูงกว่าแย่งราชบัลลังก์ได้สำเร็จ
3. เนื่องจากการเทียบกษัตริย์ดังเช่นพระอินทร์ เทพผู้ค้ำจุนพระศาสนา นอกจากการสร้างวัง และการแบ่งหัวเมืองแล้ว กษัตริย์ยังมีหน้าที่เทียบกับพระอินทร์ในอนุจักรวาลด้วย กล่าวคือ เป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ทรงกระทำโดยการสร้างบุญนียวัตถุสถาน บำรุงและปกครองคณะสงฆ์
4. เพราะพุทธศาสนาเชื่อว่าจุดหมายปลายทางในชีวิตคือ พระนิพพาน ชีวิตในปัจจุบันจึงเป็นเพียงทางผ่านจุดหนึ่งไปสู่จุดหมายปลายทางคือ พระนิพพานเท่านั้น ในแต่ละชาติมนุษย์ก็ควรสั่งสมบารมีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อเป็นปัจจัยไปสู่พระนิพพานในวันหน้า กษัตริย์ในฐานะผู้บำรุงพระพุทธศาสนาจึงมีหน้าที่ดูแลให้ประชาชนอยู่ในศีลธรรมเพื่อไม่ตกไปอยู่ในโลกที่ซึ่งมีนรกเป็นที่สุด และสั่งสมบารมีไปตามวาสนาของตน ในแง่รัฐจึงเป็นเครื่องมือไปสู่พระนิพพาน และกษัตริย์เปรียบเหมือนพระโพธิสัตว์ที่จะนำมามนุษย์ไปสู่ที่สุด

นิธิ เอียวศรีวงศ์ "พระราชพงศาวดารในสมัยรัตนโกสินทร์" ใน รวมปาฐกถาจากสมาคมสังคมศาสตร์ พ.ศ. 2520 - 2521 หน้า 224 - 225

ชัยอนันต์ สมุทวณิช¹ ได้สรุปแนวคิดนี้ว่า ความคิดเดิมเกี่ยวกับรัฐ และผู้ปกครอง ที่มีอยู่ในอัครคัมภีร์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไป (ตามอัครคัมภีร์ รัฐเกิดเพราะความขัดแย้ง ทางสังคม การมอบอำนาจให้ผู้ปกครองซึ่งเป็น "มหาชนสมมติ" เป็นการให้อำนาจในการ ปกป้องคุ้มครอง ช่วยเป็นผู้ตัดสินในกรณีที่มีการขัดแย้งกันในสังคม) ในลักษณะที่มีการย้า บัญญัติของผู้ปกครองมากขึ้น และเพิ่มเติมบทบาทของผู้ปกครองมากขึ้นไปว่าการลงทัณฑ์ ผู้กระทำผิด กล่าวคือ ผู้ปกครองมิได้มีบทบาทจำกัดอยู่เฉพาะผู้รักษากฎหมาย แต่ยังเป็นผู้ รักษาศาสนาและผู้นำมนุษย์ไปสู่ชีวิตที่มีศีลธรรมด้วย

2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อการกำเนิดของรัฐในล้านนาไทย

การศึกษาถึงโลกทัศน์ของการกำเนิดรัฐของประชาชนแต่ละท้องถิ่น จะทำให้เรา ทราบถึงความคิด ความเชื่อ อันเป็นพื้นฐานที่บุคคลจะแสดงพฤติกรรมต่อกันในแต่ละสังคม ทำให้เข้าใจถึงรูปแบบของสังคม และการเมืองของสังคมนั้น ๆ เช่นเดียวกัน ถ้าเราศึกษา โลกทัศน์ที่มีต่อการกำเนิดรัฐของล้านนาไทย ก็จะทำให้เราเข้าใจสังคมและการเมืองของ ล้านนาไทยได้ดีด้วย

การกำเนิดรัฐในยุคแรก ๆ ซึ่งกล่าวไว้ในวรรณกรรมเรื่องจกกวาฬีปนี ซึ่งเป็น แนวคิดที่รับมาจากพุทธศาสนา ได้แก่ การกำเนิดนครรัฐต่าง ๆ ในชมพูทวีป สะท้อนโลกทัศน์ ว่า พระฤาษีเป็นผู้ให้กำเนิดและสร้างรัฐ โดยที่ความหมายของพระฤาษีในที่นี้ น่าจะหมายถึง ตัวแทนของมนุษย์ที่สรรหาผู้ที่มีความสามารถเหนือบุคคลอื่น ๆ มีความรอบรู้ มีฤทธิ์เดชมา ปกครอง จึงกล่าวได้ว่าการกำเนิดรัฐตามจกกวาฬีปนีนั้นเป็นไปตามทฤษฎีรัฐพุทธศาสนา ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากการที่ตำนานการสร้างเมืองมีลักษณะเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะว่า ในยุคนั้นคนให้ ความเชื่อถือในท้าวฤาษีอย่างสูงสุด ในฐานะที่เป็นผู้รอบรู้ศิลปศาสตร์ต่าง ๆ เป็นตัวแทนของ ศาสนา เป็นผู้บำเพ็ญตะบะ และบรรลุนิพพานสูง ๆ ซึ่งเชื่อว่าจะสามารถติดต่อกับเทพชั้นสูงได้

¹ชัยอนันต์ สมุทวณิช ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย หน้า 37

เป็นผู้ล่วงรู้อดีต อนาคต ดังนั้นเมืองที่สร้างโดยฤาษีจึงก่อให้เกิดความอบอุ่น ความมั่นคงทางใจ จักกวาฬิปปนี กล่าวถึงการกำเนิดรัฐในชมพูทวีปว่ามีอยู่ 84,000 นคร นครมีอยู่ 2 ประเภทคือ มลปุระนคร* และสาขานคร** นครที่พระฤาษีเป็นผู้ชี้ทำเลให้เป็นที่ตั้งเมืองให้มีมากมาย ดังความว่า

“ไฉนว่านครนั้นเคยเป็นสถานที่อยู่อาศัยของฤาษีชื่อ สวตถะ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า สวตถิ โดยอติถิลิงค์ เหมือนนครที่เคยเป็นที่อาศัยของฤาษีชื่อ กุสุมพะ เรียก โกสุมพิ นครที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของฤาษีกากันทะ เรียก กากันที ฉะนั้น”

จักกวาฬิปปนี: หน้า 56

แคว้นวัชชีก็เกิดเป็นนครขึ้นตามคำสั่งของฤาษี ตามความในจักกวาฬิปปนี หน้า 50 นครกบิลพัสดุ ซึ่งเป็นเมืองที่สำคัญในพุทธศาสนา ก็มีที่มาจากพระฤาษีเช่นเดียวกัน ดังความว่า

“ในสมัยนั้น พระโพธิสัตว์ของเราบังเกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาลมีนามว่า กบิลพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษี สร้างบรรณศาลาอยู่ใต้อาสน์ไม้สาเกแทบฝั่งสระโบกขรณีข้างภูเขามิพานต์ ไฉนว่า กบิลดาบสนั้นรู้วิชาชื่อ ภูมิกล ซึ่งเป็นวิชาที่ทำให้เห็นคุณและโทษในอากาศสูงขึ้นได้ 80 ศอก และในแผ่นดินลึกลงไป 80 ศอก ในภูมิประเทศแห่งหนึ่ง ภูเขาพุ่มไม้ และเครื่องเขาเกิดเป็นทักษิณวรรต บ่ายหน้าต่อทิศตะวันออก แหม่มฤคราชสีหะ และเสือโคร่ง เป็นต้น ติดตามเนื้อหรือสุกรและแมว และแมวติดตามกบหรือหนู มาถึงประเทศนั้นแล้วก็มีอาภัพที่จะติดตามสัตว์นั้นได้ แต่จะถูกสัตว์นั้น ๆ คุกคามเอาจนต้องกลับไปโดยแท้ กบิลดาบสทราบว่ ภูมิประเทศนี้เป็นอัครประเทศของแผ่นดิน จึงได้สร้างบรรณศาลาของตนในที่นั้น ครั้นเห็นกุมารเหล่านี้แสวงหาที่สร้างนครมาสู่โอกาสเป็นที่อยู่ จึงไต่ถามความเป็นไปนั้นแล้ว บังเกิดความเอ็นดูในกุมารเหล่านั้น จึงได้กล่าวว่ นครที่สร้างในบรรณศาลานี้ จะเป็นนครเลิศในชมพูทวีป บุรุษผู้เกิดในนครนี้

*มลปุระนคร หมายถึง เมืองใหญ่

**สาขานคร หมายถึง เมืองเล็กที่แยกตัวออกไปจากสาขานคร จักกวาฬิปปนี

แต่ละคนที่จะบำราบบุรุษแม้ตั้งร้อยตั้งพันได้ ท่านทั้งหลายจะสร้างนครในที่นี้ จะสร้างมณฑลโดยตรงที่บรรณศาลา แม้บุตรคนจัดทาล ซึ่งได้อยู่ในที่นี้ก็จะเป็นผู้ประเสริฐยิ่งด้วยกำลังจักรพรรดิ"

จักกวัตตีปิ: หน้า 61

ในชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวถึงกำเนิดเมือง ในดินแดนแคว้นล้านนาไทย ก็เกิดขึ้นในทำนองเดียวกันกับการเกิดนครต่าง ๆ ในชมพูทวีป ได้แก่ เมืองมิลลันคร* ในล้านนาก็เกิดเพราะพระฤาษีเป็นผู้สร้าง ดังความว่า

"ท่านवासเทพ ได้สร้างเมืองชื่อ มิลลันครแล้วให้ฤาษีครองราชสมบัติในเมืองนั้น และให้คนทั้ง 6 ในรอยเท้าสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งสมสู่คูใครคูมันนั้น อยู่ในเมืองนั้นด้วยฝ่ายท่านवासเทพ ก็สร้างนครให้พระราชาบุตร 3 องค์ ของพระเจ้าฤาษีอยู่คนละแห่ง"

ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 82

ลำดับต่อมาเมื่อกล่าวถึงการสร้างเมืองหริภุญชัย และเขลางคนคร ก็มีฤาษีเป็นผู้สร้างเมืองอยู่เช่นเดิม แต่กำเนิดของผู้ปกครองนั้นมีกำเนิดเช่นชนธรรมาแล้ว มิได้มีกำเนิดพิสดารดังเช่นผู้ปกครองเมืองในยุคก่อน ๆ ชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวถึง การสร้างเมืองหริภุญชัย ดังนี้คือ

"ครั้งนั้น ท่านवासเทพเที่ยวพิจารณาดูสถานที่ซึ่งมีชัยภูมิดี ได้เห็นสถานเป็นที่ประทับของพระพุทธแห่งเราทั้งหลาย จึงตกลงใจว่า สถานที่นี้มีชัยภูมิดียิ่งนักหนอ จึงได้สร้างนครขึ้นนครหนึ่งในที่นั้นริมฝั่งแม่น้ำพิงค์ ครั้นสร้างเสร็จจึงมาคิดว่า คนอื่นนอกจากท่านสุกทนต์สหยาเราผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติมีศีลคุณเป็นต้นย่อมไม่มี ..."

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 82

ต่อจากนั้นพระฤาษีได้สร้างเมืองเขลางคนครให้ท้าวอินทพร หรืออนันตยศอีกตามเรื่องราวมีดังนี้คือ พระนางจามเทวี มีโอรส 2 องค์ องค์ที่พระนามว่า มหายศ องค์น้อง

*มิลลันคร เมืองนี้อยู่ที่เชิงคอยสุเทพ อ้างอิงจากชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 82

พระนามว่า อินทวร หรืออนันตยศ พระกุมารมหายศได้ครองสมบัติในเมืองหริภุญชัย ฝ่าย
พระเจ้าอนันตยศไคร่ครองราชย์แยกไปต่างหาก จึงแจ้งความประสงค์แก่พระมารดา พระนาง
จึงให้เจ้าอนันตยศไปบอกฤๅษีวาสุเทพ ท่านวาสุเทพได้แนะนำให้ไปหาฤๅษีสุพรหม ฤๅษีสุพรหม
จึงสร้างเมืองให้ ดังความว่า

“ต่อแต่นั้น ฤๅษีสุพรหมกับพรานเขลางค์ จึงสร้างนครอันตั้งงามขึ้นนครหนึ่งมอบให้เจ้า
อินทวรครอบครอง เพราะอาศัยพรานเขลางค์นั้น นครนี้มีชื่อว่า เขลางคนคร”

ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 94

โลกทัศน์ที่มีต่อการสร้างรัฐนครของล้านนาไทยตามที่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์
ปรากฏว่า เมืองต่าง ๆ ที่เกิดแถบลุ่มแม่น้ำปิง ล้วนแล้วแต่กล่าวว่า พระฤๅษีเป็นผู้สร้าง
หรือมีเขื่อนนั้นก็เป็นผู้ชี้แนะในการตั้งเมือง เมืองที่ปรากฏตามตำนานในชินกาลมาลีปกรณ์
ซึ่งได้กล่าวความคู่ไปกับความเจริญของการก่อตั้งพุทธศาสนาในล้านนาไทย ได้แก่ เมืองรัตนปุระ*
พระฤๅษีวาสุเทพเป็นผู้สร้างให้ เมืองหริภุญชัย ท่านฤๅษีวาสุเทพเป็นผู้สร้างเช่นกัน ส่วน
เขลางคนคร ฤๅษีสุพรหมกับพรานเขลางค์เป็นผู้สร้าง จะเห็นได้ว่าตำนานสร้างเมืองต่าง ๆ
ของล้านนาไทย ได้รับอิทธิพลทางความคิด ความเชื่อเช่นเดียวกับการเกิดเมืองและรัฐใน
ชมพูทวีป ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าชาวล้านนาไทยแต่โบราณเชื่อว่า เมืองต่าง ๆ ในล้านนาไทย
ในยุคต้นมีกำเนิดมาตามทฤษฎีรัฐพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยที่พระฤๅษีเป็น
ตัวแทนของมนุษย์ผู้สรรหาผู้มีความสามารถ มีคุณธรรม หรือผู้มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เช่นเดียว
กับการกำเนิดรัฐในชมพูทวีป ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงการได้อำนาจโดยชอบ
ธรรมของผู้ปกครอง

2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อลักษณะของผู้ปกครอง

การที่จะพูดถึงผู้ปกครอง เราจะต้องเข้าใจพื้นฐานทางการเมืองไว้บ้างเกี่ยวกับ
ผู้ปกครอง ประชาชน และอาณาเขตของเมือง เพื่อเป็นพื้นฐานประกอบในการวิเคราะห์

* เมืองนี้อยู่ใต้นครลำพูน

ลักษณะของผู้ปกครองล้านนาไทยจากวรรณกรรม ผู้ศึกษาจึงขอเสนอแนวคิดทางการเมืองของนักปราชญ์ทางการเมืองการปกครอง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทยที่มีต่อผู้ปกครอง

การเมืองในทัศนะของอริสโตเติลมีลักษณะสำคัญบางประการ เช่น การเมืองย่อมเกี่ยวข้องกับอำนาจ อำนาจทางการเมืองจะต้องแตกต่างจากอำนาจอื่น องค์การทางการเมืองจะต้องมีอำนาจปกครอง เป็นอธิปไตย คือ มีอำนาจสูงสุดในชุมชนนั้น หน่วยบริหารแห่งองค์การทางการเมืองนั้น จะต้องเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในกิจการต่าง ๆ ทุกกรณี อริสโตเติลมีความเห็นเพิ่มเติมว่า การเมืองควรมีเรื่องของอาณาเขตเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย และอริสโตเติลก็เชื่อมั่นว่าความสามารถที่จะดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองพึงพาอาศัยตนเองได้ และความเพียงพอในตนเอง (self - sufficiency) เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นในทางการเมือง เพราะฉะนั้นคุณลักษณะสำคัญของการเมืองในทัศนะของอริสโตเติลจึงประกอบด้วย องค์สามคือ อำนาจ (Authority) และการปกครอง (Ruling) ดินแดนหรืออาณาเขตและความสามารถที่จะดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง¹

จะเห็นได้ว่าการเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ เป็นเรื่องของการใช้กำลังบังคับให้ปฏิบัติตามเป็นเรื่องของการใช้กำลังบังคับให้คนหนึ่งคนใด หรือกลุ่มบุคคลปฏิบัติตามความต้องการของอีกคนหนึ่ง หรืออีกกลุ่มหนึ่ง เมื่อมนุษย์รวมกันเป็นรัฐเป็นประเทศแล้ว ผู้มีอำนาจบังคับประชาชนในรัฐอย่างเห็นได้ชัดคือรัฐบาล

ก่อนที่จะเร่ร่อนศึกษาถึงโลกทัศน์ที่มีต่อกำเนิดของผู้ปกครองของอาณาจักรล้านนาไทยในยุคนิโรรณ ควรทำความเข้าใจคำว่า อำนาจ (Power) และความชอบธรรม (Authority) เสียก่อน เพื่อจะได้เข้าใจถึงการอธิบายความตามที่ตำนานได้บอกไว้ถึงการกำเนิดผู้ปกครองและเข้าใจอำนาจ และความชอบธรรมของผู้ปกครองตามโลกทัศน์ของชาวล้านนาว่าเป็นเช่นไร

¹จรรยา สุภาพ การเมือง หน้า 3

อำนาจ (Power) และความชอบธรรม (Authority)¹

อำนาจ (Power) หมายถึง ความสามารถในการใช้กำลัง (Force) บังคับให้คนอื่น หรือคนกลุ่มอื่นเชื่อฟัง และปฏิบัติตาม โดยที่บุคคลอื่นเหล่านั้น อาจจะถือว่าเป็นสิ่งที่ยุติธรรมหรือไม่ยุติธรรมก็ได้ โดยปกติมักเป็นเรื่องของการใช้กำลังทางกายภาพ (Physical force) บังคับหรืออาจใช้ความเชื่อ ความคิด หรืออุดมการณ์ใด ๆ ก็ได้ที่สามารถบังคับให้คนอื่นปฏิบัติตามได้

ความชอบธรรม (Authority) คือความมีอำนาจเด็ดขาดในการจัดความขัดแย้งระหว่างคนในสังคมตามทัศนะของ จอห์น ล็อก² ย้ำการสงวนสิทธิ์ตามธรรมชาติที่สำคัญ 3 ประการ คือ ชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน ผู้ใช้อำนาจนอกจากจะต้องเคารพสิทธิ์ตามธรรมชาติเหล่านั้นแล้ว ยังต้องเป็นตัวแทนของประชาชน ได้รับความยินยอมจากประชาชนอีกด้วย จึงจะถือว่าเป็นการใช้อำนาจโดยชอบธรรม

แมกซ์ เวเบอร์³ (Max Weber) พูดถึงการใช้อำนาจโดยชอบธรรมไว้ 3 ลักษณะ โดยพิจารณาจากวิธีการที่อำนาจนั้นถูกยอมรับ อำนาจทั้ง 3 ลักษณะดังกล่าวมีดังนี้

1. อำนาจอันชอบธรรมที่ตั้งบนรากฐานของกฎข้อบังคับ (Legal authority)

อำนาจอันชอบธรรมนี้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับกลุ่มสังคมที่มีแบบแผนยอมรับที่เป็นเหตุเป็นผล (rational orientation) ในกลุ่มสังคมที่มีแนวโน้มของอำนาจชอบธรรมเช่นนี้จะยึดถือระเบียบข้อบังคับเป็นหลัก และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของบุคคลมาก อำนาจแบบนี้จะเห็นได้ชัดในองค์การบริหาร (Bureacracy)

¹ สุภาวดี มีตรสมหวัง สังคมไทย หน้า 105

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช "ประเพณีธรรม ธรรมราชาและทศพิธราชธรรม"

ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย หน้า 70

³ ทิตยา สุวรรณชฎ พัฒนาแนวคิดและทฤษฎีของสังคมวิทยา หน้า 105

2. อำนาจอันชอบธรรมที่ตั้งบนรากฐานของขนบธรรมเนียมประเพณี (Traditional authority)

อำนาจนี้จะขึ้นอยู่กับความเชื่อที่ยึดถือกันอย่างกว้างขวางมั่นคง และฐานะของผู้ปกครอง อำนาจนั้นที่จะได้รับการยอมรับนับถือจากผู้อยู่ใต้อำนาจ¹ อำนาจประเภทนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อว่ามีธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ มีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวของมันเอง ดังนั้นผู้ที่ได้รับยกย่องว่าอยู่ในกรอบแห่งขนบธรรมเนียมอันเป็นที่เคารพนับถือมาเป็นเวลานานย่อมมีอำนาจ²

3. อำนาจอันชอบธรรมที่ตั้งอยู่บนฐานของวีรกรรมและศรัทธา (Charismatic authority)

บรรพต วีระสัย แปลคำว่า Charismatic Authority ว่า "บารมี"³ ซึ่งหมายถึง

ก. คุณลักษณะที่ผลิตจากคนธรรมดา

ข. คุณลักษณะที่ได้รับการยอมรับว่าเหนือธรรมชาติ เหนือมนุษย์หายาก

(Supernatural, or at least specifically exceptional powers or qualities)

ค. เป็นลักษณะที่ถือว่าได้มาจากเทพ เพราะฉะนั้นจึงให้เกียรติเป็นผู้นำ

การยอมรับบารมีนี้เกี่ยวกับการแสดงความสามารถพิเศษเป็นการพิสูจน์ เช่น แสดงว่ามีอิทธิฤทธิ์ หรือแสดงความสามารถเป็นวีรชน หรือความเป็นอัจฉริยะ ให้เป็นที่ประจักษ์ต่อคนอื่น ๆ ทำให้เกิดความจงรักภักดีขึ้นต่อบุคคลอื่น และเป็นผลให้เกิดความรู้สึกว่า เป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามคำสั่งการของบารมีชน หน้าที่นี้มีโดยตรงต่อบุคคล มิใช่ต่อกฎเกณฑ์หรือขนบธรรมเนียมประเพณี

¹จิตยา สุวรรณะชญ พัฒนาแนวคิดและทฤษฎีของสังคมวิทยา หน้า 105

²บรรพต วีระสัย สังคมวิทยา - มานุษยวิทยา หน้า 200

³ด. หน้า 206

โลกทัศน์ที่มีต่อลักษณะของผู้ปกครองล้านนาไทย

เมื่อศึกษาลักษณะของผู้ปกครองจากตำนาน และวรรณกรรมศาสนา พบโลกทัศน์ที่มีต่อผู้ปกครองล้านนาไทยว่า มีลักษณะเป็นผู้ปกครองแบบบารมี คือเชื่อว่าเป็นเพราะบารมีของคนผู้นั้น จึงมีอำนาจอันชอบธรรมที่จะมีสิทธิ์ ในการปกครองราษฎร และมีสิทธิ์อันชอบธรรมในแผ่นดินที่เป็นของรัฐทั้งหมด แนวคิดที่สะท้อนโลกทัศน์ดังกล่าว ปรากฏรายละเอียดดังนี้

2.3.1 ผู้ปกครองต้องลงมาจากสวรรค์ นั่นคือคุณลักษณะที่ผิดจากธรรมดา ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และชินกาลมาลีปกรณ์ ว่าผู้ปกครองคนแรก หรือต้นกำเนิดของผู้ปกครองคนแรกของล้านนาไทยนั้นลงมาจากสวรรค์ และได้ปกครองชุมชนสิบหอดลูกหลานต่อ ๆ มาจนถึงวีรบุรุษคนสำคัญของอาณาจักรล้านนา คือขุนเจือง ตลอดจนกระทั่งถึงพระเจ้ามังราย ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นมาเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนา ลักษณะของผู้ปกครองคนแรกมีลักษณะ เป็นผู้นำแบบบุญญาธิการ คือเป็นชาวฟ้าลงมากปกครองประชาชนตามคำสั่งของพระอินทร์ เพื่อมาทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระโคตมมะ

แนวคิดอย่างนี้แสดงออกให้เห็นว่าผู้ปกครองและศาสนา มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง นั่นก็คือผู้ปกครองมีบทบาทในการค้ำจุนศาสนา และศาสนาก็ค้ำจุนสถานภาพและบทบาทของผู้ปกครอง เพื่อผลในการจัดระเบียบการปกครองของสังคม เพราะศาสนามีอิทธิพลต่อการควบคุมทางใจ ผู้ปกครองมีอำนาจและสิทธิธรรมทางการปฏิบัติ เมื่อผู้ปกครองสามารถมีอิทธิพลต่อประชาชนทั้งกายและใจได้ ย่อมได้อำนาจอันชอบธรรมในการปกครองเมือง เมื่อประชาชนยอมรับในสิทธิของผู้ปกครองความสงบเรียบร้อยก็มีในสังคมตำนานและวรรณกรรมล้านนาแล้วแต่ให้ภูมิหลังของผู้ปกครองว่าเป็นผู้ที่ถูกกำหนดมาจากสวรรค์เพื่อให้มาเป็นผู้ปกครอง ดังเช่นตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึง ปฐมกษัตริย์ของอาณาจักรล้านนา ได้แก่ ลวจิงคราชได้รับบัญชาจากพระอินทร์ให้มาเกิดในมนุษยโลก ให้เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่กว่าท้าวพระยาทั้งหลาย ความว่า

“พระยาอินตาเข้าไปสู่สำนักเทวบุตรนั้นแล้ว กล่าวว่ามาริสะ ดุราเจ้าตนหาทุกข์ บ่ได้ ท่านจงไปเกิดในมนุษยโลกเมืองคน ที่เมืองเชียงรานั้นเถอะ กระทำราชเป็นท้าวพระยามหากษัตริย์ เป็นเจ้าเป็นใหญ่กว่าท้าวทั้งหลายเถอะ”

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่: หน้า 3

ส่วนเรื่องราวในชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึง กำเนิดของลวจังคราชที่ผิดแปลกไปจากคนอื่นคือเกิดเป็นอุปปาติกสนธิ¹ปรากฏที่ได้ค้นพุทธา ที่เป็นดังนั้นก็เพราะเคยทำบุญไว้มาก ตั้งความว่า

"เล่ากันมาว่า ในกาลก่อนมีสัตว์ตนหนึ่งได้ทำบุญไว้มากเกิดขึ้นด้วยอุปปาติกสนธิ ปรากฏขึ้นที่ได้ค้นพุทธาตนหนึ่ง ในที่อื่นเป็นรมณีสถานในนครยางปุระ (เมืองเงินยาง)"

ชินกาลมาลีปกรณ์ : หน้า 92

2.3.2 ผู้ปกครองเป็นผู้สร้างบุญมามีมาก่อน เป็นผู้มีบุญญาธิการ แสงออกถึงสถานะของชีวิตที่ดีกว่าผู้อื่นในชาตินี้ เช่น เป็นผู้ครอบครองเครื่องราชูปโภค พระราชวัง และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีแสดงว่ามั่งคั่ง การพิสูจน์ว่าใครจะมีบารมีมากที่สุด ก็ทำได้โดยการขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เพราะการกระทำเช่นนั้นย่อมแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า เป็นผู้มามีสูงสุด ซึ่งวรรณกรรมเรื่องชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวถึงบุญมามีของลวจังคราชว่า

สัตว์ตนนั้น เพราะได้กระทำความดีไว้มาก จึงเป็นผู้มีเดช มีฤทธิ์ ประกอบด้วย เรี่ยวแรงความว่องไวความบากบั่นบากบั่น มีวาจาคมเชื่องถ้อยและมีตะบะคือเคร่งครัดต่อหน้าที่ เพราะประกอบด้วยคุณสมบัติ 7 อย่างดังนี้ จึงเป็นหัวหน้าของมหาชน ได้สร้างนครยางปุระขึ้น เป็นกษัตริย์องค์ต้นครองราชสมบัติ ก่อนกษัตริย์อื่นในนครนั้น พระองค์ปรากฏทั่วแคว้นโยน (โยนก) ว่า ลวจังคราช

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 93

จากความเพียรทำตัวอย่างมาข้างต้นนี้ สะท้อนโลกทัศน์ชาวล้านนาจากวรรณกรรมว่า ผู้ปกครองได้ถูกกำหนดมาด้วยอำนาจบุญมามี (บุรพกรรม) แล้ว ชาวล้านนายอมรับอำนาจอันชอบธรรมในลักษณะนี้ จะเห็นได้ว่าคุณสมบัติของ ลวจังคราช ประกอบด้วยคุณสมบัติเฉพาะ

¹อุปปาติกปฏิสนธิ คือเกิดปรากฏร่างกายขึ้นมาเอง ไม่ได้อาศัยบิดามารดาเกิดหรืออีกนัยหนึ่ง จะถือว่าบิดามารดาไม่ปรากฏว่า เป็นใคร จึงเรียกว่าอุปปาติกปฏิสนธิ อ้างอิงจากชินกาลมาลีปกรณ์ : หน้า 92

ตัวที่ปลูกความศรัทธา ความเชื่อถือต่อปวงชนอย่างถูกต้อง ชินกาลมาลีปกรณ์¹ได้เน้นคุณลักษณะของ ลวจักรราชถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้นำถึง 7 ประการ ได้แก่

1. เป็นผู้กระทำบุญไว้มาก
2. เป็นผู้มีเดช มีฤทธิ์
3. เป็นผู้ยากบั่นยากขึ้น
4. เป็นผู้แข็งแรง
5. เป็นผู้อ่อนไหว
6. เป็นผู้มีความจาสัจย์
7. เป็นผู้มีความเกรงครัดต่อหน้าที่

จากกำเนิดของ ลวจักรราชที่เป็นปฐมกษัตริย์ มีสถานภาพเป็นเทพจุติลงมาเป็นบุคคลที่มีบุญญาธิการ จึงเป็นสมมติเทพ เชื้อสายต่อ ๆ มาก็คงเป็นสมมติเทพทำให้เกิดอำนาจอันชอบธรรมต่อเชื้อสายของผู้ปกครองสืบต่อไปไม่สิ้นสุด ความคิดอย่างนี้เป็นที่ยอมรับและยืนยันจากทางพุทธศาสนา

2.3.3 ผู้ปกครองเป็นเทวดาโดยสมมุติ ตั้งความในชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวถึงเทวดามี 3 ประเภท คือ สมมติเทพ อุบัติเทพ และวิสุทธิเทพ สมมติเทพ ก็ได้แก่ พระราชา พระเทวี พระกุมาร เพราะเป็นผู้ที่ชาวโลกสมมติว่าเป็นเทพ ตั้งแต่ผู้ปกครองคนแรกคือพระเจ้ามหาสมมตราช¹ อุบัติเทพ คือเทพที่เกิดในเทวโลก วิสุทธิเทพ ได้แก่ พระชินาสัพ ตั้งความว่า

"ในอัมมทหวิภังค์ ได้กล่าวไว้ว่า เทพในเทวว่า เทวมี 3 ประเภท คือ สมมติเทพ อุบัติเทพ วิสุทธิเทพ พระราชา พระเทวี พระกุมาร ชื่อว่าสมมติเทพ เทพชั้นจากคุมหาราชิก และเทพชั้นสูงกว่านั้นขึ้นไป ชื่อว่าอุบัติเทพ พระอรหันต์ ชื่อว่า วิสุทธิเทพ"

จกกวาฬีนี: หน้า 133

¹พระเจ้ามหาสมมตราช ซึ่งเป็นราชาของมวลมนุษย์ครั้งปฐมกัลป์ พระองค์มีโอรสทรงพระนามว่า วโรชราช ซึ่งมีลูกหลานสืบต่อเรื่อยมา จนถึงพระเจ้าสิริสุทโธณะ ซึ่งเป็นพระบิดาของเจ้าชายสิทธัตถะ อ้างอิงจากชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 25

นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวไว้ว่า เนื่องจากเทียบกษัตริย์เช่นพระอินทร์ เทพผู้คำจุน พระศาสนา กษัตริย์จึงเป็นเอกอัครพุทธศาสนาสูงสุด หรงกระทำโดยการสร้างบุญนียัตถสถาน ปกครองและบำรุงคณะสงฆ์

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เมื่อกล่าวถึงกำเนิดของลวจังคราช ก็กล่าวถึงหน้าที่ของ ผู้ปกครองควบคุมมาด้วยคือ ให้ดำรงตำแหน่งประมุขของปวงชน และบำรุงพุทธศาสนา ดังความ ว่า

พระยาอินตาเข้าไปสู่สำนักเทวบุตรตนนั้นแล้ว กล่าวว่ามาริสะ กุราเจ้าตนหาทุกข์ บมิได้ ท่านจงลงไปเกิดในมนุษย์โลกเมืองคนที่เมืองเชียงรายนั่นเถอะ กระทำราชเป็นท้าว พระยามหากษัตริย์ เป็นเจ้าเป็นใหญ่กว่าท้าวทั้งหลายเถอะในเมืองลานนา และรักษายัง วรพุทธศาสนาเถอะ

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่: หน้า 3

2.3.4 ผู้ปกครองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติทั้ง 3 คือ ทรัพย์สมบัติ รูปสมบัติ และ คุณสมบัติ

วรรณกรรมล้านนายังสะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ว่า ผู้ที่ประกอบกรรมดีไว้แต่ชาติปางก่อน จะเหนือผู้อื่นทางด้านทรัพย์สมบัติ สถานภาพดีกว่าคนอื่น ๆ ในชาตินี้พร้อมไปด้วยเครื่อง ราชูปโภค ชีวิตความเป็นอยู่ สะดวกสบาย บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ทรัพย์สิ้นเงินทองมั่งคั่ง มีภรรยาจำนวนมาก ดังเช่น ท้าวปรั้นตะปะ แห่งเมืองปาราลสีในเรื่องคราวขอลงสาคำ มีเจ้าจอมหม่อมห้ามถึงหมื่นหกพันนาง ซึ่งมีจำนวนเท่ากับชายาของพระกฤษณะ² เป็นการแสดงให้เห็นว่ายิ่งใหญ่ทัดเทียมดังเทพเจ้าที่เดียว ดังตัวอย่างที่บรรยายถึงความอุดมสมบูรณ์ของ เมืองปาราลสีของท้าวปรั้นตะปะ ว่าดังนี้

¹นิธิ เอียวศรีวงศ์ อ้างอิงตาม ชัยอนันต์ สมุทวณิช "อัครัญสูตร : การ อธิบายกำเนิดโลก กำเนิดสังคม กำเนิดรัฐและรัฐบาล" ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย หน้า 38

²เกื้อพันธ์ นาคบุผา พื้นฐานการอ่านวรรณคดี หน้า 12

มีเมืองหนึ่งนี้ มหารฐา
มีปราสาท กำแพงก่อสร้าง
สิบสองโยชน์
มาอยู่ทางกัน เจ้าอยู่ทางสร้าง
พื้นลุ่มฟ้า ไผ่ป้อนปาน
มีชนบท นิคมนอนบ้าน

ชื่อเมืองพารา ผนังใหญ่กว้าง
ขาวเผือกล้วนทาทาย
เป็นบันทาย บอมเมฆเอกช้าง
เมืองท้าวชมเชยบาน
สนุกเชยบาน มากมवलชู้¹
ท่าทางปองทางเรือ

คร่าวขอหงส์ผาคำ: หน้า 1

รูปสมบัติ ปรากฏว่าวรรณกรรมสะท้อนโลกทัศน์ต่อรูปสมบัติของผู้ปกครองว่า ผู้ปกครองเป็นผู้มีบุญธิการ ดังนั้นจึงเพียบพร้อมไปด้วยคุณานุลักษณะหลาย ๆ ประการ ดังจะเห็นได้จากคุณลักษณะของกั๊กำคำ และทศตชัตติยกุมาร จากวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง (กั๊กำคำ, คร่าวขอหงส์ผาคำ) จะขอบรรยายและเล่าเรื่องประกอบดังนี้

จากเรื่องคร่าวขอหงส์ผาคำ กล่าวถึงทศตชัตติยกุมาร มีรูปร่างงดงามประดุจพระอินทร์แปลงกายมา ผิวงามเหมือนทองคำบริสุทธิ์ ใบหน้าสวยงามไม่มีใครเทียบ กิริยาท่าทางก็เป็นสง่ากว่าคนทั้งหลาย ท่วงทีกิริยาดำเนินกาย สง่าประดุจการก้าวย่างของช้างสาร อิริยาบถการเคลื่อนไหวนุ่มนวล ดุจแสงสีรุ้งทอแสงเล่นกับเมฆหมอก เข้าใกล้แล้วเกิดความอบอุ่นร่มเย็นใจจึงได้รับแสงสว่างจากดวงจันทร์ ดังความว่า

¹ชู้กัน ความหมาย ทุกรูปแบบ

เหมือนอินทร์แดง ¹ ลงมาแต่ฟ้า	หลอมหล่อด้วยคำแดง
เพียงตั้งรูปทิมย์ พระอินทร์สลักแปลง	ผิวขาวแดง เพศคำชาวห้า ²
เล็งเข็ญ ขวนใบหน้า	บมีใครเทกหัก (ไม่มีใครงามเทียบได้)

ยกบาทเหี่ยว เสมอตั้งข้าง	กวัดแกว่งเหล่านไกววงวง
สมเป็นลูก ท้าวปราบเมืองหลวง	แสงสีลวง ล้วนไหลเหล่านฟ้า
เพียงพระจันทร์ อันมาร่ำหน้า	อันนั้นเพศณิด

คร่าวขอหงส์ผาคำ: หน้า 28

ทางด้านคุณสมบัติวรรณกรรมล้านนาสะท้อนโลกทัศน์ชาวล้านนาไทยว่าผู้ปกครองควรจะเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดังนี้

1. เป็นผู้มีความรอบรู้ในธรรม
2. เป็นผู้มีความปัญญาเฉียบแหลม

คร่าวขอหงส์ผาคำ บรรยายถึงความสามารถของขัตติยกุมารว่า เป็นผู้มีความปัญญาเฉียบแหลมดังคบเพลิง รอบรู้ศิลปศาสตร์ทุกอย่างที่ผู้ชายทั้งหลายควรจะรู้ ที่เป็นดังนี้เพราะได้สั่งสมบารมีมาก่อน ดังความว่า

มนุษย์ลุ่มฟ้า บมีไฟไหน	จักเทียมไท ศักดิ์สมเจ้าได้
ประยาผาย คือตั้งไม้ไผ่ ³	จบเชิงชายคู่เชื้อ ⁴
ย่อนบุญสมการ ⁵ เจ้าเลาะอะเคื้อ	โลกนับเทียมกัน

คร่าวขอหงส์ผาคำ: หน้า 28

¹อินทร์แดง ความหมาย พระอินทร์แปลง

²เพศคำชาวห้า ความหมาย ตั้งทองคำบริสุทธิ์

³ประยาผาย คือ ตั้งไม้ไผ่ ความหมาย ปัญญาเฉียบแหลมดังคบเพลิง

⁴จบเชิงชายคู่เชื้อ ความหมาย รู้ศิลปศาสตร์ของชายทุกชนิด

⁵ย่อนบุญสมการ ความหมาย เป็นเพราะบุญของพระองค์ที่สร้างมาแต่ก่อน

จากเรื่องกำก๋ำคำกล่าวถึงกำก๋ำคำนั้นรูปชั่วตัวดำ แต่มีสติปัญญาเป็นเลิศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้มีคุณธรรมมองเห็นได้จากการที่สามารถแก้ปัญหาในตอนเล็อกคู่ครอง ซึ่งสามารถตอบนางบิรมปาได้ถึง 5 ข้อ แต่ละข้อเป็นปัญหารธรรมทั้งสิ้น ถึงแม้นางบิรมพานั้น นางจะได้รับยกย่องจากคนทั้งเมืองว่าเป็นคนฉลาดล้ำเลิศกว่าหญิงและชายทั้งปวง นางก็ยังยอมแพ้แก่สติปัญญาของกำก๋ำคำ และยอมแต่งงานด้วย นางมองผ่านรูปชั่วภายนอกเข้าไปถึงสติปัญญาภายใน แต่เมื่อท้าวปาราสีมีดำรัสสั่งให้เสนาจิตเตรียมพิธีการแต่งงาน ก็ปรากฏว่า พวกเสนานิไม่เห็นด้วย เพราะเห็นว่ากำก๋ำคำนั้นฐานะต่ำต้อยและยังรูปชั่วตัวดำอีกด้วย เขาพากันนิินหาว่า

ว่าจักเอามา กำคำร่วมเจ้อ ผิดแบบเข้าโบราณ ขอรานทูลไว้ ให้บาทโปรตปราน
อันสององค์นาง ธิดาหนุ่มหน้า ก็เจ้ากสิทร์ เอกองค์จอมเหง้า ปารารามน้อย
ขอวาดวางลง ต่ำปนกำวจ้อย

กำก๋ำคำ: หน้า 60

ฝ่ายกำก๋ำคำได้เข้าไปสวดมนต์ ได้อธิษฐานกับเทพารักษ์ ว่าถ้าแม้ว่าตนเองมีบุญเก่าก็ขอให้เทวดามาช่วย ทันใดนั้นก็เกิดเสียงสนั่นหวั่นไหวไปทั้งป่า พระอินทร์เสด็จมาพร้อมด้วยบริวาร ได้ไปอุ้มเอานางจันตา พระมารดาให้มาพบกับกำก๋ำคำสองแม่ลูกพบกันก็ดีใจ

เมื่อพระเจ้าปาราสี เสด็จติดตามหากำก๋ำคำ เพื่อให้ไปต่อสู้กับข้าศึก ด้วยคิดว่ากองทัพลาวานั้นเบี่ยงออกทัพศัตรู แต่กลับปรากฏว่า พบกำก๋ำคำนั้นอยู่บนรัศมีบัลลังก์ก็ดีใจจะรับจัดพิธีวิวาห์ให้ แต่พระอินทร์ต้องการให้กำก๋ำคำได้แสดงสติปัญญาให้เป็นที่ยอมรับของไพร่ฟ้าประชาชน จึงเหาะขึ้นไปบนฟ้าแล้วเรียก กำก๋ำคำเหาะตามขึ้นไปเพื่อแก้ปัญหา ถ้าแก้ได้ก็จะหมดกรรมเก่า ปรากฏว่ากำก๋ำคำ ก็ได้แสดงอิทธิฤทธิ์โดยถอดเสื้อคำออกแล้วเหาะขึ้นไปตามพระอินทร์ ฝ่ายนางเตมะกัญญาและบิรมปารับเอาเสื้อคำของกำก๋ำคำไปเผาทั้งพื้นที่กำก๋ำคำเมื่อตอบปัญหาได้แล้วพระอินทร์ก็อวยพรให้ แล้วพระอินทร์ก็เหาะกลับไปสู่สวรรค์ การที่ให้สวมเสื้อคำคลุมกายไว้ให้รูปชั่วนั้นก็คือ กวีต้องการสะท้อนโลกทัศน์ว่าคนเรานั้นไม่ควรหลงติดที่รูปร่างภายนอก เพราะสิ่งสำคัญของมนุษย์นั้นได้แก่ คุณสมบัติภายในคือ ความเฉลียวฉลาดและคุณธรรมต่างหากที่มีค่าควรแก่การสรรเสริญ

มังรายศาสตร์ สะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อผู้ปกครอง จะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม ผู้ปกครองที่ดีจะเรียกว่า "ขุนธรรม" ผู้ปกครองที่ไม่ดีเรียกว่า "ขุนมาร" จึงกล่าวได้ว่าสภาพภาพของกษัตริย์นั้นมีบทบาทที่สังคมกำหนดและคาดหมายไว้แล้ว ดังความบรรยายรายละเอียดลักษณะของขุนธรรม และขุนมาร ในมังรายศาสตร์ว่า ขุนธรรมคือ ผู้ที่ประกอบด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา ไพโร ไม่ปรับโทษใครโดยไม่เป็นธรรม ไม่เบียดเบียนทำร้ายร่างกายใคร ส่วนขุนมาร คือผู้ไม่มีสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ไม่มีเมตตา กรุณา ต่อใคร ข่มขู่เบียดเบียนใคร บีบบังคับลูกหลานใครไปเป็นเมีย หรือข่มขืนเมียใคร ดังความว่า

ขุนในโลกลนี้มี 2 ประเภท คือขุนธรรมและขุนมาร ขุนธรรมมีลักษณะดังนี้

ขุนผู้ใดประกอบด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา ไพโรไทย ไม่ปรับโทษใครใหม่ไทย ราวีหุติผูกมัดไพโรไทย ขุนผู้เป็นเช่นนี้คือ ขุนธรรม ขุนผู้ใดไม่ประกอบด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการคือ ไม่เมตตา กรุณา ย่อมปรับโทษใหม่ไทย ราวีหุติผูกมัดไพโรไทย ใส่ชื่อความผิดเชือกแล้วรังแก ข่มขู่เอาเข้าของบังคับลูกหลานใครไปเป็นเมีย หรือข่มขืนเมียใคร ขุนเช่นนี้ชื่อว่า ขุนมาร อยู่ที่ไหนไพร่เมืองฉินหาย ที่นั้น คนเช่นนี้ไม่ควรให้เป็นใหญ่มันเป็นจวนพิษในกลางเมือง พิษร้ายแก่บ้านเมือง

เจ้าขุนผู้อาสาต่างหู่ต่างตาทั่วพระยา ควรทำตามแบบขุนธรรมแล

มังรายศาสตร์: หน้า 8 - 9

2.3.5 ผู้ปกครองต้องเก่งกล้า วรรณกรรมสะท้อนลักษณะดังกล่าวออกมาโดยให้ตัวละครเอก เช่น ทศทิศติดยกุมาร ในเรื่องคร่าวหงส์ผาคำ นอกจากจะพร้อมด้วยคุณลักษณะของผู้มีบุญแล้ว ยังมีอาวุธวิเศษ ได้แก่ พระขรรค์ และพาหนะคู่กาย ซึ่งพระอินทร์มอบให้ ได้แก่ หงส์ซึ่งเสกจากศิลา สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ ชื่อว่า หงส์หิน หรือหงส์ผาคำ ดังนั้นทศทิศติดยกุมาร จึงได้สมญานามอีกอย่างหนึ่งว่า "เจ้าหงส์หิน" เมื่อเติบโตขึ้นก็ได้แสดงความเก่งกล้า โดยการฆ่ายักษ์ที่มาอาศัยอยู่ที่ประตูเมืองเพื่อคอยตักกินคนได้ แต่ทศกุมารไปหลอกท้าวกุญชรว่าพวกตนเป็นผู้ปราบยักษ์ หลังจากนั้นท้าวกุญชรจึงทดสอบความสามารถของโอรสทั้งหก ว่าเป็นคนที่มีฝีมือและได้ฆ่ายักษ์จริง ๆ หรือไม่ โดยการสั่งให้ไปติดตามเอาตัวพระเจ้าย่า ซึ่งถูกยักษ์ลักพาตัวไปนานแล้วกลับมาให้ได้ ถ้าแพ้ทำไม่ได้

จะมีโทษถึงประหารชีวิต ทั้งนี้เพื่อให้ผู้มีบุญแสดงตัวออกมา หากุมารก็มีความทุกข์ใจยิ่งนัก เพราะตัวเองไม่มีความสามารถ จึงมาว่าจ้างทศชัตติยกุมารอีก ทศชัตติยกุมารก็ยินยอมไป เพราะเป็นพระเจ้าย่าของตนเองด้วย เมื่อบุกรป่าฝ่าอันตรายไปจนถึงเมืองยักษ์ร้ายถึงสามเมือง พวกยักษ์เมื่อเจอหน้าก็เกิดความรู้สึกหึงรักหึงเกรง ดังตัวอย่างที่กล่าวถึงยักษ์วิสโร ความว่า

พระยายักษ์ ยินรักกลัวขาม¹ ประนมมือวาง ภิฑูลน้อมไหว้

บ่ออาจจก ทรงทนอยู่ได้ ยินรักแพงคะค้อย

คร่าวขอหงส์ผาคำ: หน้า 65

ในที่สุดก็ยกนางมุกชวลีลูกสาวให้เป็นภรรยา ต่อจากนั้นทศชัตติยกุมารก็เดินทางติดตามมา พระเจ้าย่าต่อไป ได้พบยักษ์อีกสองเมือง คือยักษ์กุ่มกัณฑ์ ก็ได้ธิดาพระยายักษ์ เป็นภรรยาอีกคนหนึ่งด้วยความเต็มใจของพ่อ ชื่อนางจุฬันธา เมื่อมาถึงเมืองของอนุมุขยักษ์ พระยายักษ์ก็ยกธิดาของตนเองให้อีกที่เป็นดังนี้เพราะพระยายักษ์ทั้งสามเชื่อในความสามารถ และบุญญาธิการของทศชัตติยกุมารนั่นเอง ดังที่อนุมุขกล่าวชมว่า

บิฑิมิ เขยชมสว่างย้าว สวะสว่างสู้ยินดี

เลื่องผ่อท้าว เจ้ายอดจุมจี คัมบุญมี บทลอนจกเต้า²

รอยพุทธอุล หน่องคพระเจ้า จึ่งถึงเมืองเราพื้น

คร่าวขอหงส์ผาคำ: หน้า 80

2.3.6 ผู้ปกครอง คือ พระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิด วรรณกรรมบันทึกทั้งเรื่อง กำกาดำ และคร่าวขอหงส์ผาคำ ต่างก็สะท้อนว่า ผู้ปกครองคือ พระโพธิสัตว์จุติลงมาเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ให้อยู่ในศีลธรรม เพราะพุทธศาสนาเชื่อว่านิพพาน เป็นจุดหมายอันสูงสุดของชีวิต กษัตริย์จึงเปรียบเหมือนพระโพธิสัตว์ที่จะนำมนุษย์ไปสู่สุคติ³

¹ ยินรักกลัวขาม ความหมาย หึงรักหึงเกรง

² บทลอนจกเต้า ความหมาย ก็ยอมเดินทางมาไม่ถึง

³ นิธิ เอียวศรีวงศ์ "พงศาวดารอยุธยาสมัยรัตนโกสินทร์" ในรวมปาฐกถา

โลกทัศน์ที่มีต่อผู้ปกครองในลักษณะว่าผู้ปกครองเป็นพระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิดนั้นมองเห็นได้จากข้อคิดเห็นที่ท้าวปฐนตะปะรำพึงกับตนเองถึงบุคคลที่มีความสามารถฆ่ายักษ์ที่ประตุมืองได้ว่า จะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถเหนือผู้อื่น ต้องมีบุญญาธิการ สงสัยจะเป็นพระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิดเพื่อปราบยักษ์ พระองค์ชื่นชมบุคคลผู้นี้มากโดยที่ยังไม่รู้ว่าเป็นใคร ได้แต่คาดคะเนว่าบางทีพระโพธิสัตว์ อาจจะมาเกิดมาแล้วและแปลงปลอมอยู่ในหมู่ราษฎรผู้น้อย หรือโอรสทั้งหกองค์ของพระองค์ อาจจะมีองค์ใดองค์หนึ่ง ที่เป็นพระโพธิสัตว์ ดังคำรำพึงว่า

คนสามาญ มนุษย์ลุ่มฟ้า	บ่ท่อนไถ่ฆ่าผี ¹
หลางเทือนัน บ่ใช้คนอุสุ	หน่อสัพพัญญู เกิดมาสักผู้ ²
มาพันยักษ์ตาย เขาเก็บมาอุ	ล่ายพระองค์อุ ³
เหมือนบ่าวล่ายสาว จุพรางเป็นชู้	มาอวดอุพรางเอา
หลอนแมนหน่อพระ ยอดอินทร์ลงเหลา	มาเกิดเมืองเรา หน่อพระผู้เฝ้า
อยู่ล้อยู่ปลอม ชุกซ่อนเข้าเจ้า	แกมประชาไพรน้อย
ยอดบุญมี บ่ตกต่ำค้อย	ไฟไล่ฆ่าผีพราย
บ่มียะอัน ⁴ ลูกคูก็หลาย	ทั้งหกชาย บุคตาหน่อเหินา
หลอนมีสักตน ⁵ อันเป็นหน่อเจ้า	หน่อเชื้อโพธิญาณ

คร่าวขอหงส์ผาคำ: หน้า 46

วรรณกรรมเรื่องกำก่ำคำ กล่าวถึงพระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิดเป็นกำก่ำคำ พระอินทร์ก็เกิดความเป็นห่วงว่าจะมีความเป็นอยู่อย่างไร ดังความว่า

¹บ่ท่อนฆ่าผี ความหมาย คนธรรมดาอย่าฆ่ายักษ์ไม่ได้

²ความหมาย บางทีพระโพธิสัตว์อาจเกิดมาแล้ว

³ล่ายพระองค์อุ ความหมาย หกกุมารมาลวงพระองค์ก็ได้ ว่าพวกตนฆ่ายักษ์

⁴บ่มียะอัน ความหมาย หากไม่เช่นนั้น

⁵หลอนมีสักตน ความหมาย อาจมีสักองค์ที่เป็นพระโพธิสัตว์

พระองค์เจ้าฟ้า มีความสั่ก่า ว่าหน่อโพธา โพธิสัตว์เจ้า ไปเกิดเมืองคน
พระองค์จอมเหง้า เป็นสันโตจาเตียนนี้ พระองค์อินทร์ คณิงขวาคจี แลเนตรต้องลงมา
ปะหันโสพระ โพธิสัตว์ อยู่ในคารวาท เกหาย่าเจ้า รักษาสวนอุทยานหน่อหน้า
เจ็ดนางเลาหน่อให้ ช่างฝั่กกกา รัญญาป่าไม้ ฐุทราบได้จินดา

ก่ำก่ำคำ : หน้า 34

ตามเรื่องย่อที่กล่าวมาจะเห็นว่าวรรณกรรมสะท้อนโลกทัศน์ชาวล้านนาว่า ผู้ปกครอง
จะต้องเป็นผู้มีบุญ มีฤทธิ์ มีเดช และมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยอมรับ ได้แก่ เทวดาที่มาคอยช่วยเหลือ
ตัวละครเอกทั้งสองคน จะเห็นได้ว่าบุญญาธิการเหล่านั้นเกิดจากการประพฤติดีตามหลักธรรม
คือสร้างกรรมดีมาก่อน จึงมีบุญบารมี เพราะฉะนั้นผู้ปกครองตามอุดมคติของชาวล้านนาไทย
จึงมีลักษณะผู้ปกครองแบบธรรมราชา

เท่าที่กล่าวข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า โลกทัศน์ที่มีต่อการกำเนิดรัฐและผู้ปกครอง การ
สร้างคุณลักษณะพิเศษของผู้ปกครอง ก็เพื่อก่อให้เกิดการยอมรับในสิทธิอันชอบธรรมของผู้
ปกครอง เป็นการสร้างความเชื่อถือ เพื่อก่อให้เกิดความมั่นใจในความปลอดภัยและความมั่นคง
ของรัฐ ผู้ปกครองในสมัยนั้นย่อมต้องการให้เมืองมีพลเมืองมาก เราจะได้เห็นได้จากตำนาน
การสร้างเมืองต่าง ๆ เมื่อสร้างเมืองแล้วผู้นำจะต้องอพยพพลเมืองติดตามเข้าไปด้วยและ
ถ้าเกิดศึกสงคราม เมืองที่ชนะก็จะต้องกวาดต้อนผู้คนของฝ่ายแพ้สงครามกลับยังเมืองของตน
ที่เป็นดังนี้ก็เพื่อที่จะให้มีประชาชนไปหักร้างถางพงทำการเพาะปลูกใช้พื้นดินให้เป็นประโยชน์
รัฐก็จะมีรายได้จากการเก็บภาษี และได้แรงงานไปช่วยงานราชการ ตามที่มั่งรายศาสตร์
กล่าวถึงไพร่สร้างไร่นาไว้ดังนี้

ไพร่อุตสาหะสร้างป่าคานาสร้างสวนร้างให้เป็นนาเป็นสวนเป็นบ้านเมืองให้
กินข้าวไปก่อนสามปีต่อจากนั้นจึงเก็บค่านาค่าสวน เพื่อให้ไพร่ผู้อุตสาหะสร้างบ้าน
เมือง ฯลฯ เป็นพลเมืองดี (ผู้คนบ้านทุ่งเมืองดี) ได้รับความสุขสบาย

หากมีผู้ใดถือดีว่า มียศศักดิ์มาเพิ่มค่าเช่านาให้แก่ขุนผู้กินนา เพื่อจักแย่งชิง
เอานาไปจากผู้สร้างคนเดิมมันอย่ายอมให้กระทำได้ มันเป็นคนเลว อย่าปล่อยยให้

มียศมีอำนาจ ถ้าเป็นผู้เกียจคร้าน ก็จะทำให้ไร่นาเสียหาย บ้านเมืองก็จะพลอย
เสื่อมถอยไปด้วย

มังรายศาสตร์: หน้า 6

นอกจากผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจดังกล่าวแล้ว ยังมีเหตุผลทางด้านความ
ปลอดภัยอีกด้วย เพราะความเป็นอยู่ของคนสมัยแรกเริ่มสร้างบ้านเมืองนั้น ต้องพจญภัย
ธรรมชาติ เป็นเหตุให้มีชีวิตอยู่รอดอย่างยากลำบาก และปริมาณของประชาชนจำนวนมาก
ดังนั้นความเชื่อมั่นในผู้ปกครองจึงเป็นที่พึงปรารถนา

2.4 โลกทัศน์ต่อสถานภาพและบทบาทของผู้ปกครอง

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของผู้ปกครองที่ปรากฏในวรรณกรรม ชาวล้านนามองเห็นว่า
ผู้ปกครองนั้นควรจะเป็นผู้ที่มีคุณธรรม ปกครองราษฎรด้วยความเมตตาปราณี มีความยุติธรรม
มีความซื่อสัตย์ มีลักษณะเป็นธรรมราชา แนวคิดอย่างนี้จะปรากฏสอดคล้องกันทั้งวรรณกรรม
ศาสนา กฎหมาย วรรณกรรมคำสอน และมีแอบแฝงอยู่ในวรรณกรรมเรื้องรอย ตลอดจน
สุภาษิตต่าง ๆ ซึ่งจะเสนอแนวทางปฏิบัติของผู้ปกครอง ตามอุดมคติไว้อย่างชัดเจน มีราย
ละเอียดดังนี้

1. ปฏิบัติหน้าที่ด้วยคุณธรรม ยึดมั่นในศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาใน
ชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวถึงพระนางจามเทวีว่าเป็นผู้ทรงคุณธรรม พระนางเลื่อมใสในพุทธ
ศาสนา เมื่อเดินทางมาครอบครองเมืองหริภุญชัย พระนางได้เสด็จมาพร้อมด้วยบริวาร
หมู่ใหญ่ ที่สำคัญทรงนำมหาเถรทรงพระไตรปิฎกติดตามาอีก 500 องค์¹ ส่วนพระจริยวัตร
ของพระนางก็ประกอบด้วยคุณธรรมต่าง ๆ จนสิ้นพระชนม์ อันได้แก่ ทรงยึดมั่นในพระรัตนตรัย
ทรงบำเพ็ญพระราชากุศลต่าง ๆ จนสิ้นพระชนม์เมื่อ 92 พรรษา พระเจ้ามหันตยศพระราชาโอรส
ได้ครอบครองราชสมบัติต่อมาพระองค์ประพฤติปฏิบัติตนเช่นเดียวกับพระชนนี ครองราชย์ต่อมา
อีก 80 ปี ก็สวรรคต ดังความในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า

¹รัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 83

พระจริยวัตรของพระนางประกอบด้วยคุณธรรม จนกระทั่งสิ้นพระชนม์พระโอรส คือพระเจ้ามหันตยศ ก็ทรงเลื่อมใสพระรัตนตรัยทั้งสองพระองค์ มีพระชนมายุยืนนานจึงสวรรคต พระนางจามเทวีสวรรคตเมื่อพระชนมายุได้ 92 พรรษา พระเจ้ามหันตยศครองราชสมบัติ ต่อจากพระนาง 80 ปี

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 83

จากข้อความที่ยกมานี้จะเห็นได้ว่า การกล่าวถึงคุณสมบัตินี้ของพระนางจามเทวี ว่าเป็นผู้มีธรรม ตามแนวของพุทธศาสนา ได้แก่ การยึดมั่นในพระรัตนตรัย และคุณธรรม อันนี้ พระโอรสของพระนางก็ให้ปฏิบัติตาม ผลที่ตามมาคือบุญบารมีที่สูงส่ง ทำให้อายุยืนทั้งสอง พระองค์

2. ผู้ปกครองจะต้องมีความเมตตากรุณาต่อผู้อยู่ใต้ปกครอง ไม่เบียดเบียนกดขี่ ข่มเหงผู้น้อยทั้งกายและใจ ตั้งความในมั่งรายศาสตร์ ใ้บังคับบอกลักษณะและหน้าที่ของผู้ปกครอง ไว้ว่า ผู้ปกครองมี 2 ประเภท ผู้ปกครองที่ดีเรียกว่า "ขุนธรรม" จะต้องประกอบไปด้วย คุณธรรมดังนี้ มีสังคหวัตถุ 4 ไม่เบียดเบียนไพร่ ไม่บังคับลูกหลานและเมียไพร่ไปเป็นเมีย ไม่เกลี้ยปรับไหมไพร่เพื่อเอาผลประโยชน์ส่วนตน ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามนี้ชื่อว่า "ขุนมาร" คนเช่นนี้จะทำให้บ้านเมืองล่มจมฉิบหาย ตั้งความว่า

"ขุนในโลกนี้มี 2 ประเภท คือ ขุนธรรมและขุนมาร ขุนธรรมมีลักษณะดังนี้ ขุนผู้ใดประกอบด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา ไม่บาบไพร่ไหมไทย ราวีทุบผูกมัดไพร่ไทย ขุนผู้เป็นเช่นนี้คือ ขุนธรรม ขุนผู้ใดไม่ประกอบด้วย สังคหวัตถุ 4 ประการ คือ ไม่เมตตา กรุณาไพร่ไทย ราวีทุบผูกมัดไพร่ไทย ใส่ชื่อค่ามัดเชือกแล้วรังแก ข่มขี่เอาเข้าของ บังคับลูกหลานไพร่ไปเป็นเมีย ขุนเช่นนี้ชื่อว่า ขุนมาร อยู่ที่ไหนไพร่เมืองฉิบหายที่นั่น คนเช่นนี้ไม่ควรให้เป็นใหญ่ มันเป็นจวนพิษ ในกลางเมือง ถ้ามีหน่อลำก็จะเป็นพิษภัยแก่บ้านเมือง เจ้าขุนผู้อาสาต่างหูด่างตาท้าวพระยา ควรทำแบบขุนธรรมแล"

มังรายศาสตร์: หน้า 8

4. ในพระลอสอนโลกก็ได้กล่าวเห็นว่า ผู้ปกครองจะต้องเป็นคนที่มีจิตใจ
โอบอ้อมอารี ใจดี เก็บความรู้สึกขุนมัวไว้ภายในได้ ไม่มีโทสะจริต ดังความว่า

13	เป็นขุนอย่างเคียดหื้อ	ปรากฏ
	จูงได้มีคำอด	ค่อยเยื่อน
	ควรวางแก้คำสด	หายโทษ ดีเหย์
	เอาเพศตั้งน้ำกว้าง	หยิ่งพันฤาถึง

พระลอสอนโลก: หน้า 213

5. ผู้ปกครองต้องรู้จักวางตนให้เหมาะสม ไม่ทำตัวเหลวไหลและเอาแต่เล่น อันจะ
ทำให้คนไม่นับถือ และเสียระเบียบการปกครอง คนจะติฉินนินทา ดังความในพระลอสอนโลก
ว่า

14	เป็นขุนอย่าสิ้นเหล่น	ลวนธรรม มากเนอ
	จักเสียผามีตคำย่ำ	ชาติเชื้อ
	คำรักเกิดเป็นคำ	ซึ่งเคียด มีเหย์
	เสียผามีตข้าท้าว	ทำนเรื่องนินทา

พระลอสอนโลก: หน้า 213

6. ผู้ปกครองจะต้องเป็นที่รักษาความซื่อสัตย์อย่างมั่นคง เมื่อได้ฉันทวาจาออกไป
แล้ว ไม่ว่าจะผ่านไปเนิ่นนานเท่าใดต้องทำตามวาจาให้ได้ แม้ต้องยอมเสียชีวิตเพื่อรักษา
สัตย์ก็ต้องทำ ดังความในพระลอสอนโลกว่า

15	เป็นขุนควรแต่งตั้ง	สัจมี
	แทนมว่าเป็นพันปี	อย่ามีาง
	วาจาแต่หัวที่	มีเยื่อง ใคนา
	ก็เยยะเอาทอหมั้น	ต่อเข้าชีวัง

พระลอสอนโลก: หน้า 213

7. ผู้ปกครองต้องเป็นคนสุภาพ และประพฤติตนตามประเพณีอันดีงาม รู้ผิดชอบชั่วดี การลงโทษผู้อยู่ใต้ปกครองก็ต้องมีความยุติธรรม ไม่ใช้อารมณ์ตัดสินลงโทษ แต่ต้องตัดสินความไปตามตัวบทกฎหมาย ดังความในพระลอสอนโลกว่า

16	เป็นขุนหื้อสุภาพด้วย	คลองธรรม
	ไผมีโทษควรกระทำ	หื้อแจ้ง
	หากเป็นบัวราณกรรม	คลองโลก มีเหย์
	และบ่ควรตีซ้ำท้าว	โทษร้ายตามคลอง

พระลอสอนโลก: หน้า 213

8. โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระลอสอนโลกกล่าวว่า ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้มีสติปัญญา รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักเลือกทางชีวิตที่ดี และละเว้นจากความลำเอียง ซึ่งมี 4 อย่างคือ

1. ฉันทาคติ ได้แก่ ความลำเอียงเพราะชอบ
2. โทษาคติ ได้แก่ ลำเอียงเพราะชัง
3. โมหคติ ได้แก่ ลำเอียงเพราะหลง หรือเขลา
4. ภยาคติ ได้แก่ ลำเอียงเพราะกลัว¹

ถ้าผู้ใดทำตัวได้ดังนี้ ก็จะได้รับคำเลื่องลือว่า เป็นขุนธรรม ดังความว่า

17	เป็นขุนหื้อประกอบด้วย	ปัญญา
	เอาสุคติมา	แต่งตั้ง
	เว้นเหี้ยมคตिका	ทั้งสี่ ควรเหย์
	เขาจักลือสท้าน	ว่าเจ้าขุนธรรม

พระลอสอนโลก: หน้า 214

9. ผู้ปกครองไม่ควรหมกมุ่นอยู่ในกามตัณหามาก จะทำให้มีความประพฤติที่ไม่เหมาะสม เช่น ไปกตขี้ข่มเหงเอาลูกเมียเขามาเมื่อฟังใจ หรือยุยงใส่ความเขาเพื่อจะ

¹วินัย 7/615/380 วิสุทธิ 3/337 อ้างจากพระราชวรานุกรณ์ พุทธธรรม

เบียดเบียนเอาลูกเมียเขา ถ้าประพฤติตนเช่นนี้บ่อย ๆ คนเขารู้กันก็จะพากันเกลียด จะเป็น
ผลร้ายแก่ตนเอง ดังความว่า

เป็นขุนอย่าโลกด้วย	ค้นหา นักรบ
หันลูกเมียท่านเปิงตา	ไล่ไล่
ยุยงโทษนานา	ตกแต่ง เอาเหย
เขาเล่าลือรู้พื้น	หลีกเว้นแสนวา

พระลอสอนโลก: หน้า 214

มังรายศาสตร์และพระลอสอนโลกได้สะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อผู้ปกครองไว้สอดคล้องกัน
ว่าผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม ดังที่มังรายศาสตร์ได้บอกไว้ว่า คุณธรรมจะต้องมี
สังคหวัตถุ¹ 4 คือ

1. ทาน คือ การให้ปัน
2. ปิยวาจา คือ พูดอย่างรักใคร่
3. อตถจริยา คือ ทำประโยชน์ให้แก่เขา
4. สมานัตตา คือ การเอาตัวเข้าสมานร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วย

โลกทัศน์ที่มีต่อผู้ปกครองว่าผู้ปกครองจะต้องมีธรรมปรากฏในวรรณกรรมเก่าสอนหลาน
บอกไว้ว่า เป็นขุนต้องรักไพร่ ส่วนในมังรายศาสตร์นั้นคุณธรรมข้อใดที่สามารถควบคุมพฤติกรรม
ได้กฎหมายก็จะระบุบทลงโทษผู้ละเมิดไว้ด้วย เช่น การเบียดเบียนเอาลูกเมียไพร่ ก็ต้อง
ลงโทษลดหลั่นกันไปตามฐานะและความผิด เช่น เจ้าทาสไปเป็นชู้กับเมียทาสต้องปล่อยทาส
ให้เป็นไทไป ขุนนางผู้ใหญ่เป็นชู้กับเมียผู้อื่นต้องปรับโทษ ดังความว่า

“เจ้ามัท (คงแปลว่าชู้มากกว่ารัก) เมียข้าของชน ให้ปล่อยข้าผู้ตัวให้เป็นไทไป”

“ตระกูลเสนาอำมาตย์ เจ้าเมืองที่ดีมีภรรยา ให้ไหม 3300 เงิน เจ้าหมื่น
อันกินเมืองเล็ก มีภรรยา ให้ไหม 2200 เงิน”

มังรายศาสตร์: หน้า 90

¹ที่. ป1.11 /202/204 อ้างจากพระราชวรณี พุทธธรรม หน้า 635

นอกจากนั้นมังรายศาสตร์ยังระบุไว้ให้เจ้ารู้จักให้ปันแก่ไพร่ในโอกาสอันควร เป็นการ
แสดงความเป็นขุนธรรม คือ ให้มีความเมตตาต่อบ่าวไพร่ โดยให้ไพร่กู้เงินโดยไม่คิดดอกเบี้ย
ใน 3 ปีแรก ดังความว่า

"ไพร่ตกยาก มากู้เงินขุนผู้เป็นนายทำขุน พันสามปีแล้วจึงเริ่มคิดดอกเบี้ย อย่างนี้
ก็เที่ยงธรรมเล"

มังรายศาสตร์ หน้า 6

โลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อผู้ปกครอง ตามอุดมคติเราจะเห็นได้ว่าจะต้องเป็น
ผู้มีธรรม และถ้าเห็นว่าผู้ปกครองคนใดไม่ประพฤติตนให้อยู่ในธรรมก็จะเป็นผลให้บ้านเมือง
พินาศ ล่มจม เป็นการปลุกย้ำความรู้สึกให้ผู้ปกครองมีความสำนึกต่อหน้าที่ของตนเองว่ายิ่งใหญ่
ใหญ่เพียงใดดังความในชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงพระเจ้ากุนริสิทนาส ตัดสินคดีไม่ชอบธรรม
จึงทำให้เมืองร้างประณิพหาย ดังนี้

"บรรดาพระกุมารเหล่านั้น เมื่อพระบิดาล่วงลับไปแล้ว เจ้ากุนริสิทนาส ก็ได้
ครองราชสมบัติในเมืองมณฑลสังคร แล้วกลับไปครองราชย์ในเมือง รันนปุระ^{*} ที่ท่านวาสุเทพ
สร้างให้แต่เดิมอีก พระเจ้ากุนริสิทนาสนั้นยังเมือง รันนปุระ ให้ฉิบหายด้วยความยุติธรรม
ตัดสินคดีถูกต้องแม้อย่างอุปมาเหมือนไม้ดีห้อยว่าไม่มีความผิด"

ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 82

แนวคิดเรื่องผู้ปกครองในล้านนาไทย จะต้องเป็นผู้ที่อยู่ในธรรมนี้ ตรงกับที่ ชัยอนันต์
สมุทวนิชย์ ได้กล่าวไว้ใน "ประเพณีธรรมราชา และทศพิธราชธรรม"¹ ว่า การศึกษา
ทางล้านนาไทย เช่น ตำรานานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ จามเทวีวงศ์ และพงศาวดารเมือง
เงินยางเชียงแสน ได้ย้ำให้เห็นว่า แนวความคิดเรื่องธรรมราชา ซึ่งประกอบด้วย เงื่อนไข
หลักการปกครองโดยธรรมนี้ ได้มีมาก่อนสมัย พระมหาธรรมราชาลิไทย และเฟื่องฟูอย่างมาก

* เมืองนี้อยู่ได้ลำพูน

¹ ชัยอนันต์ สมุทวนิชย์ "ประเพณีธรรม ธรรมราชา และทศพิธราชธรรม"

ในอาณาจักรล้านนาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง หลักฐานดังกล่าวยืนยันด้วยว่า อาณาจักรล้านนาไทย และอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งเป็นดินแดนของ ตอนเหนือของสุวรรณภูมิ ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาทั้งในด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และในด้านอุดมคติทางการเมือง การปกครอง

กล่าวได้ว่า จากวรรณกรรมหลาย ๆ ประเภทที่ได้ศึกษามา ได้แก่ วรรณกรรมศาสนา วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมเรีงมรย์และกฎหมาย สะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อบทบาทของผู้ปกครอง ออกมาในทิศทางเดียวกันทั้งสิ้น ซึ่งอาจสรุปได้ว่า ชาวล้านนามีความคาดหวังว่าผู้ปกครอง ควรจะต้องมีธรรม ซึ่งมีหลักใหญ่ ๆ ในการยึดถือปฏิบัติตามหลักของพุทธศาสนิกชน คือ เลื่อมใส ในรัตนตรัย หะนุบำรุงศาสนา มีความเพียรธรรมละเว้นอกติ 4 ประพฤติตนให้ยึดเหนี่ยวน้ำใจ ของผู้อื่นไว้ได้ ได้แก่ การมีสังคหวัตถุ 4 เป็นผู้ที่มีศีลธรรมอันสูง ไม่เบียดเบียนประชาชน มีความซื่อสัตย์ มีความเมตตาและสภาพอ่อนโยน ไม่เป็นคนพยายาบท มีโทษะ และไม่โกรธเคือง ผู้อื่นเป็นนิจ ดังตัวอย่างที่ได้บรรยายมาตอนต้นแล้ว

2.5 โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพทางชนชั้น

ตามข้อมูลในมังรายศาสตร์ กล่าวถึง สถานภาพและบทบาทของบุคคลที่แตกต่างกัน ซึ่งมีความลดหลั่นกันในแง่เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง แสดงให้เห็นว่าสถานภาพของคน ในสังคมล้านนาไทยสมัยก่อนนั้นมีความแตกต่างกัน ก่อนที่จะศึกษาวรรณกรรมล้านนาเพื่อวิเคราะห์ โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพทางชนชั้น ควรเข้าใจทฤษฎีการแบ่งชนชั้นตามแนวคิดสากล ซึ่งมีอยู่ หลายทฤษฎี แต่ผู้ศึกษาเห็นว่าแนวคิดของ แมกซ์ เวเบอร์ มีความสอดคล้องกับข้อมูลที่ปรากฏ ในวรรณกรรมล้านนา จึงขอเสนอทฤษฎีการแบ่งชนชั้นตามแนวคิดของ แมกซ์ เวเบอร์เท่านั้น

แมกซ์ เวเบอร์ เสนอความคิดว่าในระบบสังคมย่อมมีกระบวนการแบ่งแยกในความ แตกต่างของสถานภาพ (Status) ซึ่งมีปัจจัย 3 ประการ คือ

1. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การเป็นเจ้าของเครื่องมือในการผลิต และปัจจัย ของการแข่งขันในตลาดการผลิตที่ทำให้เจ้าของเครื่องมือไม่สามารถเอาเปรียบได้แต่เพียง ผู้เดียว หรือมีการผูกขาดได้โดยสิ้นเชิง

2. ปัจจัยทางสังคม คือเกียรติยศ ชื่อเสียง (Social prestige) ผู้ได้รับเกียรติยศ ชื่อเสียงอาจจะไม่ใช่ผู้ที่มีเครื่องมือในการผลิตเท่านั้น หากแต่อาจจะเป็นผู้นำทางศาสนา ประเพณีต่าง ๆ อีกมากมาย

3. ปัจจัยทางการเมือง ขึ้นอยู่กับฐานอำนาจอันชอบธรรม¹

ในสังคมล้านนาไทยแต่โบราณนั้นในมัยราชศาสตร์ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างชนชั้นซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้ง 3 ประการ เช่นกัน ดังทบทวนเสียต่อไปนี้

1. สาเหตุจากปัจจัยทางเศรษฐกิจก็เป็นผลให้ไพร่ชายตัวลงไปเป็นข้า หรือพ่อแม่ขายลูกสาว สามียาภรรยา ไปเป็นข้าเพื่อเอาเงินมาใช้หนี้ เพื่อเป็นการเพิ่มพลังให้แก่เจ้าของเครื่องมือในการผลิตด้านหนึ่ง ได้แก่ เจ้าข้าซึ่งเป็นเจ้าของที่ดิน ส่วนอีกด้านหนึ่งก็เป็นการลดสถานะภาพของบุคคลคือ ไพร่กลายเป็นข้า ดังความในมัยราชศาสตร์ว่า

“ไพร่คนประจำทอกหรือเครื่อง(อาวุธ) เป็นหนี้ท่านข้างข้าระดอเบี้ยมากมายนัก ดอกเบี้ยส่วนที่ใช้ไปแล้วเท่าใดก็ให้เป็นไปตามนั้น ดอกเบี้ยส่วนที่ค้างอยู่ให้คิดได้ไม่เกินเงินที่กู้มา ถ้าไม่มีเงินใช้หนี้และมีลูก ให้ขายลูกใช้หนี้ ปลอญพ่อแม่ให้เป็นพลทอกอย่าให้ขาดราชการบ้านเมือง”

มัยราชศาสตร์: หน้า 29

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึง การขายตัวลูกหนี้มาแบ่งชำระกันระหว่างเจ้าหนี้ ดังความว่า

“ผู้ใดไปกู้เงินจากท่านหลายคนด้วยกัน ไม่มีผู้ต่ำประกัน ผู้นั้นหมดตัวไม่มีเงินจะใช้หนี้ให้ขายตัวผู้หนี้แบ่งชำระเจ้าหนี้ ชำระได้เท่าใดให้ได้เพียงเท่านั้น เพราะเหตุว่าเจ้าหนี้ให้กู้ยืมง่ายเกินไป”

มัยราชศาสตร์: หน้า 31

2. ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางสังคมล้านนาก็เป็นผลให้เกิดการยกเปลี่ยนแปลงสถานะภาพของบุคคล ให้ดีขึ้นหรือเลวลงได้ เช่น ชายหนุ่มที่บวชเป็นพระไม่ต้องเสียเวลา

¹ แมกซ์ เวเบอร์ “สังคมวิทยา ในศตวรรษที่ 20” มนุษยวิทยา จิตวิทยาสังคม สังคมวิทยา พัฒนาการ แนวคิด และทฤษฎี หน้า 106 - 107

ไปทำงานให้หลวงกิ่งหนึ่ง ก็มีโอกาศศึกษาเล่าเรียนวิชาการทั้งทางโลกและทางธรรมได้เต็มที่ เมื่อมีความรู้ความสามารถ ก็ได้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาในสังคมต่อไป จึงได้รับความยกย่องนับถือและศรัทธามากกว่าบุคคลอื่นที่มีฐานะเป็นไพร่ด้วยกัน นอกจากนี้ ถ้าไม่พอใจบวชต่อไป สึกออกมาเป็นฆราวาสก็อาจอาศัยความรู้ที่เล่าเรียนมารับราชการ¹ เป็นการเชยฐานะไปเป็นไพร่เมืองชั้นดี แล้วเป็นขุนนางชั้นผู้น้อยระดับหมู่บ้านต่อไป แม้จะมีวิธีเปลี่ยนแปลงสถานภาพได้เช่นนี้ก็ถือว่าไพร่เมืองทุกคนจะหาทางเปลี่ยนสถานภาพ และหลีกเลี่ยงงานราชการได้ทุกคน เพราะเหตุว่าเขาจะต้องเผชิญปัญหาเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ ซึ่งถ้าไม่ศรัทธาอย่างจริงจังแล้วจะบวชอยู่นาน ๆ จนร่ำเรียนวิชาให้เชี่ยวชาญไม่ได้ และอีกประการหนึ่ง การที่จะเรียนหนังสือจนใช้งานได้ก็ต้องเป็นคนมีสติปัญญา ดังนั้นไพร่เมืองทั่ว ๆ ไป หรือที่เรียกว่า ไพร่น้อย จึงต้องดำเนินชีวิตด้วยการประกอบอาชีพค้าเงินรอมตามบรรพบุรุษตามเดิม คือ การเกษตรกรรม เป็นชาวนา ชาวไร่

3. ทางการเมืองที่มีส่วนเกื้อหนุนต่อชนชั้นผู้ปกครองเป็นอันมาก ชาวล้านนาไทยมองเห็นว่าผู้ปกครองนั้นมีอำนาจอันชอบธรรมที่ตั้งอยู่บนฐานของขนบธรรมเนียมประเพณี (Traditional Authority) และยังประสมประสานกับอำนาจอันชอบธรรมจากวิริยกรรมและศรัทธาด้วย (Charismatic Authority) ดังจะเห็นได้จากตำนานที่สร้างเสริมให้ผู้นำนับถือคุณลักษณะพิเศษกว่าผู้อื่น เช่น ปฐมวงศ์ของผู้ปกครองอาณาจักรล้านนาตามชินกาลมาลีปกรณ์ โลกทัศน์ของผู้ปกครองที่สะท้อนจากตัวละครเอกในเรื่องหงส์ผาคำ และกำกาคำ ล้วนแล้วแต่มีลักษณะพิเศษและมีบุญญาธิการ และผู้ปกครองจะต้องมีศัพทราชธรรมดังในมังรายศาสตร์ว่า ผู้ปกครองที่เที่ยงธรรมมีสังคหวัตถุ 4 นั้นเรียกว่า ขุนธรรม ส่วนผู้ปกครองที่ไม่อยู่ในธรรมเรียกว่า ขุนมาร ดังนั้นโลกทัศน์ที่มีต่อชนชั้นผู้ปกครองนั้นจึงสะท้อนออกมาให้เห็นว่า ผู้ที่เกิดมาในตำแหน่งและฐานะของผู้ปกครองนั้นเหมาะสมด้วยประการทั้งปวงแล้ว เป็นผู้ที่มีสิทธิ์อันชอบธรรมในแผ่นดิน

¹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ล้านนาไทยศึกษา หน้า 53

จากปัจจัยทั้งสามประการตามที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ในสังคมล้านนาไทยในสมัยโบราณนั้น เมื่อพิจารณาตามหลักฐานในมิ่งรายศาสตร์ อาจแบ่งช่วงชั้นทางสังคมได้เป็น 3 ชั้นด้วยกันคือ

1. ชั้นผู้ปกครอง ได้แก่ กษัตริย์ เจ้าเมือง พระยาเจ้า พระยาและข้าราชการ (ตำแหน่งเหล่านี้มักใช้คำกล่าวรวม ๆ เรียกว่าขุน)

2. ไพร่เมือง ได้แก่ ประชาชนที่เป็นอิสระ มีสิทธิ์ทำกินในพื้นแผ่นดิน แต่ต้องแบ่งเวลาทั้งหนึ่งไปทำงานให้หลวง และไพร่เมืองยังมีความแตกต่างกันทางเศรษฐกิจ สามารถแบ่งได้เป็นไพร่เมืองชั้นดี และไพร่เมืองชั้นเลว

2.1 ไพร่เมืองชั้นดี ได้แก่ ประชาชนที่ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้า ผู้มีฐานะดี ไม่ต้องไปทำงานให้หลวงแต่ใช้วิธีเสียภาษีแทน

2.2 ไพร่เมืองชั้นเลว บางทีกฎหมายและวรรณกรรมเรียกว่า ไพร่น้อย ได้แก่ ประชาชนที่ประกอบอาชีพด้วยการทำไร่ทำนา ต้องตอบแทนหลวงด้วยการทำงาน

3. ข้า¹ (ทาส) ได้แก่ บุคคลที่ไม่มีอิสระในตนเอง จะต้องอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าข้า หรือนายเงิน ซึ่งแลกเปลี่ยนผลประโยชน์แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน โดยเจ้าข้าก็อาศัยแรงงานจากข้าทาส ข้าทาสก็พึ่งในบุญของเจ้าข้า เพราะเจ้าข้าให้อาหารที่อยู่อาศัย และรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของข้าของตน

ประเภทของข้าตามที่รวบรวมไว้ ในธรรมศาสตร์ล้านนาไทยมีหลายประเภท ส่วนใหญ่จะนิยมแบ่งตามอิทธิพลของพุทธศาสนามี 4 ประเภท คือ

1. ข้าเกิดในท้องหญิง คือลูกข้าหญิงชายที่เกิดในเรือนของเจ้าข้า และพ่อแม่มันเป็นข้า

2. ได้มาด้วยการซื้อ² คือข้าที่ได้มาโดยการเอาเงินหรือเข้าของไปไถ่หรือไปซื้อมา

3. ข้าได้มาโดยสงคราม คือข้าที่ได้มาจากการไปทำสงครามแล้วชนะก็กวาดต้อนเชลยไปเป็นข้า

¹ข้าในภาษาล้านนาไทย ตรงกับคำว่า ทาส ในภาษากลาง ที่ความจากมิ่งรายศาสตร์

²อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว สันนิษฐานว่ามีการซื้อขายข้าในสังคมล้านนาโดยทั่วไป

4. ข้าได้มาโดยผู้ใดต้องโทษทัณฑ์กรรม คือผู้ที่กระทำผิดกฎหมายแล้วถูกรับทรัพย์ และครอบครองไปเป็นข้า

2.6 โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น

เมื่อประชาชนในล้านนาไทยแบ่งช่วงชั้นทางสังคมได้เป็น 3 ชั้น อันได้แก่ ชนชั้นผู้ปกครองไพร่ (ประชาชน) และข้า (ทาส)¹ เราจึงควรศึกษาว่าทั้งสามชนชั้นนี้มีความสัมพันธ์ หรือปะทะสังสรรค์กันในลักษณะไหน อย่างไรก็ตามทั้ง 3 ชั้นนี้ก็เชื่อว่าจะติดต่อกันได้อย่างหักเหเวียนกัน เพราะชนชั้นชั้นนั้นไม่มีอิสระในตนเอง ชนชั้นนี้ก็จะมีความสัมพันธ์ในสังคมอยู่ในวงแคบ และได้ปะทะสังสรรค์ ตลอดถึงมีบทบาทได้ตอบกับเจ้าข้า (นายทาส) ของตนเองเท่านั้น สิทธิและโอกาสที่มีความสัมพันธ์กับข้าด้วยกันก็ขึ้นอยู่กับเจ้าข้าเท่านั้น เพราะเจ้าข้ามีสิทธิขาดทุกอย่างในชีวิตของทาส ส่วนชนชั้นผู้ปกครองกับชนชั้นไพร่นั้นมีอิสระต่อตนเอง จึงสัมพันธ์กับคนได้ทุกชนชั้นตามโอกาส และสภาพภาพที่ตนดำรงอยู่ตามวาระต่าง ๆ กัน ดังนั้นความสัมพันธ์ในชนชั้นจึงกล่าวได้เป็น 2 ลักษณะคือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับไพร่
2. ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าข้ากับข้า

ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.6.1 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับไพร่

ก่อนที่จะพูดถึงรายละเอียดต่อไป ขอทำความเข้าใจคำว่า ไพร่ไว้ในที่นี้ก่อน คำว่าไพร่บางที่จะเรียกว่า ไพร่เมือง ก็หมายถึงประชาชนพลเมืองที่เป็นอิสระแก่ตนเอง ความ เป็นอยู่ของไพร่เมืองทั้งหลายก็มีได้เสมอกัน เพราะความแตกต่างเนื่องจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ และทางสังคมนั่นเอง มีรายละเอียดต่อไปนี้

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว² ได้แบ่งไพร่เมืองไว้เป็นสองประเภทคือ

1. ไพร่เมืองชั้นดี หมายถึง ไพร่เมืองที่มีความรู้ ความสามารถพิเศษ และเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ซึ่งจะได้รับการยกย่องนับถือจากสังคม ได้แก่ หมอยา หมอโหรา

¹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว "ข้า"(ทาส) ล้านนาไทยศึกษา หน้า 60

² ด หน้า 53

นักปราชญ์ ผู้รู้หนังสือ (นายหนังสือเมือง) นักปราชญ์ผู้รู้คติโลก คติธรรม ผู้รู้สัจธรรมต่าง
ประเทศ และเศรษฐกิจ พวกนี้ช่วยเหลือรัฐโดยการเสียภาษี

2. ไพร่เมืองธรรมดา หมายถึง ไพร่เมืองโดยทั่วไป ที่ไม่มีความรู้ความสามารถ
เป็นพิเศษ คงประกอบอาชีพไปตามความสามารถของตน เช่น ชาวนา ช่างสวน พ่อค้า
ช่างฝีมือ นักดนตรี ฯลฯ พวกนี้ต้องเข้าเวรไปทำงานให้ราชการ

ไพร่เมืองทั้งสองประเภทนี้ ประเภทแรกจะมีโอกาสได้รับแต่งตั้งหรือได้รับมอบ
หมายให้ทำหน้าที่ต่าง ๆ ในทางราชการมากกว่าประการหลัง

ส่วนไพร่เมืองประเภทที่ 2 นั้นบางครั้งสภาพธรรมชาติไม่อำนวยให้ทำงานด้าน
การเกษตร ไพร่เมืองประเภทนี้ก็เป็นอยู่อย่างแร้นแค้นผิวดำแดงยิ่งนัก จึงพบคำที่ใช้
เรียกไพร่พวกนี้ว่า "ไพร่น้อย" อีกอย่างหนึ่ง

เนื่องจากผู้ปกครองมีอำนาจอธิปไตยในแผ่นดินที่ตนปกครองอยู่ ดังนั้นหน้าที่ไพร่มี
ต่องานราชการหรือบ้านเมืองก็คือ หน้าที่มีต่อผู้ปกครองนั่นเอง วรรณกรรมล้านนาสะท้อน
โลกทัศน์ว่า ไพร่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อบ้านเมืองดังนี้คือ

ในยามปกติไพร่เมืองมีหน้าที่ผลัดเปลี่ยนเวรกันทำงานให้หลวง 10 วัน และไป
ประกอบอาชีพของตนเอง ได้แก่ การทำเรือกสวนไร่นา 10 วัน สลับกันไป ดังความใน
มังรายศาสตร์ว่า

"ควรจัดให้ไพร่มีเวรผลัดเปลี่ยนกันมาทำงานหลวง 10 วัน กลับไปสร้างเหมืองฝาย
ไร่นาเรือกสวนที่ตน 10 วัน จัดเช่นนี้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมแต่โบราณแล"

มังรายศาสตร์ หน้า 5

ในยามสงครามไพร่ต้องถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร จะต้องอยู่ในระเบียบวินัยตามมาตรการ
ที่รัฐวางไว้ ได้รับความกล้าหาญ ยอมตายเพื่อชาติและผู้บังคับบัญชา มิเช่นนั้นมิโทษถึงตาย ผู้
บังคับบัญชาก็เช่นเดียวกัน ถ้าละทิ้งลูกน้องหนีเอาตัวรอดกลางสนามรบก็มีโทษถึงตาย ดัง
ความว่า

"ในการรบ ผู้ใดหลบหนีละทิ้งผู้บังคับบัญชา ให้ฆ่าเสีย ผู้บังคับบัญชาตามลำดับ
ชั้นมีดังนี้ ไพร่ นายสิบ นายห้ำสิบ นายร้อย เจ้าพัน เจ้าหมื่น เจ้าแสน และเจ้าพระยา

เมื่อฆ่าแล้วให้รีบครอบครว ทรัพย์สินทั้งสิน เพื่อมิให้ผู้อื่นเอาเยี่ยงอย่าง ให้สัก
หมึกไว้ที่หน้าผากว่ามันผู้นี้ เจ้านายไม่รับเลี้ยง เพื่อให้เป็นที่น่าละอายยิ่งนัก
ในทำนองเดียวกันให้ฆ่าผู้ซึ่งละทิ้งลูกน้องในที่รบ ผู้บังคับบัญชามีลำดับลงมาดังนี้
เจ้าแสน เจ้าหมื่น เจ้าพัน ล่ามพัน และพันน้อย ล่ามบ่าว กว้าน ไพร่ เมื่อฆ่า
แล้วให้รีบเอาครอบครว ทรัพย์สินทั้งสิน"

มังรายศาสตร์: หน้า 2

แต่ในบทลงโทษผู้ซัดในการสงคราม . ความในตอนท้ายได้ลดหย่อนโทษลงไป
ประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่า คงเป็นข้อความที่เติมเข้ามาในชั้นหลัง
หน้าที่ของไพร่เมืองที่มีต่อผู้ปกครองนั้น น่าจะได้แก่ การแบ่งเวลาครึ่งหนึ่งไปทำงาน
ให้รัฐ และถูกเกณฑ์ไปรบในยามสงคราม จากข้อมูลในมังรายศาสตร์แสดงให้เห็นว่า ชนชั้น
ผู้ปกครองสูงสุดต้องการ ไพร่เมืองมากกว่าข้าทาส จึงปรากฏข้อความในมังรายศาสตร์อยู่
หลายตอน ย้ำว่าไพร่เมืองหาได้ยากและกฎหมายก็พยายามที่จะเปิดช่องทางให้คนได้เป็นไทย
(ไพร่เมือง) มากกว่าเป็นข้า ดังความว่า

"ข้าของท้าวพระยา ไปอยู่กับไพร่เกิดลูกหญิงลูกชายจำนวนเท่าใด หากพ่อซึ่ง
เป็นข้าทาสพระยาดาย หรือทั้งลูกเมียไป ก็ไม่ควรให้ลูกไปเป็นข้าของท้าวพระยา ควรให้
อยู่กับแม่เป็นไพร่เมือง เพราะว่าไพร่เมืองหาได้ยาก"

มังรายศาสตร์: หน้า 7

ข้อความตอนอื่นในมังรายศาสตร์ยังย้ำว่าไม่ควรบังคับไพร่มาเป็นข้า ดังความว่า

"ข้าของพระยามาอาศัยอยู่กับไพร่ในบ้านเรือนไพร่ มันยังเป็นเจ้าของแผ่นดินอยู่
ให้เมียส่งข้าวห่อเมื่อถึงเวรมาทำงานให้เจ้านายตน เท่านั้นก็พอแล้ว หากข้ามันตายไม่ควร
เอาลูกเมียมันมาเป็นข้า โบราณกล่าววาท้าวพระยาครองเมืองได้ก็ด้วยไพร่ และไพร่ก็หายาก
นัก ไม่ควรบังคับไพร่มาเป็นข้า เพราะเหตุนี้"

มังรายศาสตร์: หน้า 7

นอกจากนี้คำสอนพระยามังรายยังแสดงออกถึงอำนาจรัฐ หรือผู้ปกครองสูงสุดว่า ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะป้องกันไม่ให้เมืองหนึ่งงานราชการ โดยการออกกฎหมายปิดช่อง ทาง ที่ไพร่จะหลีกเลี่ยงงานราชการ เช่น มีบทกำหนดไว้ว่า

ขุนไม่ควรรับไพร่ 4 ประเภทไปเป็นข้า คือ

1. ผู้มีหนี้สินมาก ไม่ทางชำระหนี้สินจะหนีไปเป็นข้าขุน เพื่อให้พ้นหนี้สิน
2. ผู้กำลังจะแพ้ความ
3. ผู้เป็นโจรแย่งชิงฆ่าคนลักขีวของท่าน
4. ผู้ละทิ้งราชการ

มังรายศาสตร์: หน้า 6

ตามหลักฐานดังกล่าวมาสะท้อนให้เห็นข้อขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ระหว่างชนชั้น ปกครองด้วยกัน เพราะเหตุว่าไพร่เมืองนั้นทำงานราชการให้กับผู้ปกครองสูงสุดคือ กษัตริย์ หรือเจ้าเมือง ส่วนข้าทาสนั้นทำงานให้กับเจ้าทาสซึ่งได้แก่ พวกขุนนาง พ่อค้า หรือผู้มีฐานะดี เพราะฉะนั้นถ้าไพร่กลายเป็นทาสมาก ๆ ผลประโยชน์ของรัฐก็สูญเสียไป และไปเพิ่มพลัง ที่ปัจเจกชน ซึ่งถ้าเจ้าทาสนั้นเป็นข้าราชการในระดับสูง ๆ ก็อาจจะทำให้กระทบกระเทือน ไปถึงความมั่นคงของราชบัลลังก์ได้ กษัตริย์จึงต้องต่อต้าน โดยการออกกฎหมายมิให้ไพร่กลายเป็นทาส เป็นการป้องกันไว้ทุกวิถีทาง

สาเหตุที่ไพร่ต้องกลายเป็นทาส จะด้วยความเต็มใจหรือสภาพแวดล้อมบีบบังคับก็ตาม ชี้ให้เห็นว่าสถานะภาพของไพร่ผู้ต่ำต้อยนั้น คงไม่ดีกว่าข้าทาสหรือบางคนอาจเลวร้ายไปกว่า ข้าทาสก็ได้ ไพร่จึงยินดีเป็นข้าเป็นจำนวนมากจนรัฐต้องหาทางกีดกัน ส่วนคนที่ไม่พอใจจะเป็น ข้า แต่ก็ดำรงชีวิตเป็นไพร่อยู้อย่างเดือดร้อนน่าจะมีเหตุมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ต่อต้านรัฐ ด้วยการหนีราชการ ผู้ปกครองจึงออกกฎหมายโดยใช้เงื่อนไขภายในครอบครัวบีบบังคับ เช่น เปิดโอกาสให้ภรรยาแต่งงานใหม่ได้ถ้าผู้ชายไม่มีความอดทนละทิ้งราชการไป ดังความว่า

ชายไปอยู่กับไพร่เมือง ชายนั้นไม่สามารถอดทนรับราชการได้ (การเมือง) จึงละทิ้งลูกเมียไปถึงปีหนึ่ง ให้หญิงแต่งงานใหม่กับชายที่รับราชการได้ ถ้าชายคนเดิมกลับมา

จะว่าอะไรไม่ได้ เพียงแต่ให้คืนข้าวของเงินทองที่นำมาใช้ในการแต่งงานเท่านั้น
แต่ถ้าหญิงแต่งงานใหม่ก่อนครบกำหนดให้ใช้เงิน 1 ใน 3 ค่าของหญิงให้แก่วัวเก่า
และให้คืนข้าวของเครื่องใช้ที่นำมาใช้ในงานแต่งงานด้วย

มังรายศาสตร์: หน้า 21

ความตอนท้ายของบทนี้ สอน้ำเสียงที่แสดงถึงที่มาของการออกกฎหมายตอนนี้ว่า
สาระสำคัญนั้นไม่ใช่ปกป้องผลประโยชน์ให้กับครอบครัวของใคร แต่เป็นการปกป้องผลประโยชน์
ของรัฐเอง

สะท้อนโลกทัศน์ของผู้ปกครองชาวล้านนาว่า ใครมีหน้าที่ต้องทำประโยชน์ตอบแทน
รัฐ ถ้าใครบิดพลิ้วถือเป็นการประพฤติดิธ รัฐมีสิทธิ์ที่จะหักหัวหรือลงโทษได้ ดังคำว่า

"หากชายหนีไปทำให้เสียราชการเจ้าขุน ให้หญิงแต่งงานใหม่กับชายที่ภูมิจาราชการ
ได้โดยไม่ต้องเสียค่าอะไร แต่ให้คืนข้าวของที่ผิวเก่านำมาแต่งงานด้วยเท่านั้น"

มังรายศาสตร์: หน้า 21

ส่วนกรณีของไพร่ที่ไม่ต้องทำงานราชการของรัฐ โอกาสที่สตรีจะแต่งงานใหม่ เมื่อ
ถูกสามีทอดทิ้งนั้น หักระยะเวลาเนิ่นนานออกไป เพราะไม่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับรัฐ
ดังคำว่า

"หากชายมิใช่ผู้รับราชการ แต่เป็นลูกส่วย เศรษฐี พ่อค้า ลูกขุนหมายนา และ
ละทิ้งเมียไปถึง 3 ปี ก็ให้หญิงแต่งงานใหม่ได้ หากชายกลับคืนมาก็ให้คืนข้าวของให้เท่านั้น
หากผัวทิ้งเมียไปถึง 3 ปี แต่ยังฝากของมาให้เมีย ก็ยังถือว่าเป็นเมียอยู่ หากหญิงแต่งงาน
ใหม่ หรือมีชู้ ให้ผัวได้รับเงิน 1 ใน 3 ของค่าเมียแล้วให้หย่ากันเสีย"

มังรายศาสตร์: หน้า 22

การโต้แย้งอำนาจรัฐของไพร่กรณีทำงานให้กับรัฐจะเห็นได้ว่ามี 2 ทางด้วยกันคือ
วิธีหนึ่งที่ชายตัวไปเป็นข้า อีกวิธีหนึ่งก็คือการหนีเข้าป่า

หน้าที่ของไพร่ที่มีต่อรัฐอีกประเด็นหนึ่งก็คือ การถูกเกณฑ์ไปสงครามปรากฏว่า ไพร่
ก็พยายามต่อต้านและหลีกเลี่ยงทัพ โดยการละทิ้งหน้าที่หรือหนีทัพทั้งไพร่และนายอาจเป็น

เพราะความซื่อสัตย์ หรือขาดการปลุกความสำนึกในเรื่องชาตินิยม เพราะผู้ปกครองในล้านนา
ไทยมีอุดมการณ์ปกครองเมือง และขยายเมืองแบบธรรมราชา ไม่มุ่งขยายอาณาเขตด้วยการ
สู้รบ รัฐก็หาทางป้องกันโดยการออกกฎหมายควบคุมไพร่ให้รัดกุมขึ้น ดังความว่า

ไพร่สิบคนมีนายสิบผู้หนึ่ง ช่างวานผู้หนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อ (ล่าม) บ่าว
ประกาศเรื่องงานการประจํานายสิบทุกคน นายสิบ 5 คน ให้มีนายห้าสิบผู้หนึ่ง
มีปากขวากซ้ายเป็นผู้ช่วยรวม 2 คน นายห้าสิบ 2 คน ให้มีนายร้อยผู้หนึ่ง
นายร้อยสิบคน ให้มีเจ้าพันผู้หนึ่ง เจ้าพัน 10 คน ให้มีเจ้าหมื่นผู้หนึ่ง เจ้าหมื่น
10 คน ให้มีเจ้าแสนผู้หนึ่ง ปกครองเมืองแบบนี้เพื่อมิให้ขัดเคืองใจพระเจ้า
แผ่นดิน

มังรายศาสตร์: หน้า 2

เกี่ยวกับการหนีศึกมังรายศาสตร์ก็ระบุโทษถึงตาย ดังความที่เคยยกมาข้างต้นแล้ว
ก็เป็นข้อชี้ให้เห็นว่าความเป็นอยู่ของไพร่น้อยไม่ได้สุขสบายไปเสียหมดจนก่อให้เกิดความพิง
พอใจในสถานการณ์ของตนเองเท่าใดนัก แต่ชนชั้นนี้ก็ไมอาจรวมตัวกันต่อต้านอำนาจเบื้องบน
ได้ จึงได้มีปฏิริยาแสดงออกในเชิงหนี หลีกเลี้ยง หรือพูดกระทบกระทั่งเป็นภาวียตบ้าง มี
โลกทัศน์เช่นนี้สะท้อนออกมาในทางวรรณกรรมบ้าง เช่น จากเรื่องกำก้าดำ ตอนที่กล่าวถึง
พระเจ้ากรุงปารวดี สวรรคต ประชาชนต่างพากันไปเคารพศพและร่วมพิธีเผาศพ ยิ่งแทรก
คำพูดที่ราษฎรขบขันกัน แสดงออกถึงความรู้สึกที่มีต่อความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเจ้านาย
กับราษฎร ดังความว่า

เขาลักจ๋มห้อง ว่าตางก็ไกล บ่มีฉัตรใบ ร่มบังเหมือนเจ้า ข้าแควต้องหัว
มัดตำมิดเส้า เตียวตางเอาอย่างนี้ ไผจักข้ามท่น ผีคนกล่าวจี้ บ่ใจน้องอันเหล็จ
ผ้าเสื้อห่มเนือบอเปี้ยะตั้งผืน เหวจ้อโคลไหลซึม บังหลังบังหน้า บาดที่เฮาตาย จ้าตนาย
ซี้ซ้า บ่มีโผมาปากจี้ เขาลักขานกัน ว่าอันว่าอ้อ กันเถิงรอดชั้นในเมร

กำก้าดำ: หน้า 82

ปฏิกิริยาตอบโต้ที่เห็นได้จากภาวจิต เช่น จากคำจุ่มพญาพรหมว่า คนเราควรจะรู้จักเห็นใจกัน ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหรือไพร่ต่างก็มีหัวใจเหมือนกันทั้งนั้น

"เติมว่าไพร่น้อยก็เป็นคน บ่ใช่สัตว์หน้าคนกินหญ้า"

"ใจเจ้าใจไพร่อย่อมห้อยที่เดียวกัน"

คำจุ่มพญาพรหม: หน้า 86

2.6.2 ความสัมพันธ์ระหว่างข้า* กับเจ้าข้า**

ข้าหรือทาสไม่มีโอกาสจะมีความสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่น นอกจากนายของตนเองเท่านั้น บทบาทของทาสแต่ละคนขึ้นอยู่กับโอกาสที่เจ้าทาสของตนจะมอบหมายให้กล่าวได้ว่า สังคมของทาสนั้น มีศูนย์กลางอยู่ที่นายทาสเท่านั้น และเป็นความสัมพันธ์ที่ผูกพันแน่นแฟ้นมาก พฤติกรรมใด ๆ ของข้าทาสไม่ว่าทางลบหรือทางบวกย่อมมีผลกระทบต่อเจ้าทาสด้วยเสมอ

หน้าที่ของข้าที่มีต่อเจ้าข้า¹

ข้ามีหน้าที่ทำงานให้กับเจ้าข้าของคนที่ได้รับมอบหมาย เช่น ทำนา หว่าสวน ทำงานรับจ้างทำงานให้กับผู้อื่น และไปค้าขายมาเลี้ยงนายของตนได้ด้วย ซึ่งกรณีไปค้าขาย ถ้าข้ายืมเงินผู้อื่นมาเลี้ยงให้เจ้าข้ารับใช้หนี้สินเหล่านั้น ถ้าข้าไปทำความดีความชอบได้ค่าตอบแทนหรือรับรางวัล ก็ถือว่าเจ้าข้ามีสิทธิ์จะได้รับกึ่งหนึ่ง

ตัวอย่างเช่นข้าไปช่วยคนตกน้ำ ได้รับค่าป่วยการครึ่งหนึ่ง ส่วนอีกครึ่งให้แก่นายของข้า ดังนั้นจึงความในมังรายศาสตร์ว่า

"คนขี่เรือล่ม จะจมน้ำตาย ผู้ใดช่วยได้ให้รับราคาค่าป่วยการครึ่งหนึ่งของราคา ผู้จะจมน้ำตาย อีกครึ่งหนึ่งให้แก่นายของผู้นั้น"

มังรายศาสตร์: หน้า 59

*ข้า ความหมายคือ ทาส

**เจ้าข้า ความหมายคือ เจ้าทาสหรือนายทาส

ในขณะที่เดียวกันถ้าข้าทาสไปทำผิดกฎหมายเจ้าทาสก็ต้องร่วมรับผิดชอบด้วยเช่นกัน เช่น เจ้าข้าใช้ให้ข้าไปทำมาค้าขายเลี้ยงนายของตน ถ้าข้ายืมเงินผู้อื่นมาเลี้ยงให้เจ้าข้า รับผิดชอบต่อหนี้เหล่านั้น

ธรรมศาสตร์ และราชศาสตร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

หน้า 26

เจ้าข้ามีสิทธิให้ข้าไปรับจ้างทำงานให้ผู้อื่นได้ ดังความว่า

เจ้าให้ข้าไปรับจ้าง (กินจ้าง) ขึ้นต้นหมากท่น ต้นหมากหัก หรือไม้หัก แต่ตก ต้นไม้ตาย ให้เจ้าจ้างมาผูกมัดพิทักษ์มิช้านั้นไม่ตายแต่เจ็บป่วยให้ผู้จ้างช่วยค่ารักษาพยาบาล ครั้งหนึ่ง

มังรายศาสตร์: หน้า 73

กฎหมายยอมรับว่า ชีวิตของข้าทาสนั้นเป็นของเจ้าข้าในฐานะที่เป็นทรัพย์สินของเจ้าข้าเท่านั้น แม้ชีวิตก็ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ของตัวเอง แม้ทำการใด ๆ รับผิดชอบต่อเจ้าทาสจนสูญเสียชีวิตไป หรือเจ็บป่วย ก็ไม่มีสิทธิที่จะเรียกร้องค่าตอบแทน ถือว่าเป็นสิทธิอันชอบธรรมของเจ้าข้าแล้วทั้งนั้น ในทางตรงกันข้าม เจ้าข้ากลับมีสิทธิที่จะเรียกร้องเอาจากผู้ว่าจ้างข้าทาสของตน ในกรณีที่ผู้ว่าจ้างข้าไปทำการใด ๆ อันเป็นเหตุให้ข้าต้องเสียชีวิตหรือเจ็บป่วย ถือว่าเจ้าข้าเป็นผู้ได้รับความเสียหาย แสดงว่ากฎหมายไม่ได้ให้ความคุ้มครองแก่ชีวิตของข้า แต่ให้ความคุ้มครองผลประโยชน์เจ้าข้าเท่านั้น ดังปรากฏในมังรายศาสตร์ว่า

มันนอบจ้าง หรือวานข้าท่นไปขึ้นต้นหมากด้วยไม้แฉ่งให้เจ้าของข้าท่นทราบ หากข้าท่นตกต้นหมากตาย หรือตายด้วยเหตุอื่น หรือหลบหนีไป ให้มันผู้เอาข้าท่นไปขึ้นต้นหมากชดใช้ค่าคนนั้นทั้งสิ้น มิช้านั้นเจ็บป่วยก็ให้มันรักษาให้หาย หากไม่หายไม่ค้อยยังชั่วกลับคืนเป็นคนดีให้มันชดใช้ค่าท่นทั้งสิ้น

มังรายศาสตร์: หน้า 74

ส่วนกรณีที่เจ้าข้า เป็นผู้ยินยอมให้ข้าไปรับจ้างเอง เพื่อเจ้าของข้าจะเป็นผู้ได้รับเงิน แล้วข้าเกิดเจ็บป่วยหรือตายไป ผู้จ้างต้องร่วมรับผิดชอบด้วย ดังความในมั่งรายศาสตร์ว่า

เจ้าคนใช้ข้าไปรับจ้างทำงาน เพื่อให้ได้เบี้ยหวัดประจำวัน (เบี้ยมือ) ข้านั้นไปตายที่ใดก็ดี อย่าว่าอะไรแก่ผู้จ้าง ผิดตายในระหว่างทำงาน ให้ผู้จ้างเผาศพให้ ผิดเจ็บป่วยไปให้ผู้จ้างช่วยค่ารักษาพยาบาลครั้งหนึ่ง

มั่งรายศาสตร์: หน้า 75

หน้าที่ของเจ้าข้าที่มีต่อข้า (ทาส)

เจ้าข้ามีหน้าที่เลี้ยงดู และให้ความคุ้มครองแก่ข้า ส่วนมาตรฐานที่เจ้าข้าจะต้องเลี้ยงดูให้ข้าอยู่สุขสบายอย่างไรนั้นไม่มีระบุไว้ แต่ถ้าข้าทาสคับแค้นใจหนีจากเจ้าข้าไปจะต้องมีโทษ

อีกประการหนึ่งที่เป็นหน้าที่ของเจ้าก็คือ เมื่อข้าทาสไปติดเนื้อฟุ้งใจใครเป็นหน้าที่ของเจ้าข้าทั้งสองฝ่ายที่จะต้องจัดการให้ และน้ำหนักของการจัดการกฎหมายค่อนข้างจะเน้นว่าเป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย ดังความในมั่งรายศาสตร์ว่า

ข้ารู้จักกัน เจ้านายของข้าหญิงจะไถ่ข้าชาย^{หญิง} เจ้าของก็ตีราคาเสียแพง ครั้นจะให้ฝ่ายชายไถ่ข้าหญิงไปก็^{มา}ไม่ยอมจัดการ ข้าทั้งสองเลยพากันหนีไป กรณีให้เจ้านายของข้าชายไถ่ข้าหญิงเต็มค่า หากได้ตัวข้าหญิงคืนมา ก็ให้เจ้านายของข้าชายชดใช้ค่าไถ่จ่ายทั้งสิ้น

มั่งรายศาสตร์: หน้า 45

ถ้าหากเจ้าข้าทั้งสองฝ่ายมัดแต่เพียงกันไม่ยอมจัดการ ข้าทาสพากันหนีไปถือเป็นการผิดของเจ้าข้าทั้งสองฝ่าย ต้องร่วมกันหาตัวข้าคืนมา ดังความในมั่งรายศาสตร์ว่า

ถ้าเจ้านายของข้าชายจะไถ่ตัวข้าหญิงมาแต่งงาน^{กับ}ชาย ฝ่ายหญิงก็ไถ่ราคาแพง ครั้นจะให้ฝ่ายหญิงไถ่ตัวข้าชายไป ก็ไม่ยอมจัดการ ถ้าทั้งสองพากันหนีไป ต่างคนอย่าโทษกัน ให้แต่ละฝ่ายหาตัวข้าของตนมา โดยออกค่าไถ่จ่ายเอาเอง

มั่งรายศาสตร์: หน้า 45

ถึงแม้ว่าเจ้าชายจะมีกรรมสิทธิ์เหนือชีวิตข้า แต่การกระทำที่เบียดเบียนหักหาญน้ำใจ ข้า สังคมก็ไม่ยอมรับ เช่น การเป็นชู้กับเมียข้า ถือว่าเป็นความผิด การทำผิดเช่นนี้ถือว่า ผิดทั้งมติของกลุ่มชน (การควบคุมทางสังคม) และทางกฎหมาย พระลอสอนโลก ได้กล่าวถึง ขุนที่ไปชอบลูกเมียผู้อื่น ถึงขนาดยุยงเอาลูกเมียเขามาจะถูกนินทาและไม่มีใครอยากคบด้วย เช่น

เป็นขุนอย่าโลกด้วย	ตัดหา นักเนอ
หันลูกเมียท่านเบิงตา	ไล่ได้
ยุยงโทษนานา	ตกแต่ง เอาเหย
เขาเล่าลือรู้พื้น	หลักวันแสนวา

พระลอสอนโลก: หน้า 214

ส่วนเจ้าชาย ที่เป็นชู้กับเมียข้าของตน ต้องปล่อยข้าผู้ผิวให้เป็นไทยไป ดังความ ในมังรายศาสตร์ว่า

เจ้ารัก (คงแปลว่าชู้มากกว่ารักเฉย ๆ) เมียข้าของตนให้ปล่อยข้าผู้ผิวไป
มังรายศาสตร์: หน้า 89

ในขณะที่เดียวกันถ้าข้าเป็นชู้กับเมียเจ้าชาย ถือว่าเป็นความผิดอย่างมหันต์จะถูกลงโทษ อย่างรุนแรง ดังความในมังรายศาสตร์ว่า

ข้ารัก (ในที่นี้คงหมายความว่าชู้) เมียเจ้าเมียขุน โทษถึงประหารชีวิต เพราะรักเมียเจ้าเมียขุนแล หากไม่ฆ่ามันก็ได้ขายตัวมันเอาค่าตัวมันทั้งสิ้น
มังรายศาสตร์: หน้า 89

และถ้าเจ้าชายนั้นเป็นขุนผู้ใหญ่ การกระทำของข้าดังนี้ถือเป็นการหมิ่นหมั่นกันอย่าง รุนแรง เพราะฉะนั้นควรมีโทษถึงตายเพียสสถานเดียว ดังความในมังรายศาสตร์ว่า

"ผิดรักเมียขุนผู้ใหญ่ โทษควรถึงฆ่าตาย ไม่ควรตีราคาสินไช้ เพราะเป็นข้าของตน"
มังรายศาสตร์: หน้า 89

เจ้าข้ากับความเป็นอยู่ของข้า

วรรณกรรมล้านนา สะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อสภาพความเป็นอยู่ของข้าว่าจะมีความเป็นอยู่อย่างไร ไม่ว่าสุขสบายหรือไม่ขึ้นอยู่กับเจ้าข้าของตน แต่เจ้าข้าก็ไม่ต้องรับผิดชอบต่อชีวิตของข้า ถึงแม้ว่าการเสียชีวิตของข้านั้นจะเป็นเพราะการทำงานเพื่อได้ (เบี้ยมือ) ค่าจ้าง มาให้เจ้าของตนก็ตาม ตามตัวอย่างที่เคยยกมาดังกล่าวแล้ว

สังคมล้านนาไทยในสมัยโบราณเห็นว่าเป็นความชอบธรรมของเจ้าข้าแล้ว ที่ข้าจะต้องทำงานทุกอย่างให้เจ้าทาส ตลอดถึงไปรับจ้างทำงานเพื่อเจ้าทาส ตลอดถึงไปทำมาค้าขายเพื่อหารายได้ให้กับเจ้าทาส ถ้าแม้ข้าทาสคนใดตกไปอยู่ในครอบครองของเจ้าข้าที่ทารุณโหดร้ายโอกาสที่จะเปลี่ยนเจ้าข้าก็ทำได้ยาก ถึงแม้เจ้าข้า หรือใครคนอื่น ๆ จะเห็นใจอยากช่วยเหลือก็ทำได้ยาก เพราะกฎหมายสร้างบทลงโทษผู้ที่ลักข้าของผู้อื่น และช่วยเหลือข้าของผู้อื่นนี้ หรือแม้แต่ข้าหนีไปอยู่กับผู้ใดก็ถือเป็นความผิดทั้งสิ้น ดังความในมังรายศาสตร์ว่า

เจ้าขุนหรือผู้ใดได้ข้าทาสท่านภายในเมือง ให้เอาตัวไปส่งเจ้านั้นแล้วให้เจ้านั้นเสียค่าป่วยการระหว่าง 2,000 เบี้ย ถึง 3,000 เบี้ย อย่าให้เกินนี้ แม้ว่าข้าท่านจะอยู่ที่บ้านถึง 3 วัน จะคิดค่าข้าวกินให้คิดวันละ 400 เบี้ย 3 วันเป็น 1,200 เบี้ย ควรให้ค่าป่วยการ 3,000 เบี้ยลงมา และอีกมาตราหนึ่งก็บอกไว้ว่า

"ข้าท่านหนีไปอยู่ด้วยผู้ใดถึง 3 วัน โดยไม่บอกให้เพื่อนบ้านรู้ ถือว่ามันขโมย ข้าท่านให้ไหม้เงินเท่าราคาข้าทาสนั้น ฦอกเพื่อนบ้านและเจ้าขุนให้รู้ก็ให้คิดค่าข้าวไว้วันละ 400 เบี้ย ผู้รู้ที่อยู่ของเจ้าของข้าให้นำตัวมันไปส่งคืน ถ้าไม่ส่งคืนข้าของท่านตาย เพราะถูกผูกคอ หรือแทงคอตายก็ดี โจรฆ่าเสียก็ดี หรือแอบหนีไปที่อื่นเสียก็ดี ให้เจ้าบ้านใช้เงินแทนครึ่งหนึ่งของราคาข้าท่านนั้น เพราะเหตุที่ไม่นำข้าไปส่ง และป้องกันอันตรายไม่ได้เกิดเหตุในมือมัน โบราณกล่าวไว้ว่า จับได้ข้าท่านต้องรักษาไว้ให้มันคงอย่าให้สูญหายไป และเมื่อจะเอาตัวไปส่ง ก็ให้ดูแลจงดี

มันไม่ผูกมัดข้าท่านไว้ให้มันคง ให้ข้าท่านหนีไปได้ ให้มันใช้ค่าของข้าท่านนั้น
ครั้งหนึ่ง เพราะเหตุนี้

มังรายศาสตร์: หน้า 58

ถือว่าเจ้าบ้านเอาตัวข้าทาสไปส่ง หรือบอกให้เจ้าของข้าไปรับตัว แต่ข้าท่านเป็น
พยาธิตายเสียก่อน อย่าว่าอะไรแก่เจ้าบ้านผู้ได้ตัวข้าทาสนั้นเลย

มังรายศาสตร์ หน้า 58

จะเห็นได้ว่า กฎหมายปิดช่องโหว่ไว้ทุกทางที่จะป้องกันไม่ให้ใครเข้าไปเกี่ยวข้อง
หรือช่วยเหลือข้าทาสของผู้อื่น แม้ว่าข้าจะหนีมาพึ่งพิงเองก็ถือเป็นความผิดของผู้ที่ให้ความ
ช่วยเหลือด้วย และแม้ว่าจะไม่ให้ข้าทาสที่หนีมานั้นพักอาศัยในบ้าน แต่ได้ให้ข้าทาสไปลาอาหาร
หรือให้ทานเสบียงเพื่อหนีไปที่อื่นก็ไม่ได้ทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ข้าวล้านนาซึ่งเห็นว่าการยื่นมือ
เข้าไปช่วยข้าทาส ไม่ว่ากรณีใด ๆ ไม่ควรทำทั้งสิ้น เพราะจะทำให้ตนเองได้รับความเดือดร้อน
โดยใช่เหตุ จึงมีภยาคเตือนใจ จากวรรณกรรมเก่าสอนหลาน หลานสอนคนเก่าว่า อย่าใจ
อ่อนท้อข้าวเป็น เเสบียงให้ข้าของผู้อื่นหนีไปจากเจ้าข้าของมัน และไม่ต้องไปเสียอกเสียใจ
กับเรื่องของผู้อื่น เปรียบเหมือนกับการร้องไห้กับศพของคนที่ไม่ใช่ญาติของเรา นอกจากจะ
ไม่ได้ประโยชน์แล้วยังจะเดือดร้อน ดังความว่า

หลานอย่าได้ท้อข้าวเอาท้อลัทธิ หลานอย่าได้เอาซอนผีท่านมาให้

เก่าสอนหลาน หลานสอนคนเก่า .

ดังนั้น ชะตาชีวิตของข้าทาสจะเป็นอย่างไรย่อมขึ้นอยู่กับเจ้าข้าว่าจะมีคุณธรรม
เพียงไรเท่านั้น โอกาสที่จะหลีกหนี หรือหลุดพ้นไปนั้นทำได้ยากเต็มที ถึงกระนั้นข้อห้ามต่าง ๆ
ที่ปรากฏตามกฎหมายก็แสดงให้เห็นว่าในบางกรณีข้าทาสก็อาจเจอภาระที่สุจริตจะกตัญญู จึงมีการหนี
ไปพึ่งผู้อื่น และบางกรณีจนถึงแก่เสียชีวิตเพราะการหนีก็มี ดังความที่กล่าวไว้ในมังรายศาสตร์
ว่า

ข้าของท่านตายเพราะถูกผูกคอตาย หรือแขงคอตายก็ดี หรือโจรฆ่าเสียก็ดี หรือแอบหนีไปทีอื่นเสียก็ดีให้ เจ้าบ้านใช้เงินแทน

มังรายศาสตร์ หน้า 48

แม้ว่าข้าจะหนีถึงที่สุดด้วยการตายจริง ๆ หรือหลอกว่าตาย เจ้าของบ้านก็ไม่หันผัด ต้องใช้เงินแทนข้าหาสทั้งนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้โอกาสที่คนจะช่วยข้าหาสให้พ้นทุกข์ก็ยิ่งหาได้ยาก ขึ้นไปอีก

ชีวิตของไพร่น้อยที่เผชิญความลำบากจนต้องขายตัวเป็นข้า และข้าที่มีเจ้าข้าทารุณ ก็คงจะคับแค้นไม่ต่างกันเท่าใดนัก แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ปรากฏว่า ชนชั้นต่ำสุดที่ได้รับความคับแค้นจากระบบสังคม จะรวมตัวกันต่อสู้ หรือต่อต้านเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมหรือสิทธิมนุษยชน อาจจะเป็นเพราะกฎหมายได้ริครองโอกาสที่ผู้อื่นจะให้ความช่วยเหลือไว้หมด ข้าจึงขาดพลังที่จะกระทำการ ดังนั้นการต่อต้านระบบจึงทำได้โดยการหนีเท่านั้น ตัวอย่างจากวรรณกรรมล้านนาที่ยกมาข้างต้นสะท้อนโลกทัศน์ของข้าว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของข้านั้นไม่เป็นที่พึงพอใจนัก

แนวคิดจากพุทธศาสนาในเรื่องการเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ได้ถูกนำมาใช้เพื่อให้คนที่อยู่ในสภาพต่ำด้อยยอมรับสภาพของตน เป็นการลดข้อขัดแย้งทางสังคม ได้แก่ ภาวิตต่าง ๆ ของล้านนา ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ว่า ชีวิตของคนเราในปัจจุบันจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับกรรมเก่าที่เราสร้างไว้ เราไม่อาจแก้ไขอะไรได้ ดังภาพที่ปรากฏในวรรณกรรมที่นำมาสนับสนุน

"แข่งม้าแข่งช้าง นาวาตังหลาย แข่งวัวควายสมหมายง่ายไป บุญวาสนาแข่งต้า¹ บได้ กรรมนำไปเต็กค่าง²"

ชุมนุมโบราณคดีเมืองเหนือ หน้า 24

คำสอนนี้สอนให้คนยอมรับสภาพของตน คนที่เกิดมาโชคไม่ดีก็ไม่ต้องไปคิดแข่งบุญแข่งวาสนากับผู้อื่นเพราะเป็นเรื่องของกรรมเก่า ไม่เหมือนการแข่งขันกีฬา คนที่พยายามอาจจะเอาชนะได้

¹ต้า ความหมาย ท้า

²กรรมนำไปเต็กค่าง ความหมาย เป็นไปตามกรรม

ค่อยอยู่ตามน้ำ ทำไปตามตัว น้ำเพียงใดคอกบัวเพียงอัน

กำสรวลพระยาพรหม หน้า 10

คนเราเกิดมาควรยอมรับสภาพของตนเอง ทำอะไรให้พอเหมาะแก่สภาพ อย่า
ทำเกินตัว

จากวรรณกรรมที่สะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ของเจ้าข้ากับข้านั้น จะพบว่า
สังคมล้านนาเห็นว่า ข้ามีฐานะเปรียบเสมือนทรัพย์สินของเจ้าข้า (นายทาส) มีสิทธิ์ที่จะจัด
การซื้อขายแลกเปลี่ยนได้เช่นเดียวกับพาหนะทั้งหลาย โดยข้าไม่มีสิทธิ์คัดค้านหรือไม่ยินยอม
ด้วยวิธีใด ๆ ทั้งสิ้น

3. โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเครือญาติ

สถาบันทางเครือญาติที่ใกล้ชิดกันที่สุดของบุคคลก็ได้แก่ สถาบันครอบครัว ครอบครัว
เป็นสถาบันสังคมที่สำคัญที่สุด เป็นหน่วยของสังคมที่มีความสัมพันธ์ และความร่วมมืออย่างใกล้ชิด
เป็นสถาบันที่มีความคงทนที่สุด ครอบครัวเป็นสังคมกลุ่มแรกที่มีมนุษย์จะต้องเผชิญ ตั้งแต่แรกเกิด
จนเติบโตในครอบครัว ฐานะของครอบครัวตลอดจนบทบาทของบุคคลในครอบครัว จะเป็น
เครื่องบอกสถานภาพของบุคคลในสังคม

สุภัตรา สุภาพ¹ กล่าวว่า การพึ่งพาอาศัยกันในครอบครัวของมนุษย์และสัตว์
ทำให้มีการแบ่งแยก และรวมกลุ่มหน้าที่ทางชีววิทยาของครอบครัว หน้าที่พื้นฐานทาง
ชีววิทยาคือการให้กำเนิดบุตร และเลี้ยงดูบุตร เพื่อสร้างสรรค์สมาชิกใหม่ และสืบตระกูล
ต่อไป ในสัตว์ชั้นสูง จะมีความสัมพันธ์ทางชีววิทยาไม่จำกัด และซับซ้อนกว่าในสัตว์ชั้นต่ำ
โดยการให้กำเนิดบุตร และการมีความสัมพันธ์ทางเพศโดยไม่มีฤดูกาล

ครอบครัวมนุษย์ไม่ใช่เป็นเพียงกลุ่มทางชีววิทยาเท่านั้น แต่ยังเป็นสถาบันแห่งแรก
และแห่งสำคัญของสังคม ตลอดจนพฤติกรรมของมนุษย์ก็ไม่ได้เป็นไปโดยสัญชาตญาณ แต่เป็น
ไปโดยมีระเบียบแบบแผน และมีการกำหนดมาตรฐานของประพฤติของครอบครัว เช่น

¹สุภัตรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี

ความแตกต่างของครอบครัวเอสกีโม กรีกโบราณ ชาวจีนและชาวกรีก เป็นความแตกต่างกัน ทางด้านวัฒนธรรมไม่ใช่ความแตกต่างทางด้านชีววิทยา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์¹ ได้กล่าวถึงกิจกรรมมูลฐานของมนุษย์ว่า ข้อเท็จจริงของ ครอบครัวเกี่ยวกับทางชีววิทยา ซึ่งเป็นหลักฐานในการกำหนดรูปแบบการเพิ่มจำนวนสมาชิก ใหม่ ก็คือ ระยะเวลาตั้งครกร์ และการช่วยตัวเองไม่ได้ของทารกหลังคลอด แม้ไม่เพียงแต่ ไม่สามารถทำอะไรได้ระหว่างตั้งครกร์เท่านั้น แต่ทารกที่คลอดใหม่ ๆ ไม่สามารถช่วยตัวเอง ได้เลยด้วย และอาจตายลงได้หากไม่มีการจัดการทางสังคมเพื่อป้องกันและเลี้ยงดูทารกนั้น ครอบครัวในฐานะสถาบันเป็นผู้กำหนดรูปแบบพฤติกรรมเกี่ยวกับการเพิ่มจำนวนสมาชิก และ ปลอ่ยให้ดำเนินไปโดยค่อย ๆ ลดอัตราลงเรื่อย ๆ ท้ายที่สุดในสังคมมนุษย์เป็นแหล่งหรือหน่วย พื้นฐานในการฝึกอบรมให้รู้ระเบียบสังคม นั่นคือครอบครัวเป็นแหล่งที่เด็กจะได้พบบุคคลสำคัญ อื่น (significant others) เป็นครั้งแรก ดังนั้นการศึกษาโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ จึงเริ่มต้นศึกษาที่ความสัมพันธ์ของระบบครอบครัวก่อน ซึ่งครอบครัวล้านนาไทยมีโครงสร้าง แบบคร่าว ๆ ดังนี้

ลักษณะของครอบครัวชาวล้านนาศูนย์ก่อน เมื่อแต่งงานแล้วคู่สมรสมักจะไปอยู่บ้าน พ่อแม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งขึ้นอยู่กับฐานะของพ่อแม่ว่าฝ่ายใดฐานะดีกว่าหรือมีความจำเป็นมากกว่า ก็จะไปอยู่กับฝ่ายนั้น ดังปรากฏในมังรายศาสตร์² ในลักษณะการแบ่งสินสมรส เพราะฉะนั้น ครอบครัวชาวล้านนาไทยในสมัยโบราณและครอบครัวล้านนาไทยในชนบทปัจจุบันนี้ จึงมีความ ผูกพันกับวงศ์สาคนญาติ และให้ความเท่าเทียมกันทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง อันได้แก่ พี่้า น้า อา พ่อแม่ ปู่ ย่า ตายาย เพราะภายในบ้านเดียวกันหรือในบริเวณบ้านใกล้เคียงกัน จะเป็นที่อยู่ของญาติพี่น้อง ซึ่งผูกพันกันทางสายโลหิต อุทัย หิรัญโต³ กล่าวว่า ระบบเครือ ญาติไม่เพียงแต่ระบุ (define) ว่าใครเป็นญาติของใครเท่านั้น แต่ยังกำหนดหรือระบุ (prescribe) แบบอันเหมาะสมในการติดต่อ

¹สัญญา สัญญาวิวัฒน์ หลักสังคมวิทยา หน้า 94

²ประเสริฐ ณ นคร มังรายศาสตร์ หน้า 15

³อุทัย หิรัญโต สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา - มานุษยวิทยา หน้า 125

จากการศึกษาวรรณกรรมล้านนา พบว่าวรรณกรรมสะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ทางครอบครัวและเครือญาติอยู่ 3 ประการด้วยกันคือ

โลกทัศน์ที่มีต่อการเลือกคู่และการแต่งงาน

โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ของสามีภรรยา

โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเครือญาติ

3.1 โลกทัศน์ที่มีต่อการเลือกคู่ครองและการแต่งงาน

ในการศึกษาวรรณกรรมล้านนาสะท้อนให้เห็นการเลือกคู่และการแต่งงานอย่างมีระบบ วรรณกรรมที่แสดงเรื่องนี้ ได้แก่ โวหารล้านนา ในการนำเสนอจะเสนอไปตามระดับชั้นดังนี้

การเกี้ยวพาราสี เป็นการนำไปสู่การมีคู่ครองหรือมีครอบครัววิธีหนึ่ง โดยในยุคแรก ๆ การเกี้ยวพาราสีจะออกมาในรูปของการร้องรำทำเพลง¹ ส่วนในสังคมล้านนาก็จะปรากฏว่ามีท่วงทำนองร้องที่เรียกว่า "จ้อย" และมีโวหารที่ใช้เกี้ยวพาราสีกันเรียกว่า "คำคร่าว - คำเครือ" หนุ่มสาวชาวล้านนาจะเรียนรู้คำคร่าว - คำเครือสืบต่อ ๆ กันมา หรือแต่งขึ้นด้วยปฏิภาณ เป็นถ้อยคำที่มีสัมผัสคล้องจอง ปกติคำกล่าวเหล่านี้มักจะสั้นพอได้ใจความที่จะแสดงความในใจได้ตอบกันได้ บทเจรจาเหล่านี้บางครั้งเรียก "คำอุ้วบ่าวอุ้วสาว" หรือ "คำหยอกสาว" บทเจรจาเหล่านี้ถ่ายทอดกันมาโดยปาก บางครั้งบทเจรจามีคี่เพี้ยนกันไปตามท้องถิ่น และคงต้องมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาไปตามสภาพแวดล้อมด้วย

บทเจรจาของหนุ่มสาวนั้นบางบทจะเป็นคำปริศนา และคำพวน เป็นการแสดงความในใจโดยไม่พูดตรงไปตรงมา แสดงว่าหนุ่มสาวจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอน เกี่ยวกับขบวนการเกี้ยวพาราสีจากสังคมบ้างแล้ว อาจจะได้มาจากพ่อแม่ พี่ หรือเพื่อน ๆ และยังต้องมีปฏิภาณไหวพริบด้วยจึงจะเจรจากันได้อย่างทันที่ทันควัน หรือพูดกันรู้เรื่อง

¹ สุกัตรา สุกภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย หน้า 52

วิเคราะห์ตามนี้แล้วอาจจะกล่าวได้ว่า สังคมล้านนาเห็นความสำคัญของการเลือกคู่ครองอย่างยิ่ง และมีความเข้าใจถึงการสร้างครอบครัวให้ยั่งยืนว่า ต้องประกอบไปด้วยความรัก ความเข้าใจของทั้งสองฝ่าย จึงเป็นสังคมที่ค่อนข้างเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะทำความรู้จักและเกี้ยวพาราสีกัน ชายหนุ่มหญิงสาวได้รู้จักกันอย่างต้องแท้ ส่วนพ่อแม่ก็คอยดูแลอยู่ห่าง ๆ ประกอบกับชาวล้านนาไทยมีความเชื่อเรื่องผีบ้านผีเรือนว่าเป็นผีบรรพบุรุษจะคอยดูแลความเป็นไปของลูกหลาน ผีจึงมีบทบาทในการควบคุมสังคมอย่างดีเยี่ยม เพราะชาวล้านนาเชื่อว่า ถ้าหนุ่มสาวล่วงเกินกันโดยยังไม่ได้แต่งงาน จะทำให้ผีเรือนโกรธ อาจกลั่นแกล้งให้เกิดอันตรายต่าง ๆ ได้ เพราะกระทำผิดประเพณีชาวบ้านเรียกว่า "ผิดผี" การผิดผีจะมีอำนาจแข็งขันใช้บังคับโดยผีองค์แห่งสังคม ซึ่งในชุมชนล้านนาไทยเป็นชุมชนแบบชนบท ลักษณะการควบคุมโดยสังคมได้ผลในระดับสูง และส่วนมากเป็นไปแบบมิใช่เป็นทางการ แต่ปัจจุบันชุมชนมีความเป็นอยู่แบบเมืองมากขึ้น ความเชื่อถือผีลดน้อยลง การควบคุมสังคมโดยจารีตประเพณีก็ไม่ค่อยได้ผล¹

ขบวนการเกี้ยวพาราสี

จากการศึกษาวรรณกรรมล้านนาพบโลกทัศน์ว่า บิดามารดาชาวล้านนาไทยให้อิสระแก่บุตรธิดาในการเลือกคู่ครอง โดยชาวล้านนาไทยมีวิธีการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสได้รู้จักพูดจากัน ซึ่งเรียกว่า "การอยู่นอก" บางท้องถิ่นเรียกว่า "การอยู่บ่าว" วิธีการที่ปฏิบัติก็คือ เมื่อถึงเวลาเย็นหลังอาหารแล้วไม่นานนัก พ่อแม่ของฝ่ายหญิงมักจะชวนอนพักผ่อนเปิดช่วงเวลาให้ลูกสาวที่อยู่ในวัยอันควรครองเรือนแล้วทำงานเล็ก ๆ น้อย อยู่บนบ้านหรืออยู่ในวิถีที่ควบคุมได้ ในขณะที่ดั่งกล่าวหนุ่ม ๆ ก็มักจะจับกลุ่มกันเดินทางจากหมู่บ้านของตนไปแคว่หรือไปเยือนสาวที่ตนถูกใจ แล้วหนุ่มสาวก็จะเจรจากันด้วยบทเจรจา และใช้การแสดงปฏิกิริยาไหวพริบในการโต้ตอบกัน ก่อนจะขึ้นบ้านสาวหนุ่มจะขับร้องเป็นลำนำด้วยสำนวนที่แสดงความในใจ แสดงความเสน่หาและเป็นเชิงขออนุญาตขึ้นไปคุยบนบ้าน ตัวอย่างในโวหารล้านนา เช่น

¹ เก็บความจาก อุดม รุ่งเรืองศรี กำอู้บ่าวอู้สาวและโวหารล้านนา

แสนคำเครื่องเบ่งน้องล้ำ
สะท้อนทบ นิ่งบนอนเหงา
แหงนผ่อฟ้า ที่ฟ้าขาวขาว
ใครผูกไมตรี กับจิ้งจอกสร้อย
เพราะตัวบ่สวย บ่รวยเช่นล้ำ
พื้มาหาน้อง หนทางพอดอง

เปรียบเหมือนคันถ้ำ อยู่ในภูเขา
บ่รู้วันเมา บ่รู้วันไค้
แหงนดูดาว ประกายหน่วยน้อย
ส่งมาคุณอยากล้ำ
หยิ่งมายากอันคนพรอง
ขึ้นกองล่องกอง บ่มีคู่

เพราะตัวที่หลง คนงามร่างแก้ว
บัดเดียวนี้ พื้ได้มาถึง

หลายปีขอบเข้ามานาน
หอเรือนนางขอย่าไล้ฮ้าย ขอย่าไล้ฮ้าย

โวหารลานนา: หน้า 71

ในตอนแรกของการเกี่ยวพาราสี ชายหนุ่มก็จะไปเฝ้าสาวที่ตนหมายบองไว้ เพื่อทำความรู้จัก ทำความเข้าใจกัน หากยังไม่ได้ผล คือหญิงอาจจะปฏิเสธหรือไม่ถูกใจเขา เขาก็อาจไปเฝ้าสาวคนใหม่เรื่อยไป จนกว่าจะเจอคนที่ตนพอใจที่สุด ส่วนหญิงนั้นมีสิทธิ์ที่จะเลือกเฉพาะหนุ่มที่ขึ้นมาเสนอตัวที่เรือนตนเท่านั้น

การเฝ้าสาวในสมัยก่อน หนุ่มมักจะใช้เครื่องดนตรีประกอบการขับลำนำที่เรียกว่า จ้อย ซึ่งมีเนื้อความดังตัวอย่างนี้

ตัวพ่คนทุกซ์ กาก็ก็เกี้ยว¹
ซาตาเป็น เตนคนบ่าวเฝ้า²

อยู่คนเดียวบ่มีคู่เฝ้า
ก็ตามหิมนเตะน้อง

เต็มตัวจักตาย บ่มายจอดยั้ง
เจ้าซอที่รัก ขอย่าได้ใจแข็ง

จักตาเต็มสร้างความแ่ง³
หื้อตัวนาย⁴มาแต่ไซ้

โวหารลานนา : หน้า 3

¹เกี้ยว ความหมาย ความคึกคัก

²บ่าวเฝ้า ความหมาย หนุ่มเฝ้า

³ความแ่ง ความหมาย ความรัก

⁴ตัวนาย ความหมาย น้องสาว

เมื่อเหล่าชายหนุ่มเดินทางถึงบ้านของหญิงสาว ต่างก็แยกย้ายกันไปหาจุดหมายของตนก่อนจะขึ้นบ้านก็ต้องให้เสียงเป็นการเบิกทาง เพื่อจะได้รู้ว่าหญิงสาวยังว่างอยู่หรือเปล่า ยินดีต้อนรับคนใหม่ หรือมีใครขึ้นไปอยู่ก่อนแล้วบ้าง บทเจรจาที่ใช้กันมีตัวอย่างดังนี้

เด็กมามีมือ น้ำย่อยต้องเต้ย¹ ลูกเหอะสาวเฮย พี่มาแฉ่วเหล่น"

"อ๋อ นายอ๋อ น้อง อ้ายมาแฉ่วหา จะว่าไฉนขึ้นไปนั่งดู

ฝ่ายหญิงเมื่อรู้ว่าใครมาหา ก็จะเชิญไปบนบ้าน ด้วยสำนวนที่เป็นแบบแผน เช่น

"ขึ้นเก้² เอะ บักถอยหน ตัวซ้อยคนโหน ยังจนกว่าอ้าย"

ถ้าใครทวย³แท้ บักลับเส้า บักลับเงา ขึ้นมาเอะอ้าย"

เมื่อหนุ่มขึ้นบนบ้านสาวใดแล้วก็ขออนุญาตนั่งด้วยสำนวนต่าง ๆ กัน เช่น

"ขอนั่งหนี่สีกวา ศรีทากก็หล้างบ่ม หน่อไม้ส้มก็หล้างบุด"

"กลัวเทิกทางล่อ กลัวบ้อทางเกวียน ล่อเป็นจะเวียน เกวียนเพิ่นจะหล่ม"

ส่วนหญิงสาวก็จะเชิญชวนหนุ่มนั่งและออกตัวว่าตนไม่มีใครที่ไหนอีกแล้ว เช่น

"นั่งเหอะนั่งเหอะ บักไซ่ไฟ เป็นที่วงศียะ พี่น้องชาวบ้าน"

"ขดมาเก้เหอะ พ่อเสี้ยนหลามหลาย⁴ ขึ้นเหอะชาย จะย้ายที่หื้อ

หนุ่มเมื่อขึ้นไปนั่งบนบ้านสาวเรียบร้อยแล้วก็หาวิธีการผูกไมตรี และแก้เขิน เช่น

อาจจะขอเคี้ยวหมาก ดังสำนวนว่า

"ขั้หมากรูปนก ขั้พลुरुบสิงห์ ถ้าเป็นของหญิง พี่กินพ่ฮ่าน"

ขั้หมากทองเหลือง พี่เป็นคนไทไพรน้อย

วาสนาหน้าบุญต่ำฮ้อย เป็นเชื้อไพรน้อยพาลา

ตัวข้าพเนื้ตี่ชันจา ไร่หื้อบูมา เมื่อลุนบุญหล้า

โวหารลานนา: หน้า 22

¹น้ำย่อยต้องเต้ย ความหมาย น้ำค้างตก

²เก้ ความหมาย ทางขึ้น

³ทวย ความหมาย ตาม

⁴พ่อเสี้ยนหลามหลาย ความหมาย พ่อคนเร่ร่อนมาก

ฝ่ายหญิงสาวก็จะเชื่อเชื่อหนุ่มกันมากด้วยสำนวนเช่นเดียวกัน เช่น
 ขึ้นหมากขันจา นื่องดาไว้แล้ว ไว้สู้แขกแก้วมาเรือน
 พอดใจเกี้ยว พลุนึงเมืองเกิน บักลัวคอเอม เกี้ยวเหอะพี่อาย

โวหารลานนา: หน้า 22

หนุ่มเริ่มคุยโดยการกล่าวชมความน่าอยู่ของบ้านเรือน จากคำสนทนากันจะสะท้อน
 โลกทัศน์ให้เห็นว่า บ้านเรือนที่น่าอยู่นั้น คือ บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ ลักษณะดินดี มีผลผลิตสูง
 ทั้งคนและสัตว์จึงอยู่สบาย ผลิตผลอุดมสมบูรณ์จะมองเห็นได้จากมีการทำบุญทำทานมาก หนุ่ม
 ที่จะเลือกสาวไปเป็นคู่ครอง ก็ได้พิจารณาเฉพาะรูปสมบัติอย่างเดียว หากแต่ได้พิจารณาไปถึง
 คุณสมบัติอื่น ๆ ด้วย เช่น บัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อเศรษฐกิจของครอบครัว และการดำรงชีพแบบ
 สังคมเกษตร ก็คงมีผลต่อการตัดสินใจด้วย ดังคำชมสาวที่มีใจความว่า

"บ้านชุ่มบ้านเย็น บ้านเห็นมกินไก่ บ้านสาวใหญ่เอ้าตัว"

โวหารลานนา: หน้า 23

คือหนุ่มชมสาวว่าบ้านชุ่มเย็น แม้แต่เห็นไก่ไม่จับไก่กิน สาวแก่ก็ไม่แต่งงาน เพราะ
 ไม่เคียดร้อนเรื่องความเป็นอยู่จึงไม่ต้องจ้อใครหาเลี้ยง

บ้านก็ม่วนสาวก็งาม กินทานก็ครี เป็นดีใครยื้อกินเหิง

โวหารลานนา หน้า 23

บ้านนี้สนุกสาวก็งาม ทำบุญทำทานก็ใหญ่โต เห็นแล้วอยากจะมาอยู่ร่วมบ้าน
 สำนวนที่สาวออกตัว ก็อ้างว่าตนเองไม่เหมาะสมกับหนุ่มหรอก ดังความว่า
 บ้านหนึ่บ้านร้อนบ้านไหม้ บ้านใกล้ตัววัน บ้านสาวบ่งาม อารามบ่กว้าง
 กินสังทานโตบ่ครี

โวหารลานนา: หน้า 23

บ้านนี้ไม่น่าอยู่เพราะอากาศร้อน (การเพาะปลูกก็ไม่ดี) สาวก็ไม่สวย วัตถุที่เล็ก
 การทำบุญทำทานก็ไม่ใหญ่โต

บ้านร้อนบ้านไหม้ บ้านใกล้ตัววัน ปลุกบ่พรวกก็ตายผาก ปลุกหมากก็ตายพราย
ปลุกกล้วยเชียงรายก็ตายแตก

โวหารลานนา: หน้า 23

บ้านร้อนแห้งแล้ง ปลุกอะไรก็ไม่ได้ผล ปลุกมะพร้าวก็ตาย หมากก็ตาย กล้วย
เปียงรายก็ตายแตก

สิ่งชายหนุ่มหญิงสาวลัวกันมากในเรื่องการเลือกคู่ก็คือ เกรงว่าคนที่ตนพอใจนั้นจะมี
คู่แล้ว ดังนั้นคำสนทนาในตอนต้นจึงมักจะเป็นการหยั่งเชิงกัน ว่าอีกฝ่ายหนึ่งยังเป็นโสดอยู่หรือ
เปล่า เช่น

อันดอกสลัก เป็นมีที่ไหน เอาซ่อนทางใด ขอไขนอกอ้าย¹

หนุ่มถามสาวคนรักว่าคู่รักเขามีแอบซ่อนไว้ที่ไหน

"เจ้าเพิ่นมีแล้ว แร้วเพิ่นมีสาย บัดสะพาย เติ้งแย้งเข้าบ้าน ¹

สาวตอบว่าหนุ่มว่าคงจะมีคนรักแล้ว ไม่ควรจะมาขบถคนอื่นเหมือนไม่ควร
สะพายสายแร้วเข้ามาอีกครึ่งหนึ่ง

โวหารลานนา: หน้า 27

บางทีหญิงสาวจะหยั่งเชิงชายโดยเรียกชื่อผู้ชายเป็นพ่อเรือน เช่น

แจ้งดาวขาวดี อู้พ่อเขื่อนต่างป่าว ²

แจ้งดาวขาวเดือน พ่อเขื่อนมาแฉ่ว

โวหารลานนา: หน้า 27

ถ้าทั้งสองฝ่ายยังเป็นโสดอยู่และไม่มีคู่หมายทั้งคู่ ต่างก็จะพากันแก้ตัว แล้วก็เริ่ม
ผสานความสัมพันธ์สนิทชิดเชื้อ จนเข้าอกเข้าใจกัน และเป็นที่รู้กันของชนทั้งหมู่บ้าน ว่าทั้งคู่
เป็นคู่หมายกันแล้ว (ชาวบ้านจะเรียกผู้ชายว่า "ตัวพ่อ" และเรียกผู้หญิงว่า "ตัวแม่")

¹ไม่ควรมาติดพันอีกคนหนึ่ง

²ป่าว ความหมาย ชายหนุ่ม

การแต่งงาน

ประเพณีการแต่งงานของชาวล้านนาชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้หนุ่มสาวจะได้รับอิสระในการเลือกคู่แต่เมื่อต่างฝ่ายต่างพบคนที่พอใจแล้ว จะต้องจัดพิธีให้ถูกต้องตามประเพณี หรือเข้าตามตรองออกตามประตุ ดังนี้

เมื่อหนุ่มสาวคุ้นเคยรักชอบพอกันพอสมควร คือประมาณ 3 ปีแล้ว ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งใจร้อนกว่า มักจะไปทาบทามฝ่ายตรงกันข้าม เรียกว่า "จาเหิง" หรือ "เหิงกัน" เพื่อให้ทราบแน่ชัดว่ารักกันแน่มิหลอกลวงกันให้เสียเวลา เมื่อทั้งสองฝ่ายหันหน้าเข้ากันทุกอย่างก็เป็นที่พอใจโดยเรียบร้อย เมื่อแต่งงานแล้ว ส่วนมากสาวจะไปอยู่กับเจ้าบ่าว เมื่อสามีภรรยาที่แต่งงานกันใหม่จะเข้าไปหลับนอนในเรือน ต้องมีการบวงสรวงผีบ้านผีเรือนก่อน และมีพิธีไควผี คือทางเจ้าบ่าวนำดอกไม้ธูปเทียนมาอย่างน้อย 4 คู่ เมื่อผ่านประตูเข้ามาแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย จะเอาธูปเทียนเหล่านั้นแลกเปลี่ยนกัน โดยพูดว่าเป็นคองกัน และผีของทั้งสองฝ่ายก็รับรู้ว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ส่วนหนุ่มสาวคู่ใดที่พ่อแม่ไม่เต็มใจให้ลูกแต่งงานกัน ทั้งคู่ก็อาจพากันหนีไปแล้วกลับมาขอขมาพ่อแม่ที่หลัง พ่อแม่ก็ต้องยอมรับในการแต่งงานนั้น สังคมล้านนาไม่นิยมจัดพิธีแต่งงานใหญ่โต จะเห็นได้ชัดว่าการจัดพิธีส่วนใหญ่จะเน้นโลกทัศน์ถึงความเชื่อเกี่ยวกับผีสามมีส่วนในการควบคุมรับรองความถูกต้องของการแต่งงาน แทนที่จะเป็นพิธีกรรมจากศาสนา¹

โลกทัศน์ที่ชาวล้านนาที่ปรากฏในวรรณกรรมมีต่อการเลือกคู่ครองจะสรุปได้ดังนี้ คือ พ่อแม่ชาวล้านนาให้อิสระแก่ลูกในการเลือกคู่ครองโดยเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวมีโอกาสพบปะทำความรู้จักกัน เป็นการศึกษาอธยาศัยกันก่อนที่จะเลือกเป็นคู่ครอง โดยชายจะเป็นฝ่ายเสนอตัวไปทำความรู้จักกับหญิงและพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ส่วนหญิงมีสิทธิ์จะเลือกเฉพาะชายที่ไม่ชอบตนเท่านั้น ไม่นิยมให้หญิงแสดงความรู้สึกออกมาก่อน สังคมคาดหวังว่าสตรีควรมีคู่ครอง

คุณสมบัติที่พึงปรารถนาของคู่รักทั้งสองฝ่ายคือ งามสวย ชัยชนะ แข็ง เป็นโสด ฐานะ หลักฐานมีส่วนเป็นองค์ประกอบในการตัดสินใจด้วย แต่จุดสำคัญความชอบพออธยาศัยคงมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจมากกว่าองค์ประกอบอย่างอื่น

¹สิงฆะ วรรณสัย "ประเพณีล้านนาไทย" ล้านนาไทยคดี หน้า 105

โลกทัศน์ที่เกี่ยวกับการแต่งงานสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องผีมีอิทธิพลต่อความรู้สึกของคนเป็นอย่างมาก การแต่งงานเป็นการเพิ่มสมาชิกของครอบครัวทั้งสองฝ่าย จำเป็นจะต้องบอกกล่าวให้ผีบรรพบุรุษทั้งสองฝ่ายรับรู้เรียกว่า "ไควผี" ไม่เน้นการจัดพิธีใหญ่โตแบบค่าน้ำพริกละลายแม่น้ำ แต่เน้นพิธีกรรมที่ปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีเป็นสำคัญ

3.2 โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา

การศึกษาความสัมพันธ์ของสามีและภรรยา ในบทนี้จะกล่าวถึงเฉพาะหน้าที่ที่พึงมีต่อกัน เพราะการศึกษาในประเด็นอื่นจะพบในบทที่ว่าด้วยสถานภาพทางเพศแล้ว

สังคมมนุษย์ส่วนใหญ่มีการแบ่งหน้าที่ระหว่างเพศชายและเพศหญิง แต่การแบ่งหน้าที่ระหว่างเพศในหมู่ชนชั้นกรรมมาชีพเป็นไปอย่างจริงจังมาก ภรรยาจะต้องมีหน้าที่ผูกพันกับบ้านช่องและลูก ส่วนสามีมีหน้าที่ที่ต้องหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว¹ เช่นเดียวกับครอบครัวล้านนาไทยสมัยก่อนการแบ่งหน้าที่กันระหว่างสามีและภรรยาค่อนข้างจะชัดเจนและเป็นดังที่ สัตยา สัตยาวิวัฒน์ กล่าวถึงครอบครัวกรรมมาชีพที่เป็นดังนั้นก็เพราะลักษณะครอบครัวอยู่ในสังคมเกษตรกรรมนั่นเอง ในวรรณกรรมโวหารล้านนาจะบอกกล่าวถึงหน้าที่ของสามีและภรรยา ที่จะเป็นแนวทางสร้างสรรค์ให้ชีวิตครอบครัวยืนยาวและเป็นสุข ซึ่งวรรณกรรมดังกล่าวสะท้อนโลกทัศน์ดังนี้คือ

1. ความสัมพันธ์ของสามีภรรยาต้องเป็นไปด้วยความภักดีซึ่งกันและกัน ครอบครัวใดขาดความภักดีกันแล้ว จะทำให้ครอบครัวไม่สงบสุข ภาวที่สอนได้ยกเอาประเด็นของเศรษฐกิจมาเป็นมูลเหตุจูงใจ นั่นก็คือถ้าไม่อาจจะเชื่อใจกันเรื่องเงินทองได้แล้ว จะเสาะแสวงหาได้เท่าไร ก็ไม่อาจเก็บไว้ได้ ครอบครัวก็มีฐานะไม่มั่นคงย่อมเป็นเหตุให้เกิดความแตกร้างได้ ดังภาษิตในโวหารล้านนาว่า

ผ้าบนมือเมีย คำเท่าลำเรือก็ค้าง²

เมียบนมือผัว คำกองเท่าหัวก็เสี่ยง³

โวหารล้านนา: หน้า 108

¹ สัตยา สัตยาวิวัฒน์ หลักสังคมวิทยา หน้า 103

² หมายความว่า ทองคำขนาดเท่าลำเรือก็หมดได้

³ หมายความว่า ทองคำสูงเท่าหัวคนก็หมดได้

ภาษิตนี้ทำให้เห็นว่าคนที่เป็นสามีภรรยา กัน ควรจะต้องมีความนับถือเกรงใจซึ่งกันและกัน มีความปรองดองกัน ถ้าครอบครัวร้าวฉานก็จะทำให้เกิดความไม่สงบสุข เงินทองที่หามาได้ ก็มีแต่ทางพินาศ

2. ความสัมพันธ์ของสามีภรรยาจะต้องเป็นไปในแง่การรับผิดชอบร่วมกัน ได้แก่ สามีเป็นผู้หาทรัพย์มาเลี้ยงครอบครัว ส่วนภรรยาต้องรู้จักใช้อย่างประหยัด และรู้จักเก็บออมทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้ ถ้าต่างฝ่ายต่างรู้จักหน้าที่และมีความรับผิดชอบก็จะทำให้ครอบครัวมีฐานะเป็นปึกแผ่นมีหลักฐานมั่นคง ทั้งสามีและภรรยาก็จะอยู่อย่างมีความสุขไม่เดือดร้อน เรื่อง เศรษฐกิจ ความสุขย่อมแผ่ขยายไปถึงสมาชิกอื่น ๆ ของครอบครัว ผู้ที่รู้จักหน้าที่ของตนเอง และรับผิดชอบต่อหน้าที่ ชาวล้านนาถือว่าเป็นคนดี สมกับคำว่า ผัวเป็นแก้ว เมียเป็นแสง คือ สามีเป็นคนดี และภรรยาก็เป็นคนดี ย่อมส่งเสริมกันยิ่ง ๆ ขึ้น ดังภาษิตในโวหารลานนาว่า

ผัวเป็นสว่าง เมียเป็นช่อง ผัวเป็นแก้ว เมียเป็นแสง

โวหารลานนา: หน้า 108

3. ความสัมพันธ์ของสามีภรรยาในแง่การปฏิบัติหน้าที่ สามีต้องดูแลความเป็นไปของครอบครัวทั้งหมดอย่างกว้าง ๆ ส่วนภรรยาต้องเอาใจใส่ในรายละเอียดปลีกย่อยในครัวเรือน เพราะสามีต้องออกไปประกอบภารกิจนอกบ้าน ต้องรู้ความเป็นไปของสังคม และการนำครอบครัวของตนเองไปมีความสัมพันธ์กับสังคม¹ (Interaction) ส่วนรวม ส่วนภรรยามีหน้าที่เกี่ยวกับบ้านช่องและลูก ต้องเป็นฝ่ายรู้ความเป็นไปภายในเพื่อจะได้ให้ข้อเท็จจริงของครอบครัวของตนแก่สามี จึงมีภาษิตในโวหารลานนามากล่าวว่า

พ่อชายลูกเข้า หื้อพ่อสีแจ่งบ้าน²

แม่หญิงลูกเข้า หื้อพ่อสีแจ่งเรือน³

โวหารลานนา: หน้า 109

¹ วราคม ที่สุกะ เรียกว่า การกระทำ "ระหว่างกัน" ซึ่งมี 3 รูปแบบคือการร่วมมือกัน การแข่งขันกันหรือการขัดแย้งกัน รายละเอียดใน สังคมวิทยาสำหรับรู้เริ่มเรียน หน้า 151-164

² ความหมาย ให้ตรวจตราภายในบริเวณบ้าน

³ ความหมาย ให้พิจารณาตุกกิจการในสี่มุมเรือน

เป็นการย้าหน้าที่ของแต่ละฝ่ายว่า พ่อบ้านต้องดูแลความเป็นไปของบ้านอย่างกว้าง ๆ ส่วนแม่บ้านต้องดูแลความเป็นไปภายในบ้าน

4. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยาในแง่การดำเนินชีวิต สามีต้องเป็นผู้นำ และรับผิดชอบทั้งด้านเศรษฐกิจ ความปลอดภัย ความอบอุ่นภายในครอบครัว ส่วนภรรยาต้องเชื่อฟังสามี และปรนนิบัติรับใช้สามี ต้องดูแลลูก จะเห็นได้จากภาษิตในโวหารลานนาที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของผู้ชายมีดังนี้คือ

เอาเมียจะไฟ¹กลัวการ เป็นทหารจะไฟกลัวรบ

โวหารลานนา: หน้า 113

เมื่อภรรยามีท้อง ภรรยาจะอยู่ในสภาพที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ จึงเป็นหน้าที่ของสามีที่จะต้องดูแลเอาใจใส่ ดังภาษิตในโวหารลานนาว่า

คนมาใหม่ อย่าได้ใส่การ ลูกเมียมาน² อย่าได้ไฟคำ

โวหารลานนา: หน้า 114

ความข้างต้นหมายความว่า คนมาทำงานใหม่อย่าทุ่มงานให้มากเข้าจะหือแท้ ส่วนคนที่ภรรยากำลังตั้งครรภ์ก็อย่าทิ้งบ้านไปไกล เช่น ไปค้าขายต่างเมือง

ภาษิตที่สะท้อนโลกทัศน์ที่ชาวล้านนามีต่อหน้าที่ในเชิงปฏิบัติของหญิง แสดงออกชัดเจนว่าสังคมคาดหวังว่าภรรยาที่ดีจะต้องเคารพยำเกรงสามีอย่างยิ่ง ดังภาษิตในโวหารลานนาว่า

ยามนอนอย่านอนสูงกว่าหัวเจ้า ครั้นเมื่อลูกเข้า
หือค่อยหย่องเทียว³เรือน'

โวหารลานนา: หน้า 108

¹จะไฟ ความหมาย อย่าไป

²มาน ความหมาย มีครรภ์

³หย่องเทียว ความหมาย เดินเบา ๆ ด้วยปลายเท้า

แม้ยามนอนก็ไม่ควรนอนสูงกว่าสามี่ และเมื่อตื่นเช้า (ก่อนสามี่) ต้องค่อยตื่นเบา ๆ

ถ้าหากจะให้ได้อธิบายเป็นเม็ยแก้ว เป็นเม็ยคูนุญของสามี่แล้วต้องปรนนิบัติรับใช้สามี่ ประดุจทาส ดังความในพระลอสอนโลกนทีที่ 61 และ 62 ซึ่งเคยยกตัวอย่างมาแล้ว และ ในลานนาภยทักกล่าวถึงหน้าที่ของสตรีในลักษณะเดียวกันคือ

ลูกฟัวเป็นเจ้า นอนลุกเชา แต่งดาบเข้างานทอน²

โวหารลานนา: หน้า 109

3.3 โลกทัศน์ต่อความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเครือญาติ

ครอบครัวชาวล้านน่าย้าเรื่องอาวุโสมาตั้งแต่วัยเด็ก เช่นเดียวกับครอบครัวไทยในภาคอื่น ๆ โดยถือความเคารพในผู้อาวุโส เช่น น้องต้องเคารพพี่ และมีวัยวุฒิอื่น ๆ คือ ป้า น้า อา โดยเฉพาะ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย

การเคารพนับถือผู้มีอาวุโส ชาวล้านนาเห็นว่า ผู้มีอาวุโสเป็นผู้มีประสบการณ์ และ มีความสุขุมมากกว่าหนุ่มสาว ส่วนพ่อแม่ก็เป็นผู้มีความอุปการะ จึงต้องให้ความรัก และความ กตัญญู

ดังนั้นสังคมล้านนาจึงเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญแก่ผู้อาวุโส พุดอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 2 ประเด็นด้วยกันคือ การเชื่อฟังตามระบบอาวุโส และความกตัญญูต่อผู้มีคุณ นอกจากนั้นในการดำเนินชีวิตของชาวล้านนานั้น เติมสังคมเป็นสังคมเกษตร หมู่บ้านเป็นที่อยู่อาศัยของเครือญาติ และผู้รู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นชาวล้านนาจึงเห็นความสัมพันธ์กันฉันญาติพี่น้องในแง่ที่จะได้พึ่งพาอาศัยกันได้ เพราะกิจกรรมในสังคมที่ยังไม่เจริญทางเทคโนโลยี ต้องการการร่วมแรงร่วมใจกัน ในการประกอบกิจการ ทั้งในแง่ปัจเจกบุคคล และในแง่สังคม เมื่อเราศึกษาวรรณกรรมล้านนาจึงเห็นว่า ชาวล้านนาได้ให้ความสำคัญของการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างพี่น้องเป็นอย่างมาก

²อาหารมือเช้า มือกลางวัน

สรุปได้ว่า วรรณกรรมล้านนาจะสะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว และเครือญาติ 3 ประการ ด้วยกันคือ

1. การเชื่อฟังตามระบบอาวุโส
2. ความกตัญญูต่อผู้มีคุณ
3. การพึ่งพาระหว่างพี่น้อง

3.3.1 เคารพเชื่อฟังตามลำดับอาวุโส

สมาชิกในสังคมล้านนาจะถูกอบรมสั่งสอนอย่างเอาใจริงเอาจัง ในเรื่องให้เป็นคน รู้จักเชื่อฟังผู้ใหญ่ วรรณกรรมล้านนาที่เลือกมาศึกษาทุกเล่มแสดงออกถึงความสำคัญของผู้อาวุโสอย่างชัดเจน เช่น พระลอสอนโลก กล่าวไว้ว่า คนหนุ่มถึงจะฉลาดเฉลียวเพียงไรก็ตาม แต่ก็สู้คนแก่ที่ไม่ฉลาดเท่าไม่ได้ เพราะคนแก่มีประสบการณ์มากกว่าย่อมครองชีวิตได้ดีกว่าคนหนุ่มควรจะเชื่อฟังจะได้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ดังความว่า

เป็นคนอย่าประมาทเฝ้า	แก่ชรา
ว่าเป็นมี <u>พะยา</u> ¹	หยิ่งได้
บ่ก็ถ่อไปมา	ประมาท
บ่บรรทัดานว่าไว้	ว่า <u>ผู้ตำพาง</u> ²

พระลอสอนโลก: หน้า 217

เรื่องเฝ้าสอนหลาน หลานสอนคนเฝ้า ได้ออกไว้ว่า ให้เคารพผู้ใหญ่โดยบอกเป็นความนัยไว้ว่า

หลานที่นั่งของปู่ หลานอย่าได้ไปอิงเนอหลานเฮย

เฝ้าสอนหลาน หลานสอนคนเฝ้า: หน้า 1

การที่ห้ามเด็กไม่ให้ที่นั่งของผู้ใหญ่ก็เพื่อจะอบรมให้รู้จักที่ต่ำที่สูง ควรไม่ควรอย่างไร โคลงคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทยแสดงเหตุไมตรีที่คนไม่ควรกระทำก็คือ การที่ผู้น้อยพูดจางอแงเกินตัวประการหนึ่ง และไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของคนแก่อีกอย่างหนึ่งย่อมเป็นทางแห่งความเสื่อม ดังความว่า

¹พะยา ความหมาย ปัญญา

²ผู้ตำพาง ความหมาย คนแก่

บ่มักเข้าสู่พระสัทธา ผู้น้อยมักจากคำองอาจ
และอีกตอนหนึ่งบอกว่า

มักทำตนบ่เป็นกุศล มักละคำผู้เฒ่า
เอาใจเข้าสู่มัจฉา

โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

3.3.2 ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณและบุพการี

คนล้านนากย่องความกตัญญูตเวทีต่อผู้ที่เคยมีพระคุณมา การทำลายล้างและไม่รู้
บุญคุณของพ่อแม่ และผู้ที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นลักษณะโทษที่ได้รับการตำหนิติเตียนอย่าง
มหันต์จากสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าทำร้ายบิดามารดาถึงตาย และน้องสาวพี่ตาย จะถูก
ลงโทษทั้งกลุ่มทางสังคม กฎหมาย และทางศาสนา และถือเป็นการทำผิดอย่างรุนแรง
มังรายศาสตร์ได้ระบุว่าผู้ทำผิดโทษประหารชีวิต ได้แก่

1. ส่าผู้ไม่มีความผิด	2. เกาะกุมลูกทวนหรือข้าทวนไปฆ่าเอาทรัพย์สิน
3. ทำลายกฎวิหารพระพุทธรูป	4. ชุมนอกล้างกลางทาง (ผูกทำผ้าทาง)
5. ชิงทรัพย์ (กรบทำน)	6. รับผู้คน (แก้หาญข้า) ของท้าวพระยา
7. ลักของสงฆ์	8. ลูกฆ่าพ่อ
9. ลูกฆ่าแม่	10. น้องฆ่าพี่
11. ฆ่าเจ้า	12. เมียฆ่าผัว

มังรายศาสตร์: หน้า 10

จะเห็นได้ว่า มีบทลงโทษเกี่ยวกับเครือญาติปรากฏอยู่หลายข้อ ส่วนใหญ่ในจกกวาพิปนี
ก็กล่าวถึงผู้ทำอนันตริยกรรม คือกรรมหนักที่สุดต้องตกไปอยู่โลหกุมภีนรก กรรมหนัก 1 อย่าง
หนึ่งนั่นก็คือ การฆ่าบิดามารดา ดังความว่า

"ส่วนในสังกัจจายก ได้กล่าวอุสหนกรไว้ 10 ชุม คือโลหุมภีที่บุคคลผู้ฆ่าบิดา
หมกโหมอยู่ 1, นรกชุมที่บุคคลผู้ฆ่ามารดาถูกผูกเชือกด้วยบอเหล็ก แล้วบีบด้วยยนต์เหล็ก 1..."

จกกวาพิปนี: หน้า 109

จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมศาสนา และวรรณกรรมกฎหมาย กล่าวถึงบทลงโทษบุคคล
ผู้มีความมกัตถุญต่อบิดามารดาอย่างรุนแรง นอกจากนั้นการลงโทษรุนแรงนี้ ตามกฎหมาย
มังรายยังกินความไปถึงผู้ที่อภักตัญญูต่อผู้มีคุณอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ การบอกถึงว่า น้องฆ่าพี่
ใครฆ่าเจ้า เมียฆ่าผัว ล้วนแล้วเข้าลักษณะผู้เนรคุณทั้งสิ้น

ส่วนวรรณกรรมคำสอน และวรรณกรรมเรื่งรมย์นั้น ได้สะท้อนโลกทัศน์ไปในทางให้
รางวัลแก่ผู้ที่มีความมกัตถุญ ได้แก่ กราวชอหงส์ผาคำ และกำก่ำคำ พฤติกรรมของตัวละครเอก
ฝ่ายชายทั้งสองเรื่องต่างก็เป็นตัวแทนของบุรุษผู้มีความมกัตถุญอย่างเยี่ยมยอด จะขอยกตัวอย่าง
เป็นบางตอนอย่างสั้น ๆ เช่น กำก่ำคำ เมื่อตนเองหมดเคราะห์กรรมแล้ว ได้ครอบครองเมือง
กับนางเตปีะกัญญาและปิมาอย่างมีความสุขพร้อมทั้งพระมารดาด้วย นางจันทาผู้มารดาก็ยัง
บอกให้กำก่ำคำไปรับยายเข้าปักขิก้า ซึ่งเคยเป็นแม่เลี้ยงของกำก่ำคำเข้ามาอยู่ในวัง
ตั้งความว่า

ส่วนนางจันทา มาดาหน่อจัน ก็หื้อหน่อเหน้าโพธา ไปเภาแม่เลี้ยง
เข้าปักขิก้า มาไว้ควา ในวังท่านเจ้า บ่หื้อทุกขัง สิ่งสิ่งออกเข้า ครอบครวัทรง
บ่าวไว้ อยู่สุขเกษม จุ่มเย็นชะไซ้ แสนเยื้องข้อสบาย บุญมาเมื่อช้อย

กำก่ำคำ: หน้า 80

ความข้างต้นนี้กล่าวถึง ฝ่ายพระมารดาจันทาก็บอกให้กำก่ำคำไปรับยายปักขิก้า ซึ่งเคยอุปการะกำก่ำคำมา
ก่อนเป็นการตอบแทนบุญคุณ ให้อยู่สุขสบายมีข้าหาสบริวารคอยรับใช้

เมื่อท้าวพารณสีสวรรณศ ก่ำก่ำคำก็ได้รำลางนางเดินทางไปหาบิดายังเมืองพรมหัต
ด้วยเหตุผลว่า

ถึงพี่เกิดมา ลางจากบ้นต้อง บ่หันพ่อเจ้าสักกำ

กำก่ำคำ: หน้า 89

กำก่ำคำบอกพระชายาว่าตั้งแต่เกิดมาก็ยังไม่เคยเห็นหน้าพ่อเลย

เหตุที่กำก่ำคำไม่เคยเห็นหน้าพ่อก็เพราะพ่อขับไล่ออกจากเมือง เนื่องจากเชื่อคำยุยง
ของพระสนมนั่นเอง ส่วนเหตุขัดตัญญูมารจากเรื่อง กราวชอหงส์ผาคำก็เช่นเดียวกัน ต้องถูก

บิดาขับออกจากบ้านเมืองมา แต่ในที่สุดเมื่อเจ็บโต ก็ได้กลับเข้าเมืองด้วยที่หาที่สำนักถึง บุญคุณของพระบิดา

ลักษณะนี้มองเห็นได้ว่า วรรณกรรมล้านนาทั้งสองเรื่องนี้สะท้อนโลกทัศน์ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกนั้นไม่ว่าจะเกิดข้อขัดแย้งอย่างไรก็ตาม ลูกก็ต้องเคารพ และระลึกถึงบุญคุณในฐานะบุพการีตลอดไป และเมื่อมีโอกาสก็ต้องตอบแทนบุญคุณนั้น เป็นการแสดงความกตัญญูแก่เวท

เรื่องชินกาลมาลีปกรณ์ได้สะท้อนโลกทัศน์ว่าถ้าผู้ปกครองมีมิจฉาทิฏฐิ เห็นผิดเป็นชอบ ถึงแม้ไม่ได้ทำผิดด้วยตนเอง แต่ผู้ปกครองเป็นหลักของบ้านเมืองย่อมจะทำให้บ้านเมืองพินาศ ฉิบหายได้ ดังเรื่องท้าวขุนริสีศนาสู ตัณฐิณคคือลูกดีแม้ว่าไม่ผิด อ้างอุปมาเหมือนไม้ดีรังจะนั้น¹ นั่นคือผู้ปกครองย่อมมีบุญคุณต่อลูกที่มากเป็นอันมาก เพราะได้สอนงานบุญบารมีอันเป็นคุณแก่ลูก ส่วนในวรรณกรรมคำสอน ก็ได้เขียนบอกตรง ๆ ว่า คนต้องมีความกตัญญูต่อผู้มีคุณ เช่น โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าของไทยบอกไว้ว่า ตัวเองจะลำบากอย่างไรก็อย่าได้ คำนิมิตผู้มีบุญคุณมาก่อน ถ้าใครได้ยินแล้วต่อไปจะไม่มีใครอยากช่วยเหลือ ทางที่ถูกแล้วใคร มีบุญคุณจะต้องคอยจกจำเอาไว้ อย่าทำตนเป็นคนลืมคุณคน เปรียบเหมือน เมื่อน้ำนองจนเอ่อ ท้นแล้วก็ลืมบุญคุณของฟ้า เปรียบเหมือนคนได้ดีแล้วลืมผู้มีอุปการคุณ ในที่สุดเมื่อขาดแคลนก็ ไม่มีใครมาคอยช่วยเหลือ ดังความบรรยายว่า

โคลง 4

38. ตัวทุกข์ไร้อย่าได้ตีเตียนท่าน	ผู้มีบุญ
หามิตรสหายจักกระทำคุณ	บ่ให้
คำร้ายคำทารุณ	มิตรมิ่ง ไปแล
คุณท่านมีฝากไว้	อย่าได้หลงลืม

โคลง 2

เหมือนแม่น้ำนองจิม	กันมันลืมน้ำฟ้า
ช่างห่มเขินหาดไปเนอ ²	

โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

¹รัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 82

²ความหมาย คนอกตัญญูจะไม่มีใครคอยช่วยเหลือ

วรรณกรรมคำสอนประเภทภาษิต¹ให้เห็นคำสอนเกี่ยวกับเรื่องความกตัญญูมีอีกมากมาย เช่น

จอมพลวกอยู่ยงนา ว่าแสงเช้า คนเข่าอยู่ยงเรื่อนว่าแสงเรื่อน¹

วิเคราะห์ลำนนาภาษิต : หน้า 145

ภาษิตบทนี้ให้ข้อคิดว่า สิ่งที่ยังมองไม่เห็นประโยชน์นั้น บางทีมันก็มีคุณค่าอยู่ในตัวของมัน เช่น จอมพลวกที่อยู่ยงนา เมื่อถึงเวลาที่จะได้ประโยชน์เหมือนคนแก่ ถึงแม้จะทำอะไรไม่ได้ แต่ก็เป็นที่อุ่นใจของลูกหลาน เป็นสิริมงคลของบ้านเรือน

อย่าลืมนึกครุบา หื้อกระทำคุณตอบเทวดาครอบใจจำ²

อย่าเล่าเจ้า และครูคน

วิเคราะห์ลำนนาภาษิต: หน้า 146

หมายความว่า อย่าลืมนึกครุบาอาจารย์ ให้รู้จักตอบแทนบุญคุณแล้วเทวดาจะคอยช่วยเหลือ

พฤติกรรมอีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนโลกทัศน์ว่าชาวล้านนาเคารพนับถือผู้ใหญ่ และบิดามารดา ได้แก่ การเลือกคู่ครอง จะเห็นได้จากสำนวนอุปมาอุปไมยในโวหารลำนนา แสดงออกถึงความยำเกรงต่อความคิดเห็นของบิดามารดาที่มีต่อคนที่ตนจะเลือกคู่ครอง และในวรรณกรรมเรื่องกำก๋ำคำ และคร่าวซอหงส์ผาคำ ทั้งสองเรื่องก็เช่นเดียวกัน ทั้ง ๆ ที่ในขณะที่ยังได้คู่ครองนั้น ตัวละครฝ่ายชายอยู่ในภาวะที่ระหกระเหินไม่อาจจะขอความเห็นชอบต่อบิดามารดาได้แต่เมื่อมีโอกาสเมื่อไรก็ได้บอกกล่าวให้รู้ตัวล่วงหน้าเสียก่อน เป็นการแสดงความเคารพโดยปริยาย

ในขณะเดียวกันฝ่ายชายก็แสดงความเคารพบิดามารดาฝ่ายหญิง ดังความตอนที่กำก๋ำคำตอบปริศนาธรรมของนางปมปาไ้ทั้ง 5 ข้อแล้ว นางตกลงใจจะเลือกกำก๋ำคำ

¹ให้ยกย่องนับถือสิ่งที่ควรยกย่องนับถือ

²เทวดาครอบใจจำ ความหมาย เทวดาจะคอยช่วยเหลือ

เป็นคู่ครอง แต่ก่ำก่ำคำก็ยังแสดงความเกรงใจบิดามารดาของนางว่า

‘ก่ำซัดเลื่อมนั้ก ถูกต้องโทสา ก่ำพิศอาชญา ราชทานเจ้า หลอนซาบเถิงหู
พระองค์จอมเหินา บิดานายน้องรัก ชีวิตแห่งจายคงตายแน่คัก’

ก่ำก่ำคำ: หน้า 50

นางเต๊ะกัญญาและนางบิมาต้องยืนยัน ความถูกต้องว่าบิดานางนั้นรับรู้หลักการ
เลือกคู่ของนางแล้ว นอกจากบิดาจะไม่คว่ำแล้ว ถ้ารู้ความจริงว่านางเลือกคนที่มีคุณธรรม
เช่นนี้ก็ยังจะยินดียกย่อง ให้ ^{นาง}ก่ำคำประจักษ์ว่า

ข้าจบปัญหา เหมือนเจ้าพี่จั้น หลายเยื้องซอกองธรรม บิดาแห่งน้องก็จักติดจำ
เอาตนเองค้ำ นำมาสู่ข้า เป็นสามีก่ำ สองข้าน้องหล้าในพังกาहीं

ก่ำก่ำคำ: หน้า 50

วรรณกรรมเรื่องหงส์ผาคำนั้นทุกชัฏตียกุมารได้ช้ายามาสามนางตอนที่ติดตามหา
พระเจ้าย่า แต่ตอนที่เข้าเฝ้าพระบิดาและพระมารดาก็ยังมิได้พาเข้าไปด้วย ใ้ให้นางคอย
อยู่นอกเมือง จนกระทั่งจัดการธุระต่าง ๆ เรียบร้อยดีแล้ว จึงได้กราบทูลให้พระบิดาและ
พระมารดาทราบเรื่องและออกไปรับนางทั้งสาม ถึงแม้ว่าทุกชัฏตียกุมารจะมีได้กล่าวเป็น
เชิงขออนุญาต แต่การกระทำก็แสดงออกถึงความเคารพต่อบุพการีโดยปริยาย ^{ตอนหลังเรื่องซึ่งบรรยายว่า} เจ้าทุกชัฏตียกุมาร
ก็ระลึกได้ถึงชายาทั้ง 3 นาง ซึ่งให้คอยอยู่กลางป่าริมแม่น้ำว่าปานนี้คงจะเศร้าสรวลคิดถึงตน
จึงไปกราบทูลความจริงให้พระบิดาพระมารดาทรงทราบ แล้วขอลาไปรับนางทั้งสามเข้ามา
ในวัง ดังความว่า

เจ้ามาร้านึก ร่ำเพ็งเถิงหา	ยังกริยา สามนางหนุ่มเหินา
อันอยู่กลางพง ดงคำเถื่อนเศร้า	ที่ริมน้ำแม่คงคา
จึงโหมบ่นอม กราบไหว้ทูลสา	ยังมาดา บิดตาพ่อเจ้า
ข้าขอไพบา สามนางหน่อเหินา	อันเป็นไฟ ¹ แห่งบิดา

คร่ำวขอหงส์ผาคำ: หน้า 128

¹ไฟ ความหมาย ลูกสะใภ้

ในประเด็นของการเลือกคู่ครองนี้ ถ้าพิจารณาจากโวหารลานนา (คำอุบ่าว-อุสาว) ก็จะมองเห็นได้ว่า ในวิถีชีวิตของชาวล้านนาไทยนั้นถูกอบรมสั่งสอนให้เป็นคนว่านอนสอนง่าย เชื่อฟังบุพการี จากข้อมูลวรรณกรรมเล่มนี้ซึ่งมีที่มาจากวรรณกรรมมุขปาฐะ ถ้อยคำที่หนุ่มสาว ใช้พูดจากันได้ถ่ายทอดมาใช้กันมาในชีวิตจริงสืบต่อมาเป็นเวลานาน ย่อมสะท้อนโลกทัศน์ที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด

ถึงแม้ว่าพ่อแม่ในล้านนาไทยจะให้โอกาสในการเลือกคู่ครองแก่ลูกก็จริง แต่ระบบที่อบรมสั่งสอนปลูกฝังให้สมาชิกในสังคม เคารพ เชื่อฟัง พ่อแม่ และผู้อาวุโส ทำให้หนุ่มสาว คอยสำเหนียกและระมัดระวังความรู้สึกของพ่อแม่ว่า หญิงหรือชายที่ตนคบค้าสมาคมด้วยนั้นจะเป็นที่พอพอใจของพ่อแม่หรือไม่ และแม้แต่ฝ่ายตรงข้ามที่จะมาเป็นเขยหรือสะใภ้ ก็ให้ความสำคัญต่อความรู้สึกของผู้ใหญ่ของคู่รักมาก ดังจะเห็นได้จากคำโต้ตอบสนทนาของหนุ่มสาว เช่น

"พ่อแม่พี่น้องตระกูลวงศ์ฯ ไต่ถามแล้วกา เมื่อมาอยู่"

โวหารลานนา: หน้า 24

บางครั้งก็ถามด้วยสำนวนว่า

ย้ายออกบ้านมา ชามน้ำก็แม่ ตามแคว¹ก็ก้าน ประตูป้าน²ห้มกว่าไข
ประตูกันไค³ ไชกว่าเป้ง

โวหารลานนา: หน้า 25

ฝ่ายหนุ่มก็จะบอกสาเหตุแห่งการมาเยือนของตน ถ้าทั้งพ่อและแม่ของตนพอใจสาว คนรักแล้วก็จะตอบว่า ตนไม่มีอุปสรรคอะไรเลย ดังความว่า

เมื่ออ้ายมา บ่ชามน้ำสักแม่ บ่ตามแควสักก้าน ประตูป้านก็ไข ประตูกันไคก็เป้ง

โวหารลานนา: หน้า 25

¹แคว ความหมายคือ คบไฟ

²ประตูป้าน ความหมายคือ พ่อ

³ประตูกันไค ความหมายคือ แม่

แต่ถ้ามีอุปสรรค เช่น แม่ชอบใจ แต่พ่อไม่ชอบใจ ก็จะตอบให้สาวคิดเอาเองว่าตนมีอุปสรรคอยู่บ้าง เช่น

มาแอ่วบ้านนี้ ชำมน้ำหลายแม่ เสียงแควไปหลายก้าน ประตูป้านหัน
ประตุนี้อะไย ประตุนั้นใด ไผ่พอจะเว้ง¹

แต่ถ้าพ่อชอบแต่แม่ไม่ชอบ หนุ่มก็จะตอบสาวว่า

อ้ายลงเรือนมา ประตูป้านหัน มั่นกับไผ่ ประตุนั้นใด คดห้องคดแห้ง²

โวหารลานนา: หน้า 25

นอกจากนี้ยังมีภาษิตบอกว่า จะทำอะไรต้องปรึกษาพ่อแม่ และเพื่อนบ้าน เช่น

จะเอาผ้าหื้อถามชาวม้าน จะด้านซู้หื้อถามพ่อถามแม่³

โวหารลานนา: หน้า 113

จากรายละเอียดที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ชาวล้านนาได้รับการอบรมกล่อมเกล่าให้เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส ทั้งจากคติทางพุทธศาสนา จากวรรณกรรม และการอบรมสั่งสอนที่มองเห็นได้จากภาษิต และวรรณกรรมคำสอน ตลอดจนตำนานดังกล่าวมาแล้ว ส่วนผู้ใหญ่เองก็มุ่งหวังว่า เมื่อเลี้ยงลูกมาจนเติบโตแล้ว ลูกจะเป็นฝ่ายเลี้ยงดูตอบแทนพ่อแม่ ดังภาษิตว่า

ลูกหลานหลาย คนเข้าตายยาก⁴

โวหารลานนา: หน้า 115

3.3.3 การพึ่งพาระหว่างญาติพี่น้อง

สังคมของชาวล้านนาทำให้มองเห็นสภาพความเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพ ตลอดจนการแยกครอบครัว ซึ่งบุตรธิดามักจะแยกครอบครัวไปอยู่บริเวณใกล้เคียงกับบิดามารดา

¹ไผ่พอจะเว้ง ความหมายคือ แม่ชอบมาก

²คดห้องคดแห้ง ความหมาย แม่ไม่ชอบ

³จะด้านซู้หื้อถามพ่อถามแม่ ความหมาย จะมีคู่รักต้องปรึกษาพ่อแม่

⁴มีลูกหลานคอยเอาอกเอาใจคนแก่ก็ชื่นใจ มีกำลังใจ

ของตนเอง หรือในหมู่ญาติพี่น้อง ดังนั้นในหมู่บ้านเดียวกันจึงมักจะมีความเกี่ยวพันกันทางสายโลหิตเป็นส่วนใหญ่ การประกอบอาชีพหรือกระทำการกิจการใด ๆ ในหมู่บ้าน ซึ่งไม่ค่อยเจริญทางเทคโนโลยี และทางวัตถุ เพราะฉะนั้นกลุ่มสังคมจึงเห็นความสำคัญของแรงงานจากบุคคล ซึ่งการใช้แรงงานเป็นไปในรูปของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันมิใช่การขายแรงงาน เช่น ในสังคมอุตสาหกรรม ดังนั้นการอบรมถ่ายทอดระบบการดำเนินชีวิตจึงเน้นที่การช่วยเหลือ และการพึ่งพาอาศัย เริ่มต้นตั้งแต่ผู้ที่ใกล้ชิดที่สุดก็ได้แก่ ผู้ที่เกี่ยวข้องทางสายโลหิตเป็นต้นไปแล้ว จึงขยายวงไปเป็นระดับหมู่บ้าน การเห็นความสัมพันธ์ของการพึ่งพากันมองเห็นได้จากภาษิตซึ่งจะบอกว่า คนที่เป็นพี่น้องกันควรจะไปมาหาสู่กันแล้วจะได้พึ่งพาอาศัยกันได้

สังคมล้านนามองเห็นว่าพี่น้องกันย่อมดีกว่าคนอื่นแน่นอน เพราะฉะนั้นถ้ามีปัญหาอะไรควรพึ่งพี่น้องดีกว่า ดังภาษิตในโวหารลำนนาว่า

หนีจากพี่น้อง จักไปพึ่งไผ่ อย่างนี้เสียไฟ ไปเป่าหิ้งห้อย

โวหารลำนนา: หน้า 114

ภาษิตบทนี้ ให้ข้อคิดว่า ถ้าเฝ้าคิดว่าไม่พึ่งพี่น้องแล้วจะไปพึ่งผู้อื่นความหวังยิ่งเลื่อนลางออกไปอีกเหมือนหิ้งห้อย จะไปอาศัยแสงไฟจากหิ้งห้อย ฉะนั้น การรักใคร่สามัคคีระหว่างพี่น้องนั้นมีแต่ให้คุณ เพราะพี่น้องย่อมหวังดีต่อกัน ใครรู้อะไรหรือมีสิ่งอะไรจะได้อะไรช่วยเหลือกันได้ เช่น

น้องรู้นิ่ง พี่รู้ออง น้องรู้กล่าว

โวหารลำนนา: หน้า 114

คำสอนนี้ให้ข้อคิดว่าคนเรานั้นต่างคนต่างมีดีกันคนละอย่าง ถ้าหันหน้าเขาหากันย่อมจะได้ประโยชน์มากกว่า

แต่การรักใคร่ปรองดองกันนั้นก็ให้ความพอดี เพราะความสนิทสนมกันเกินไปจนขาดความเกรงใจกันย่อมจะทำให้โกรธกันได้ ดังความว่า

พี่น้องกัน อยู่ไกลกินของฝาก อยู่ใกล้กินสากรมอง

โวหารลำนนา: หน้า 114

พี่น้องกันถ้าสนิทสนมกันเกินไปจนขาดความเกรงใจกัน ก็จะทำให้ทะเลาะกันได้ บางทีอาจถึงกับทุบตีกันด้วยสากมอง (ไม้ตำข้าวในครก) แต่คนที่อยู่ไกลกันนั้นยังมีความเกรงใจกันอยู่ก็รักใคร่กันดี มีของอะไรก็ฝากไปให้กันกิน

ถึงแม้จะทะเลาะเบาะแว้งกันอย่างไรก็ตามพี่น้องกันย่อมจะตัดกันไม่ขาด เพราะความผูกพันทางสายโลหิต เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรเจ็บแค้นต่อกัน ควรจะปรับความเข้าใจกัน

พี่น้องผิวกาย เหมือนพราพันน้ำ อย่าผูกมันหื้อเวร

เปอะเบิกนั้น น้ำหากพาเป็น เอาน้ำใส่เย็น ช่วยเปอะจึงเสี่ยง

โวหารลานนา: หน้า 115

ภาษีสอนว่า พี่น้องกันถึงแม้ว่าจะทะเลาะกัน แต่พอเรื่องผ่านพ้นไปแล้วก็เหมือนกับการเอามือที่พันลงในน้ำ เมื่อหายโกรธแล้วก็ไม่เหลือร่องรอย อย่าได้ผูกเวรแก่กันเลย โคลนนั้นเกิดจากน้ำ แต่ถ้าเอาน้ำล้างโคลนก็หายไปเอง

ถึงแม้สังคมจะสั่งสอนให้พึ่งพาอาศัยกัน แต่การครองตนก็ควรตั้งอยู่ในความประมาท ต้องพยายามช่วยเหลือและพึ่งตนเองให้ได้ การคอยแต่คิดพึ่งคนอื่น ถ้าผิดความคาดหมาย เราก็จะทำให้เดือดร้อนได้ เพราะคนจะดีจาก ตั้งความว่า ยามที่เรารำรวนนั้นอาจจะมียาตั้งแก้คนสิบคน แต่พอเราล้มกลายยากจนถึงขนาดเลือดขาดหลังขาดหน้าขาดตาก็ไม่มีเหลือ

ยามเป็นดี มีแก้ป่าสิบป่า เลือดขาดหลังขาดหน้า ขาดตาก็หาย

โวหารลานนา: หน้า 114

บางทีเราก็คว่าพี่น้องกันจะช่วยเหลือกันได้ แต่พอเข้าตาจนจริง ๆ กลับไม่มีใครช่วยเหลือตนเองก็ต้องลำบากอยู่คนเดียว ตั้งความว่า จะหันหน้าไปพึ่งพี่ก็ไม่ได้ พึ่งน้องก็ไม่ได้ เพราะเราเป็นคนยากจน มีแต่คนรังเกียจ ภาษิตว่า

เพ็งพี่เจ็บท้อง เพ็งน้องเจ็บใจ คิดมาคิดไป หัวใจบินข้าง¹

โวหารลานนา: หน้า 114

¹ข้าง ความหมาย แตก, บินหายไป

ภานิตและคำสอนล้านนาเสนอโลกทัศน์ว่า การดำรงชีวิตของคนเรานั้นจะห้วงอาศัยพึ่งพากันและกันอยู่เสมอ ดังนั้นพี่น้องกันควรผูกไมตรีกัน การขอความช่วยเหลือจากพี่จากน้องอาจจะทำได้ง่ายกว่าคนอื่น แต่ขณะเดียวกันก็ให้ข้อคิดไว้ว่าอย่าสนิทสนมกันจนเกินขอบเขต เพราะจะทำให้เห็นความไม่ดีอีกฝ่ายหนึ่งเลยขาดความนับถือกัน ก็จะเป็นเหตุให้ทะเลาะกันได้

4. โลกทัศน์ต่ออาชีพ

วรรณกรรมล้านนาสะท้อนโลกทัศน์เกี่ยวกับอาชีพไว้หลายประการ คือ

4.1 การค้าขายเป็นการเสี่ยงภัย

ชาวล้านนามักก่อนให้ความสำคัญต่ออาชีพเกษตรยิ่งกว่าอาชีพใด ๆ พิจารณาได้จากภานิตและคำสอนต่าง ๆ จะเห็นว่าการค้าขายเป็นการดี แต่ก็มีโอกาสเสี่ยง เช่น มีเรือสินค้าสิบลำก็สูญมาแปลงเกี่ยวไม่ได้ ดังปรากฏในโวหารล้านนาว่า

สิบเรือค้า บ่เท่านั้นแวนเดียว ¹

โวหารล้านนา: หน้า 117

จากภานิตข้างต้นนี้ แสดงโลกทัศน์ของชาวล้านนาว่าไม่ชอบประกอบอาชีพที่ต้องเสี่ยงภัย ถึงแม้จะมองเห็นว่าค้าขายนั้นมีโอกาสรวยได้ แต่ก็ไม่ส่งเสริมเท่าการทำไร่ทำนา ดังภานิตที่บอกถึงอาชีพว่าอาชีพอะไรจะได้รับผลตอบแทนอย่างไรบ้าง เช่น

“ใครกินเข้า หื้อหมั้นไฟโห่งไผนา (อยากกินข้าวก็ให้ขยันไปดูแลทุ่งนา)

ใครเป็นเศรษฐีหื้อหมั้นค้า (อยากเป็นเศรษฐีให้ขยันค้าขาย)

ใครเป็นข้าหื้อหมั้นเล่นพายหลังลาย (อยากเป็นทาสให้เล่นไต่บ่อ ๆ)

ใครนั่งแท่นม่อหื้ออด (อยากมีอำนาจโดยง่ายก็ให้มีความอดทน)

โวหารล้านนา: หน้า 114

¹สิบเรือค้า บ่เท่านั้นแวนเดียว ความหมาย ถึงมีเรือสินค้า 10 ลำ ก็ไม่เท่านั้นมาแปลงเดียวเล็ก ๆ

4.2 การทำนาเป็นอาชีพสำคัญ

อีกประเด็นหนึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าคนแทบทั้งหมดในสังคมล้านนาคุ้นเคยอยู่กับการประกอบอาชีพด้วยการทำไร่ไถนา ภายใต้อาชีพส่วนใหญ่จึงเสนอแนวคิดออกมาในรูปของการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรม และกล่าวถึงอาชีพเกษตร บ่อยครั้งกว่าอาชีพอื่น ๆ ตัวอย่างอาชีพที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เช่น

ครั้นใครมีเงินมีคำ หื้อหมั่นก็คหมั่นสร้าง ครั้นใครหื้อเพิ่มอวดอ้าง
หื้อหมั่นรักษาศีลกินทาน

โวหารลำนนา: หน้า 112

ชาวล้านนามีอาชีพที่ให้ออกคิดเกี่ยวกับการประกอบอาชีพไว้ว่า ถ้าอยากมีเงินมีทอง ให้หมั่นคิดและขยันทำงาน แต่ถ้าอยากให้เขาเล้าลือว่าเป็นคนดีก็ให้หมั่นรักษาศีล และทำบุญ ทำทาน

โบราณว่า เยียะ นาขวาย ช่างเสียแรงควาย บ่มูลมังเข้า

โวหารลำนนา: หน้า 112

คนโบราณสอนไว้ว่า ถ้ามีอาชีพทำนา จะต้องเป็นคนขยันขันแข็ง ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง เพราะถ้าทำนาล่าฤดูแล้ง จะได้ข้าวไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เสียแรงควายเปล่า ๆ

นอกจากนั้นท่านยังให้ออกคิดเกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่าง ๆ ว่ามีผลดีผลเสียต่างกันอย่างใด การคบหาสมาคมกับนักปราชญ์จะทำให้เป็นคนมีความรู้ การสมาคมกับพ่อค้าจะทำให้เป็นคนฉลาดทันคน ถ้าคบคนชั่วเล้าจะทำให้เป็นคนพาล ถ้าอยากร่ำรวยจนกินไม่หมด ต้องทำไร่นา ซึ่งอาชีพที่จะนำประกอบเพื่อให้เห็นชัดมากยิ่งขึ้นก็คือ

ครั้นใครหลวกลือปฏิบัตินักปราชญ์ ครั้นใครฉลาดหือปฏิบัติพาลไซ้ ครั้นใครปาโล
หือปฏิบัติขวดเหล้า ครั้นใครมั่งมูลทุนเข้าหื้อหมั่นทำไร่ไถนา

วิเคราะห์ลำนนาภาษิต: หน้า 128

ภาษิตทุกบทที่ยกมาข้างต้นล้วนแล้วแต่สะท้อนโลกทัศน์ชาวล้านนาว่า อาชีพที่มั่นคง และจะทำให้มีสมบัติเป็นปึกแผ่นขึ้นก็คือ การทำไร่ ไถนา ดังคำว่า “ถ้าอยากมั่งมูลทุนเข้า

ที่นั่นทำไรไถนา" ก็คือถ้าอยากจั่วรายแบบกินไม่หมดไม่สิ้นต้องทำไรทำนา เป็นต้น

5. โลกทัศน์ที่มีต่อการดำเนินชีวิต

จากการศึกษาวรรณกรรมล้านนาพบว่า โลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อการดำเนินชีวิต และสังคมนั้น ชาวล้านนาเห็นว่าสังคมที่จะมีความสัมพันธ์อย่างไมตรีจิต และสงบสุขนั้นจะต้องประกอบด้วยปัจจัยซึ่งมาจากพฤติกรรมหลาย ๆ อย่างของคนในสังคมนั้น ๆ ดังนั้นจากการศึกษาวรรณกรรมล้านนาจึงพบโลกทัศน์ที่มีต่อการดำเนินชีวิตดังต่อไปนี้คือ

1. โลกทัศน์ที่มีต่อประเพณี
2. โลกทัศน์ที่มีต่อความสามัคคี
3. โลกทัศน์ที่มีต่อจิตใจ
4. โลกทัศน์ที่มีต่อความดี
5. โลกทัศน์ที่มีต่อความงาม

ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดต่อไปตามลำดับ

5.1 โลกทัศน์ที่มีต่อประเพณี

เนื่องจากจารีตประเพณีมีหน้าที่แฝงเร้นในการเป็นตัวควบคุมสังคมนั่นเอง ดังนั้นสมาชิกในสังคมล้านนาไทยสมัยก่อน จึงถูกสั่งสอนให้ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี และเชื่อฟังผู้ใหญ่อย่างเหนียวแน่น นอกจากนั้นยังปลูกฝังให้เป็นคนมีความกตัญญู จากลักษณะการเลียงคูดังกล่าวจึงส่งผลให้คนล้านนาเป็นคนที่ยึดมั่นต่อขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น ประกอบกับสมัยก่อนการติดต่อกับภายนอกเป็นสิ่งยากลำบาก เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ และความไม่เจริญทางเทคโนโลยี วัฒนธรรมภายนอกเข้าไปแปลกล้อมวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ยาก ชาวล้านนาซึ่งนิยมปฏิบัติตามคำสอนของผู้ใหญ่อยู่มาก จึงได้สะสมมรดกและยึดมั่นต่อการปฏิบัติตามประเพณีอย่างเหนียวแน่น ดังปรากฏว่าประเพณีลอยกระทง และประเพณีสงกรานต์ของชาวล้านนาเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย และคนจากต่างถิ่นนิยมไปเที่ยวเมืองเหนือในเทศกาลประเพณีทั้งสองอย่างนี้เป็นอย่างมากในปัจจุบัน

วรรณกรรมที่สะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อความเคร่งประเพณี เช่น พระลอสอนโลก บอกไว้ว่า คนที่จะปกครองผู้อื่นจะต้องรู้จักวางตนอย่าทำตัวผิดจากจารีต จะถูกนิโทษเพราะผิดธรรมเนียมของสังคม เช่น

14	เป็นขุนอย่าสิ้นเหลน	ลวนธรรม มากเนอ
	จักเสียพามีตคำยำ	ชาติเชื้อ
	คำรักเกิดเป็นคำ	ซึ่งเคียด มีเหย
	เสียพามีตข้าท้าว	ทำนเรื่องนิโทษ

พระลอสอนโลก หน้า 213

เป็นผู้ปกครองต้องรู้จักวางตนให้เหมาะสม ตามธรรมเนียมประเพณี การเป็นผู้ปกครองต้องปฏิบัติตามธรรมและประเพณีโดยตลอด เช่น ต้องสุภาพ และมีคุณธรรม ตัดสินคดีต้องทำตามประเพณีที่เขาวางไว้และข้าทาสบริวารจะไม่ทำผิดถ้าตนต้องประสบเคราะห์ร้าย เพราะเป็นไปโบราณประเพณีแล้ว ดังความในพระลอสอนโลกว่า

16	เป็นขุนหื้อสุภาพ	คลองธรรม
	ไผมีโทษควรกระทำ	หื้อแจ้ง
	หากเป็นบ่าวราชนกรรม	คลองโลก มีเหย
	และบ่ควรตีท้าว	โทษร้ายตามคลอง

พระลอสอนโลก หน้า 213

การตัดสินคดีก็ต้องตัดสินไปตามโบราณประเพณี ไม่ใช่อารมณ์เป็นที่ตั้ง โคลงคดีคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทยสะท้อนโลกทัศน์ว่า การยึดมั่นในประเพณีนั้น มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ดังนั้นคนจึงควรเรียนรู้เกี่ยวกับจารีตประเพณี และต้องไต่ถามผู้ใหญ่ ดังความว่า

"ใครรู้รืตคลองหื้อหมั้นถาม ใครงามหื้อรักษาศีล"

โคลงคดีคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

คนที่ไม่มีคัมภีร์ในขนบธรรมเนียมประเพณี และไม่เชื่อตามคำบอกเล่าของคนแก่ จะก่อให้เกิดความอับมงคลแก่ชีวิต ดังความว่า

เหตุอันปดืมีดังนี้

มักทำตนเป็นกุศล

มักละคำผู้เฒ่า

โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

สรุปได้ว่าโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อประเพณีนั้นพอจะอนุมานได้ว่า ชาวล้านนาจะต้องยึดมั่นในประเพณีของท้องถิ่น ใครไม่ยึดมั่นจะเกิดความอับมงคล ให้ยึดมั่นโดยปฏิบัติตามคลองธรรม ให้เรียนรู้อาริย และให้เชื่อฟังคำสอนของคนแก่เฒ่า ส่วนรายละเอียดคนนอกจากนี้ไม่ปรากฏในวรรณกรรมที่เลือกมาศึกษา

5.2 โลกทัศน์ที่มีต่อความสามัคคี

ชาวล้านนาไทยสมัยก่อนตลอดถึงย่านชนบทของล้านนาในปัจจุบัน มีลักษณะเป็นสังคมเกษตร ผู้คนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ในการดำรงชีวิตประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพขั้นปฐม ได้แก่ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นอาชีพที่มีรายได้ต่ำและไม่แน่นอน เนื่องจากขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมมีความเป็นอยู่ง่าย ๆ ไม่ค่อยกระตือรือร้น สถาปนทางสังคมต่าง ๆ มีน้อย และไม่สลับซับซ้อน คนในสังคมมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีความรู้สึกนึกคิดไปในแนวเดียวกัน ขบวนการผลิตเป็นการผลิตเพื่อบริโภค ไม่ได้มุ่งเพื่อการค้า

เนื่องจากภูมิประเทศของภาคเหนือ ประกอบด้วยทิวเขาเรียงขนาน เป็นแนวยาวกับเส้นลองจิจูด ากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ ระหว่างทิวเขามิที่ราบหุบเขา ซึ่งเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของประชาชน เนื่องจากพื้นที่บริเวณหุบเขาเป็นที่ลาดเท เมื่อฝนตกกระแสน้ำจึงไหลลงสู่ที่ต่ำ ตามแรงดึงดูดของโลกอย่างรวดเร็ว ประชาชนในภาคเหนือจึงต้องสร้างฝาย เพื่อกั้นน้ำเข้าสู่คลองส่งน้ำหรือเหมือง

การสร้างเหมืองฝายเพื่อการชลประทานในภาคเหนือ ได้เกิดขึ้นไม่น้อยกว่า 1,000 ปีล่วงมาแล้ว ทั้งนี้ปรากฏหลักฐานว่า ในขณะที่พระยาอลังการาช บรรพบุรุษของพ่อขุนเม็งราย สร้างเมืองเงินยาง เป็นราชธานี ใน พ.ศ. 1181 ได้ประกาศให้ราษฎรสร้างเรือสวน

ไรรู้ น้า เหมือนผาย¹ การสร้างเมืองผายชาวนาต้องร่วมแรงใจกันทำ ดังนั้นสังคมจึงต้องหาทางให้คนมีความสามัคคีกัน เพื่อประโยชน์ในการผลิตประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งก็เพราะความเป็นอยู่ในสังคมแบบ ราษฎรต้องพึ่งพาอาศัยกันเอง คนรู้จักกันทั้งวงศ์วานญาติ ญาติหลาน และวรรณกรรมคำสอนจึงเน้นถึงความสามัคคีของคนเป็นอย่างมาก ดังนี้

5.2.1 ความสามัคคียอมทำให้งานทั้งหลายสำเร็จ

คนล้านนาไทยมองเห็นว่าการงานทั้งหลาย จะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ก็เพราะคนหมู่มากร่วมแรงกันทำ ดังปรากฏในโวหารลานนาว่า

"เยี่ยะคนเดียวเหมือนตาย เยี่ยะหลายคนเหมือนเล่น"

โวหารลานนา หน้า 117

การทำงานหลายคนจะไม่ค่อยเหนื่อย และงานก็เสร็จง่าย ๆ แต่ถ้าทำคนเดียวงานน้อยก็เหมือนงานมาก เพราะความเหน็ดเหนื่อย

คนที่แยกตัวเองออกจากสังคม ไม่รวมสามัคคีกับผู้อื่น ย่อมทำอะไรสำเร็จลุล่วงได้ยาก ดังภาษิตที่ปรากฏในโวหารลานนา

ไม้ต้นเดียวบ่เป็นกอ บ่อต้นเดียวบ่เป็นเหล่า

โวหารลานนา หน้า 157

ความข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ต้นไม้ต้นเดียวไม่เป็นกอ เหมือนคนทำงานคนเดียวยอมโดดเดี่ยวไม่อาจทำงานใหญ่ให้สำเร็จได้

นอกจากนั้นการทำอะไรคนเดียวอาจจะเป็นอันตรายได้ง่าย เพราะไม่มีผู้ร่วมคิดร่วมปรึกษา อาจจะทำงานพลาดพลั้งได้ ดังปรากฏในวิเคราะห์ลานนาภาษิตอันนำเข้ามาเพื่อเสริมให้เห็นโลกทัศน์เด่นชัด ความว่า

จัวตัวเดียวกินหญ้าแพกหมู่ คั้นเสือบกินรำก็จะฟ้าย

วิเคราะห์ลานนาภาษิต หน้า 158

¹สงวน โชติสุขรัตน์ "มังรายศาสตร์ หรือกฎหมายพระเจ้ามังราย"

ในสภาพสังคมเกษตรชาวล้านนาต้องร่วมแรงร่วมใจกันทำงาน เช่น สร้างเหมือน
ฝาย ปูลูกข้าว เกี่ยวข้าว หรือสร้างบ้านเรือนก็ต้องอาศัยความร่วมมือกันทั้งนั้น ซึ่งเรียก
กันว่า "เอามือ"¹ จึงมีภาษิตสอนใจเพื่อให้ประโยชน์แก่การดำเนินชีวิต ภาษิตที่สอนให้
ร่วมแรงร่วมใจกันทำงาน เช่น

“เพิ่นกอบหื้อเรากำ เพิ่นกำหื้อเรากอบ”

โวหารลานนา: หน้า 112

ภาษิตข้างต้นนี้สอนว่า คนเราต้องช่วยกันทำงาน ถ้าเห็นท่านทำอย่างหนึ่งแล้ว
เราต้องรีบทำอีกอย่างหนึ่ง งานจึงจะสำเร็จจะล่องไปด้วยดี

ภาษิตอีกบทหนึ่งกล่าวไว้ว่า อย่าเป็นคนขี้เกียจเมื่อถูกใช้ทำงานก็หาเหตุมาแก้ตัว
ตั้งความว่า

“เพิ่นหื้อค้ำน้ำ ก็ว่าตัวขี้ฟู² เพิ่นจำจกรู ก็ว่ามือสั้น³”

โวหารลานนา: หน้า 117

ภาษิตข้างต้นนี้กล่าวถึงคนขี้เกียจชอบแก้ตัว เขาให้ค้ำน้ำก็อ้างว่าตัวลอย เขาให้
ล่องในรูก็อ้างว่ามือสั้น

5.2.2 ความสามัคคีทำให้หมู่คณะมั่นคง

ความสามัคคีสามัคคีย่อมก่อให้เกิดความมั่นคงแก่หมู่คณะ ทั้งการทำงานและทาง
จิตใจ ดังนั้นชาวล้านนาจึงสอนให้มีความสามัคคีในหมู่คณะอย่าเห็นคนอื่นดีกว่าพวกของตนเอง
ถึงแม้ว่าเขาจะร่ำรวยกว่า แต่ความจริงก็ย่อมจะสูญทุกข์ยากที่อยู่บ้านเดียวกันไม่ได้ ดังภาษิต
ว่า

บ่ดีเลี้ยงคนต่างตัว บ่ดีเลี้ยงหัวต่างแตน บ่ดีดูแลนคนทุกซ์

โวหารลานนา: หน้า 112

¹เอามือ ความหมายคือ ลงแขก

²เพิ่นหื้อค้ำน้ำก็ว่าตัวขี้ฟู ความหมาย เขาบอกให้ค้ำน้ำก็อ้างว่าตัวไม่ลง

³เพิ่นจำจกรู ก็ว่ามือสั้น ความหมาย ไขให้ล่องในรูก็อ้างว่าแขนสั้นล่องไม่ได้

ภาษิตข้างต้นนี้ให้ข้อคิดที่ว่า คนบ้านเดียวกันควรจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ควรเห็น
คนต่างถิ่นดีกว่าคนในหมู่บ้านเดียวกัน และไม่ควรดูถูกคนยากจน

ถ้าหากสังคมใดคนขาดความสามัคคีกันก็ไม่อาจจะทำงานให้สำเร็จลุล่วงได้
ตั้งแต่เรื่องเล็กไปถึงเรื่องใหญ่ มีแต่ความยุ่งยาก ดังภาษิตว่า

"เจ้ายี้ไปทางซ้าย เจ้าฮ่ายจ๊กไปทางขวา นื่องก็ว่าน้องจ๊กจี้
พี่ก็ว่าพี่จ๊กเผา"

โวหารลานนา: หน้า 117

ภาษิตข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นการแตกแยกความสามัคคีกัน ย่อมก่อให้เกิดความระส่ำระสาย
แก่หมู่คณะ และไม่อาจจะกระทำการใหญ่โต ๆ ได้

นอกจากภาษิตลานนาจะสอนให้เป็นคนรักพวกพ้อง และชี้ให้เห็นโทษของการแตก
ความสามัคคีตามโวหารลานนาแล้ว ยังมีภาษิตลานนาที่ชี้ให้เห็นคุณประโยชน์ของความสามัคคี
ว่าก่อให้เกิดความมั่นคงแก่หมู่คณะ เปรียบเหมือนบ้านที่มีเสามากย่อมจะมีความมั่นคง ดังปรากฏ
ในวิเคราะห์ลานนาภาษิต ซึ่งนำเข้ามาเพื่อเสริมให้เห็นโลกทัศน์เด่นชัดถึงความว่า

"เรือนหมื่นเพื่อเสาหลาย"

วิเคราะห์ลานนาภาษิต: หน้า 157

กล่าวได้ว่าชาวลานนาเห็นว่าคนเราต้องมีความสามัคคีกัน สังคมจะอยู่ได้ต้องอาศัย
การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มิเช่นนั้นก็ไม่อาจดำรงตนอยู่ในสังคมได้ ดังภาษิตที่ปรากฏใน
โวหารลานนาว่า

"อันหนึ่งว่าปลา ครันบมีน้ำ จักอยู่ได้ฉับใด"

โวหารลานนา: หน้า 123

ภาษิตข้างต้นนี้ให้ข้อคิดที่ว่า เมื่อปลาพ้นไปจากน้ำแล้วย่อมไม่อาจมีชีวิตอยู่ได้ เช่นเดียวกับ
มนุษย์ถ้าไม่รู้จักพึ่งพาอาศัย และมีความสามัคคีกันย่อมเอาตัวรอดได้ยาก

ถ้าใครทะนงตนคิดว่าตนเองไม่จำเป็นจะต้องพึ่งใคร และไม่ยอมร่วมมือกับใคร
เมื่อถึงคราวเข้าตาจนย่อมเดือดร้อนแน่นอน ดังภาษิตว่า

ชาติว่าปลา ครันลาจากน้ำ จักอยู่ได้ฉันใด

โวหารลานนา: หน้า 123

ภานิชพจน์ให้ข้อคิดว่า คนเราก้าทั้งพวกฟ่องแล้วจะเอาตัวรอดได้ยาก เปรียบเหมือนปลา ก้าทั้งน้ำก็ย่อมตายในที่สุด

บุคคลใดเกียจคร้านไม่ประพฤติตนไปตามที่สังคมต้องการ ไม่มีความสามัคคีในหมู่คณะ มีแต่ความเห็นแก่ตัว ถึงคราวของตนจะเอาแต่ประโยชน์ก็จะถูกสังคมลงโทษ เช่น การทำงานเพื่อสาธารณะ บางครั้งต้องเกณฑ์แรงงานกันบ่อย ๆ ได้แก่ การทำเหมืองฝาย ซึ่งการทำเหมืองฝายในสมัยก่อนวัสดุที่ใช้ในการทำไม่มีความคงทนถาวรเท่าที่ควร จึงต้องมีการซ่อมแซมหรือสร้างฝายทุก ๆ ปี¹ โดยการใช้แรงงานและวัสดุจากชาวบ้าน ซึ่งต้องร่วมแรงร่วมใจกันอย่างจริงจัง บุคคลใดมิได้สร้างเหมืองฝาย แล้วยังขโมยน้ำจากเหมืองอีก จับได้ถูกรุมทำร้ายร่างกายบาดเจ็บหรือถึงแก่ความตาย ผู้ทำร้ายก็ไม่มีความผิด²

นอกจากนั้นคนเห็นแก่ตัวยังถูกกลุ่มทางสังคมลงโทษด้วยวิธีอื่นอีก เช่น ถูกนิโทษ ไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย และบางคนถึงตายก็จะมีคนไปช่วยงานศพ³

ชาวล้านนาถูกหล่อหลอมให้เป็นคนมีความสามัคคีกันทุกวิถีทางที่สังคมจะสามารถทำได้ เพราะความสามัคคีเป็นความจำเป็นสำหรับสังคมล้านนาไทย ซึ่งเป็นสังคมแบบเกษตรกรรม

5.3 โลกทัศน์ที่มีต่อจิตใจ

5.3.1 ชาวล้านนาเห็นว่าจิตใจย่อมสำคัญกว่าวัตถุ

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของท้องถิ่นประกอบด้วยทิวเขา และชุมชนอาศัยอยู่ตามหุบเขาล้อมรอบเขา และแม่น้ำต่าง ๆ เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำกกเป็นที่ตั้งของเมืองเชียงราย

¹กรมชลประทาน แนะนำเขื่อนและฝายชลประทานเพื่อประชาชน หน้า 11

²สงวน โชติสุขรัตน์ ผู้แปล "มังรายศาสตร์ หรือกฎหมายของพระเจ้ามังราย"

วัฒนธรรมไทย 7 : 35 - 38 พฤศจิกายน 2517

³อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ล้านนาไทยคดี หน้า 82

แม่น้ำปิง แม่น้ำกว๊น แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน เป็นต้น ที่ราบบนฝั่งแม่น้ำเหล่านี้มักจะมีภูเขา ตั้งอยู่รายรอบ เปรียบเสมือนกำแพงธรรมชาติ ซึ่งภูเขาเหล่านี้ทำให้เมืองต่าง ๆ แยกกันอยู่ โดยอิสระเป็นรัฐเล็ก รัฐน้อยติดต่อกันได้ยาก และเมืองต่าง ๆ ก็มีอาณาเขตไม่กว้างขวาง ประชาชนอาจมีจำนวนไม่มากนัก¹ คนจึงมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน จึงเกิดความเข้าใจ เห็นใจกันได้ง่าย ประกอบกับการผลิตเป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน และเสียภาษีให้ รัฐบาล และอาจมีผลผลิตเหลือเพียงพอสำหรับทำบุญหรือใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ บ้าง ดังนั้น ความเป็นอยู่ของคนจึงอยู่อย่างสะดวกสบายไม่มีความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ และไม่ต้องแข่งขันกันหาวัตถุมาไว้ในครอบครอง เพราะไม่มีความจำเป็น จะเห็นได้จากภาพิตหลายบท กล่าวถึง จิตใจมีคุณค่ากว่าวัตถุสิ่งของ เช่น

จูงอดขันตี หื้อแปลงใจดี คึงน้ำหังห้า²

โวหารลานนา หน้า 112

ภาพิตบทนี้ สอนให้เป็นคนอดทน ทำจิตใจให้ดีให้ใจกว้างเหมือนแม่น้ำหังห้า ถ้าแค้น ว่ามีอุปสรรคในชีวิต หรือจะต้องสูญเสียอะไร ให้อดทนอาจจะได้ดีที่หลังก็ได้

การมีน้ำใจต่อกันต้องมีความจริงใจ มิใช่พูดดีแต่ปาก พูดแล้วต้องทำได้จึงจะเป็น คนน่าคบหาสมาคมด้วย ดังภาพิตในโวหารลานนาบทหนึ่งชี้ให้เห็นว่าคนไม่จริงใจต่อกันก็แต่พูด นั้นเป็นภัยอย่างยิ่ง ดังความว่า

ถึงปากจาหวาน มันกินไม่ได้ เพราะใจทางในเป็นพิษ

โวหารลานนา หน้า :116

ภาพิตข้างต้นนี้กล่าวว่า คำพูดถึงจะไพเราะเพียงไรก็ไม่เป็นประโยชน์เพราะรับประทาน ไม่ได้ ถ้าแค้นว่าคนพูดไม่จริงใจกลับเป็นอันตรายเสียอีก

¹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ล้านนาไทยศึกษา หน้า 55

²ความหมาย ให้มีความอดทนใจเย็นเหมือนแม่น้ำหังห้า

ชาวล้านนาเห็นความสำคัญของการแสดงน้ำใจต่อกัน ถึงแม้จะต้องเสียเงินเสียทอง ก็ยังดีกว่าเสียน้ำใจ เพราะเงินทองยังอาจหาเอาใหม่ได้ แต่ถ้าเสียน้ำใจกันแล้วก็ไม่อาจจะ กลับกันได้อีก ดังภาษิตที่ปรากฏในวิเคราะห์ล้านนาภาษิต อันยกมาเสริมเพื่อชี้โลกทัศน์ชาว ล้านนาให้เด่นชัด ดังความว่า

เสียเงินเสียคำยังริหาได้ ของลุ่มวิสัย เสียน้ำออกน้ำใจ จะหาไหนมาต่อ

วิเคราะห์ล้านนาภาษิต: หน้า 87

5.3.2 จิตใจที่ก็จะต้องมีความเมตตากรุณา

ชาวล้านนานิยมคนที่มีใจเมตตากรุณา โอบอ้อมอารีต่อผู้ทุกข์ยาก และคนที่ขาดเหลือ บัณฑิตในชีวิตทั้งหลาย ดังมีภาษิตที่ปรากฏในโวหารล้านนาว่า

น้ำเย็นที่ไหน ปลาไหลไฟซ้อน วังไคร้อนปลาฟายไปทีอื่น

โวหารล้านนา: หน้า 121

ภาษิตข้างต้นชี้ให้เห็นว่าใครเป็นคนดีมีเมตตาคนย่อมเข้าไปหา ส่วนคนที่ใจร้อน หรือคนที่ขาดเมตตา โกรธง่าย ฯลฯ คนก็จะหนีจาก

นอกจากนั้นคนล้านนายังสอนกันว่า คนขี้เหนียวจะไม่มีใครคบหาสมาคมด้วยเสมือน คนกำพร้าเมื่อได้รับความเดือดร้อนก็จะมีใครช่วยเหลือ ตรงกันข้ามถ้าเป็นคนมีเมตตาจะ ไปไหนก็มีแต่คนช่วยเหลือ ดังความว่า

คนขี้ใจไม่ถามหา คนมีเมตตาไปไหนมีคนถนอม

โวหารล้านนา: หน้า 121

คนที่จิตใจดี มีเมตตากรุณาจะอยู่อย่างมีความสุข คือมีบุญ ส่วนคนที่ใจร้ายใจแคบ จะไม่มีความสุขในชีวิต ดังภาษิตกล่าวว่

ใจใสเป็นบุญ ใจขุ่นเป็นบาป

โวหารล้านนา: หน้า 109

คนที่มิจิตใจดีนั้น คือคนที่รู้จักแบ่งปัน เมื่อเผอิญกับผู้อื่น เมื่อรู้ว่าเพื่อนบ้านมีเรื่องเดือดร้อนอันใดก็ยื่นมือช่วยเหลือ ดังภาษิตที่ปรากฏในโวหารลำนานว่า

คำขอแพงกว่าคำซื้อ คำลือแพงกว่าคำอู้

โวหารลำนาน: หน้า 121

ภาษิตบทนี้สอนว่าเมื่อเขาได้ออกปากขอร้องแล้วควรรับให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มใจเพราะจะมีค่าสำหรับผู้ขอมาก แสดงว่าเขาเดือดร้อนจริง ๆ เปรียบเหมือนคำเล่าลือมักส่งผลการเล่าลือไปไกลกว่าคำพูดธรรมดา

การเป็นคนใจบุญนั้นนอกจากจะเพื่อแผ่ปัจจัยสี่แก่คนยากคนจนแล้ว ยังรวมไปถึงการเป็นคนชอบไปทำบุญทำทานที่วัดด้วย ดังภาษิตที่ว่าคนไม่เข้าวัดคือคนบาปหนา ดังความว่า

วัดบ่เข้า พระเจ้าบ่คือคนหนา¹

ไหว

โวหารลำนาน: หน้า 116

5.3.3 มิจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนบ้าน

คนลำนานานิยมคนที่มิจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนบ้าน เป็นคนใจกว้างแม้จะเป็นแขกแปลกหน้า นอกจากจะแสดงความเอื้อเฟื้อต่อคนแล้ว ยังมีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อสัตว์เลี้ยงด้วย ดังภาษิตสอนให้รู้จักแบ่งปันอาหารการกินว่า

ของกินล้ำ ปันกันกินคนน้อย กินคนเดียวช่างแค้น

โวหารลำนาน: หน้า 116

ภาษิตข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่า ถ้าได้กินอะไรควรแบ่งกันกินคนละน้อย ถ้ากินคนเดียวจะติดคอ

การมีความเอื้อเฟื้อนั้นต้องแผ่ไปถึงคนทั่ว ๆ ไปโดยไม่คำนึงว่าผู้นั้นจะยากดีมีจนอย่างไร เพราะคนเราย่อมมีจิตใจที่จะรับรู้ความทุกข์ ความสุขด้วยกันทั้งสิ้น ดังภาษิตที่ปรากฏในโวหารลำนานว่า

¹คนหนา คือ คนบาป

เต็มว่าไพร่น้อย ก็หากใช้ใจคน บัณฑิตร์หน้าชนกินหญ้า

โวหารลานนา: หน้า 114

ภาษิตข้างต้นนี้ให้ข้อคิดว่าแม้แต่คนที่ เป็นไพร่ผู้ยากไร้ก็ควรได้รับความเมตตาเพราะ เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกันกินข้าวเหมือนกันไม่อาจกินหญ้าได้

การที่สังคมล้านนานิยมคนใจกว้าง ก็เพราะการผลิตเพียงพอแก่การเลี้ยงตนเอง จึงสามารถแบ่งปันให้ผู้อื่นได้ ถ้าพิจารณาปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ประชาชนในหมู่บ้านผลิตได้เองเป็นส่วนมาก เช่น ปลุกข้าว เลี้ยงสัตว์ และพืชผลอื่น ๆ เพื่อบริโภค ที่อยู่อาศัย สามารถสร้างได้เองโดยใช้วัสดุภายในท้องถิ่น ยารักษาโรคก็สามารถสกัดจากสมุนไพรต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่น และมีหมอรักษาโรค ประจำหมู่บ้าน เมื่อผลิตผลต่าง ๆ สามารถตอบสนองความต้องการได้เป็นส่วนมาก จึงทำให้คนมีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ถ้าใครเป็นคนใจแคบสังคมจะตำหนิ และสังคมจะควบคุมโดยไม่ให้ใครยอมคบหาสมาคมด้วย ดังปรากฏในโคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย บรรยายถึงคนใจแคบไว้ว่า คนที่ตระหนี่ถี่เหนียว เก็บแต่ของตนเอาของผู้อื่น ในที่สุดจะขาดจากตนเองจะไม่ได้อะไรจากใครเลย แม้แต่พี่น้องกัน เมื่อรู้นิสัยแล้วเขาก็จะไม่คบ ดัง ความว่า

โคลง 4

20 คนใดคับเขี้ยวปาก	ตัวคน
กะหนี่ของมงคล	ใช้ซ้ำ
อุบายข้อของตน	มีชาน เช่นนั้น
อย่าไขปากมุงไว้ถ้า	เที่ยงได้ แทนงลูน

โคลง 2

เต็มว่าเป็นพี่น้อง	ก็แล้วแต่
ปางกายลูนช่างว่าง	เพื่อบั่นจุ่ม

โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

5.4 โลกทัศน์ต่อความดี

ความดีคืออะไร

สังคมล้านนาเป็นสังคมที่ได้อิทธิพลจากพุทธศาสนาเข้ามาช้านาน เพราะฉะนั้นความดีตามโลกทัศน์ของคนล้านนาก็คือ ความดีที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธปรัชญา ก่อนอื่นเราต้องเข้าใจความจริงตามหลักพุทธปรัชญาเสียก่อน จึงจะมีความกระจ่างแจ้งเกี่ยวกับความดีที่แท้จริง ตามพุทธปรัชญา คืออะไร

ความจริงสูงสุด¹ หรือความจริงอันประเสริฐ ก็คือ อริยสัจ 4 ได้แก่

1. ทุกข์ คือความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ
2. สมุทัย เหตุอันทำให้เกิดทุกข์คือตัณหา
3. นิโรธ ความดับทุกข์
4. มรรค ทางหรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

ความดี² ก็คือ สิ่งที่เคลื่อนไหว ทางกาย ทางวาจา และทางใจ เป็นการเคลื่อนไหวในทางที่ดี นั่นก็คือ ธรรมจริยาซึ่งแปลว่า การประพฤติธรรมในพระไตรปิฎก หรือจะใช้คำว่าจริยธรรมก็ได้ ความหมายนี้เดียวกัน ซึ่งพระราชาชนมณี แปลว่า ความประพฤติอันประเสริฐ ฉะนั้นจริยธรรมในพุทธศาสนา จริยธรรมก็คือ มรรค มีองค์ 8 ประการนั่นเอง มรรคมีองค์ 8 นี้ จัดได้เป็น 3 สาย คือ คีล สมาธิ ปัญญา องค์ประกอบทั้ง 3 นี้ จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

จริยธรรมในความหมายทางพุทธศาสนา คือ มรรค มรรคเป็นวิถีทาง จริยธรรมเป็นการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมาย จุดมุ่งหมายก็คือทำให้หมดปัญหา

จุดมุ่งหมายของจริยธรรมนั่นก็คือ นิพพาน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ "ปรนิมิตต์" แปลว่า ประโยชน์อย่างยิ่งหรือจุดหมายสูงสุด แต่พุทธศาสนาก็มิได้มุ่งหวังว่าคนทุกคนจะไปสู่จุดหมายปลายทางเดียวกันได้หมด แต่ได้พิจารณาถึงประโยชน์อันรองลงมามีมากมายที่จะ

¹มานพ สังขมิตร พระรัตนตรัย หน้า 70 - 71

²กรมวิชาการ แนวทางการพัฒนาจริยธรรมไทย หน้า 8 - 11

พึงถึงตามระดับความพร้อมของตน และได้จำแนกจัดวางเป็นหลักไว้ด้วย การจัดประโยชน์หรือจุดหมายนั้นแบ่งออกเป็น 3 ชั้น¹ คือ

1. วิทยุธรรมมีกัตตะ ประโยชน์ภักดี ประโยชน์ชีวิตหรือประโยชน์ปัจจุบัน เป็นจุดหมายขั้นต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้า ได้แก่ การใช้เพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ ได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือทรัพย์สินฐานะ เกียรติ ไฉนตรี ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุข เป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยความชอบธรรม ทำให้คนปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างเป็นสุขร่วมกัน

2. สัมปรายยิกัตตะ ประโยชน์เบื้องหน้า ได้แก่ ความเจริญงอกงาม แห่งจิตใจ ที่ก้าวหน้า เติบโตด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจในทางศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม กิจกรรมที่อาศัยศรัทธา และความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ เป็นขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านอามิสสูงเกินไป จนเป็นเหตุให้กระทำความชั่วร้าย

3. ปรมัตตะ ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม ได้แก่ การประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิงอันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็น สว่างไสวเบิกบาน โดยสมบูรณ์ เรียกว่า วิมุตติ และนิพพาน²

จากการศึกษาวรรณกรรมล้านนาพบว่า ชาวล้านนามุ่งหวังให้ตนในสังคมล้านนาเป็นคนดีในชั้นวิทยุธรรมมีกัตตะประโยชน์เป็นหลัก ทั้งนี้ก็เพื่อมุ่งหวังให้สังคมในปัจจุบัน ในชีวิตนี้อยู่เป็นสุขเป็นส่วนใหญ่นี้มีภาษิตบางบทที่กล่าวถึงความสุขในโลกหน้า และมีน้อยมากที่กล่าวถึงความสุขชั้นปรมัตตะ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ชาวล้านนาเข้าใจหลักแห่งความดี หรือจริยธรรมตามพุทธศาสนา ทั้ง 3 ระดับ แต่ความมุ่งหวังทางสังคมนั้นต้องการให้คนรู้จักการทำความดีในขั้นแรก คือมุ่งหวังความสุขให้เกิดขึ้นในสังคมในปัจจุบันนี้ก่อน เพื่อที่สังคมจะได้ไม่แก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน

¹ เช่น พ. จ. 30/673/333; 755/389, 818/427 (ศุภระกอบสุต.อ.1/90; นิท.อ. 1/368; วิสสุ.ฎีกา 1/357) อ้างอิงตาม พระราชวรมณี พุทธธรรม หน้า 594

² พระราชวรมณี พุทธธรรม หน้า 594 - 595

เพื่อ ลาก ยศ สุข สรรเสริญ ฯลฯ จนเกิดเป็นปัญหาให้สังคมดำรงอยู่ไม่ได้ หรือเกิดความไม่สงบสุขในสังคม

การศึกษาวรรณกรรมล้านนาจะทำให้เรามองเห็นโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อความดี ซึ่งเป็นจริยธรรมที่สมาชิกในสังคมถูกปลูกฝังมา ภาชิตล้านนาหลายบทที่แสดงถึงความเข้าใจชีวิต เข้าใจโลกตามคติพุทธศาสนา ได้แก่ การให้ข้อคิดว่า การเกิดมาในโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นคนหรือสัตว์ จะเป็นเจ้าหรือไพร่ สิ่งที่คุณจะต้องประสบอย่างเท่าเทียมกันหมดก็คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นความเข้าใจความเป็นไปของชีวิต ตามกฎไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังความว่า

เกิดเป็นมนุษย์สัตว์โลกโลกา หากมีชรา โรยแรงแก่เฒ่า เป็นธรรมดาว่า
เข้าเฒ่า เหมือนกับสัตว์คนใหญ่ผู้น้อย

โวหารล้านนา: หน้า 120

เมื่อเข้าใจความจริงของชีวิตเช่นนี้ คนเราไม่ควรหลงยึดอยู่กับตัวตน เพราะ
กามตัณหา ควรสละกิเลสเพื่อตนเองจะปลดปล่อยโปร่งจากพันธนาการแห่งตัณหาทั้งหลาย มี
ความสงบสุขทางจิตใจ ไม่ผูกติดกับวัตถุ และไม่ทำกรรมชั่วร้าย ดังภาชิตว่า

จ้วควายช้างม้า ตายแล้วเหลือหนัง ถูกชนเขายัง เอาใช้การได้ มนุษย์เรา
ตาย สหายพี่น้อง ใพบ่หว่างช่องอาลัย เหลือแต่ถูกหว่าะ ยังเอาขว้างไกล จักเป็นภัย
ผีจักหลอกได้ ความชั่วรับหนี้ ความดีรับใกล้ ตายแล้วชื่อหากยัง

โวหารล้านนา: หน้า 119

และยังมีภาชิตที่ชี้แนะทางแห่งความประพฤติที่เหมาะสมแก่ความต้องการหรือความ
พร้อมทางจิตใจของคน ที่จะเลือกเอาระดับไหน เช่น เอาแต่ความสุขในโลกนี้ ก็ให้หา
เงินทองโดยให้มันทำมาค้าขาย แต่ถ้าหวังความสุขในโลกหน้าต้องละวางทางวัตถุเสียให้
หมดแม้กระทั่งตัวตน ได้แก่ ภาชิตที่บอกว่า

ใคร่เย็นหื้ออาบนํ้าวังหิน ใคร่มีสินหื้อหมั้นค้ำ ใคร่ขึ้นสวรรค์ขึ้นฟ้า
หื้อฆ่าเจ้าเอาของ

โวหารล้านนา: หน้า 111

ภานิตข้างต้นนี้ให้ข้อคิดว่า ถ้าอยากมีความสุขใจให้ทำใจจะวาง อยากมีสินทรัพย์ ให้หมั่นค้าขาย ถ้าอยากขึ้นสวรรค์ขึ้นฟ้าให้ตัดกิเลสให้ได้ ที่ว่า "ฆ่าเจ้าเอาของ" เป็น ปรีชาธรรม หมายถึง การฆ่าความเป็นเจ้าของ

ตามที่ยกตัวอย่างมาเป็นโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อความดี ซึ่งอยู่ในระดับ สัมปรายกัตตะ ซึ่งเป็นความมุ่งหวังต่อการประโยชน์ในเบื้องต้น จึงสอนให้สละกิเลส แต่ที่พบภานิตส่วนใหญ่ จากวิเคราะห์ล้านนาภานิตของ สมร เจนจิจะ¹ จะเป็นการสอน หรือชี้แนวทางปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบัน ซึ่งสามารถจำแนกเข้าคุณลักษณะจริยธรรม 11 ประการ ได้แก่

1. ความรับผิดชอบ ภานิตล้านนาที่สอนให้คนรู้จักรับผิดชอบ เช่น เกิดเป็นคน ควรขยันขันแข็งทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ ดังความว่า

หมั่นตายหลังด้าน คนคร้านตายหลังหัก

โวหารล้านนา: หน้า 117

ภานิตข้างต้นนี้ให้ข้อคิดว่าคนขยันนั้นตายหลังด้าน เพราะขยันของไปทีละน้อยตาม กำลัง โดยไม่หักโหม แต่คนขี้เกียจจะหลังหักตาย เพราะหักโหมทำงานเพื่อให้เสร็จเร็ว

2. ความซื่อสัตย์ ภานิตล้านนาที่สอนหรือแนะนำความประพฤติให้คนมีความ ซื่อสัตย์ ถ้าใครคิดว่าแอบทำความชั่วไว้แล้วจะปิดไว้ได้นั้นเป็นไปไม่ได้ ดังความว่า

ใบบัวห่อช้าง²หางนา²ซ่อนหอย เส้นผมบังคอตที่ไหนจักกุม

โวหารล้านนา: หน้า 113

ภานิตข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่าจะเอาใบบัวห่อช้างย่อมไม่มีคอต สายน้ำย่อมซ่อนหอยไม่ได้ เส้นผมบังภูเขาย่อมไม่มีคอต และจะเอาอะไรมาห่อคอตวันไฟไว้ได้ เปรียบเหมือนคนทำความผิดย่อม ปิดบังไม่ได้

¹สมร เจนจิจะ วิเคราะห์ล้านนาภานิต หน้า 64

²หางนา ความหมาย ทางเดินน้ำ

3. ความมีเหตุผล ภาชิตลานนาชี้ให้เห็นโทษของการไม่มีเหตุผล แก้ปัญหาด้วย
อารมณ์ จะทำให้ตกอยู่ในอันตราย หรือเป็นการนำไปสู่ความฉิบหาย เช่น การแก้ปัญหาด้วย
ความโกรธนั้นเหมือนกับจุดไฟให้ลุก แล้วประกอบกับภัยภูมามานะเข้าด้วยก็เหมือนแมงเม่าบิน
เข้ากองไฟ ดังความปรากฏในโคลงคดีคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทยว่า

13	โกธะเที่ยงพาหื้อ	ฉิบหาย
	มานะพาหื้อถึงตาย	เที่ยงได้
	จะเตรียมเหมือนแมงมา	มคเม่า แมงเขย
	หันเป็นตามด้านได้	แล่นเข้าจูไฟ

โคลง 2

ลวคจักพาหื้อฉิบหายย่อนได้ ของตัวบ่หลังคิไซรั
พ้อยลมไฟเขี่ย

โคลงคดีคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

4. ความกตัญญูคนเรา ภาชิตลานนาที่สอนให้คนมีความกตัญญู เช่น สอนให้รู้จัก
บุญคุณของคน อย่าลบหลู่บุญคุณผู้มีพระคุณ มิเช่นนั้นแล้วต่อไปจะหาผู้ทำคุณต่อไปไม่ได้ ดังปรากฏ
ในโคลงคดีคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทยว่า

โคลง 4

38	ตัวทุกขไรร้อย่าได้ติเตียนท่าน	ผู้มีบุญ
	หามิตรสหายจักกระทำคุณ	บ่ได้
	คำร้ายคำทารุณ	มิตรมิ่ง ไปแล
	คุณท่านมีฝากไว้	อย่าให้หลงลืม

โคลง 2

เหมือนน้ำแม่ของน้องจิม กันมันลืมน้ำฟ้า
ช่างหุมเขินหาไปเนอ

โคลงคดีคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

คำสอนข้างต้นนี้ว่า ถ้าตนเองลำบากแล้วอย่าพาลโทษผู้อื่นซึ่งเคยช่วยเหลือเรามา ถ้าทำเช่นนั้นก็เท่ากับเป็นการเนรคุณ มิตรสหายจะไม่ยอมให้ความช่วยเหลืออีกต่อไป บุญคุณของผู้อื่นต้องจดจำไว้ไม่หลงลืม

5. การรักษาระเบียบ ภาชิตลำนนาที่มุ่งสอนให้คนมีระเบียบรู้จักหน้าที่ของตนเอง ดังภาชิตที่ปรากฏในโวหารลำนนาว่า

จะจูงก็ไวก่อน จะสอนก็ทวยหลัง

โวหารลำนนา: หน้า 118

ภาชิตข้างต้นนี้สอนให้รู้จักหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละคน คือถ้าจะจูงสัตว์ก็ต้องไปข้างหน้า ถ้าจะบังคับสัตว์ก็ต้องอยู่ข้างหลัง เปรียบเทียบว่าใครจะเป็นผู้นำหรือผู้ตามต้องรู้หน้าที่ไม่ก้าวก่ายกัน

6. ความเสียสละ ภาชิตลำนนาที่มุ่งสอนให้คนมีความเสียสละ เช่น ช่วยเหลือผู้อื่นในธุระการงานที่ไม่มีโทษ และช่วยเหลืองานสาธารณประโยชน์ จะทำให้ตัวเรามีคุณค่าต่อผู้อื่น ดังภาชิตที่ปรากฏในโวหารลำนนาว่า

จะหนึ่หื้อเพิ่นเสียตาย จะตายหื้อเพิ่นเล่าไว้

โวหารลำนนา: หน้า 117

ภาชิตบทนี้กล่าวถึงคนที่ทำตัวมีคุณค่าต่อผู้อื่น เมื่อจำต้องจากไปไกลคนก็เสียตายหรือแน่นอนว่าเสียชีวิตผู้คนก็จะเลื่องลือถึงคุณงามความดี

7. ความสามัคคี ภาชิตลำนนาสอนว่าการอยู่ในสังคมนั้นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การทำงานถ้าทำเป็นหมู่คณะงานก็จะสำเร็จจะล่องไปด้วยดีกว่าทำตามลำพัง ดังความว่า

เยยะคนเคียวเหมือนตาย เยยะคนหลายเหมือนเล่น

โวหารลำนนา: หน้า 117

ภาชิตบทนี้สอนว่าการทำงานนั้นถ้าทำคนเดียวจะยากลำบากเกือบตาย แต่ถ้าทำหลายคนเหมือนกับทำเล่น ๆ แต่งานจะง่ายขึ้นและสำเร็จล่องไปด้วยดี

8. การประหยัด ภาวณที่สอนให้คนรู้จักประหยัด ได้แก่ การสอนว่า ในการดำรงชีพต้องกินอยู่อย่างประหยัด รู้จักเก็บงำ ดังความว่า

"ยามมีกินตักตัก ยามมีพรับตักตัก"

โวหารลานนา หน้า 116

ภาวณข้างต้นนี้สอนให้คนรู้จักประหยัด โดยเฉพาะการรับประทานอาหารควรรู้จักประมาณ รู้จักเก็บไว้ในยามซ้คสน

9. ความยุติธรรม ภาวณลานนาที่กล่าวถึงความยุติธรรม ได้แก่ การสอนให้มีพฤติกรรมที่เที่ยงธรรมตามความเป็นจริงไม่ว่าเียง รู้จักหน้าที่ของตนเอง เช่น

เป็นนายที่รักหมู่ เป็นปู่ที่รักหลาน

โวหารลานนา: หน้า 112

ภาวณท่นสอนว่าคนที่เป็นผู้ใหญ่ต้องรักเมตตาผู้น้อยคือเป็นนายต้องรักลูกน้อง เป็นปู่ก็ต้องรักลูกหลาน

10. ความอดสาทะ ภาวณลานนาที่สอนให้คนเห็นคุณค่าของความพากเพียร เช่น การทำงานต้องมีความมานะอดทนคนจึงจะเห็นใจ เช่น

ทนหม่นยากไร้ มีคนสงสาร ช้คร้านแวยาน ไผ่ชอบหน้า

โวหารลานนา: หน้า 111

จากข้อความข้างต้นนี้ให้ข้อคิดว่เกิดเป็นคนยากจนแต่ถ้าเป็นคนขยันคนจะเห็นใจ ถ้าเกียจคร้านแล้วยากจนจะไม่มีใครเห็นใจ

11. ความเมตตา - กรุณา ภาวณที่สอนให้เป็นคนมีความเมตตากรุณา เช่น สอนว่า คนที่มีความเมตตาปรานียอมเป็นที่ปรารถนาของทั้งคนและสัตว์ ส่วนคนโหดร้ายยอมไม่เป็นที่พึงปรารถนาของใคร ดังความว่า

น้ำเย็นมีไทน ปลาย่อมไหลซ้น วังไคน้ำร้อน

ปลาย่อมพ่ายไปทีอื่น

โวหารลานนา: หน้า 121

ภาวณิเทศน์ให้ข้อคิดว่าที่ไหนน้ำเย็นปลาย่อมว่ายไปรวมกันอยู่ แต่ถ้าตรงไหนน้ำร้อนปลา
ก็จะว่ายหนี

ดังนั้น ความดีตามโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทยนั้น ได้แก่ การสอนให้คนปฏิบัติตน
ทั้งทางกาย วาจา ใจ ไปในทางที่ดี คือ ไม่เกิดปัญหาในสังคมปัจจุบันนี้ ถ้าเทียบกับจริยธรรม
ของพุทธศาสนาก็คือ การสอนให้คนทำความดี โดยมุ่งหวังประโยชน์สุขในปัจจุบัน คือทฤษฎีธรรมมีกตละ
ประโยชน์นั่นเอง

เมื่อความดีตามโลกทัศน์ของชาวล้านนา ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น
บุคคลที่สังคมคาดหวังว่าจะเป็นคนดี ก็ได้แก่ คนที่เล่าเรียนธรรม และคนที่จะเล่าเรียนได้สูง ๆ
ก็ต้องเป็นคนมีปัญญา เพราะฉะนั้นคนดีตามโลกทัศน์ของชาวล้านนาก็คือ คนมีปัญญาและมีคุณธรรม
นอกจากนั้นชาวล้านนายังเชื่อว่าสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมอบรมคน ฉะนั้นสมาชิกใน
สังคมจะถูกสั่งสอนให้รู้จักเลือกคบคนดี จากประเด็นนี้ วรรณกรรมและภาวณิเทศน์จะสะท้อน
โลกทัศน์ที่มีต่อคนดีให้เราเห็นอย่างชัดเจน เช่น พระลอสอนโลกให้ข้อคิดว่า คนบางคนถึงแม้ว่า
อายุยังน้อย แต่ได้คบค้าสมาคมกับบัณฑิต ก็จะมีคุณเฉลียวฉลาดรู้ความเป็นไปของบ้านเมือง
ยิ่งกว่าคนแก่ ดังความว่า

๔๔	บางคนยังหนุ่มน้อย	จำวจี
	ได้เสพบกับบัณฑิต	แต่น้อย
	สมการเร่งเร็วมี	ผะยว่อง ไวเหย
	คำหนุ่มจำแพ้เก่า	เหตุรู้ความเมือง

พระลอสอนโลก: หน้า 218

ส่วนวรรณกรรมที่สะท้อนโลกทัศน์ว่า คนที่สังคมพึงปรารถนา ได้แก่ ความในพระลอ-
สอนโลก บทที่ 43 ได้ชี้ให้เห็นว่า คนบางคนอยู่มาจนแก่เฒ่าก็ไม่รู้จักเล่าเรียน ทำตัวเป็นคน
สังคมไม่พึงปรารถนา ไม่มีสติปัญญาเปรียบดังตาลยอดด้วน ดังความว่า

๑ เห็น ตามหมายเหตุ ชน

43	บางคนนับว่าเก่า	เมินมา
	บ่รำเรียนแถมปัญญา	ถี้ถ้วน
	บ่เก็กในประชา	โขงเขต เมืองใหญ่
	เกัดังตาลยอด้วน	บ่แพ้เค็กราม

พระลอสอนโลก: หน้า 218

โคลงคติดำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย ได้กล่าวว่า ควรจะคบค้าสมาคมกับผู้มีบุญ (ผู้ทำความดี) เพื่อตนเองจะได้ละเว้นจากการทำบาป รู้จักความพอเหมาะพอดี ให้อำนาจ สนิทสนมกับนักปราชญ์ เพื่อจะได้เป็นคนฉลาดเฉลียว รอบรู้ศิลปศาสตร์ทุกอย่าง ดังความว่า

เป็นคนหื้อเสพย์ผู้มีบุญ	หื้อรู้จักคุณจงถ้วน
หื้อบ้วนใจจากบาป	หื้อหาบพอแรง
หื้อแผงนักปราชญ์	หื้อฉลาดทุกอัน

โคลงคติดำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

วรรณกรรมเรื่องกำก่ำคำ สะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อคนได้อย่างชัดเจนที่สุด ก็ได้แก่ การพรรณนาถึงบุคลิกและคุณสมบัติของกำก่ำคำ และนางปิมปา คือมีสติปัญญาและมีศีลธรรม ในเรื่องกำก่ำคำ ประเด็นที่ถูกสร้างขึ้นมาเป็นข้อขัดแย้งของเรื่องก็ได้แก่การผูกพันแล้วให้ตัวเอกแก้ปัญหาก็ยังไม่อาจมีใครแก้ได้ เป็นการเสริมคุณลักษณะของพระเอกว่าเฉลียวฉลาดและเป็นคนดี ให้เห็นว่า ดีเด่นกว่าคนอื่นอย่างไร ชื่อนำสังเกตก็คือการผูกพันทุกครั้งจะต้องเป็นปัญหาธรรม ซึ่งคนที่ชอบตั้งปัญหาจนใคร ๆ ตอบไม่ได้ก็คือนางปิมปา ดังความว่า

ส่วนนางปิมปา ธิดาเมืองให้ จนเบ็ดห้องทองธรรม ฉลาดรู้ยิ่งบานบุญกัม
ไต่ตามทองธรรม เจียนจำปากตัน ชอบถามปัญหา วาจำจอนจ้าน กับเสนามวลกั้นกับ
ไต่บ่ออาจไซ แก่ได้หน้อยนัก ดักเงิบเสียงฟังตาย

กำก่ำคำ: หน้า 41

ปัญหาที่นางปิมปา ถามกำก่ำคำก็ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับศีลห้า ได้แก่

เทพะกัญญา บิมาปถิ่งหล้า ถามปัญหา นานาศีลฟ้า พุทธองค์หน่อฟ้า
 ก็ได้แก้ไข บ่ได้เน้นจำ บัญจะหักกองธรรม ถูกถ้วนครบพร้อม แม่แจ้งสั่งจ้ง
 บัญจลีสั่ง แม่้นักจุลเสณ เทปะกัญญา บิมาปถิ่งเต้น ปีติมีเท้าฟ้า
 ก่ำก่ำคำ: หน้า 50

ยังมีความในตอนที่หลายตอนที่เน้นคุณลักษณะของก่ำก่ำคำให้เด่นด้วยการตอบ
 ปัญหา เพื่อให้คนทั้งเมืองพาราณสียอมรับในสติปัญญาของชายที่มีรูปชั่วตัวดำคนนี้ด้วย
 ความในตอนที่ ๕ เมื่อก่ำก่ำคำเกลี้ยกล่อมให้พระมารดาคืนดีกับพระบิดา ก็แสดงออก
 ถึงความเข้าใจชีวิตตามคติทางพุทธศาสนา ได้แก่ ชีวิตนี้มีแต่ความไม่แน่นอน เตี้ยสุขเตี้ยทุกข์
 และในที่สุดก็ต้องตายจากกันไป เพราะฉะนั้นจึงละทิฐิมานะ (มิจฉาทิฐิ) เสียเถอะ เพราะ
 ไม่รู้ว่าชีวิตในอนาคตจะเป็นเช่นใด ดังความว่า

บาบบุญนั้นและแม่แก้วสายดำ อันนิ่งมาดา อย่าประมาทได้ อันการชรา
 มาดาที่ไหว ก็โรยแรงไปบ่จำ ขอรับนิมนต์ พระองค์เจ้าฟ้า ฟังก่ำลูกแก้วแควนดี
 อัดตะเมื่อนั้น หน่อนงสมศรี จันตาเหว บ่จำตอบถ้อย เลยรับนิมนต์ องค์คำยอศสร้อย
 ก็ใจดีมาเท้าจ้าง

ก่ำก่ำคำ: หน้า 102

วรรณกรรมเรื่องนี้แสดงให้เห็นลักษณะของความดีที่ซ่อนอยู่ภายในรูปกายที่อัปลักษณ์
 ก่ำก่ำคำนั้นมีรูปกายที่อัปลักษณ์แต่มีความดีอันเป็นคุณสมบัติที่เป็นเลิศ คือความมีสติปัญญาและมี
 คุณธรรมซ่อนอยู่ภายในซึ่งความดีดังกล่าวนี้เห็นได้จากการแสดงความสามารถในการตอบปัญหา
 ธรรมได้ นอกจากนั้นยังมีเหวตมาช่วยยืนยันความสามารถและประกาศให้รู้ถึงคุณสมบัติภายใน
 ซึ่งคุณธรรมที่ไม่อาจเห็นได้ เพราะมีรูปกายที่ชั่วร้ายปิดบังดวงตาไว้ ดังตอนที่ยามักขิกำพบ
 ก่ำก่ำคำครั้งแรกก็เกิดความขบขันในรูปร่างของก่ำก่ำคำจนนางเกิดความขบขัน ดังความที่
 บรรยายว่า

ว่าแมงอันนี้ เป็นสิ่งจาหา จักว่าคนกา มาดำดั่งอิ กั้นจักว่าหมี เจอคำขี้หมี
 ก็ตมม้อมีดั่งนี้ รอยเป็นลูกผี เลือดก็กำก็ อยู่ที่นี่รอมคา

ก่ำก่ำคำ: หน้า 32

ตามท้องเรื่องบรรยายว่า เมื่อถ้ากำคำแสดงสติปัญญาให้ปรากฏเสื้อตัวนั้นก็ถอดออกได้ เปิดเผยให้เห็นคุณลักษณะภายในว่าสวยสดงดงามดังเทพบุตรหรือพระพรหม นั่นคือคนมองผ่านรูป กายภายนอกเข้าไปเห็นคุณธรรมภายในเป็นการยอมรับว่าคนที่นั่นอยู่ที่คุณลักษณะภายในมากกว่า รูปกายภายนอก

กล่าวโดยสรุป คนดีตามโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่พบในวรรณกรรมประกอบด้วยคุณสมบัติ ที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. มีคุณธรรม
2. มีสติปัญญา

5.5 โลกทัศน์ต่อความงาม

ความงามทางใจ

จากการศึกษาวรรณกรรมพบว่า ชาวล้านนาจะสอนคนให้งามทั้งกาย วาจา ใจ ตั้งแต่ การฝึกฝนอบรมจิตใจให้เป็นคนดี ใจกว้าง ใจบุญ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อ่อนโยน มีความสามัคคี และมีความกตัญญูต่อบุคคล และเหตุที่สังคมล้านนาโบราณเป็นสังคมที่อยู่ในวงแคบ ๆ คนรู้จักสนิทสนมกัน เพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียงมักจะเป็นญาติพี่น้องกัน ส่วนคนในหมู่บ้านทุกคนต่างรู้จักเถือกเถาเหล้าอกัน ดังนั้นการอบรมจิตใจให้เป็นไปตามความต้องการของกลุ่มชนจึงค่อนข้างจะได้ผล โดยเฉพาะเรื่องของการอบรมจิตใจเป็นเรื่องที่จะควบคุมกันด้วยจารีตหรือกฎหมายที่เข้มงวดย่อมทำไม่ได้เพราะ เป็นเรื่องนามธรรม แต่คนในกลุ่มสังคมเดียวกันจะประเมินคุณค่าทางจิตใจซึ่งกันและกันได้ เพราะทุกคนมีแนวคิดและแนวการดำเนินชีวิตร่วมกันทุก ๆ กิจกรรม มีผลประโยชน์ร่วมกันและมีความรู้สึกนึกคิดเป็นพวกเดียวกัน เป็นชุมชนที่ผู้คนมีความเป็นอยู่อย่างเป็นกันเอง

ดังนั้นการควบคุมทางสังคม¹ (Social control) มีสภาพรุนแรง กล่าวคือผู้คน จะเอาใจใส่ต่อความประพฤติของบุคคล หากใครละเมิดที่สถานของสังคมเรื่องราวจะแพร่ กระจายไปอย่างรวดเร็ว และผู้คนจะมีปฏิกิริยาโต้ตอบอย่างไม่เป็นทางการมากกว่าที่จะ ดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจารีตประเพณีของท้องถิ่นเป็นเรื่อง

¹อุทัย หิรัญโต "ชุมชนแบบชนบท" สารานุกรมเพื่อสังคมวิทยา - มนุษยวิทยา

สำคัญที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกผู้อื่นชิงซึ่งอย่างรุนแรง ดังภาษิตที่แสดงถึงโลกทัศน์ที่มีต่อจิตใจ ว่าสังคมชื่นชมคนใจกว้าง ใจบุญ และคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถ้าใครทำได้ อย่างนี้ก็จะมีความรัก มีคนอยากคบหาสมาคมด้วย ถ้ามีผลประโยชน์อะไรก็จะได้รับการแบ่งปัน ได้รับความเดือดร้อนก็จะมีคนคอยช่วยเหลือ ดังภาษิตว่า

ใจใสเป็นบุญ ใจขุ่นเป็นบาป

โวหารลานนา: หน้า 109

และภาษิตที่สะท้อนให้เห็นว่า สังคมต้องการให้คนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เห็นคุณค่าของจิตใจมากกว่าวัตถุ เช่น

คำขอแพงกว่าคำซื้อ คำลือแพงกว่าคำรู้

โวหารลานนา: หน้า 121

ภาษิตข้างต้นนี้ให้ข้อคิดว่าควรให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนโดยไม่หวังผลประโยชน์ เพราะจะมีค่ากว่าการแลกเปลี่ยนซื้อขาย เปรียบเหมือนคำเล่าลือมีผลมากกว่าคำพูด

ส่วนภาษิตที่สะท้อนโลกทัศน์ว่า คนใจแคบใจดำ ใจบาป สังคมไม่ต้องการ ใครที่เป็นคนเช่นนั้นจะเกลียด ไม่อยากคบหาสมาคมด้วย จึงถูกทอดทิ้งให้โดดเดี่ยว ก็ย่อมจะมีความทุกข์ใจ ส่วนคนเมตตาคนอื่นนั้นไปไหนก็มีแต่คนชอบ

คนชัชชี ไม่ถามหา

คนมีเมตตา ไปไหนบ่กลับ

โวหารลานนา: หน้า 121

ภาษิตข้างต้นนี้สอนว่าคนชัชชีเหี่ยวไปไหนก็ไม่มีใครอยากคบด้วย ส่วนคนมีเมตตาไปไหนไม่ทอดอยากเพราะจะมีแต่คนคอยช่วยเหลือ

จึงกล่าวได้ว่าคนล้านนามองเห็นว่า คนที่ได้ชื่อใจงามจะต้องมีคุณลักษณะรวม ๆ ดังนี้คือ เป็นคนใจกว้าง ใจบุญ จิตใจอ่อนโยน ใจดี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งการจะอบรมสั่งสอนให้เป็นไปดังทัศนคติของสังคมนั้น ก็ทำได้โดยการบอกแนวความประพฤติที่เป็นการแสดงออกถึงลักษณะที่พึงงามของจิตใจ และการอบรมสั่งสอนคุณธรรม ตามแนวทางพุทธศาสนาเป็นแกน

กลาง หรือเป็นปรัชญาอยู่ภายในของพฤติกรรมที่แสดงออก เช่น สังคหวัตถุ 4 เป็นคุณธรรมที่
ยึดเหนี่ยวไว้ให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติถาวร อันได้แก่ สิ่งต่อไปนี้คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา
สมานัตตา

ความงามทางวาจา

ชาวล้านนามองเห็นว่าการจะอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น คำพูดก็เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ
ที่จะช่วยยึดเหนี่ยวน้ำใจคน เพราะฉะนั้นคนจึงควรฝึกฝนให้ตนเองเป็นคนเจรจาอ่อนหวาน
ไพเราะ คนฟังก็ชื่นใจ ลดข้อทะเลาะเบาะแว้งทางสังคม นอกจากพูดให้น่าฟังแล้วยังต้องรู้จัก
เลือกเรื่องที่จะพูด ไม่พูดส่อเสียด ยุยงให้คนแตกความสามัคคีกัน ไม่พูดมาก เพราะทำจิตใจ
ฟุ้งซ่านเสียเวลาทำงานของตนเอง และรบกวนเวลาของผู้อื่น ไม่พูดเพื่อเจ้อ ไม่ควรชอบทะเลาะ
กับผู้อื่น

กล่าวอย่างสั้น ๆ วาจาที่จัดว่างามหรือปิยวาจา ต้องประกอบไปด้วยคุณลักษณะดังนี้
คือ วาจาไพเราะ ไม่พูดมาก พูดแต่เรื่องมีสาระ และไม่ใช้เรื่องที่ทำให้ผู้อื่นเสียหายเดือดร้อน
ไม่พูดปด รู้จักคิดก่อนพูด พูดด้วยความจริงใจ ภาวितที่สะท้อนโลกทัศน์เหล่านั้นมีดังต่อไปนี้คือ

1. ชื่นชมคนที่พูดจาอ่อนหวานไพเราะ พูดแต่สิ่งที่ดีงาม ถ้าใครทำได้อย่างนี้ ย่อม
มีแต่คนชอบ หากใครไม่ได้เลย ดังภาวิตว่า

น้ำเย็นที่ไหน ปลาไหลไปซ่อน วังไคร้อน ปลาพ่ายไปเพื่อน

โวหารลานนา: หน้า 121

คำกล่าวข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อคนพูดก็จิตใจดีก็มีคนเข้ามาหา แต่ถ้าวาจาหยาบคาย
คนก็จะหนีไปเพื่อน

นอกจากนั้นชาวล้านนายังสอนให้ระมัดระวังคำพูด เพราะการพูดให้คนรักนั้นทำได้ยาก
กว่าทำให้คนเกลียด ดังความว่า

อุ๊หื้อเพื่อนรัก ยากนักจักหวัง อุ๊หื้อเพื่อนชัง คำเดียวก็ได้

โวหารลานนา: หน้า 111

ภาวิตข้างต้นนี้สอนว่า ถ้าจะพูดให้คนรักนั้นทำได้ยากกว่าพูดให้เขาเกลียด เพราะพูด
ไปเพียงคำเดียวก็อาจทำให้เขาเกลียดชังได้

2. ขึ้นชมคนที่พูดด้วยความฉลาด พูดแต่เรื่องที่มีสาระ รู้จักใช้ความคิด การพูด
เช่นนี้ย่อมน่าฟัง และได้ประโยชน์ ดังภาษิตว่า

คำพูนไพรชาญ เหมือนดาบสองคม คำพูนโง่งม เหมือนลมพัดคอกไม้

โวหารลานนา หน้า 111

คำกล่าวข้างต้นย่อมแสดงให้เห็นว่าคำพูดของนักปราชญ์ย่อมมีความหมายให้คิด ส่วน
คำพูดคนโง่งมไม่มีความหมายอะไรเลยผ่านไป เหมือนลมพัดคอกไม้

ชาวล้านนาเห็นว่าคนที่เอาแต่พูดในเรื่องที่ไม่ควรพูดนั้นสูญเสียยังจะดีกว่า ดังภาษิต
ว่า

คำเข้าหู จะไฟ้ออกปาก

โวหารลานนา: หน้า 118

คำกล่าวข้างต้นนี้สอนว่าอย่าไปเที่ยวพูดความลับที่ได้ยินมา

3. ขึ้นชมคนที่พูดแต่ความสัตย์ พูดตรงกับใจ พูดถึงจิตใจก็ต้องดีด้วย ดังภาษิตที่ปรากฏ
ในโวหารลานนาว่า

ปากเห็นว่าแท้ ใจไม่ตาม เห็นฟูเอางาม น้ำใสช่วยหน้า

โวหารลานนา: หน้า 116

คำกล่าวข้างต้นนี้ช่วยให้เห็นว่า คนเราควรพูดให้ตรงกับใจ อย่าพูดไพเราะเพียงเพื่อ
เอาใจแต่ทำไม่ได้

ภาษิตอีกบทหนึ่งก็แสดงออกถึงความไม่ขึ้นชมคนที่แค่พูดจาไพเราะ แต่จิตใจไม่ดี
ดังความว่า

ถึงปากจาหวาน มันกินไม่ได้ เพราะใจทางในเป็นพิษ

โวหารลานนา: หน้า 116

ภาษิตข้างต้นนี้ชี้ชัดว่าคนที่พูดจาไพเราะนั้นก็ไม่มีประโยชน์เพราะเอามารับประทาน
ไม่ได้ ถ้าจิตใจไม่ดีตามวาท

ลักษณะวาทะที่ชาวसानนาไม่ชื่นชม ได้แก่ การพุดนินทาผู้อื่น ใส่ความผู้อื่น พุดโดยไม่คิดให้รอบคอบ พุดมากเพื่อเจ้าไม่รู้จักเวลา พุดส่อเสียด ต่อความยาวสาวความยืด ไม่รู้จักเก็บความลับภายในบ้าน และคนปากร้าย โวหารลานนาชี้ให้เห็นลักษณะวาทะที่สังคมไม่ชื่นชมดังต่อไปนี้

1. ไม่ชื่นชมคนพุดเท็จ พุดไม่ตรงกับใจ ดังภาษิตว่า

ปากหวานกันส้ม ทางในขมเหมือนหมากแคว้ง

โวหารลานนา: หน้า 110

ภาษิตข้างต้นนี้สอนว่าไม่ควรทำตัวเป็นคนพุดเพราะแต่ใจคำ และเปรียบคนใจคำว่าข้างในใจนั้นขมเหมือนมะเขือพวง

2. ไม่ชื่นชมคนพุดส่อเสียด รวมถึงการพุดเพื่อให้เกิดความสามัคคี ดังภาษิตว่า

อย่าอุ้งกันดัง อย่าฟังคำส่อ

โวหารลานนา: หน้า 110

คำกล่าวนี้สอนให้เป็นคนสำรวมวาทะคือไม่เอาคำพุดของคนหนึ่งไปบอกอีกคนหนึ่ง

3. ไม่ชื่นชมคนพุดคำหยาบ แต่ชาวसानนากียอมรับว่าคนประเภทนี้มีอยู่ทั่วไป ดังนั้นจึงสอนให้บุคคลอดทนต่อคำพุดไม่น่าฟัง ดังปรากฏในโวหารลานนาค้างนี้

คำผิดหู บั้ววอคบิต ย่อมมีหัวห้องสันดาน

โวหารลานนา: หน้า 111

คำประพันธ์ข้างต้นแสดงไว้อย่างชัดเจนว่าคำพุดที่ไม่น่าฟังย่อมจะได้รับการฟังอยู่เสมอ ดังนั้นบุคคลควรต้องฝึกความอดทน

4. ไม่ชื่นชมคนพุดเพื่อเจ้าพุดมาก พุดแต่คำไม่มีประโยชน์ ดังภาษิตว่า

คำปากว่าแท้ ใจในแผ่หลาย

ปากว่าบ่ตาย ใช้การบ่ได้

โวหารลานนา: หน้า 111

คำประพันธ์ข้างต้นนี้ชี้ชัดว่า คนพูดมากมักพูดเพื่อเจ้อ พูดไปโดยไม่มีความหมาย เพราะพูดแล้วทำจริงไม่เคยได้

ภาษิตจากโวหารลานนาอีกบทหนึ่งกล่าวว่า คนพูดมากมักทำให้ล้มตัวล้มหน้าที่
ทั้งความว่า

คั่นนั่งปากปากเป็นเครือ ทางจักเมื่อบัดีตรอก

โวหารลานนา: หน้า 113

ข้อความในภาษิตแสดงไว้ชัดเจนว่า คนช่างพูดไปเที่ยวบ้านคนอื่นก็เอาแต่พูด ไม่คิดถึงเวลา และหนทางกลับบ้านว่าจะปลอดภัยหรือเปล่า

ความงามทางวาจานั้นสรุปได้ว่า ต้องงดงามทั้งภาษา เสียง และเนื้อความ กล่าวคือพูดคำไพเราะ พูดในเรื่องที่ได้ประโยชน์ตนและผู้อื่น ส่วนคำหยาบและเรื่องที่ทำให้เกิดความไม่สบายใจทั้งตนเองและผู้อื่นนั้นไม่ควรพูด และยังเห็นอีกด้วยว่า การกล่าวคำไม่มีประโยชน์นั้นไม่พูดเสียดีกว่า การพูดมากก็เป็นสิ่งที่สังคมไม่ชื่นชอบดังกล่าวนี้อีกแล้ว

ความงามทางกาย

ชาวล้านนาไทยนอกจากจะมุ่งหวังให้คนในสังคมงดงามทั้งทางใจและวาจาแล้ว ก็ยังหวังให้งดงามทางกายหรือรูปสมบัติและคุณสมบัติที่จะเสริมให้งดงามมากยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงแสดงความคิดหรือโลกทัศน์เกี่ยวกับความงามทางด้านรูปกายทั้งเพศหญิงและเพศชายไว้ในวรรณกรรมได้อย่างเด่นชัดว่าหญิงและชายที่อยู่ในวัยหนุ่มและวัยสาว อันเป็นวัยที่ความงามแห่งเรือนกายมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต เพราะอยู่ในวัยเลือกคู่ครอง ความมีรูปงามของเพศหญิงจะมีความสำคัญต่อชีวิตมากกว่าเพศชาย โวหารลานนาสะท้อนออกมาให้เห็นว่าความงามของหญิงเป็นสิ่งเชื่อเชิญให้ชายมาติดพันกัวย จะมองเห็นได้จากคำเกี่ยวพาราสีชายจะกล่าวขยอความงามของหญิงสาว เช่น

งามแฉ่งงามหัก งามนั้งามหนา เหมือนเทวดาลงมานั่งอยู่

โวหารลานนา: หน้า 40

จากข้อความข้างต้นเน้นให้เห็นความงามของหญิงว่างามเหมือนเหวดา
งามเลิศล้ำ บ่ค่ายหุตา เป็นของไผชา งามนั้หล่อเป้า¹ .

โวหารลานนา หน้า 40

จากข้อความนี้กล่าวว่าหญิงนั้นงามเป็นเลิศ มองเท่าไรก็ไม่เบื่อ นางจะเป็นของ
ใครหนอช่างงามเหมือนหล่อจากพิมพ์

เจ้ามอนกะ² มะลิสีเขียว ชายหันคำเดียว เป็นดีใครได้

โวหารลานนา หน้า 42

จากข้อความนี้กล่าวว่าแม่หัวกะทิ แม่มะลิสีเขียว ผู้ชายเห็นเพียงครั้งเดียวก็อยาก
จะได้มาเป็นคู่

รูปร่างลักษณะของหญิงงามตามทัศนะของชาวล้านนามีดังนี้

ผิว นิยมผู้หญิงที่มีผิวขาวอมชมพู เกียงเกลา ไม่มีไผผ้า หรือตำหนิใด ๆ

ตั้งความว่า

งามเลิศล้ำ เพียงตั้งบ่าผาง³ อันสุกเมื่อยาม เกือนเจ็ดค่างต้น

โวหารลานนา หน้า 40

จากข้อความข้างต้นนี้กล่าวว่าหญิงงามนั้นงามเลิศล้ำผิวเหมือนมะปรางสุกค่างต้น
เมื่อเคือนเจ็ด

งามเลิศล้ำ ผ่อเนื้อผ่อตัว บมีซำมัว ไสปองเสี้ยงกายา⁴

สว่างพิมพ์โกศกร์ แก้มคางหุตา หาทักักเทียม เปรียบเทะ⁵ บได้

โวหารลานนา หน้า 40

¹ งามเหมือนหล่อเป้า ความหมาย งามเหมือนหล่อจากพิมพ์

² เจ้ามอนกะ ความหมาย หัวกะทิ

³ บ่าผาง ความหมาย มะปราง

⁴ ไสปองเสี้ยงกายา ความหมาย ขาวผ่องทั้งตัว

⁵ เปรียบเทะ ความหมาย เปรียบเทียม

ความข้างต้นนี้กล่าวชมหญิงสาวว่าใบหน้าขาวผ่องแก้มคาง หู ตา ก็สวยจนหาใคร
เปรียบไม่ได้

รูปร่าง ชาวล้านนานิยมผู้หญิงรูปร่างโปร่งบาง เอวคอด ท่วงทีเยื้องกราย
อ่อนไหวนิ่มนวล ดังความว่า

ผ่องร่างก็แก้ว ผ่องแอวกี่กลม เหมือนข้อฟ้าพานลม¹ วัคเหนียววัดได้

โวหารลานนา: หน้า 41

ความข้างต้นนี้กล่าวชมหญิงรูปงามว่ารูปร่างก็บอบบาง เอวก็คอด อ่อนไหวดัง
นาคสะอื้น

ร่างก็แก้ว แอวกี่ไหว ยกขึ้นไฟ เหมือนลงเหลนผ้า²

โวหารลานนา: หน้า 41

บทนี้ก็กล่าวชมความงามของเรือนกายว่ารูปร่างบอบบาง เอวก็คอด พอยกเท้า
ย่างก็อ่อนช้อยดังมังกรคันเมฆ

อวัยวะบนใบหน้า นิยมผู้หญิง คิ้วโก่ง ตาคำแวววาว ปากสีชมพูและฟันสีดํา
ดังความว่า

คิ้วโก่งค้อม แวดล้อมตาขำ สองตานิลคำ เหมือนแสงแก้วเข้า

ริมปากก็อ่อน เหมือนมอนหมากเต้า³ ยวะหยवादเขี้ยวฟันคำ

โวหารลานนา: หน้า 41

ความข้างต้นนี้อธิบายถึงความงามบนใบหน้าว่าคิ้วโก่ง ต้วคำเหมือนนิล ปากเป็น
สีชมพูเหมือนแดงโม ยามแย้มยิ้มก็เห็นฟันดําสวย

¹ข้อฟ้าพานลม ความหมาย ข้อฟ้า และนาคสะอื้น

²ลงเหลนผ้า ความหมาย เหมือนมังกรคันเมฆ

³หมากเต้า ความหมาย แดงโม

ในโหวหารลานนา ซึ่งเป็นคำอุบายผู้สาวนั้น จะไม่พบคำที่สาวกล่าวชื่นชมความหล่อเหลาของชายหนุ่มเลย คงเป็นเพราะขนบธรรมเนียม และการอบรมเลี้ยงดูที่ไม่นิยมให้หญิงแสดงความรู้สึกพึงพอใจเพศตรงข้าม วรรณกรรมเรื่อง คร่าวขอหงส์ผาคำ จะมองเห็นความงามของชายหนุ่มตามความนิยมของชาวล้านนาได้บ้างเล็กน้อย แต่รูปสมบัติของชายตามที่ปรากฏเป็นลักษณะที่จะเสริมบุญบารมีในฐานะผู้มีบุญญาธิการมากกว่าที่จะมาฉ้อฉลต่อการเลือกคู่ครอง โลกทัศน์ที่มีต่อการเลือกคู่ของหญิงที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกำก่ำคำ กลายเป็นคุณสมบัติที่พึงประสงค์ตามบทสถานทางสังคม ได้แก่ ชายที่มีคุณธรรม และมีสติปัญญา

คร่าวขอหงส์ผาคำ กล่าวชมความงามของพระเจ้าบุรินตะปะว่าเป็นผู้มีรูปร่างงดงามคือ เหวกอดเท่านั้นเอง แต่ไม่ได้บรรยายรายละเอียดบนใบหน้าให้เลย รูปร่างก็ยังมีลักษณะโปร่งบาง เหมือนหญิงที่รูปร่างงาม ดังความว่า

จอมกระสัดเจ้าเลา¹ร่างแก้ว² แผลงไฟฝันชมนาง

คร่าวขอหงส์ผาคำ: หน้า 1

ความข้างต้นนี้กล่าวถึงเจ้าเหนือหัวผู้มีรูปร่างงดงามคือ เหวกอด นิ่งชมเชยนางสาววังอยู่

ส่วนหุคชัตติยกุมาร โอรสของท้าวบุรินตะปะ ก็เป็นชายหนุ่มรูปงาม แต่คำชมที่ไม่อาจไขความให้ละเอียดได้ว่างามอย่างไร เพียงแต่บอกว่า

เจ้ากุมาร เจ้าเลาร่างแก้ว รอยเป็นหน่อแก้วโพธา

คร่าวขอหงส์ผาคำ: หน้า 65

ข้อความนี้กล่าวว่าพระกุมารรูปหล่อผู้มีเอวคอดเล็ก ชะรอยจะเป็นพระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิด

ความงามแห่งรูปร่างและหน้าตาไม่ได้พิจารณาในแง่สวยสดงดงามแบบหญิง แต่กลับถูกพิจารณาในแง่เป็นคุณหรือเป็นโทษแก่ตัวเอง จะมองเห็นได้จากตอนที่วัสสวโรยักษ์

¹เลา ความหมาย รูปหล่อ

²ร่างแก้ว ความหมาย เหวกอด

กล่าวชมความสามารถว่า สามารถเดินทางฝ่าอันตรายมาได้ คงจะเป็นพระโพธิสัตว์พระบาท
ก็มีลักษณะดี ดังความว่า

คนสามารถ บ่ห่อนมาป่าไม้ กลางป่ากว้างเมืองพราย
เจ้าตนนี้ รอยท่ามบุญหลาย บุรีสะชาย ท่อพระเจื่องเจ้า
ข้าเล็งเห็น ปาหาแห่งเจ้า เป็นลายลักษณ์แก่นดงาม

คร่าวขอหงส์ฝากำหน้า 65

คำประพันธ์ข้างต้นนี้กล่าวชมทุกขัตติยภูมิว่าคนธรรมดาไม่อาจจะผ่านป่าไม้ที่
เต็มไปด้วยผีพรายมาได้ เจ้าชายองค์นี้คงจะเป็นผู้มีบุญ ยิ่งมองไปที่พระบาทก็ต้องด้วย
คุณลักษณะ

สรุปได้ว่า คนล้านนานิยมคนรูปร่างสูงโปร่ง ทั้งชายและหญิง ความงามของชาย
เน้นที่คุณสมบัติ คือ มีคุณธรรมและมีปัญญา ส่วนหญิงนั้นความงามมีอิทธิพลต่อการสมาคมและ
การเลือกคู่ ภาพรวมของหญิงงามมีลักษณะดังนี้คือ รูปร่างโปร่งบาง เคลื่อนไหวกายแผ่มช้อย
นุ่มนวล กวักโก่ง ตกคำ ปากสีชมพู และฟันดำ

ส่วนความงามด้านคุณสมบัติ ได้แก่ รูปร่างหน้าตาดี ความประพฤติที่แสดงออกมา
ซึ่งจัดว่าดีงามนั้นก็คือ ความประพฤติที่เหมาะสมกับสถานภาพและบทบาทของตนเอง จึงจะ
เป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งบุคคลแต่ละคนจะต้องดำรงสถานภาพอย่างเดียวกันในแต่ละวัย
และแต่ละช่วงชีวิต ได้แก่ สถานภาพชายก็จะมีบทบาทเป็นบุตร สามี และบิดา สถานภาพ
หญิงก็จะมีบทบาทเป็นธิดา ภรรยา และมารดา เพราะฉะนั้นใครที่รู้จักตนเองว่ามีสถานภาพ
เป็นอะไรและควรมีบทบาทอย่างไร ก็จัดได้ว่าถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติ มีการแสดงออกที่เหมาะสม
ในทีนี้จะไม่ขอกล่าวถึงรายละเอียดอีก เพราะในหัวข้อการวิเคราะห์เรื่องสถานภาพได้
อธิบายถึงบทบาทและสถานภาพของคนตามบทสถานของชาวล้านนาไว้อย่างถี่ถ้วนแล้ว

โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการนำทรัพยากรธรรมชาติมาบริโภค ในทุกยุคทุกสมัย เมื่อสังคมมนุษย์พัฒนาขึ้น มนุษย์ก็พัฒนาเทคนิคในการเก็บเกี่ยวผลิตผลจากธรรมชาติมาบริโภคได้อย่างซับซ้อนขึ้น การที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยธรรมชาติเช่นนี้ ทำให้มนุษย์ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาก ทำให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติ แต่ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ได้รับภัยจากธรรมชาติ โดยที่มนุษย์ไม่อาจควบคุมธรรมชาติได้ และด้วยความไม่เข้าใจธรรมชาติตามหลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ มนุษย์ในยุคโบราณจึงมองธรรมชาติว่า มีอำนาจลึกลับที่ดลบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ เหล่านั้น มนุษย์จึงมองสภาพแวดล้อมของตนเองว่า ประกอบไปด้วย ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

วรรณกรรมได้บันทึกโลกทัศน์ของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อมไว้ ดังนั้นการศึกษาวรรณกรรมล้านนาจึงพบโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนี้

1. โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ

ชาวล้านนาไทยมีอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ กล่าวคือการเพาะปลูกต้องอาศัยธรรมชาติ คือ ธัญพืชอากาศ นอกจากนั้นต้องอาศัยกำลังงานจากมนุษย์และสัตว์ จากวรรณกรรมที่ศึกษาพบว่าสังคมล้านนาผู้จักดัดแปลงธรรมชาติมาใช้ในการเพาะปลูกแล้ว ไม่น้อยกว่า 1,000 ปี ได้แก่ การทำเหมืองฝาย ระวังดินน้ำเข้านา แต่การใช้ชีวิตต้องอยู่ท่ามกลางภูมิอากาศที่เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีเครื่องป้องกันภัย มนุษย์ดำรงชีพอยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติทั้งทางที่ให้คุณและให้โทษ เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวล้านนาจึงตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติ เราจะมองเห็นได้จากพฤติกรรมที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ของเขาที่มีต่อธรรมชาติ ธรรมชาตินั้นประกอบด้วยสรรพสิ่ง 2 ประเภทด้วยกัน คือสิ่งที่มีชีวิต และสิ่งที่ไม่มีชีวิต สิ่งมีชีวิตได้แก่ สัตว์และพืช ส่วนสิ่งที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ ดิน ภูเขา แม่น้ำ อากาศ พลังงาน ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ

จากการศึกษาวรรณกรรม พบโลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติหลายประเด็นด้วยกัน จะขอกล่าวรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

ในการดำเนินชีวิต ชาวล้านนาจะมองเห็นว่า ธรรมชาติและปรากฏการณ์ของธรรมชาตินั้นมีความสัมพันธ์และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของเขา เมื่อมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นกับตนเองก็มักจะเอาธรรมชาติมาเปรียบเทียบด้วย เช่น เอาชื่อพันธุ์ไม้ หรือดินฟ้าอากาศ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติมาเทียบกับเหตุการณ์ ดังเช่น "โวหารลานนา" กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

สลิตสลัก¹ แสงมันแกว² ดอกคำ³ มันแซม สน⁴ ดอกคำใต้⁵

โวหารลานนา หน้า 8

ความข้างต้นนี้เป็นวาจาเสียดสีของหญิงที่กล่าวต่อชายว่า ตนเองคงจะไม่ให้แต่งงานแล้ว เพราะชายแอบมีคนรักอยู่ก่อนแล้ว

การแสดงออกถึงความเข้าใจว่า ธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต จะขอกล่าวรายละเอียดดังนี้

1.1.1 ชีวิตเป็นของไม่เที่ยง

ความไม่เที่ยง ได้แก่ การไม่อาจจะคงอยู่ได้ตลอดไป ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสูญสลายไปในที่สุด จะวนเวียนกันอยู่เช่นนี้

ชาวล้านนาเป็นชาวพุทธ ดังนั้นการมองชีวิตจึงมองตามแนวพระพุทธศาสนา เข้าใจสังขารของชีวิตว่า โลกคือที่ประชุมแห่งขันธ์ทั้งหลายกลายเป็นรูปซึ่งเรียกว่าสัคว์โลก และสัคว์นั้นย่อมมีจิตใจอ่อนไหวซัดส่ายไปมา เช่นการเกิดอารมณ์ต่าง ๆ ส่วนชื่อว่า โลกนั้นก็เพราะผู้รู้มองเห็นได้ว่าเป็นเพราะกุศลและอกุศลจึงก่อให้เกิดการประชุมของขันธ์ 5 ซึ่งกลายเป็นรูป

¹สลิตสลัก สลิต เป็นชื่อดอกไม้ หมายถึงตัวหญิง สลัก เสียงพ้องสระกับคำว่า รัก

²แกว ความหมาย อารมณ์

³ดอกคำ ความหมาย ชื่อดอกไม้

⁴แซมสน ความหมาย ปน

⁵ดอกคำใต้ ความหมาย ชื่อดอกไม้

ความปรากฏในจักกวัตถิปณี กล่าวถึงความหมายของ โลกและสัตว์โลก ไว้ดังนี้

อนึ่ง พึงทราบอรรถแห่งศัพท์ว่า โลก โดยนัยที่กล่าวไว้ในฎีกาวิสุทธิมรรค
อย่างนี้ว่า ประชุมและความสืบทอดแห่งชั้นทั้งหลายอันเนื่องด้วยอินทรีย์ชื่อว่า
สัตว์โลก อธิบายชื่อว่า สัตว์ เพราะมีจิตขัดส่ายไปมาในอารมณ์รูปเป็นต้น และ
ชื่อว่า โลก เพราะกุศลและอกุศลนั้นนับคิดเห็นได้ในประชุมและความสืบทอดแห่ง
ชั้นทั้งหลายอันเนื่องด้วยอินทรีย์นี้

จักกวัตถิปณี: หน้า 2

ภณีสถ้านนาสะท้อนโลกทัศน์ที่มองชีวิตว่าสรรพสิ่งทุกอย่างในโลกล้วนไม่เที่ยง
โดยเฉพาะชีวิต ไม่ว่าคน หรือสัตว์ ย่อมประสบภาวะอย่างเดียวกันทั้งสิ้น คือ เกิด แก่
เจ็บ ตาย ดังความปรากฏในโวหารลานนาว่า

เกิดเป็นมนุษย์ สัตว์โลกโลกา หากมีชรา โรยแรงแก่เฒ่าเป็นของธรรมดา
ปว่าข้าเจ้า¹ เหมือนกับสัตว์คนใหญ่่น้อย'

โวหารลานนา หน้า : 120

เมื่อชีวิตเป็นของไม่เที่ยง คนเราก็ไม่ควรตั้งอยู่ในความประมาท คือ ปล่องจิตใจ
ให้ลุ่มหลงไปตามศัณหา และหลงยึดติดในรูป รส กลิ่น เสียง เพราะสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งตัวเรา
ด้วยล้วนแล้วแต่ไม่เที่ยง เราไม่อาจกอบโกยเอาสิ่งใดติดตามตัวเราไปได้เมื่อเราตาย
โลกสมมติราชได้ให้ข้อคิดไว้ว่า คนที่ลุ่มหลงในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นคนโง่งอย่างยิ่ง สมควร
ที่จะถูกหัวเราะเยาะ ได้แก่

1. หญิงเล่นชู้แล้วสามีไม่รู้ หลงรักชื่นชมลูกชู้ว่าเป็นลูกของตน
2. เมื่อคนทั้งหลายแย่งที่ดินกันและต่างก็เถียงว่า นั่น นี่เป็นของตน แต่แท้ที่จริง
แล้ว แม้แต่อายุ และชีวิตของตนยังห้ามไม่ได้ ยังจะหลงว่าทรัพย์สินเป็นของตน

¹ข้าเจ้า หมายถึง ข้า (ทาส) หรือเจ้า

3. เมื่อคนทะเลาะกันเพื่อแย่งเงินทองต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้จะอยู่กับเขาเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เมื่อเขาตาย ของย่อมเปลี่ยนมือไป

นั่นก็คือเรื่องทั้งสามเป็นเรื่องของความหลงในกามตัณหาต่าง ๆ และหลงในความไม่รู้ คือ โมหะ ความโลภ คือความอยากไม่มีที่สิ้นสุด คือ ตัวกู ของกู ดังความว่า

‘ประการหนึ่งอันว่าชียา¹ อันลัทธิของใครหัวนั้น มี 3 ประการแล อันว่าผู้หญิงใจบาปใจคดต่อผัว และลักเล่นขู้สูกชายลวคมีลูกไปนั้น ชายผู้เป็นพัวรู้ ใส่ใจว่า (เป็น) ลูกมันแท้แล ผู้มจวบชมกระหม่อมอยู่ว่า ลูกกู ลูกกูตึรัก²แท้เ็นอ ดั่งนี้ ยามนั้น ผู้หญิงผู้เป็นเมียพ้อยไปอยู่ลับที่ลี้ แล้วหย่องลักใครหัวอยู่ มีดังนี้แล

ประการหนึ่ง อันว่าแผ่นดินหย่องลักใครหัวนั้น คือ ยามเมื่อคนทั้งหลายผิดเถียงกันด้วยที่ไร้แคนนาทั้งหลายว่า ที่นี้เป็นแดนแต่เมื่อเช่นพ่อเช่นแม่³ กูที่นั้น หากเป็นที่มิ่งแดนมิ่ง อย่าล่องอย่าล้า (อย่า) ลู⁴ เชื่อกูว่าเถอะ ว่าอันยามนั้น แผ่นดินก็หย่องลักใครหัวด้วยกะเน เราก้แรกตั้งแผ่นดินมา บรู๋หลายเช่นหลายกับป้อ่านนับบได้ เขามาตราเป็นคนยามเดียวหนึ่ง ยังบ้อาจห้ามอายุสังขารเขาไว้ได้ ลวคพลันตายหายไ้จะนี้ ก็ยังมาผิดเถียงกันว่า ดิมกู ไร่กู นากู ฉันท้หนอ แผ่นดินก็ลักหย่องลักใครหัวดังนี้

ประการหนึ่ง คนทั้งหลายก็มาเถียงกันว่า อันนี้เงินกู คำกู อันนี้แหวนกู แก้วเครื่องหย่อง⁵ ของประดับกูไร้ได้ หากเป็นของกูแท้แล ว่าอัน ยามนั้นชาวของทั้งหลายก็ใครหัวว่าโอยหนอคนทั้งหลายนี้ไปหนา⁶หาผญา⁷ ปัญญาบได้แท้แล เป็นแต่นานบุญเขาได้เรามาไว้พอเป็นปัจจุบันทันด้วยเดียวหนึ่งบ่ตาย⁸ เราทั้งหลายก็ได้มา

¹ชียา ความหมาย กิริยา

²ลูกกูตึรัก ความหมาย น่ารัก

³เช่น ความหมาย ชั่วพ่อ ชั่วแม่

⁴ลู ความหมาย แย่ง, ชิง

⁵เครื่องหย่อง ความหมาย เครื่องประดับ

⁶ไปหนา ความหมาย โง่เขลา

⁷ผญา ความหมาย ปัญญา

⁸บ่ตาย ความหมาย เท่านั้น เป็นคำที่อ้างความจริงจ้งเท่านั้นไม่มีความหมายอย่างอื่น

อาศัยซึ่งเขาก่อนแล ในเมื่อบุญกรรมเขาหากเลี้ยงไปแล้วนั้น เราก็จักได้ไปอยู่ที่อื่น
 เล่าตาย บัดเดี๋ยวนี้เขาพ้อว่า เงินกู คำกู เครื่องห้อยของพระคัมภีร์ ว่าฉันนั้นหนอ
 เหตุนั้นเข้าของทั้งหลายก็ห้อยลักใครหัวแต่แล เหตุสามประการห้อยลักใครหัวมีฉนั้นแล

โลกสมมติราช หน้า 16 - 18

เนื่องจากมองเห็นว่าชีวิตเป็นของไม่เที่ยง ดังในในช่วงเวลาที่ดำรงชีวิตอยู่ ควรทำ
 ตัวให้เป็นประโยชน์ โดยหมั่นสร้างคุณค่าเอาไว้ ดังความปรากฏในโวหารลานนาว่า

‘จัวควายข้างม้า ตายแล้วเหลือหนัง ถูกชนเขายัง เอาใช้การได้!¹ มนุษย์
 เราตายสหายพี่น้อง ไผ่ห้วงซ้องอาลัย² เหลือแต่ถูกหวัะ³ ยังเอาขร้างไกล จัก
 เป็นภัย ผีจักหลอกได้ ความชั่วรับหนี ความดีรับใกล้ ตายแล้วชื่อหากยัง’

โวหารลานนา หน้า 119

ความข้างต้นนี้กล่าวว่ บรรดาสัตว์ทั้งหลายได้แก่ จัวควายข้างม้า เมื่อตายแล้ว กระดูก
 เขา ขน ยังเอามาใช้เป็นประโยชน์ได้ แต่คนเราเมื่อตายแล้วก็ไม่มีใครที่เขาจะห่วงหาอาลัยอยู่
 แม้ว่าเนาเปื่อยไปแล้วเหลือแต่กระดูก ๗ เขาก็ยังเอาโยนทิ้งไกลด้วยความกลัว เมื่อคิดได้ดังนี้แล้ว
 จงเริ่มละทิ้งความชั่วและสร้างสมความดีไว้ ถึงตัวจะตายไป ความดีความชั่วก็จะเป็นปรากฏอยู่

นอกจากนั้นชาวล้านนา ยังเข้าใจถึงธรรมชาติ ของสิ่งที่ไม่มีชีวิตทั้งหลายว่า ย่อมจะเกิด
 การเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ได้แก่ วัตถุ อันนำมาใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน เมื่อเข้าใจ
 ถึงการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ จึงควรรับหาประโยชน์ก่อนที่มันจะผุพังเสื่อมสลายในที่สุด ตัวอย่าง เช่น
 มีค้ำไม้หมั้นลับมันก็จะเป้นสนิม และจะใช้การไม่ได้ ดังความว่า

¹ถูกชน เขา ยังเอาใช้การได้ ความหมาย กระดูก ขน เขา ยังมีประโยชน์

²ไผ่ห้วงซ้องอาลัย ความหมาย ไม่มีใครอาลัย หรือเป็นห่วง

³เหลือแต่ถูกหวัะ ความหมาย เหลือแต่กระดูก

มีคพรับหมั้นผ่น มันช่างเป็นขี้เมียง ¹

โวหารลานนา: หน้า 119

เข้าของเครื่องใช้ ถ้าทิ้งไว้นาน ๆ อาจจะเสียก่อนที่จะทันใช้ ส่วนอะไรที่เป็นผล
ประโยชน์ก็ได้รับเรียกร้องเอาเสียก่อน ดังความว่า

ของจะเสียที่รีบใช้ ของจะได้ที่รีบเอา ²

โวหารลานนา หน้า 119

ไม่ว่าจะทำด้วยทางมะพร้าว ถ้าใช้ไปนาน ๆ มันจะกร่อนได้ แต่ก็ยังเพิ่มความแข็ง
ดังความว่า

สลาตยังหันยิ่งแข็ง

โวหารลานนา: หน้า 119

1.1.2 ธรรมชาติเป็นภาพจำลองของชีวิต

เนื่องจากมนุษย์เข้าใจธรรมชาติอย่างถ่องแท้ จึงนำเอาลักษณะของธรรมชาติมาเป็น
เครื่องมือสอนคนในรูปต่าง ๆ กัน โดยจำลองภาพของธรรมชาติมาเป็นแนวเปรียบเทียบ เพื่อ
ให้รู้จักประพฤติกฎีปฏิบัติตนในทางที่ตรงตาม สิ่งเหล่านี้จะแสดงออกโดยผ่านทางสุภาษิตและคำสอน
ตัวอย่างเช่น

ภาษิตที่ชาวล้านนาผูกขึ้นมาจากธรรมชาติ เช่น

น้ำมันบ่เต็มบอกคอก ⁴ มันตึงตัง

โวหารลานนา: หน้า 113

ภาษิตบทนี้ นำเอาความจริงที่ว่า เมื่อเอาน้ำใส่กระบอกลง โดยไม่เต็มกระบอกลง ถ้ากระเทือน
มันจะตึง มาเปรียบกับคนช่างเจรจา แต่ไม่ทำจริง ๆ หรือคนไม่เก่งจริงแต่ชอบอวดตัว

¹ความหมาย คนเราถ้าไม่หัดใช้สมองก็ยิ่งคิดไม่ออก

²ความหมาย ให้เรียกร้องสิทธิ์ของตน

³ความหมาย คนมีประสบการณ์มีพิษสงมาก

⁴บอกคอก ความหมาย กระบอกลงไม่ไผ่

คำที่อันทรราย นอนหงายที่อันท้า

โวหารลานนา: หน้า 117

ความข้างต้นนี้กล่าวว่า การคำนำนันต้องใจกล้าทำจริงจนกระทั่งไปถึงพันทราย แต่ถ้าไม่รักจะก้มลงดูในน้ำ แล้วจะมองที่สูงก็ต้องเอาจริงเอาจังจนมองเห็นฟ้า ก็คือให้ข้อคิดที่ว่า ถ้าจะทำอะไรต้องทำจริง ๆ

ในวรรณกรรมเรื่องพระลอสอนโลก ได้เอาธรรมชาติของปลาใหญ่กับปลาเล็กมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของคนว่าอย่าเป็นคนอวดตัว คนเราควรรู้จักเจียมตัว ใครที่ทำตัวเป็นคนโอ้อวด ถ้าเจอคนที่ฉลาดกว่าก็จะได้รับความอับอายขยหน้า คำสอนมีดังนี้

31. จักไขสาสน์บทาเปื่อง	เป็นตรา
จักแซกเรื่องธรรมดา	वादไว้
เป็นเรื่องโบราณจำ	เทียมเปรียบ
จักแซกเทียมเจียไว้	โลกนี้ควรคำนึง
32. ปลากิ่งเกิดแต่ห้วย	หินผา
เอาเพศเป็นนาคา	ใหญ่แท้
ตัวโตเสมอภูหา	ยากนัก มีเหย่
เล่นไล่กินกุ้งเหินยว	คามเคียวสิ้นชีวิ
33. ปลากิ่งเดินย่านกว้าง	เลยหิน
ปล้าค้าวเลยไล่กิน	แล่นลี้
ปลากิ่งถูกราวิน	ก๊กรัน หนีเหย่
แล่นเข้าสู่ห้วยน้อย	อยู่เง้มหินผา
34. ปลาค้าวว่าช้าใหญ่แท้	เหลือคณา
เลยไล่กินหมู่ปลา	ทุกค้าว
ปลาเล็มย่องลักมา	ปะใส่
เลยไล่กินปลาค้าว	แล่นลี้ปลาเล็ม

พระลอสอนโลก: หน้า 216

พระลอสอนโลกบทที่ 31 - 34 ได้นำเอาข้อคิดของคณโบราณมาสอนให้ฟังว่าธรรมคา
ปลาทังนั้นเกิดในห้วยแล้วอาศัยอยู่ในหลืบหิน ก็เข้าใจว่าตนเองยิ่งใหญ่ ทั้งพระยานาค แล่นไล่
กินทั้งและปลาชิวด้วยความฮึกเหิมใจ แต่พอปลาทังออกมาพ้นบริเวณหลืบหิน มาเจอปลาที่ใหญ่กว่า
ได้แก่ ปลาค้าวไล่กินปลาทังก็ต้องรับว่าหนึ่กลับมาซ่อนอยู่ในหลืบหินดังเดิม ส่วนปลาค้าวก็เข้าใจ
ว่าตนนี้ยิ่งใหญ่แล้วแต่พอออกพ้นอาณาเขตของตนก็ถูกปลาเล็มซึ่งตัวใหญ่กว่าไล่จับกิน ก็ต้องรับว่า
หนึ่ปลาเล็ม ปลาใหญ่กินปลาเล็กเช่นนี้ ให้ข้อคิดว่า คนที่คิดว่าตนเก่งเหนือผู้อื่นจะผิดหวังเมื่อไป
เจอกับคนที่เก่งกว่า เพราะฉะนั้นคนเราจึงไม่ควรหลงตนเอง

1.2 ธรรมชาติเป็นแหล่งความรู้

ธรรมชาติเป็นแหล่งวิชาการที่ทำให้มนุษย์ ได้เรียนรู้และรู้จักโลกมากขึ้น ชาวล้านนาอาศัย
ธรรมชาติเป็นเครื่องมือส่งเสริมความรู้ให้แก่ตนจนเข้าใจทุกสิ่งรอบข้าง ดังปรากฏให้เห็นอย่าง
เด่นชัดใน "โวหารลานนา" ในส่วนที่เป็นปริศนา ตัวอย่างคำปริศนาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ
เช่น

"แท็บแท็บ¹ เท่าไบหัน กินเจ็ดวันม่เสี้ยง"

คำตอบ ลัน

โวหารลานนา หน้า 93

"ไก่อแม่ลายตายแช่น้ำ²"

คำตอบ ไชคักปลา

โวหารลานนา หน้า 93

"ค็อกง็อก³ เท่าห้วนกเขา เผาเจ็ดวันม่เสี้ยง"

คำตอบ ยาสูบ

โวหารลานนา หน้า 93

¹แท็บแท็บ ความหมาย แผ่นแผ่นเล็กเท่าไบพุทรา

²ไก่อแม่ลายตายแช่น้ำ ความหมาย แม่ไก่อลายนอนแช่น้ำตาย

³ค็อกง็อก ความหมาย คด ๆ งอ ๆ

ต้นเท่าลำหอก เก็บดอกเอาไปขาย
คำตอบ ข้าวโพด

โวหารลานนา: หน้า 98

แต่หน้อยเขาแหลม ใหญ่มาเขาฮั่น
คำตอบ ดวงจันทร์ ดวงจันทร์ข้างขึ้น

โวหารลานนา: หน้า 99

1.3 ธรรมชาติเป็นที่รวมของความงามและความรัก

เนื่องจากชาวล้านนาใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อจิตใจเบิกบาน ก็มองเห็นว่าธรรมชาติเป็นที่รวมของความงามและความรัก จะมองเห็นได้จากคำเกี้ยวพาราสีของหนุ่มสาวจะตั้งเอาธรรมชาติมาเป็นส่วนเกี่ยวพบบ้าง เป็นคำเรียกแทนชื่อหญิงคนรักบ้าง ตลอดจนนำไปผูกเป็นความหมายโดยนัย เพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามรู้ซึ่งถึงความในใจตน เช่น หนุ่มล้านนามักจะใช้ดอกสลิศแทนนามหญิงคนรัก หรือบางทีก็ใช้แทนความรู้สึก ตลอดจนพฤติกรรมของตนเอง ถ้าจะผูกเป็นข้อความยาว ๆ ก็ดึงเอาพืชหรือดอกไม้ชนิดอื่นมาสอดแทรกไว้ เช่น

สลิศสลัก¹ บูนักโบเจื้อ² สันนงา³ เครือ บลูกเจื้อขวบบ้าน

คันพี่ได้เห็นบ ก็เห็นทั้งกัน จีบว่านบไว้⁴

โวหารลานนา: หน้า 11

ความข้างต้นนี้กล่าวว่า หัวใจรักของพี่ถ้าได้รักแล้วก็จะรักทุก ๆ คนไม่ว่าสาวใหญ่สาวน้อย

¹สลิศสลัก ความหมาย ดวงจิตที่คิดรัก

²บูนักโบเจื้อ ความหมาย แฝ่โอบคลุม

³สันนงา คือดอกกระดังงา ในที่นี้หมายถึง หญิงสาวหลายคน

⁴ความหมาย รักสาวทุกคน

ออกพุทโธ¹ เสา²เหมย² น้ำค้าง สั่งมาถูกต้องตาชาย³
 มนุษย์ลุ่มฟ้า พื้หันมาหลาย ปรักเท่านั้น จึงผายร่างแก้ว⁴
 พิศิณใจ หึงวันแจ้วแจ้ว รอยกรรมเวรชาติแล้ว

โวหารลลนา หน้า 14

สำนวนนี้เป็นความในใจของชายหนุ่ม ที่พูดกับสาวโดยให้สาวตีความเอาเองว่า หัวใจของชายหนุ่มได้แต่คร่ำครวญถึงหญิงสาวเพราะความถูกต้องใจเพียงนางเดียว คงจะเป็นเพราะกรรมเก่าจึงได้แต่คิดถึงและคร่ำครวญถึงนางอยู่ทุกวัน

สำนวนอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า "คร่ำว้าง" และคร่ำว้างนั้น เป็นจ้อยที่ไม่มีสาระ นักและเป็นเรื่องสั้น ๆ เมื่อจ้อยหรือขบจนหมดเรื่องแล้ว ก็จะขึ้นต้นบทเดิมใหม่วนเวียนไปมา⁵ ลักษณะการร้องอย่างนี้เป็นารแสดงความรู้สึกหรือคึกคะนอง หรือมีเช่นนั้นก็เป็นบทที่ใช้ซ้อมการจ้อย โดยคำภักดิ์ที่ใช้ก็จะเอาเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ บางทีก็แฝงความนัย บางทีก็ไม่มีสาระอะไร เช่น

เข้าเจ้าเม็ดแฉ่ง เชื้อมัมสูง สีเพี้ย⁶ ไ้ทุ่ง หุงขึ้นหม้อ
ชาวบ้านหนองหวาย ผด⁷บ้านหนองอ้อ เขปลุกเข้าดอ⁸ ชาคัน
 คันเป็นขโมยจะทวยไปลัก สักสี่ห้าหกบุง

โวหารลลนา หน้า 48

สำนวนนี้ได้ข้อคิดจากชาว ว่าชาวเจ้านั้นเมื่อเอาไปสีแล้ว มันจะลดปริมาณลง ชาวบ้านหนองหวายและชาวบ้านหนองอ้อ เขาจึงปลุกข้าวนาปรังแทน เพราะปลุกได้ผลเร็วกว่า

¹ เทย คือ เอ้ย

² เหมย คือ หมอก

³ สั่งมาถูกต้องตาชาย ความหมาย หัวใจจึงถูกชะตาที่เหลือเกิน

⁴ จึงผายร่างแก้ว ความหมาย รูปร่างโปร่ง

⁵ อุคม รุ่งเรืองศรี โวหารลลนา หน้า 16 - 17

⁶ เพี้ย คือ กระบุงขนาดใหญ่

⁷ ผด ความหมาย ตลอดถึง

⁸ เข้าดอ ความหมาย เข้านาปรัง

เปรียบหมู่บ้านเดียวกันที่เกี่ยวสาวไม่ได้ผลคือ ชาวเจ้า หมู่ต่างบ้านเปรียบเหมือนข้าวคอกที่
จับสาวไม่นานสาวก็ชอบเขนแล้ว

เมื่อหนุ่มสาวเริ่มชอบพอกัน มีความรักต่อกันอยากให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้จึงมีสำนวนอีก
ประเภทหนึ่ง ที่จะใช้พูดเผยความในใจได้โดยไม่น่าเกลียด ผู้ฟังจะตีความว่าผู้พูดพูดอย่างไร
ได้แก่ การพูดโดยใช้คำชวน หรือพูดปริศนา ส่วนถ้อยคำที่นำมาผูกเป็นสำนวนก็เก็บเกี่ยวมา
จากธรรมชาตินั่นเอง เช่น ถ้าหนุ่มจะบอกว่า รักสาวคนที่ตนเองเห็นนี้แหละ ก็จะบอกว่า

"กิน (เข้ากับ) แกงบัว¹ ใส่งาคำ²"

โวหารลลนา: หน้า 87

พัก แหนคำว่ารัก ก็คือเขาจะบอกว่า เขารักคนงาม แต่ถ้าสาวจะแย้งว่า ไม่ใช่
กระมัง อาจะซังก็ได้ ก็จะตอบกลับไปว่า

"บไซคำ³ นึกว่ากินข้าวกับคอกมะคัง⁴"

โวหารลลนา: หน้า 87

ความข้างต้นสาวได้ตอบเพื่อย้ำให้แน่ใจ โดยย้อนถามไปว่า ไม่ใช่กระมัง ที่พูดมา
นั้นอาจะซังตัวน้องก็ได้

บางทีสาวก็เริ่มจะพึงใจหนุ่มต่างบ้านที่มีลืบ แต่ระวังว่า หนุ่มจะมีคู่รักเป็นคน
บ้านเดียวกันอยู่แล้ว ก็จะถามเป็นการหยั่งเชิงว่า

พี่คงจะกินข้าวเย็นกับหน่อเสียว (คนบ้านเดียวกัน) ไซ้ไหม ดังความว่า

"ฮ้ายเพิ่น⁵จะกินเช้าเลง⁵ กับหน่อเสียว⁶ ส้า"

โวหารลลนา: หน้า 67

¹ บัวพัก ความหมาย รัก

² งามคำ ความหมาย งามตา

³ บไซคำ ความหมาย ไม่ใช่กระมัง

⁴ คอกมะคัง ความหมาย ซัง

⁵ เช้าเลง ความหมาย ข้าวเย็น

⁶ หน่อเสียว ความหมาย คนบ้านเดียวกัน

หมู่ก็จะกล่าวปฏิเสธทันทีว่า ไม่ใช่หรือที่กินข้าวเย็นกับดอกก้าน ความหมายก็คือ
ที่กินข้าวเย็นกับคนต่างบ้านนั่นเอง ดังคำว่า

ไปไข่¹ ซ้ายกินเช้าแสงกับดอกก้าน²

โวหารลานนา; หน้า 67

จากตัวอย่างที่ยกมาจะเห็นได้ว่า ชาวล้านนามองเห็นว่าธรรมชาติเป็นที่รวมของ
ความงามและความรัก สำนวนรักจึงได้ดึงเอาธรรมชาติเข้ามาเป็นสื่อได้ทุกแง่มุมและทำ
ได้อย่างเหมาะสมจะประทับใจของหนุ่มสาวจนเกิดการถ่ายทอดใช้สลับต่อกันเรื่อยมา

1.4 คุณและโทษของธรรมชาติ

ชาวล้านนาในอดีตใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการ
ดำเนินชีวิต ดังนั้นเขาเหล่านั้นจึงตระหนักในคุณและโทษที่ได้จากธรรมชาติ อันได้แก่ สัตว์
และพืช ตลอดจนผลผลิตที่เกิดจากธรรมชาติ แต่ขณะเดียวกันก็ต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติ
ดังนั้นสิ่งใดที่ให้ประโยชน์ก็ยกย่อง และสิ่งใดที่ทำอันตรายต่อชีวิตและความปลอดภัยจะกล่าว
เกรงและจดจำไว้บอกเล่าสืบทอดกันไป และสังคมได้สร้างสิ่งนี้เป็นเงื่อนไขควบคุมพฤติกรรม
ของสังคมที่ปฏิบัติต่อธรรมชาติเหล่านั้น บางอย่างบอกให้ลงโทษประพฤติก้นตามประเพณี ใช้กลุ่ม
สังคมเป็นตัวควบคุมความประพฤติที่ผิดทั้สถาน บางอย่างก็ใช้การควบคุมที่เข้มงวดกวาดขัน
ซึ่งระบุไว้ในมังรายศาสตร์ทั้งด้านคุณและโทษของธรรมชาติดังจะได้กล่าวต่อไป

1.4.1 คุณของธรรมชาติ

มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ และเก็บเกี่ยวผลผลิตจากธรรมชาติมาใช้
โดยตรง มนุษย์จึงมองเห็นว่าธรรมชาติมีคุณอย่างมากมาย ธรรมชาติให้คุ้มทั้งทางใจและ
ทางกายแก่มนุษย์ จะมองเห็นได้ลจากโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่สะท้อนผ่านวรรณกรรมมีราย
ละเอียดดังนี้

ไปไข่ ความหมาย ไม่ใช่

²ดอกก้าน ความหมาย คนต่างบ้าน

1.4.1.1 ธรรมชาติเป็นเพื่อนปลอบใจให้คลายทุกข์

ธรรมชาติบางครั้งก็ให้คุณค่าทางใจแก่มนุษย์ เช่น ในวรรณกรรมเรื่องกำกาคำ และ คราวทองสผาคำ จะพบว่าถ้าตัวละครประสบความสุข หรือความเศร้าก็ตาม ตลอดถึงมี เหตุการณ์ผันผวนเกิดขึ้นในชีวิตของตัวละคร ปรากฏว่าทิวจะพรรณนาชมป่าหรือชมสวนดอกไม้ แทรก บางครั้งก็เป็นการนำเสนอโดยการให้ตัวละครเป็นผู้ชมสวน แสดงอารมณ์เบิกบานใจ เมื่อได้สัมผัสกับธรรมชาติที่งดงาม ดังเช่นความในเรื่องคราวทองสผาคำ เมื่อกล่าวถึงทุกข ชัดตียกุมารจะออกไปติดตามหาพระเจ้าย่า พอเริ่มออกเดินทาง โดยที่ทิวสผาคำขึ้นไปบน ฝากฟ้าในตอนแรกก็เกิดอาการว้าวหวีเมื่อมองลงมา ลากที่สูง ต่อจากนั้นก็บรรยายชม ธรรมชาติป่าเขาเล่าเนาไพรสลับไปกับการบรรยายถึงอารมณ์ของตัวละคร แสดงถึงความชื่นชม ธรรมชาติ และมองเห็นว่าธรรมชาตินั้นช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์ได้ ดังความ ว่า

สาธิตา <u>เอียงคำ</u> ¹ ร้าร้อง	เสียงมีก้องวิงวอน
<u>การวิก</u> ² แยกเต้านิลร	จับเหยียบคอน ขานขันเถียงท้อง
คู่หัวเมีย ร้าวนล้อง ฯ	จับโพธิ์ไทรหนองน้ำว
ตอนนุฬา ชมดวงชะข้าว	คือดอกจ้าวแก้วกวาวทอง
<u>ปูนโศกหม่อม เหยียบง่อมเหงาหมอง</u> ³	ยืนสำเนานอง เสียงนกคอบด้าน
คิดใจถึง <u>ร้าเพ็ชรอดบ้าน</u> ⁴	หันยุงคำแอ่นฟ้อน
หัวใจเจ้า กระมุมนร้อน	ถนอมโศกเศร้าวิงวอน
เสียงนกกินาห์ คละมต้อยซอน	<u>ตระเหว</u> ⁵ ร้าวน หมายนุ่นชู้ตัน
ถึงวันแตร สู่เที่ยงจัน ฯ ⁶	เสียงแมงใย ⁷ ร้าร้อง

คราวทองสผาคำ: หน้า 63

¹เอียงคำ ความหมาย นกขุนทอง

²การวิก ความหมาย นกการเวก

³ความหมาย เหยียบเหงาเป็นที่น้ำหม่นหมอง

⁴ร้าเพ็ชรอดบ้าน ความหมาย คิดถึงบ้าน

⁵ความหมาย นกหัวขวานเจาะไม้

⁶วันแตร สู่เที่ยงจัน ฯ ความหมาย เวลาวันเที่ยง

⁷แมงใย ความหมาย แม่ม่ายลงใน

จากเรื่องก่ำก่ำคำ เมื่อก่ำก่ำคำพลัดพราคลากมารดาได้หลงทางเข้าไปในป่าไม้ และในที่สุดก็เข้าไปสู่สวนดอกไม้ของพระธิดาทั้งเจ็ดของท้าวปารวดี ในตอนนั้นเมื่อพระกุมาร เห็นสวนดอกไม้ก็ชื่นชมความงามและความหอมของดอกไม้ ในขณะที่เดียวกันก็คร่ำครวญถึง พระมารดาไปพลาง วรรณกรรมตอนนี้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนเราไม่ซับซ้อน ไม่ว่ายามสุขใจหรือว่ายามทุกข์ใจมนุษย์จะหันหน้าเข้าหาธรรมชาติเป็นการสะท้อนโลกทัศน์ ชาวล้านนาโดยผ่านพฤติกรรมของตัวละคร ตั้งความว่า

หอมดวงดอกไม้ม่วนจันท์ใจ¹ คิดถึงคิดถึงไป มารดาแม่เจ้า หลอนบ่ปักกัน² ก็ลักได้เข้า อุยานแห่งนี้ ปากกั๋มดวง³ มาลากล่าวลี้ หื้อแม่ออกเจ้าเลงดู อุยานใหญ่กว้าง ป่อไปรอดถึง เต็งน้ำปสร้าง ใส่เย็นงนลี่น้อย เจ้าคณิงใจ ปายในกะด้อย⁴ ว่าแม่ออกเจ้ากามา จักวนอาบน้ำ แล้วมบุผา และทัศนูป่าเหี่ยวเหล้น ม่วนจันท์ใจ พระทัยตื่นเต็น อุยานนาที่นี้ ปากฟูกับใจ⁵ เค้นไปกล่าวลี้ ว่านี่ดอกอันสังจา⁵ ตัวถมตัวตัก ตัวด้านตัวจั่ว⁶ ว่าดอกบัวงา นี้กาแม่เจ้า เต็ดเอามาตม คนเดียวออกเข้า ว่าหอมแต่นา แม่ได้ อันนี้ดอกสัง หวันคิดค้นไม้ คิดถึงได้บังงา ดอกเอี้ยงข้างนี้ว บ่ใจกาหา ขอพระมารดา ป่อไขบอกข้า ไป ๗ หน ๗⁷ เป็ดคนเมาน้ำ เหลียวก็เฒ่าว่าพัน ตัวฟูตัก มัวเมาซุ่มซัก บ่หันแม่เจ้ามารดา

ก่ำก่ำคำ หน้า 27

พระกุมารชมดอกไม้ไปพลางก็คร่ำครวญไปพลาง พร้อมทั้งได้ตอบถามตัวเองอยู่ในใจ เหมือนกับเมื่อพระมารดาอยู่ใกล้ ๆ โดยสร้างภาพลวงขึ้นมาว่าตนชมสวนและสนทนากับพระมารดา

¹ม่วนจันท์ใจ ความหมาย รื่นรมย์ในหัวใจ

²หลอนบ่ปักกัน ความหมาย ถ้าไม่พลัดพราคลากกัน

³ปากกั๋มดวง ความหมาย พากันชมดอกไม้

⁴เจ้าคณิงใจปายในกะด้อย ความหมาย เผ่าคารวญจิตอยู่ในใจมิรู้วาย

⁵ดอกอันสังจา ความหมาย ดอกอะไร

⁶ตัวถมตัวตัก ตัวด้านตัวจั่ว ความหมาย ถมเองตอบเอง

⁷ไป ๗ หน ๗ ความหมาย เดินหน้าแล้วถอยหลัง

ได้ชี้ชวนให้พระมารดาชมสวนดอกไม้ และเมื่อเดินทางไปถึงบ่อน้ำก็คิดว่า ถ้าพระมารดา
ด้วยก็จะชวนกันอาบน้ำ และชมพู้น้ำไป ทลทลคนทยอยปลา คงจะสนุกสนานและตื่นเต้นมาก
ก็คอยในใจ พลังเดินไปก็ขึ้นไม้ไป แล้วก็ตามเองตอบเองว่านี่ดอกกระดังงาไซ้ไหมแม่ แล้ว
ที่ติดอยู่ได้ต้นกระดังงานั้นละ ช่างน่ารัก (ช็อกส้วยไม้) ไซ้หรือเปล่า หอมจริง ๆ นะแม่นะ
หรือว่าไม้นี้ไซ้ชื่อนี้ขอให้แม่บอกลูกมาหน่อย พุดไปพลงก็เดินถอยไปถอยมาเหมือนคนบ้า คอย
ชะแง้มองหาพระมารดาที่ไม่เห็นมาสักที

1.4.1.2 ธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพ

พืชพันธุ์ไม้ก็ตาม สัตว์ก็ตาม มีประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนาไทย ซึ่ง
ผลิตผลส่วนมาก จะเป็นเครื่องบริโภคที่จำเป็นต่อชีวิตพื้นฐานจริง ๆ อันได้แก่ ปัจจัยสี่ ชาว
ล้านนาจะเห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นมาก ดังนั้นการแสวงหากหรือความกตัญญูที่เขาเห็นคุณค่านั้น
จะเป็นลักษณะยกย่อง สำนึกในคุณค่าของสิ่งนั้น ๆ รูปแบบของความประพฤติก็นักจะเป็นการ
สั่งสอนให้รู้จักค่าพืชที่มีประโยชน์ ควรจะนำมาปลูกไว้ในสวนเพื่อใช้ยามจำเป็นดังเช่น
กวีบรรยายถึง การชมสวนของย่นักชก้า คนเฝ้าอุทยานของพระธิดาห้าวปารวสีว่า ประกอบ
ไปด้วยผลไม้ นานาชนิด ทั้งที่กินอร่อย และมีประโยชน์คือใช้เป็นยาได้ดังความว่า

ในที่ห้องอุทยาน ปลูกสารพัด รุกข์ของหวาน ถนนหนทาง อุทยานฝ่ายข้าง
ลำสาครลำไย ลูกไฟส่วยก้าน หมากขางคอยลูกเงาะ มังคุดสีดา
โอช่าหอมเพาะลิ้นห้อยสูงงาม ลูกจันทน์ลูกทับ ลิ้นมะม่วง มะหนัคหนูนยาง
ทุเรียนเมืองใต้ มีรสกลั่นไกล หอมไปไกลราคาแพงน้อย มะม่วงสามเสน
หวานเย็นลิ้นน้อย มะม่วงแก้วสีดา ม่วงคำม่วงง้า กิ่งก้านใบหนา
เปลือกใจเป็นยา ม่วงงาข้างน้อย ม่วงนางไกวแขน สุกแดงอ้อยด้อย
กินเย็นคอจืดน้อย

ก่ำก่ำคำ หน้า 23

ในมังรายศาสตร์มีข้อความกล่าวถึงพืชบางชนิดที่มีค่าควรแก่การดำเนินชีวิตไว้หลาย
ประเภทได้แก่ ข้าวและพืชผักสวนครัว

ข้าวเป็นพืชที่ประเสริฐที่สุด

เนื่องจากข้าวเป็นอาหารหลักของคนไทยล้านนาเช่นเดียวกับคนไทยภาคอื่น ๆ เพราะฉะนั้นวรรณกรรมล้านนาลึงสะท้อนโลกทัศน์ออกมาว่า ถ้าใครลักข้าวกล้าในนาแม้เพียง หันเกี่ยวกับปรับตันละ 2,200 เบี้ย ให้ไหม 10 เท่า เป็น 22,000 เบี้ย ดังความว่า

ลักข้าวกล้าไปปลูกที่นาให้ตีราคาข้าวตันละ 22,000 เบี้ย ให้ไหม 10 เท่า เป็น 22,000 เบี้ย เพราะว่าข้าวเป็นของประเสริฐกว่าทุกสิ่งแล

มังรายศาสตร์: หน้า 87

พืชผักสวนครัวก็เป็นพืชสำคัญที่ใช้ในการดำรงชีวิต

ชาวล้านนาจะปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคภายในครัวเรือน ถ้าใครเก็บผักสวนครัวไปขายหรือทำสวนปลูกพืชผักไว้กินเอง หรือมักจะนำไปลักหรือขโมยของผู้อื่นจะถูกปรับไหมทันที โดยไม่คำนึงถึงปริมาณว่ามากหรือน้อย จากการที่วรรณกรรมกฎหมายเสนอบทลงโทษเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมล้านนาเห็นคุณค่าของผลิตผลทางธรรมชาติมาก และเป็นสังคมที่เงินยังไม่มี ความหมายมากนัก จากบทลงโทษชี้ให้เห็นว่า คนล้านนาอาศัยการเก็บเกี่ยวเอาผลผลิตจากธรรมชาติมาใช้โดยตรง พืชผักเกษตรจึงมีความสำคัญต่อสังคม ดังปรากฏในมังรายศาสตร์ว่า

ลักแดงลูกใหญ่ลูกแก่ ตีราคาลูกละ 300 เบี้ย ใช้ 9 เท่า

ลูกแดงลูกอ่อน ลูกละ 1,000 เบี้ย

มังรายศาสตร์: หน้า 114

ลักน้ำเต้า ลูกละ 300 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักหมาก¹ ลูกละ 500 เบี้ย

ใช้ 9 เท่า ตัดเถา²น้ำเต้าเถาละ 500 เบี้ย ใช้ 9 เท่า เมื่อตอนออกดอกเถาละ

1,000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า เมื่อตอนออกลูกเถาละ 2,000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า

มังรายศาสตร์: หน้า 115

โหมากผัก หมายถึง พักทอง และพักเขี้ยว ถ้าจะเรียกเฉพาะเจาะจงลงไป พักเขี้ยว เรียก โหมากพักขี้หมู พักทอง เรียก โหมากพักแก้ว

รายละเอียดเกี่ยวกับการลักขโมยพืชผักสวนครัวยังมีอีกมาก ซึ่งกฎหมายพระเจ้า
มังรายจะวางเกณฑ์ปรับใหม่ผู้ที่ทำความผิดตามความสำคัญของพืชผักนั้น ๆ เช่น ต้นเต๋อย
เผือก ขิง ขมิ้น ถั่ว ต้นฝ้าย ต้นพริกอ่อนพริกแก่ มะพร้าว ต้นเมียง ต้นกล้วย ต้นอ้อย
กล้วยหอม กระเทียม ฯลฯ

มังรายศาสตร์: หน้า 115 - 117

สัตว์ ก็มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชาวล้านนามาก เป็นต้นว่า ไข่เป็นพาหนะ
ไข่แรงงานในการไถนา ไข่เป็นอาหาร ตลอดถึงไข่ในการรบ ตามข้อมูลที่ปรากฏในมังรายศาสตร์
ปรากฏว่าชาวล้านนายกย่องว่าช้างเป็นสัตว์ที่ประเสริฐที่สุดในบรรดาสัตว์ด้วยกัน เพราะถือว่าเป็น
เป็นสัตว์คู่บุญของกษัตริย์และบ้านเมือง เพราะฉะนั้นถ้าช้างลงไปกินข้าวที่ไหน ให้เจ้าของสวน
เจ้าของนาคุกค่าหรือไล่ไปเสีย อย่างยิ่ง แหวง หรือ พัน ให้ได้รับบาดเจ็บให้บอกเจ้าของช้างมา
เอาช้างไป ถ้าใครทำช้างบาดเจ็บต้องเสียค่าปรับและต้องรักษาให้หาย ถ้าใครทำให้บาดเจ็บ
ถึงขนาดเสียอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง บุคคลนั้นจะต้องโทษถึงประหารชีวิต ดังปรากฏใน
มังรายศาสตร์ว่า

ผู้ช้างลงกินข้าวที่ไหน เพียงแต่ให้เจ้าของนา เจ้าของสวนคุกค่าหรือไล่
ให้ไปเสีย อย่างกะอย่างยิ่งอย่างแหวงอย่างพัน , ให้มาบอกแก่เจ้าของช้างให้ไปเอาช้าง
แล้วบอกให้มันเอาช้างไปเลี้ยงที่ไกล ๆ ช้างเข้านาเข้าสวน ผู้ใดกะยิงพันแหวง
ช้างบาดเจ็บมาก ให้คิดค่าบาดเจ็บ 110 เงิน แล้วให้มันรักษาให้หาย
อวัยวะขาดตาบอดหูขาดให้ฆ่ามันเสีย เพราะว่าช้างนี้เป็นเฉลิมค่าเวญ
บ้านเมืองทั่วพระยามหากษัตริย์

มังรายศาสตร์: หน้า 123

สัตว์ที่มีคุณประโยชน์รองจากช้าง ได้แก่ วัว ควาย ค่าของวัวและควาย จะมาก
หรือน้อยขึ้นอยู่กับภาระผูกพัน และใช้งานได้ดีเพียงใด เพราะฉะนั้นถ้าผู้ใดเข้าวัว เข้าควาย
ทำมาต้องรักษาให้ดี ถ้าปล่อยปละละเลยไว้ ถูกโจรลัก หรือเสือกิน ถูกกัดตาย หรือถูกโจร
ฆ่าตายต้องชดเชยค่าเสียหาย ได้แก่ ถ้าถูกโจรฆ่าตายแต่ไม่ทันกินเนื้อ ให้เอาเนื้อคืนให้กับ

ผู้เช่า แล้วปรับเอาจากผู้เช่า คือ ถ้าวัวควายฝักมาดีแล้ว ที่ราคากันนี้คือ จัวตัวละ 120 เงิน¹ ปรับ 2 ตัว ควายตัวละ 130 เงิน ใช้ 2 ตัว ถ้าวัวควายที่ยังฝักไม่ดี ที่ราคาวัว 62 เงิน ควาย 72 เงิน ใช้ 2 ตัว ควายฝักใหม่ตัวละ 72 เงิน ดังความว่า

ผู้ใดเช่าวัวควายทำนาทำไร่ จัวควายเข้า (ฝัก) ดีแล้ว ค่าเช่าตัวละ 12 เงิน จัวตัวฝักใหม่ยังไม่ทันเป็นงาน ค่าเช่าตัวละ 11 - 12 เงิน ค่าเช่าควายตัวละ 12 เงิน ควายฝักใหม่ตัวละ 3 เงิน อนุญาตจัวควายทำนาไม่ตี โจรลักสัตว์ไปที่ราคา จัวตัวละ 120 เงิน ใช้ 2 ตัว ที่ราคาควายตัวละ 130 เงิน ใช้ 2 ตัว จัวฝักใหม่ตัวละ 62 เงิน ใช้ 2 ตัว ควายฝักใหม่ตัวละ 72 เงิน ใช้ 2 ตัว ผู้เช่าปล่อยไว้ไม่เลี้ยงดู ให้เดินไปป่าเสีย เสือกินงูกัดตาย ให้ชดใช้เช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว มิโจรฆ่าแต่ไม่ทันกินเนื้อ ให้เนื้อไว้กับ ผู้เช่าที่ราคาจัวตัวละ 120 เงิน ใช้ 2 ตัว ควายตัวละ 130 เงิน ใช้ 2 ตัว ที่กล่าวมานี้ว่าด้วยจัวและควายที่ฝักมาดีแล้ว มิจัวควายที่ยังฝักไม่ดี ที่ราคา 62. เงิน ใช้ 2 ตัว ควายฝักใหม่ตัวละ 72 เงิน

มังรายศาสตร์ หน้า 125

สัตว์เลี้ยงเป็นอาหาร ส่วนใหญ่จะเป็นสัตว์เล็ก และมีประโยชน์เพียงสถานเดียว คือ ใช้เป็นอาหาร ดังนั้นคุณค่ามีต่อชาวบ้านจึงลดหย่อนลงมามากกว่าสัตว์ใหญ่ ซึ่งใช้แรงงานได้และเนื้อก็เป็นอาหารได้ด้วย มังรายศาสตร์ให้ระบุงการลงโทษแก่ผู้ที่ปล่อยปละเลยสัตว์เลี้ยงไปรบกวนพืชสวนไร่นาผู้อื่น และในบางกรณีก็เป็นการป้องกันผู้ที่ไม่เลี้ยงสัตว์ไว้เองหาเหตุฆ่าสัตว์ผู้อื่นกัน การลงโทษนั้นพิจารณาจากระยะทางที่สัตว์เลี้ยงไปเดินทางรบกวนผู้อื่น และดูจากเจตนาของผู้ที่เป็นเจ้าของไร่นาว่าตั้งใจจะฆ่าสัตว์ท่านกินหรือไม่ ดังความว่า ถ้าหากว่าทำนาไกลบ้านเพียง 50 วา หรือ 100 วา แล้วสัตว์ลงไปในข้าว ให้เจ้าของนาบอกแก่เจ้าของสัตว์เลี้ยงนั้นถ้าบอกแล้วสัตว์ยังลงมากินข้าวอีก ให้เจ้าของนาฆ่าสัตว์นั้นกินได้ แล้วเจ้าของนาไม่ต้องคิดค่าข้าว แต่ถ้าเจ้าของนาไม่ได้บอกให้ยังสัตว์ แต่ฆ่าสัตว์กินเจ้าของนาต้องชดใช้ค่าของสัตว์นั้นเป็น 3 เท่า

¹เงิน หมายถึง มาตราของการใช้เงินประเภทหนึ่ง มีค่ามากกว่าเบี้ย

(สัตว์เท่าที่ปรากฏตามกฎหมายมังรายนี้ คือ หมู และเป็ดไก่ แต่ละกล่าวถึงกรณีหมูมากกว่า เป็ด ไก่ เพราะเป็นสัตว์โตกว่า มีราคาแพงกว่า และทำความเสียหายได้มาก ข้อขัดแย้งจึงมีสูงกว่า)

ถ้าหากว่าเจ้าของนาฆ่าหมูตายแล้ว ไปบอกเจ้าของหมูให้รู้ (เมื่อเคยไปบอกให้ชังหมูแล้ว) เมื่อเจ้าของหมูรับเนื้อหมูไป ให้เจ้าของหมูใช้ค่าข้าวที่หมูกิน 3 เท่า

หากว่านาอยู่ไกลถึง 500 วา 1,000 วา ให้แล้วหมูไปกินข้าว ให้ฆ่าหมูนั้นกินได้ ไม่ต้องชดใช้ค่าเสียหายทั้งสองฝ่าย เพราะถือว่าเท่ากับเป็นหมูป่าแล้ว กรณีเป็ดไก่เช่นเดียวกัน ดังปรากฏในมังรายศาสตร์ว่า

ผู้ใดทำนาไกลบ้าน 50 วา 100 วา หมูเฒ่ากินข้าวเสียหายเท่าใดให้ใช้เท่า นั้น แล้วบอกเจ้าของหมู ชังหมูจึงดี มิใช่ยอมชังหมู ยังลงกินข้าวอีกให้เจ้าของนาฆ่าหมูนั้นกิน ส่วนราคาข้าวที่หมูนั้นกินอย่าว่าอะไร เพราะได้กินเนื้อหมูท่านแล้ว มิเจ้าของนาไม่ได้บอกให้เจ้าของหมูชัง แล้วยังไปกินข้าวอีก เจ้าของฆ่าหมูแล้วให้บอกเจ้าของหมูให้รู้ เมื่อเจ้าของหมูไปรับเนื้อหมู ให้เจ้าของหมูใช้ค่าข้าวที่หมูกิน 3 เท่า คิดว่านาอยู่ไกลบ้านถึง 500 วา 1,000 วา หากหมูไปกินข้าวไม่ต้องบอกให้เจ้าของหมูชัง ข้าวที่หมูกินก็ไม่ต้องชดใช้ให้เจ้าของนาฆ่าหมูตัวนั้นกับเสีย เจ้าของหมูก็อย่าว่าอะไร แก่เจ้าของนา เพราะถือเท่ากับเป็นหมูป่าแล้ว ไก่เป็ดท่านลงกินข้าวท่าน ให้เจ้าของเป็ดเจ้าของไก่ชดใช้เท่าที่เสียหายไป เจ้าของนาบอกให้ชัง เจ้าของเป็ดไก่ยังไม่ชังให้ดี ให้เจ้าของข้าวฆ่ากินได้อย่าว่าอะไรเลย

มังรายศาสตร์ หน้า 123 - 124

นอกจากนั้นผลผลิตจากป่าทุกชนิด ถือว่าเป็นของแผ่นดิน ใครจะไปเก็บของป่า ตัดต้นไม้ใหญ่ในป่า หรือล่าสัตว์ จะต้องได้รับอนุญาตและเสียภาษีก่อน¹ ถ้าใครละเมิดและถูกจับได้ ก็จะมีโทษคือถูกปรับ วิธีการเช่นนี้ ถึงแม้ว่ารัฐอาจจะมีเจตนาเพื่อเก็บภาษีเข้ารัฐเท่านั้น แต่ประโยชน์ที่ได้คิดตามมาก็คือ ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรคุ้มค่า และเป็นการสงวนทรัพยากรธรรมชาติไปในตัว

สุรสิงห์สํารวม ฉิมพะเนาว์ "โลกทัศน์ชาวล้านนาศึกษาจากขอเก็บนก"

สังคมศาสตร์ 6 : 25 ตุลาคม - มีนาคม 2527

จากการศึกษาวรรณกรรมล้านนาจึงพบโลกทัศน์ว่า ชาวล้านนาเห็นคุณค่าของธรรมชาติที่มี
ต่อมนุษย์ถึงด้านปัจเจกบุคคลและทางสังคมส่วนรวม

1.4.2 โทษของธรรมชาติ

การที่มนุษย์ต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติ ที่ไม่สามารถควบคุม และไม่เอาใจเอาชนะได้
มนุษย์จึงมองเห็นโทษจากธรรมชาติ และเพื่อป้องกันตนเองให้พ้นจากโทษของธรรมชาติ มนุษย์
จึงสร้างความเชื่อเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติของสังคมตน สังคมของชาวล้านนาก็เช่นกัน
เมื่อชาวล้านนาเผชิญกับปรากฏการณ์ธรรมชาติอันไม่สามารถควบคุมได้ เช่น แผ่นดินไหว ไฟไหม้
ความตาย ความแห้งแล้ง ต้นไม้ที่มีอันตราย ฯลฯ สังคมชาวล้านนาได้สร้างความเชื่อ เพื่อเป็น
แนวทางในการปฏิบัติของตนดังนี้

ไม่ควรมีพิธีแต่งงาน ถ้าเกิดแผ่นดินไหว เสาหลักเมืองสั่นสะเทือน ไฟไหม้ หรือคนตาย
เพราะเป็นนิมิตรไม่ดี ดังคำว่า

ประการหนึ่ง ยามปลุกแปง¹ กระห่มงคกรรรม อันเอาผ้าเอาเมียแลแผ่นดินไหว
ตุง²เมืองสั่น ไฟไหม้ และคนตายก็ตีก้เป็นนิมิตร บดี³เสี่ยง³.

โลกสมมติราช: หน้า 4

ที่ดินซึ่งแต่กระแหงคดไปคดมา ไม่ควรตั้งบ้านเรือนอยู่ เพราะกินเช่นนี้คือ ดินที่ถูกน้ำท่วม
แล้วไม่อุ้มน้ำเป็นลักษณะดินเหนียว พอน้ำมากก็เอ่อท่วม พอน้ำลดดินก็แข็งแต่กระแหง ย่อมจะ
เพาะปลูกพืชผลใด ๆ ไม่ได้ผล คำห้ามดังกล่าวนี้ก็ด้วยหวังผลในเชิงเศรษฐกิจนั่นเอง

ที่ดินใดเป็นทบคดไปมาลายดังงู⁴ อยู่บ่ดี แล เสียของ

โลกสมมติราช: หน้า 52

ในสมัยก่อนคนนิยมใช้ไม้มาแปรงฟัน แต่ไม้บางชนิดก็ให้โทษเป็นอันตราย จึงให้ระบุเป็น
คำห้ามให้ลบล้างชื่อไม้ที่ให้โทษไว้ ได้แก่ ไม้จ้าว ไม้มะขาม ไม้แพรง ไม้ฝาง ไม้กวาว ไม้อีรม
ไม้อีรัม ดังคำว่า

¹ปลุกแปง กระห่มงคกรรรม อันเอาผ้าเอาเมีย ความหมาย สร้างครอบครัว

²ตุงเมือง ความหมาย เสาหลักเมือง

³เสี่ยง ความหมาย ทั้งหมด

⁴ทบคดไปมาลายดังงู ความหมาย ดินแต่กระแหง

ไม้ไผ่บักแว้ง¹ สิ้นคือ ไม้จั่ว ไม้ขาม ไม้แพรง ไม้กุ่ม ไม้ผาง ไม้กวาว
ไม้ไธรม ไม้ไธรม

โลกสมมติราชะหน้า 15

จากการศึกษาวรรณกรรมพบว่า ชาวล้านนาเห็นคุณค่าของธรรมชาติ ห่วงใยเพราะสภาพ
ชีวิตของชาวล้านนาสมัยโบราณ ต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยการอาศัยผลิตผลจากธรรมชาติโดยตรง
ดังกล่าวนั้นมาแล้ว จึงสำนึกในคุณค่าของธรรมชาติที่มีต่อชีวิตตนมากกว่าจะคำนึงถึงโทษ

2. โลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

สิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นเรื่องที่อยู่เหนือเหตุผลและการพิสูจน์ แต่เป็นสิ่งที่รับรู้ได้ว่า
มีอยู่จริง และมีความผูกพันอยู่กับมนุษย์ก็โดยการพิสูจน์ทางจิตใจ ส่วนใหญ่เป็นอิทธิพลของ
ความเชื่อที่ตกทอดกันมาตั้งแต่โบราณ ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับคุณไสย วิญญาณ ภูติผีปิศาจ
สิ่งเร้นลับทั้งหลาย และคติทางศาสนาที่อยู่เหนือการพิสูจน์เป็นต้น เรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติ
มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม และวิถีชีวิตของคนเป็นอย่างมาก บางเรื่องให้คุณค่าเป็นเอนกประสงค์
เช่น เรื่องจิต วิญญาณ ภพ-ชาติ และเรื่องกรรม เป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจมนุษย์ ให้ประพฤติ
ปฏิบัติในทางที่ชอบที่ควร ประกอบด้วยศีลธรรม ถือได้ว่าสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้มีอิทธิพล
อย่างมาก ในการกำหนดสำนึกทางศีลธรรม หรือรู้สึกผิดชอบชั่วดี ควรไม่ควร แต่สิ่งเหนือ
ธรรมชาติบางส่วนก็ส่งผลในทางลบ คือทำให้งมงาย อุดร้ง การพัฒนาตามวิถีทางวิทยาศาสตร์
เช่น ความเชื่อในเรื่องโชคเคราะห์ ดวง ชะตาราผี หรือพรหมลิขิต²

ชาวล้านนายังเชื่อเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างแน่นแฟ้น จากการศึกษา
วรรณกรรม สามารถแยกความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติของชาวล้านนา ได้เป็น 3
ประการ คือ

1. โลกทัศน์ที่มีต่อคติทางไสยศาสตร์
2. โลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเร้นลับ

¹ แปล ความหมาย แปร

² สุริวงค์ พงศ์ใหญ่ โลกทรรศน์ไทยภาคใต้ หน้า 110

3. โลกทัศน์ที่มีต่อความเชื่อทางศาสนา

ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้คือ

2.1 ความเชื่อต่อคติทางไสยศาสตร์

ไสยศาสตร์ จัดเป็นวิทยาการสาขาหนึ่งในบางแห่งเรียกวิชาลึกลับ (Occult Sciences) ซึ่งเป็นวิชาที่เกี่ยวกับอำนาจของดวงจิต วิชาลึกลับนี้ หลวงวิจิตรวาทการ¹ ได้เขียนไว้ในหนังสือลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ว่า

ตามวิธีการของปราชญ์ชาวฝรั่งเศสแบ่งวิชานี้ออกเป็น 2 ประเภท คือ จิตศาสตร์ (Science Metapsychique) และโหราศาสตร์ (Science Devinatoire) . อีกประเภทหนึ่ง

โลกทัศน์ที่มีต่อความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในวรรณกรรมล้านนาปรากฏดังนี้คือ

1. คุณไสย
2. ความฝัน

จะกล่าวรายละเอียดต่อไปตามลำดับดังนี้

ความเชื่อเรื่องคุณไสย

คือการกระทำร้ายกันโดยใช้เวทมนตร์คาถา แบ่งเป็น 2 ประการ

1. คุณผี ได้แก่ การกระทำที่ห้องใช้ปีศาจ เป็นเครื่องช่วย หรือให้เกิดการเจ็บไข้
2. คุณคน ได้แก่ การลอบกระทำร้ายใช้เอาด้วยวิธีการต่าง ๆ จนเกิดการเจ็บไข้

หรือตายโดยแพทย์ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยการรักษา ให้ยา ต้องรักษาด้วยคาถาอาคม ความเชื่อเรื่องคุณไสย ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาเรื่องกำก้ำดำ ได้แก่ การทำเสน่ห์ยามแฝด ตอน ที่นางสิงก็ สมของท้าวพรหมหัตถ์คิดทำเสน่ห์ทำให้ท้าวพรหมหัตถ์เกลี้ยคนางจันตามเหลื โดยการไปปรึกษาคบคิดกับกาลเสนาผู้เป็นบิดาของนาง ดังความในเรื่องตอนที่กล่าวถึงคุณสมบัติของ หมอเสน่ห์ ตามคำสนทนาของกาลเสนา และทาสที่รู้จักหมอ ทาสบอกว่าเขารู้จักหมอดีคนหนึ่ง มีฤทธิ์เก่งกล้ำมาก มีความชำนาญในเรื่องการทำเสน่ห์ จะให้รักกันหรือเกลียดกันก็ได้ดังที่ ต้องการ ดังความว่า

¹ หลวงวิจิตรวาทการ ลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ หน้า 20

เราประโยชน์ ได้หมอบผู้วิเศษนัก ในเรื่องอดีต เวทมนต์ดี ฤทธิ์เก่งกล้า
ยังมีที่ใด ไปเอาหื้อข้า หื้อรับเร็วมาเดี๋ยวนี้ ทาสาประหม่อม บังคมกล่าวจี้ ว่าตาม
ม่อนข้าหันมา มีผู้หนึ่งนั้น แก่แก่นักหนา จบด้วยวิชา ยายำกลั่นกล้า ในเรื่องอดีต
สาวจิชื่อนผ้า ฤทธิ์ยามากนัก จักหื้อจ้งกัน ถาผันขอครัด ก็สมตั้งอันจินดา ข้าเจ้า
ขอรับ จักไปตำหา

กำกับคำ: หน้า 8

เมื่อหมอบเสนห์มาพบกาลเสนาและรับคำว่า จะทำให้นายจันตาและท้าวพรหมทัต
แตกกันให้ได้ โดยการให้นางสิงเก้อายาเสน่ห์ไปใส่น้ำอาบของท้าวพรหมทัต เพียงวันเดียว
เท่านั้น ก็จะได้ผลสมประสงค์ ดังความว่า

ในการเรื่องนี้ขอรับอาสา แม่นผิตอาญา ขอลดโทษเกล้า ส่วนนางจันตา
สะหลั่นหน้า ผัดวันเดียวอย่างจ๋า หล่อนยังบ่สม อารมณ์ตอบโต้ ขอดักมันข้า
ชีวี ประหารชีวิตร ฆ่ายมิดเป็นผี คะแนมสิงเก้อ สิงกะลูกเจ้า รับเร่งวางยา อย่า
จำด่วนเข้า เอาดอกลงวางใส่น้ำ อย่าหื้อไผเห็น คนใดรู้ข้า น้ำอาบเจ้าภูบาล
ก็เที่ยงสมนึก วันนี้เป็นกำง ส่วนจันตานาง อย่าหวังได้ไกล

กำกับคำ: หน้า 9

หลังจากที่ท้าวพรหมทัตถูกวางยาเสน่ห์แล้ว กาลเสนาก็รีบใส่ความนางจันตามเหสี
ทันที ท้าวพรหมทัตก็เชื่อ กรียังได้บรรยายเหตุการณ์เพิ่มเติม เพื่อให้เห็นฤทธิ์อำนาจของการ
ทำเสน่ห์ โดยบอกถึงเหตุการณ์ที่เป็นลางบอกเหตุร้าย ได้แก่ การที่ท้าวพรหมทัตเขม่นตาขวา
และมีใบหน้าหม่นหมอง หัวใจก็มีคมน เป็นการบอกถึงอาการของคนที่ถูกกระทำด้วยเวทมนตร์
คาถา ดังความว่า

ที่นั่นพญา หน้าดำหม่นแล้ว ใจในคำมือกุม โมโหโทโส ที่มันหัวคุ่ม เหมือนตั้งบ้าน
เมามันว่าปอทีเตอ กู้อัจฉน์ ได้สองสามวัน กำล่งสู้แจ้ง คะเม่นคำขวา ทาสองฝ่ายแค้น

กำกับคำ: หน้า 10

เรื่องดำเนินเรื่อยมา จนกระทั่งเกิดปฏิริยาขึ้นกับพระเจ้าพรหมทัตอันได้แก่ เมื่ออาบน้ำเสร็จแล้ว ก็มีพิภพพรหมเส้าหมอง จิตใจมีคิ้ว ไม่เป็นตัวของตัวเอง เชื่อคำยุยง ของเสนาง่าย ๆ แสดงถึงความเชื่อของอำนาจเวทมนตร์คาถาที่พระเจ้าพรหมทัตได้รับ ทำให้ มองเห็นโลกทัศน์ชาวล้านนาไทยว่า มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ และเวทมนตร์คาถาว่าเป็นจริง นอกจากนั้นวรรณกรรมศาสนา คือ ชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวอ้างถึงการใช้เวทมนตร์คาถาใน การรบ ระหว่างพระเจ้ามหาพรหมแห่งเมืองเชียงรายได้รบกับพระเจ้าแสนเมืองมา แห่งเชียงใหม่ เรื่องราวมีดังนี้คือ

เมื่อพระเจ้าก็อนาล่วงลับไปแล้ว พระราชบุตรของพระองค์ พระนามว่า แสนเมืองมาครองราชย์ในเมืองเชียงใหม่โดยยุติธรรม เมื่อพระชนมพรรษาได้ 23 ปี ครั้นนั้นพระเจ้ามหาพรหมได้ตระเตรียมทหารเป็นอันมาก เสด็จมาอาศัยเมือง เชียงใหม่แล้วเสด็จไปยึดนครหริภุญชัย กวาดต้อนเอาสิ่งของที่พระองค์มีประประสงค์แล้ว เสด็จกลับไปเมืองเชียงรายได้ ภายหลังพระเจ้าแสนเมืองมาเตรียมทหารกองใหญ่เสด็จ ไปแคว้นโยน (โยนก) สู้รบด้วยมนตรี (เสกเป่าเวทมนตร์คาถา) กับพระเจ้าอาร์ (พระเจ้ามหาพรหม) จับพระเจ้าอาร์ได้ทั้งเป็น แล้วเสด็จเข้าเมืองเชียงรายได้ อดูเชิญพระสิ่งหลบลูกมาจากเมืองเชียงรายได้มาประดิษฐานในคูหาที่พระบิดาโปรด ให้สร้างไว้ที่พระเจดีย์หลวงภายในเมืองเชียงใหม่ แล้วทรงสักการบูชาโดยเคารพ

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 106

จากวรรณกรรมทั้งสองเรื่องที่ยกตัวอย่างมานี้ ชี้ให้เห็นว่าคนล้านนาโบราณ เชื่อถือ ไสยศาสตร์มาก แม้แต่วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยศาสนาผู้รจนาก็ยังนำเอาอิทธิพลของการใช้ เวทมนตร์คาถามาสอดแทรก เป็นการชี้ให้เห็นชัดเจนว่า การใช้ไสยศาสตร์นี้มีอยู่ในสังคม ล้านนาและเป็นที่ยอมรับของสังคมตั้งแต่ชนชั้นผู้ปกครองไปจนถึงประชาชน

ความเชื่อเรื่องความฝัน

การฝันเป็นการนึกเห็นเรื่องราวเวลานอนหลับ โบราณจำแนกไว้ 4 ลักษณะ คือ

บุพนิมิต เป็นความฝันที่เป็นลางบอกเหตุ

จิตนิวรรณ์ เป็นความฝันที่เกิดจากจิตคิดผูกพัน

เทพสังหรณ์ เป็นความฝัน หวาดกลัวใจให้ฝัน

ธาตุโชก เป็นความฝันที่เกิดจากธาตุในร่างกายหรือทำงานผิดปกติ¹

ความฝันที่มาจากเหตุเพราะบุพนิมิต และเทพสังหรณ์ เชื่อกันว่าจริง ชาว
ล้านนาก็มีความเชื่อในเรื่องความฝันว่าจะเป็นลางบอกเหตุล่วงหน้า ทั้งเหตุร้ายและเหตุดี
ธรรมเนียมการทำนายฝันก็เชื่อกันว่าเป็นพุทธทำนาย ตัวอย่างในวรรณกรรมเรื่องกำก้ำคำ
เมื่อนางจันทาเหว้จะตั้งครรภ์ นางก็นิมิตฝันว่า บนท้องฟ้าเกิดเมฆหมอกปกคลุมคำมีคกล้ม
แล้วฝนก็ตกลงมา และเกิดฤทธิเดช คือ ท้องฟ้าก็สลดสีทึบที่ สว่างไปทั้งเมือง ตั้งความที่บรรยาย
ว่า

เจ้าดวงยิหวนนิมิตมีมา ชับฝันสู่แจ้ง ฝันว่าปายบน อากาศเขียวแดง มีควัว
คำกำมิต ตกเมื่อปายลูน ชำมีเดชฤทธิ สีหัวดาวบารา

กำก้ำคำ: หน้า 6

เมื่อนางตื่นขึ้นรีบไปแก้ฝันกับพระเจ้าพรหมทัตทันที ที่ว่าพรหมทัตก็ทำนายว่านางจะมี
ครรภ์และได้พระโอรสที่มีความสามารถ จะปราบหัวเมืองรอบข้างและปกป้องคุ้มครองเมือง
ล้านนา และพระองค์ยืนยันว่านางจะต้องทรงครรภ์แน่นอน เพราะออกตามธรรม คือตามคำรา
ทำนายฝัน ล้านนามีหนังสือทำนายฝันคือ พรหมชาติ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพุทธทำนาย

ที่นั่นพญา วาตาโสมเล่า ว่านิมิตเจ้าองค์หญิง จักมีกัณหะ แหม่มนั้นเป็นจึง
จักผายเมืองปิง ล้านนาขบป้อง ทมมีเจ้าคตัง ไคหัวในท้อง หอมณเห็นขึ้น ว่าอย่าอาสา
อึดค้ำน้องจัน คัททะเตียงหมั้นในครรภ์ ตามออกในธรรม หากมีดังอี่

กำก้ำคำ: หน้า 6

วรรณกรรมศาสนา เรื่องชินกาลมาลีปกรณ์ ก็สะท้อนโลกทัศน์ว่าชาวล้านนามีความเชื่อ
เรื่องความฝันว่าเป็นจริง ดังตัวอย่างในเรื่องพระสิงห์ลพบุรี หรือพระพุทฺธิสังคีต ความว่า

ด้วยอาญาพนาคราช ครั้นนั้นเทวดามาเข้าเฝ้าพระเจ้าสิริธรรมในเวลา
กลางคืนให้เห็นพระสิงหฤภูมิมาเสด็จมาอย่างชัดเจน รุ่งเช้าจึงส่งเรือหลายลำไปยัง
ทิศทางต่าง ๆ แม้พระองค์เองก็เสด็จโดยเรือพระที่นั่งไปค้นหาพระสิงหฤภูมิ ด้วย
การอธิษฐานของพระอินทร์ พระเจ้าสิริธรรมทรงพบพระสิงหฤภูมิประดิษฐานบน
กระดานนั้นแล้ว ทรงนำมาสักการบูชา ครั้นแล้วพระเจ้าสิริธรรมจึงส่งพระ
ราชสาส์นถึงพระเจ้าโจ แสงว่าให้พระพุทธรูปมาแล้ว พระเจ้าโจจึงเสด็จไป
สิริธรรมนคร แล้วอัญเชิญพระสิงหฤภูมิมาเมืองสุโขทัย ทรงสักการบูชา

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 101

จากวรรณกรรมทั้งสองเรื่องที่ยกมาเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นวรรณกรรมทางศาสนา
และวรรณกรรมเชิงมรณ ก็น่าสนใจโลกทัศน์ของชาวล้านนาว่า มีความเชื่อเรื่องความฝันว่า
เป็นลางบอกเหตุได้

น่าสังเกตว่า การทำนายฝันมีการอ้างถึงว่า คำทำนายเหล่านี้ มีปรากฏในธรรม
อาจะ เป็นข้อยืนยันให้เกิดความน่าเชื่อถือก็เป็นได้

2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเร้นลับในธรรมชาติ

มนุษย์ประจักษ์ชัดว่า ตนต้องเผชิญกับปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีอำนาจมากมาย สุดวิสัย
ที่มนุษย์จะควบคุมได้ มนุษย์จึงเข้าใจว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นนั้น จะต้องมีส่วนเร้นลับใน
ธรรมชาติที่ตนไม่สามารถพิสูจน์ได้ควบคุมอยู่ให้เป็นไปอย่างนั้น สิ่งเร้นลับในธรรมชาติบางประเภท
เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องพยายามสร้างสัมพันธภาพอันดีเอาไว้ เพื่อมิให้สิ่งเร้นลับในธรรมชาติบันดาล
ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีพิ้งปรารภมาต่อตน และเพื่อให้สิ่งเร้นลับในธรรมชาติเหล่านั้นบันดาล
ความเป็นสิริมงคลแก่ตน โดยเพียงแต่มนุษย์ประพฤติปฏิบัติตามข้อกำหนดที่ตนได้ประจักษ์ชัดแล้ว
ว่าผู้ที่เคยทำมาก่อน ๆ ประสบความเป็นสิริมงคลจริง ๆ

สำหรับชาวล้านนาไทย โลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเร้นลับในธรรมชาติเท่าที่ปรากฏในวรรณกรรม
ที่ศึกษามีดังต่อไปนี้

2.2.1 ความเชื่อว่ามีสิ่งเร้นลับควบคุมธรรมชาติอยู่ ได้แก่ ความเชื่อว่ามีวิญญาณ
เข้าไปสิงอยู่ใน คน สัตว์ ต้นไม้ สถานที่ และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เมื่อมนุษย์มีความเชื่อเช่นนี้

จึงก่อให้เกิดการสร้างประเพณีเพื่อสร้างสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับสิ่งรับลับในธรรมชาติ ที่ชาวล้านนาเข้าใจว่ามีความรู้สึกนึกคิดเหมือนมนุษย์ และคิดว่าสิ่งรับลับนี้เป็นตัวควบคุมปรากฏการณ์ของธรรมชาติอยู่ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีฝ่าย ความเชื่อเรื่องผีประจำทุ่ง เรื่องผีประจำไร่ ผีประจำบ้าน ผีประจำเมือง จะขอกล่าวรายละเอียดต่อไปดังนี้

ความเชื่อเรื่องผีฝ่าย เมื่อมีการขุดเหมืองฝ่าย¹ เพื่อกันน้ำเข้านาแล้ว เขาก็มีความเชื่อว่าจะมีวิญญาณมาสิงสถิตย์อยู่ประจำฝ่าย² จึงมีการสร้างหอบูชาผีประจำฝ่ายขึ้น เรียกว่า หอบูชาฝ่าย และมีพิธีแสดงความเคารพต่อผีประจำฝ่าย โดยมีเครื่องบูชา เครื่องพลีกรรมแก่ผีประจำหอบูชาฝ่าย จะมองเห็นได้จากมังรายศาสตร์ ที่กำหนดโทษของผู้ที่ทำลายหอบูชาฝ่ายไว้ว่า ผู้ใดที่อุกอลทำให้หอบูชาฝ่าย และฝ่ายเสียหาย ถือว่าผิดผี ให้สร้างหอบูชาฝ่ายใหม่ มีเครื่องบูชาให้ถูกต้อง แล้วจึงสร้างฝ่ายใหม่ ถ้าสร้างหอบูชาฝ่ายและจัดเครื่องบูชาฝ่ายแล้ว แต่สร้างฝ่ายไม่ได้ ให้ผู้ทำผิดเลี้ยงคนอื่น ๆ ที่มีช่วยสร้าง และถ้าไม่ยอมเลี้ยงคนที่มาช่วยสร้างก็ให้เอาเงิน 50 เงิน แต่ถ้าไม่ยอมสร้างหอบูชาฝ่าย และถวายเครื่องบูชาฝ่าย ก็ไม่ยอมให้สร้างฝ่าย แต่อย่างไรก็ตาม อาจจะทำให้หาเครื่องบูชาฝ่ายอย่างเดียวก็ได้ และให้คิดราคาสร้างฝ่ายดังนี้ ฝ่ายใหญ่ 330 ฝ่ายเล็ก 110 เงิน แต่ถ้าไม่จัดเครื่องบูชาฝ่าย ก็จะไม่ยอมให้สร้างเลย ถือว่าล่วงละเมิดต่อผี ดังที่ว่า

ผู้ใดอุกอลทำให้หอบูชาเสียหาย ผิดผีฝ่ายฝ่ายทะลุพังเสีย ให้สร้างหอบูชาฝ่ายขึ้นดังเดิม แล้วให้มันจัดเครื่องพลีกรรมบูชาให้ถูกต้อง แล้วให้มันสร้างฝ่ายขึ้นให้เหมือนเดิม ผีมันสร้างฝ่ายไม่ได้ ให้มันจัดการเลี้ยงผู้คนที่มาสร้างฝ่ายนั้นคน กระทั่งแล้วเสร็จ ผีมันไม่ยอมเลี้ยงคนให้เอาเงินจากมัน 50 เงิน มาถวายเลี้ยงคนทั้งปวง ผีมันไม่ยอมสร้างหอบูชา ไม่ยอมจัดหาเครื่องบูชาแผ่นขอสร้างฝ่ายให้เหมือนเดิม อย่ายอมให้มันสร้าง ถึงว่ามันเป็นผู้ก่อสร้างก็จะไม่มันคง เพราะเหตุผิด

¹เหมืองฝ่าย คือการขุดลอกลำเหมืองและทำเขื่อนกันน้ำไว้ในท้องนา

²ฝ่าย คือ เขื่อนกันน้ำที่ไม่ใหญ่โตมากนัก สร้างสำหรับกันน้ำไว้ใช้ในนา

ผีหอ ให้มันหาเครื่องพิธีกรรมให้จงได้ก่อน แล้วจึงให้มันสร้างฝาย ผีไม่ยอมจัดหา
เครื่องบูชาฝาย ก็ไม่ยอมให้สร้างฝาย ให้คิดราคาฝายใหญ่ 330 เงิน ฝายเล็ก
110 เงิน

มังรายศาสตร์: หน้า 97

ถึงแม้ว่าสมาชิกในสังคมจะปฏิบัติตนในเรื่องที่ไม่ละเมิดต่อผีฝายด้วยเหตุผลเพราะ
กลัวอำนาจของผี และโทษปรับตามที่ระบุในกฎหมายก็ตาม เราก็อาจมองเห็นโลกทัศน์ของชาว
ล้านนาที่แฝงอยู่ในความเชื่อเรื่องผีฝายนี้ได้ว่าเป็นเรื่องมองเห็นความสำคัญของน้ำว่า น้ำ
จำเป็นต่อการเกษตรเป็นอย่างมาก จึงมีระบบการควบคุมทางสังคม (Social control)
ถึงสองชั้นด้วยกันคือ ผี และกฎหมาย โดยเฉพาะอำนาจของผีนั้นกลั่นตบดาลให้เกิดผลดีและ
ผลเสียต่อไร่นาได้ เช่น ถ้าทำฝายเสียหายก็อาจจะกั้นน้ำไว้ใช้ตลอดฤดูเพาะปลูกได้
ชาวล้านนาก็เชื่อว่าเป็นเพราะผีฝายไม่พอใจ จึงกลั่นตบดาลให้เกิดเหตุร้ายเช่นนั้น ตรงกัน
ข้ามถ้าช่วยกันรักษาฝายและทอบูชาไว้เรียบร้อยดี เขาก็เชื่อว่า ผีฝายจะพอใจและกลั่นตบดาล
ให้น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ การเพาะปลูกก็จะได้ผลดี จะมองเห็นว่าชาวล้านนามีความเชื่อเรื่อง
อำนาจของผีเหนือกว่าเหตุผลใด ๆ ตามความที่ว่า ถ้าผู้ทำฝายหรือทอบูชาฝายเสียหาย
ถ้าไม่ยอมสร้างทอบูชาผีฝาย และจัดหาเครื่องบูชาผีฝายแล้ว จะไม่ยอมให้สร้างฝาย เพราะ
เชื่อว่าถ้าผีไม่อนุญาตแล้วฝายที่สร้างใหม่ก็จะไม่มั่นคง ดังข้อความที่ย้ำว่า "เพราะเหตุผีผีหอ"
ความเชื่อเกี่ยวกับผีประจำทุ่งนา ชาวล้านนาเรียกว่า เลื่อนนา ทั้งนี้เพราะเชื่อว่า
ทุ่งนานั้นมีวิญญาณสิงอยู่ จึงมีข้อห้ามมิให้บุคคลกระทำการละลวยละส่วงต่อที่นาของผู้อื่นด้วย
ประการต่าง ๆ อันจะเป็นเหตุให้เลื่อนนาโกรธเคือง เป็นต้นว่า ห้ามศพผ่านนาข้าว กฎหมาย
ระบุว่า ให้เจ้าของนามอบข้าวในนาแก่เจ้าของศพไป ส่วนเจ้าของศพจะต้องเสียค่าปรับค่า
ข้าวนั้น 2 เท้า และนอกจากนั้นเจ้าของศพยังต้องหาเครื่องบูชาผีประจำทุ่งนาให้เจ้าของนา
ทำการขอขมาเลื่อนนา ได้แก่ หมูหนึ่งตัวขนาดไม่เล็กนัก ก็อตินเติมกำมือ เหล้า 2 ไท ไก่ 2 คู่
เทียน 4 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ ดังความว่า

พิฆาตพลึงในนาข้าวแรกก็ให้มอบนํ้าแก่เจ้าของศพ ให้เจ้าของศพชดใช้ข้าวไร่
2 เท้า แล้วให้หาหมูตัวหนึ่ง ขนาดตื่นแหม่งกำมือ เหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เล่ม
ข้าวตอก คอกไม้ มอบให้เจ้าของนา บูชาเสือนาวัวข้าว

มังรายศาสตร์: หน้า 101

ความเชื่อเรื่องผีประจำไร่ ชาวล้านนาเรียกว่า เสือไร่¹ ทั้งนี้เพราะเชื่อว่า
วิญญาณสิงอยู่ตามไร่ เป็นผู้คอยพิทักษ์ดูแลไร่ ชาวล้านนามีความเชื่อว่า ถ้าใครล่วงละเมิด
สิทธิในไร่ของผู้อื่น หรือกระทำการอันไม่สมควร เสือไร่จะโกรธ ต้องหาทางแก้ไขโดยหา
เครื่องบูชาเสือไร่ มิเช่นนั้นอาจจะเกิดเหตุร้ายขึ้นกับตนเองได้ เช่น มังรายศาสตร์กล่าวถึง
ผู้ล่วงละเมิดไร่ของผู้อื่นว่า ถ้าใครลักลอบเผาไร่ของผู้อื่นในเวลาที่มีไขฤดูที่ควรเผาไร่
ต้องปรับผู้ลักลอบเผาไร่โดยเครื่องพลีบูชาหมูชาเสือไร่ ได้แก่ เหล้า 1 ไห ไก่ 2 ตัว
หมู 1 ตัว ข้าวตอกคอกไม้ และให้เผาไร่ใหม่ให้เรียบร้อย ดังความว่า

"ผู้ใดลักเผาไร่ท่าน เมื่อไม่ถึงฤดูเผา ให้มันเผาใหม่ให้เรียบร้อย ให้หาเหล้าไห
ไก่คู่หนึ่งตัว ข้าวตอกคอกไม้บูชาเสือไร่"

มังรายศาสตร์: หน้า 112

นอกจากนั้นผู้ใดทำการอันไม่สมควร เช่น ขี้ใส่ไร่ของผู้อื่นในฤดูเอาน้ำเข้าไร่จนถึง
ฤดูเก็บเกี่ยว ให้ผู้ขี้ใส่ไร่จัดหาเครื่องบูชาเสือไร่ และถ้าใครเหยี่ยวใส่ผลผลิตในไร่ของผู้อื่น
เจ้าของไร่ตัดผลผลิตนั้นทิ้งเสีย ให้ผู้เหยี่ยวคใช้ผลผลิตนั้น พร้อมทั้งหาเครื่องบูชาเสือไร่
ดังความว่า

ผู้ใดขี้ใส่ไร่ท่านในระหว่างเอาน้ำเข้าไร่จนถึงตอนเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ให้มันหา
เหล้าไหไก่คู่ หมูตัวหนึ่ง ข้าวตอกคอกไม้ เพื่อให้เจ้าของไร่บูชาเสือไร่

* เสือ สันนิษฐานว่ามาจากคำว่าเชื้อ พบในภาษาสมัยสุโขทัยว่า "พ่อเชื้อเสือคำ"
คำว่าเชื้อที่ใช้ในล้านนา หมายถึง ผีบรรพบุรุษ

ผีเยียวใส่ไร่ท่าน เยียวรถของปลุกในไร่ ให้หักตักเสีย แล้วให้มันชดใช้ตามราคาของ
นั้น ไม่ต้องไหม แล้วให้ทำเหล้าให้ไก่คู่ขาวตอกคอกไก่บูชาเสือไร่เถิด

มังรายศาสตร์: หน้า 113

ความเชื่อเกี่ยวกับผีประจำบ้าน ผีประจำเรือน ผีประจำเมือง ชาวล้านนาเรียกว่า
เสือบ้าน เสือเรือน เสือเมือง ชาวล้านนาเชื่อว่าเมื่อบรรพบุรุษของตนเสียชีวิตลง วิญญาณจะ
คอยดูแลทุกข์สุขของลูกหลานจะไม่ไปไหน โดยเฉพาะเสือบ้าน เสือเรือน จะมีส่วนควบคุมความ
ประพฤติทางเพศของลูกหลานได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้จากการเลือกคู่และการแต่งงาน ซึ่งกล่าว
รายละเอียดมาในตอนต้นแล้ว วิญญาณของบรรพบุรุษนี้เชื่อกันว่าจะสิงอยู่ที่เสาเอกของบ้าน หรือ
ต้นไม้ใหญ่ที่อยู่ใกล้บ้าน ความในมังรายศาสตร์กล่าวไว้ว่า

ผู้ใดตักต้นไม้ เสือบ้านเสือนเมืองเป็นเสนียด (ชดชวง) พันเสือนเรือน
ท่านเสียก็ดี เป็นการผัดเสือบ้าน เสือนเมือง เสือนเรือน ให้หาเครื่องบูชา
เสือนเมือง เสือบ้าน แล้วบูชาให้ถูกต้อง ผีไม่เลี้ยงดูไม่บูชา ลูกเมีย วัวควาย
ตาย ไข้มัน ผู้ตัด ผู้พันนั้น ชดใช้ค่าทั้งสิ้น อย่าไหมเลย ให้ชดใช้ค่าก็เท่ากับ
สิ้นไหมในตัวแล้ว

มังรายศาสตร์: หน้า 86

ความเชื่อที่มีต่อสิ่งเร้นลับใน ก่ำก่าคำ ก็คือความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี จะเห็นได้ว่า
ตัวเอกของเรื่องก่ำก่าคำ ได้พบตัวเอกฝ่ายหญิงของเรื่องคือ นางเตปะกัญญา และนางบิมา
ก็เชื่อว่าเพราะผีเป็นผู้ชักนำตัวเองนั้น ได้เดินทางมาหานางทั้งสองโดยไม่รู้สีกตัว ดังความที่
ว่า ก่ำก่าคำ ได้พบกับนางเตปะกัญญา และนางบิมาถึงสองครั้ง โดยที่ตนเองไม่รู้เรื่อง
เพราะตนเหมือนกับคนบ้าและคนเมา ด้วยเดชบุญที่ผีชักนำให้ได้มาที่ตำแหน่งนี้ และได้พบสองนาง

โพธิสัตว์ ตักกล่าวล่ำวี่ ว่าตัวแห่งข้าคนเมา คีร้ายปู้ เหล้นตำเถา เพราะตัว
คนเมา เต็มไปตั้งบ้า ก็บุญเหมือนกัน ผีปันหื้อข้า สองคี่เฒ่านี้

ก่ำก่าคำ: หน้า 49

ความเชื่อที่มีต่อสิ่งเร้นลับ ที่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี เช่น กษัตริย์ของล้านนาไทยองค์หนึ่ง . . . ศรัทธาเลื่อมใสแต่สิ่งภายนอกศาสนา เชื่อถือศรัทธา ภูติผี ปีศาจ บวงสรวง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังจะเห็นได้จาก ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 107 ที่ว่า

เจ้าวิสุทธิมาร¹ นั้น มีศรัทธาในศาสนาอย่างมาก ทรงเลื่อมใสแต่สิ่งภายนอกศาสนา ไม่คบหาสังฆบุรุษ บวงสรวงแต่ภูติผีปีศาจ สวน, ต้นไม้ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขา และป่า พระองค์ บวงสรวงเช่นไหว้ด้วยโคกระบือ เป็นต้น

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 107

จากความเชื่อเรื่องเหล่านี้ แสดงลักษณะของชาวล้านนาอย่างเด่นชัดในเรื่องการถือผีแบบดั้งเดิม (animism) ซึ่งจะมองเห็นว่าผีมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนาไทยเป็นอย่างมาก ผีมีบทบาทในการควบคุมสังคมแทบทุกด้าน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. อาชีพ การกำหนดผีเข้ามาเพื่อเน้นความสำคัญของอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ในล้านนา ดังนั้นจึงเห็นความสำคัญของน้ำเพราะเป็นปัจจัยในการผลิต จึงมีส่วนเข้ามาควบคุมแหล่งกำเนิดของน้ำ ได้แก่ ผีฝ่าย
2. การไม่ล่วงละเมิดในสิทธิของผู้อื่น ผีมีส่วนช่วยปกป้องสิทธิส่วนบุคคลทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น ผีมีส่วนในการควบคุมพฤติกรรมทางเพศมิให้ล่วงละเมิดในลูกเมียผู้อื่น และผียังมีอิทธิพลต่อการรักษาสีทึบในที่ทำกิน คือ ไร่ นา ผู้ใดล่วงละเมิดจะผดผี เลือดบ้าน เลือดเรือน เลือดไร่ เลื่อนนา แล้วแต่กรณี
3. สังคมล้านนาไทยเป็นสังคมเกษตรดังนั้นผลผลิตจะได้หรือเสียย่อมขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ของธรรมชาตินั่นก็คือ ชาวล้านนาถือว่าธรรมชาติเป็นตัวกำหนดความอุดมสมบูรณ์หรือความอดอยากในสังคม ดังนั้นชาวล้านนาจึงไม่กล้าล่วงละเมิดต่อธรรมชาติจึงให้ความสำคัญ ศรัทธา เชื่อถือ จนกระทั่งสร้างบางสิ่งบางอย่างจากธรรมชาติเพื่อมาช่วยเหลือตนเอง เช่น สร้างเลื่อนา เลือดไร่ ให้มาช่วยควบคุมธรรมชาติซึ่งเอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพเพื่อให้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ตามที่ตนเองต้องการ

¹เจ้าวิสุทธิมาร ความหมาย คือพระเจ้าสามฝั่งแกน กษัตริย์พระองค์หนึ่งของล้านนาไทย

4. ธรรมชาติมีค่าควรแก่การดูแล เอาใจใส่สูงสุด โดยแสดงความกตัญญูทวนเวียน ต่อแผ่นดินต่ออาชีพ ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความกตัญญูแสดงออกในรูปของการจำลองธรรมชาติ ต่าง ๆ ได้แก่ แผ่นดิน ฯลฯ ให้มีชีวิตมีอำนาจเหนือชีวิตคน กลั่นดาลให้เกิดผลดีหรือชั่วก็ได้ (มงคล-อัมมงคล) แล้วทุกคนสมยอมในการปฏิบัติเพื่อทดแทนคุณ คือแสดงความเคารพไม่ ล่วงเกิน ถ้าล่วงเกินต้อง เสียผี ลักษณะการปรับนั้นแสดงว่า เห็นความสำคัญของสิ่งนั้น ๆ เช่น การขี้เยี่ยวใส่ไร่นาของผู้อื่น ถือว่าผิด เป็นการไม่กตัญญูต่อแผ่นดิน และละเมิดสิทธิเจ้าของที่ ต้องเสียผี และชดใช้ผลผลิต

5. สร้างระเบียบให้สังคม อย่างน้อยที่สุดก็ทำให้สังคมล้านนามีแต่ความสงบไม่ เบียดเบียนกัน ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น เช่น การเผาไรของผู้อื่นถือว่าการทำผิดต่อเชื้อไร ต้องเสียผี และชดใช้เจ้าของไร

2.2.3 ความเชื่อเรื่องขี้ต*

ขี้ต เป็นภาษาล้านนา หมายถึงสิ่งที่ไม่ดีไม่งามหรือเสนียดจัญไร ไม่เป็นที่นิยมกัน บางสิ่งที่เกิดขึ้นภายในบ้านเรือน ที่แปลกประหลาดกว่าปกติ ก็อาจเป็นलगบอกเหตุร้าย เป็น นิमितอุปาทว ขี้ตไม่มีตัวตน แต่อาจให้ความหมายได้ว่าเป็นความเดือดร้อนต่าง ๆ อาจเจ็บไข้ ได้ป่วย เสียข้าวเสียของโดยไม่จำเป็น คนโบราณได้แต่งคำราเกี่ยวกับเรื่องขี้ตไว้มากมาย เพราะฉะนั้นการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาไทย ถ้าจะอยู่อย่างปกติสุข ก็จะต้องปฏิบัติตามความ เชื่อเรื่องขี้ตนี้ เราอาจมองได้ว่า ขี้ต คือ สิ่งควบคุมทางสังคมของชาวล้านนาก็ได้ ขี้ตมีอยู่ สามสถาน สถานหนึ่งกระทำต้องคนคนเดียว สถานหนึ่งกระทำต้องคนทั้งเรือน สถานหนึ่งกระทำ ต้องคนทั้งเมือง¹

ขี้ต คือความเชื่อในสิ่งที่ไม่ดีมีตัวตน หรือเชื่อในปรากฏการณ์บางอย่างว่าสิ่งที่ตนเชื่อนั้น มีอำนาจ ศักดิ์สิทธิ์ หรือมีอิทธิฤทธิ์ลบล้างความเป็นไปแห่งชีวิตของตนให้เป็นไปในทางดีหรือ เป็นภัยได้ตลอด จนสามารถทำลายชีวิตมนุษย์ได้ ประสพหายนะได้ ความเชื่อเรื่องขี้ตนี้มีที่มา

โสงวน โชติสุขรัตน์ ตำราพิธีสงฆ์และอุปาทว หน้า 1

*ขี้ต ที่ปรากฏใช้มีเขียน 2 อย่าง คือ ขี้ต และ ขี้ต

จากการที่มนุษย์เชื่อว่า ปราศกการณัธรรมาชาติเกิดขึ้นเพราะการคณันคาลของเทพเจ้า เทพที่
เชื่อเช่นนี้เพราะ ไม่สามารถคณันควาหาเหตุผลได้ จึงสมมุติขึ้น เป็นตัวมุติข้อสงสัย เมื่อมี
ความเชื่อเกิดขึ้นแล้วผู้คนก็ตองนับถือ และสิ่งที่นับถือของเขาก็คือข้อห้ามในสังคมนั้นเอง ซึ่ง
ตรงกับภาษาอังกฤว่า โตเต็ม¹ (Totem)

คนล้านนาเชื่อถือเรื่องชิต สืบต่อกันมาอย่างไม่มีเหตุผล และได้ถือปฏิบัติกันมาอย่าง
เหนียวแน่น ถ้าใครละเลยไม่ปฏิบัติตามก็จะถูกชิต ข้อห้ามเรื่องชิตนี้ย้ำประเด้นที่ว่า ต้องปฏิบัติ
ตามโบราณประเพณี ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ได้เคยกระทำมาแล้วเกิดผลดีต่อชีวิต ถ้าใครทำผิดแปลก
ออกไปอาจจะเกิดผลร้าย นั่นคือถูกชิตกระทำ ตัวอย่างข้อห้ามเรื่องชิต เช่น

1. ข้อห้ามเกี่ยวกับหญิงมีครรภ์

ผู้หญิงมีครรภ์อยู่เรือน ลูกก็ดี เมียก็ดี พี่น้องก็ดี คนใดคนหนึ่งแม่กระทำการมงคล
เป็นคันว่า ทอดกรณัฐบริหารก็ดี หรือจะสร้างพระเจดีย์ธาตุเลอารามก็ดี แล้งก็ให้ลูกทนมวย
เป็นกิกนุภาวะก็ดี หรือจะกระทำอวาทะมงคลวิทามงคล สิ่งเหล่านี้ไม่ควรกระทำ หากกระทำ
ต่อมลักเกิดความเสียแก่พ่อแม่ ถ้าว่านุญาสนาของพ่อแม่มีมากลักเกิดความพินาศแก่ลูก
ที่เกิดมาภายหลัง ไม่ก็จะเป็นอันตรายแก่สัตว์สี่เท้า สองเท้า และเข้าของเงินทองแล² ข้อความ
นี้ตรงกับข้อห้ามในวรรณกรรมเรื่อง โลกสมมติราช คือ

ประการหนึ่ง ผู้หญิงทรงครรภ์ก็ควรหื้อผูกมือถือขวัญแก่ผู้จักเป็นเรือนใหม่
นั้นแล ผู้ทรงครรภ์นั้นแม้ว่าเป็นแม่ อาว น้า ป้า ก็ควรดีไหว³ และมักผ่อน⁴
จากคัมภีร์เล เมื่อจักแบ่งเรือน อันว่าเครื่องเรือนภายนเป็นคันว่า ขึ้นเป
(และ) กลอนทั้งหลายก็ควรหื้อผู้ทรงครรภ์นั้นมาได้ข้ามได้ย่ำ กับบริสุทธิ์
มักมีภัยอุบาทว์ไปแล อันหญิงผู้เป็นเจ้าของเรือนและทรงครรภ์นั้น ก็ควรจักบวช
และยอดเณร และชุน้ำยอก่อศาลา และสร้างมหาเจดีย์ วิหาร สี่มา เป็นการมงคล

โลกสมมติราช: หน้า 9

¹โตเต็ม (Totem) คือ ข้อห้าม

²สงวน โชติสุขรัตน์ ตำราพิธีสงฆ์ ชิต และอุบาทว์ หน้า 3

³ไหวดีไหว ความหมาย ไม่สมควรไหว

⁴ผ่อน ความหมาย เลื่อมถอย

อันใหญ่สักอัน แม้ว่าจะย้ายเสียต่างที่ ก่อนก็ดี ก็ไม่ควร แะควรหื้อประสูติ
ก่อนจึงควรกระทำแล

โลกสมมติราช หน้า 9

โลกสมมติราชยังมีข้อห้ามมากกว่าตำราสังข์และอุบาทว์ของ สงวน โชติสุขรัตน์
อีกได้แก่ ห้ามหญิงมีครรภ์ผูกมือเรียกขวัญแก่ผู้สร้างบ้านใหม่ และห้ามให้หญิงมีครรภ์ ถึงแม้
ว่าจะเป็นแม่ ป้า น้า อาก็ตาม เพราะจะทำให้เกิดความเสียหายแก่สมบัติ

2. ข้อห้ามในการปลูกสร้างบ้านเรือน

ในการปลูกบ้าน ชาวบ้านล้านนาไทยก็คำนึงถึงความปลอดภัยก่อน ได้แก่ การมีข้อห้าม
ว่า ถ้าจะปลูกเรือน อย่าให้นั่งร้านโยกไหว หรือล้มเป็นอันขาด ถ้าเป็นคั้งนั้นควรทิ้งเสีย หรือ
รื้อเอาพารวมกับไม้อื่น ๆ แล้วอาราธนาพระสงฆ์มาสวด ประพรมน้ำมนต์ และที่ดินที่นั่นก็จะดี
เหมาะแก่การปลูกบ้าน ดังความว่า

ประการหนึ่ง ในวันเที่ยวห้อยแปงเรือนหลังนั้นแล้ว ลูนนั้บ่วจิล
เมื่อปลูกเรือน² ไม้เรือนคาคปวน³ พากันท้าวไปนั้นชื้อ⁴ นักแล เค้าควร
สละเสียแล ลิวักใคร่เอาคั้งนั้นควรโร้ระรวมเอาไม้ทั้งหลายผู้นั้นไว้คั้งแปง
เรือนนั้นแล้ว หื้ออาราธนาพระสงฆ์มากระทำมังคลสูตร (สวด) แล้ว หื้อเอา
น้ำสวดมนต์พระพราย⁵ ยังไม้คั้งมวล และที่ดินนั้นล้จะวุจิละแล

โลกสมมติราช: หน้า 13

3. ข้อห้ามเกี่ยวกับการล่วงละเมิดในสิทธิของผู้อื่น

ข้อห้ามเกี่ยวกับ ชีต บางลักษณะก็เป็นการควบคุมความประพฤติของคนไม่ให้ล่วงล้ำ
สิทธิและเข้าของของผู้อื่น เช่น ข้อห้ามย้ายคันทา เพราะจะล่วงล้ำที่ของผู้อื่น การสร้าง

¹ย้ายเสียต่างที่ ความหมาย ย้ายไปอยู่อื่น

²ปลูกเรือน ความหมาย การปลูกเรือน

³ไม้เรือนคาคปวน ความหมาย นั่งร้านโยกไหว

⁴ชื้อ ความหมาย เป็นเสนีย์คฤไ

⁵พระพราย ความหมาย ประพรม

ประตูบ้านไม่ควรทำตามใจ ควรคำนึงถึงความเหมาะสม ไม่ควรซ่อมเรือน และ
ทำเรือนใหญ่ให้เหลือหลังเล็ก การปลูกเรือนควรคำนึงถึงทิศทางลม ไม่ควร
เลี้ยงสัตว์เลี้ยงไว้ใต้เรือน ยุง^๕ ไร่นา ป่าช้าแคบไม่ควรขยาย ไม่ควร
ผ่าक्रमอง^๑ และสากก่อไฟ สร้างพระพุทธรูปแล้วสร้างครอบใหม่ไม่ดี
เอาของสงฆ์มาบริโภคไม่ดี ให้ยุงข้าวควรเก็บคราดและไถ่เท่านั้น ห้ามยุงข้าว
ติดเรือนไม่ดี ทำถนนเข้าบ้านไม่ดี

ตั้งตัวอย่างในโลกสมมติราช ดังนี้

ลักษณะชืด (ชืด)

ที่นี้กล่าวลักษณะชืดก่อนแล อย่าย้ายคันทนา คลาเสียหือเป็น ๒ ไร่ ๓ ไร่
บตีแบ่งระตุบ้านตามคันทบตี เครื่องเรือนหักกล้า พร้อยเอามาถ่ายใหม่บตี เรือน
ใหญ่กล้าหือเป็นเรือนน้อยบตี ----- บตี ไร่क्रमองได้เยี่ย
ข้าวบตีไร่จั่วควายเปิดไถ่หมูหมา ได้เยี่ยข้าวบตี ไร่นากีตหน้อย เช่น พร้อยควาก^๒
ที่อกร้างหลวงบตี จักผ่าक्रमองและสากตั้งไฟ^๓ บตี ก่อร๔พระเจ้าแล้ว พร้อยก่อ
กวมเล่าบตี เอาของสงฆ์มาบริโภคบตี ได้เยี่ยข้าวเท่าไร่ไว้เผื่อไถ^๔ สิ่งเดียวแล
แบ่งเยี่ยข้าวกับเรือนบตี แบ่งทางเข้าบ้านบตี ลานเรือน^๕ บตี ผู้ใดกระทำการ
ดังนี้ฉิบหายแล

โลกสมมติราช:หน้า 30

2.2.4 ความเชื่อเรื่องอุบารว

สงวน โชติสุขรัตน์ อธิบายว่า อุบารว คือ สิ่งที่ไม่เคยเกิดหากเกิดขึ้น ผิดแผก
แปลกกว่าธรรมดา เรียกว่า อุบารว อุบารวเกิดขึ้นได้ด้วยอำนาจของเทวดา มาบันทึกไว้แสดง

^๑क्रमอง ความหมาย ครกกระเดื่อง

^๒พร้อยควาก ความหมาย เปิดให้กว้างขึ้น

^๓ตั้งไฟ ความหมาย ก่อไฟ

^๔เผื่อไถ ความหมาย คราดและไถ

^๕ลานเรือน ความหมาย ปลูกเรือนใหญ่ให้เป็นเรือนน้อย

เหตุปรากฏแก่คนทั้งหลาย ให้ได้รู้ได้ทราบ ว่า จักมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้นแก่คนในเรื่องของตน และพ่อแม่พี่น้องคนในเรื่องนั้น ถ้าอุบาสวเกิดขึ้นในเรื่องหลังใด ให้ทำพิธีบูชาสังคายนพเคราะห์ แก่อุบาสวนั้นเสียภายใน 7 วัน หากเกินกว่านั้นแก้ไขไม่ตก ไม่ดี และห้ามไม่ให้ฆ่าสัตว์ตัวที่มาจาก เหตุนั้น ให้เอาข้าวตอกคอกไม้ขออาราธนา ด้วยถ้อยคำอันสุภาพอ่อนหวาน จึ่งจะดี

ลักษณะอุบาสว จะเกิดขึ้นปรากฏเป็นลางให้เห็นได้จาก การเกิดความผิดปกติในวัตถุ สิ่งของ สถานที่ เหตุการณ์ คน และสัตว์¹ ลักษณะอุบาสวที่ปรากฏในโลกทัศน์ของชาวล้านนา ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกำก่ำดำ และโลกสมมติราช ดังความในเรื่องกำก่ำดำตอนที่ จันตา เหวือกกาลเสนาใส่ความว่านางมีชู้ ชาวพรมหัทก็เกิดกริ้วทันที พลันก็นึกขึ้นได้ว่า ได้เกิด ลางสังหรณ์ปรากฏแก่พระองค์ คือ เขม่นตาชวาสามวันแล้ว เพิ่งประจักษ์แก่ใจ เตียวนี้เองว่าเป็นเพราะมเหสีทำชั่ว ดังความที่กวีบรรยายว่า

กู้อัสน์ ได้สองสามวัน กำลังสู้แจ้ง คะเม่นตาชวา หาสองฝ่ายแก้ม พระหัยกู
ร่าปัด² เป็นอู่เหว บัศสุคติจิตนอกใส่บาทา เสียแรงเลี้ยงไว้ ช้าเมื่อนักหนา เสวยปารา
มาเมินบ่น้อย

กำก่ำดำหน้า 10

ถึงแม้ว่าตามท้องเรื่อง การเกิดลางบอกเหตุแก่พระเจ้าพรมหัทนั้นจะทำให้พระองค์ เข้าใจ เรื่องร้ายที่เกิดขึ้นนั้นผิดไป เพราะไปเชื่อคำยุยงของเสนา หลงเข้าใจพระมเหสีผิดไป แต่ความเป็นจริงตามเนื้อเรื่องเหตุร้ายก็เกิดขึ้นจริง ๆ เพราะนางสิ่งกึ่งเป็นพระสนมได้ทำ เสน่ห์ยานแฝดแก่พระองค์ และใส่ร้ายมเหสีจันตา พระองค์ก็หลงเชื่อขับไล่มเหสีที่กำลังท้อง ออกนอกเมือง จนทำให้องค์พระมเหสีและโอรสต้องพลัดพรากจากกันไปเป็นเวลานาน ตัวอย่าง จาการวรรณกรรมเรื่องนี้ก็เป็นข้อยืนยันให้เห็นโลกทัศน์ชาวล้านนาที่มีต่อความเชื่อ เรื่องลางทำให้เกิดอุบาสว

ไสววน โชติสุขรัตน์ คำราพิณสังขัตและอุบาสว หน้า 12

²พระหัยกูร่าปัด ความหมาย ใจูกคิด (รำพึง)

นอกจากนั้นยังมีความเชื่อเรื่อง สัตว์ขึ้นบ้าน บางอย่างก็ดี บางอย่างก็ไม่ดี สัตว์ที่ขึ้นบ้านแล้วไม่ดี ได้แก่ หม่าขึ้นหลังคาบ้าน¹ วัด เตา งู แร้ง ขึ้นเรือน จับเรือนถือว่าเป็นกรรม สิ่งขึ้นเรือนดี มีแต่กับกับเขียด ตั้งความในโลกลสมมติราชว่า

ส่วนหม่าขึ้นหลัง¹ วัดวาหอโรงก็ปดี้ ควรบันเหยอแก่หม่าตัวนั้นแล้ว หื้อหลักเคราะห์เสียผาณา² เอาโชคเกิด อันว่า เตา งู แร้ง ขึ้นเรือน จับเรือน ก็เป็นกรรมอันปดี้แล³ อันขึ้นเรือนดีมีแต่กับกับเขียด มันลักเป็นเหตุหื้ออยู่สุข สวัสดิ์ไม่มีอันตรายสังแล

โลกสมมติราช หน้า 14

2.2.5 ความเชื่อเรื่องขวัญ

ขวัญ เป็นสิ่งที่ไม่มีความเห็นเป็นรูปร่างอยู่ในร่างกายคนและสัตว์ใหญ่บางชนิด เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ตลอดจนสิ่งที่ไม่มีความเห็นเป็นรูปร่างบางอย่าง เช่น เส้าเรือน เรือ เกรียน ข้าวเปลือก นาข้าว บ้านเมือง ไม่สามารถบอกได้ว่ามีรูปร่างลักษณะเป็นอย่างไร สิ่งเหล่านี้ถูกถ่ายทอดคำที่ใช้ภาษา มีที่ใช้ว่า "ขวัญบ้าน" ทำให้เข้าใจว่าขวัญจะมีพลังบังคับได้ ตามความเชื่อเก่า ๆ ของชนชาติเพื่อนบ้านของไทยก็ว่าเป็นสัตว์ปีก ต่างชนิดกัน เช่น ชาติลาวว่า ขวัญเป็นลิงหรือ หนุมาน⁴ หมายความว่า เป็นผีเสื้อ มลายูว่าเป็นนกตัวเล็ก แต่ของไทยไม่ปรากฏว่าเป็นสัตว์ปีกชนิดใด⁴

ตามความเชื่อทั่วไปขวัญมีประจำตัวคนเพียงดวงเดียว แต่ตามคติความเชื่อของคนล้านนาไทยโบราณว่ามีอยู่ถึง 32 ขวัญ ดังปรากฏคำเรียกขวัญในวรรณกรรมล้านนาเรื่องกำก้ำคำ ตอนนางจันตาเทวีกลับเข้าเมือง ท้าวพรหมหัตถ์ ได้จัดพิธีเรียกขวัญให้ในคำเรียกขวัญนั้นแสดงความเชื่อของคนไทยล้านนาว่า ขวัญมี 32 ขวัญ ซึ่งประจำอยู่ในอวัยวะต่าง ๆ เช่น มือ เท้า หน้า นิ้ว คิ้ว ฯลฯ และในคำเรียกขวัญได้ขอเชิญนางเทวีกลับเข้ามาอยู่ในวัง ถ้ามั่นว่าขวัญ

ให้หลัง คงจะหมายถึง หลังกา

²ผาณา เพี้ยนมาจาก ปราณนา ซึ่งเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของไทยโบราณ

³เรื่องสัตว์บางชนิดโดยเฉพาะอีแร้งจับบนหลังคาบ้าน ถือกันว่าเป็นลางร้ายไม่ดีในประเทศพม่าสมัยก่อนถึงกับปลุกหมอคอย จัดเวรยามเฝ้ามิให้แร้งจับหลังคาปราสาทราชวัง (โลกสมมติราช หน้า 15)

⁴พระยาอนุมานราชธน ขวัญและประเพณีการทำขวัญ หน้า 1 - 47

ไปตกอยู่กลางแม่น้ำ ตามป่าเขา ในยามที่พัดกับลูกน้อย และยามที่เคราะห์ร้ายก็ให้กลับมาเสีย
อย่าผูกใจจองเวรกับนางสิงกาอยู่เลย ขอขวัญทั้ง 32 ขวัญรับกลับมาไว ๆ วันนี้ก็เป็นวันที่ เป็น
วันมีลาภ มีชัย ขอเชิญขวัญมากินอาหารที่จัดไว้ให้อย่างพร้อมพร้อม ทั้งความที่บรรยายในเรื่องว่า

สามสิบสองขวัญ หื้อผันมาเข้า หอมณเฑียร อย่ำล้า ตังขวัญป่าตา หัตถาหน่อฟ้า
ขวัญอยู่หน้านางงาม ขวัญพักตร์ขวัญแก้ว ใหญ่นิ้วขัณฑ์ ขวัญคอขวัญกาง ขวัญกันแม่เจ้า
ขวัญเกศเกษี เทวีน่อหน้า ไหลมามวลพร้อมพร้อม เจริญขวัญเจ้ามาอยู่กับพี่น้องที่หอพัก
ห้องวังใน เต็มมืออยู่น้ำ ย่านกว้างวังใสที่กลางดงไพร ป่าไม้มีดเกร้า เมื่อได้ปักกันกับ
บุตรลูกเต้า เวลายามเคราะห์ร้าย ก็ให้กลับมา อย่ำกาหากย้าย เมื่อมีห้องพรหมมา
เมื่อได้เกี่ยคฟุ้ง ย่านหยิ่งโมหา เบื่อสิ่งกาเมียน้อยพ่อเจ้า ก็อย่าถือกัน เวรตำชอดกล้า
เนอนายลูกเจื้อ สามสิบสองขวัญ คึงบันเอาเกื้อ จ่งเร็วรับได้มา ๆ ป้ายามวันนี้ก็ตื่นกหนา
เป็นวันลาภ ใจยาพร้อมเลี้ยง ขอเจิญมากิน มูรีหมากเหมียง เขาแต่งเคี่ยมบ่มม
เจิญมาเสวย ขวัญเฮยพราพร้อม ของกินเตห้องพรหมา

คำกล่าวหน้า 105

มังรายศาสตร์สะท้อนโลกทัศน์ว่า ถ้าคนขาดเจ็บ หรือได้รับอุบัติเหตุ ขวัญก็จะตกใจและ
หนีออกไป เพราะฉะนั้นต้องมีพิธีรับขวัญผู้บาดเจ็บนั้น ทั้งความที่กล่าวถึงการหาขวัญผู้ป่วยว่า
ถ้าหากใครวานผู้อื่นขึ้นต้นไม้ แต่ต้นไม้ตกลงมาทับผู้้นโดยที่ผู้วานไม่ได้ตั้งใจ ถ้าเขาตายต้อง
เสียค่าปรับและช่วยเผาศพ ถัดถ้าไม่ตั้งใจแล้วบาดเจ็บให้ชดใช้ค่ารักษาแล้วให้หาเหล่า 1 ไห
ไก่ 1 คู่ ผูกมือเรียกขวัญ ทั้งความในมังรายศาสตร์ว่า

ผู้ใดวานท่านไปโค่นไม้ใหญ่ ไม่ตั้งใจจะให้มีล้มทับ เพื่องูไม้ล้มทับตายให้ผู้วาน
ชดใช้ค่า 250 เงิน อย่ำไหม แล้วให้ช่วยลูกเมียผู้ตายเผาศพนั้น ผีไม้ล้มไปไม่บอก
กล่าว ตั้งใจจะให้ท่านตาย ให้ชดใช้คนหนึ่ง ไหม 2 คน เป็น 750 เงิน ฐานหนึ่ง
หรือ 990 เงิน ผีไม้เจตนาแต่ถูกหัวแตก ให้ผู้วานชดใช้ค่าน้ำมันรักษา 110 เงิน
แล้วให้หาเหล่าไห ไก่คู่ ผูกมือเรียกขวัญนั้น ผีหกล้มควยวะขาดให้ช่วยรักษา ค่ายา
เท่าใด ให้ผู้วานเสีย เมื่อรักษาหายแล้ว ให้หาหมูตัวหนึ่ง เหล้าไหไก่คู่เรียกขวัญมัน
ผีตั้งใจให้ท่านหัวแตก ให้ไหม 250 เงิน

มังรายศาสตร์ หน้า 112

2.2.6 ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเป็นมงคลและอับมงคล

ชาวล้านนามองเห็นว่าความเป็นมงคลและอับมงคลขึ้นอยู่กับอำนาจบางอย่างที่คลั่งบันดาลตั้งแต่วัยเด็กสร้างการเชื่อถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ความเชื่อจะเป็นสิ่งควบคุมตั้งแต่การปลูกสร้างบ้านเรือน การประกอบกิจการ พิธี ตลอดจนการรับคนและสัตว์เลี้ยงไว้ในบ้าน ดังจะกล่าวต่อไป

ความเชื่อเรื่องการปลูกสร้างบ้านเรือน จะต้องเลือกทิศทางตลอดจน วันเวลาเพื่อทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องโลกสมมติราช จะขอล่าวรายละเอียกกังต่อไป

ความเชื่อเรื่องทิศทาง ชาวล้านนาเชื่อว่าทิศทั้งหลายให้ความเป็นมงคล และความไม่เป็นมงคล เช่น

ชาวล้านนาเชื่อว่าถ้าจะปลูกเรือน เมื่อจะขุดเสาต้องดูทิศที่ปากหันหัวหรือหันหางไปทางใด เรียกว่าลักษณะไสยาสน์ของนาค แล้วจึงค่อยขุดเสาดูทิศที่เป็นมงคล ได้แก่

เดือน 6 - 7 - 8 นาคเอาหัวไปทิศตะวันตก ท้องอยู่ทิศใต้ หลังอยู่ทิศเหนือ ต้องขุดเสาดอกเนย์ก่อน เอมูลคินไปทั้งทางทิศตะวันออก ปลายเสาด้านไปทางทิศตะวันตกยกขึ้นหันไปทางตะวันออก นาคจะให้เข้าสมบัติ

เดือน 12 เดือน เจียง¹ เดือนยี่ นาคเอาหัวไปทางเหนือ ท้องไปทางตะวันตก หลังไปทางตะวันออก ขุดเสานูรพาก่อน เอมูลคินไปทั้งทางทิศใต้ ปลายเสาด้านไปทางใต้

เดือน 3 - 4 - 5 นาคเอาหัวไปทางทิศใต้ ท้องไปทางตะวันออก หลังไปทางตะวันตก ขุดเสาดอกเนย์ก่อน เอมูลคินไปทั้งทิศเหนือ ปลายเสาด้านไปทางทิศเหนือ ยกเสาด้านไปทางทิศใต้ เจ้าของเรือนจะมีอายุยืนขวัญขึ้น ดังความว่า

นาคอว่ายหัว² เดือน 6 - 7 - 8 นาคเอาหัวเมื่อวันตก ท้องเมื่อใต้ หลังเมื่อเหนือ แปงเรือนขุดเสาดอกเนย์ก่อน เสียขี้ขวย³ วันออก ปลายเสาด้านเมื่อวันตก ปก⁴ เมื่อวันออก นาคจักหื้อข้าวของสมบัติแล

¹เจียง หมายถึง เดือนอ้าย

²นาคอว่ายหัว มีคำรากดูตำแหน่งไสยาสน์ของนาคต่างหาก พร้อมทั้งรูปภาพ

³เสียขี้ขวย หมายถึง เอมูลคินที่ขุดขึ้นไปถึง

⁴ปก หมายถึง ยกเสาด้าน

เดือน 9 - 10 - 11 นาคเอาหัวเมื่อวันออก ท้องเมื่อเหนือ หลังไปได้ชุกเสาอีสาน
ก่อน เสียชีข้วยเมื่อวันตก ปลายเสาเมื่อวันออก ปกเมื่อวันตกแล

เดือน 12 เดือนเจียง เดือนยี่ นาคเอาหัวเมื่อเหนือ ท้องเมื่อวันตก หลังเมื่อวันออก
ชุกเสาพุทธะก่อน เสียชีข้วยหนใต้ ปลายเสาเมื่อเหนือ ปกเมื่อใต้แล

เดือน 3 - 4 - 5 นาค หัวเมื่อใต้ ท้องเมื่อวันออก หลังเมื่อวันตก ชุกเสาหน
หรีดก่อน เสียชีข้วยหนเหนือ ปลายเมื่อใต้ เจ้าเรือนอยู่อาหุมนันยาว มีสมบัติแล

โลกสมมติราช หน้า 12

ทิศที่ควรพาดบันไดบ้าน ชาวล้านนามีความเชื่อว่า บันไดบ้านควรพาดทางทิศตะวันตก
และตะวันออก จะพาดทิศอื่นก็ได้แต่ไม่นิยม และในการพาดบันไดนั้นจะต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งนำขึ้น
ไปด้วยคือ ถ้าพาดบันไดทางทิศบูรพาให้เอาพระพุทธรูปนำขึ้น ถ้าพาดทางทิศใต้ให้เอาแมวขึ้นก่อน
ถ้าพาดทางทิศตะวันตกเอาผ้าเหลืองขึ้นก่อน พาดทางทิศอุดรเอาคนท้องขึ้นถึงจะดี ดังความว่า

กาย คันใด กายคันใดหนวันตกออกดีแล หนอื่นปดี กายหนบุพพะ เอารูปพระเจ้าขึ้น
ก่อน กายหนทักษิณเอาแมวขึ้นก่อน กายหนวันตกเอาผ้าเหลืองขึ้นก่อน กายหนอุดรเอาแม่มาน
ขึ้นก่อนดีแล

โลกสมมติราช หน้า 27

ความเชื่อเรื่องเดือน ชาวล้านนา เชื่อว่า เดือนแต่ละเดือน หมายถึง การเคลื่อนที่
ของดวงดาว ว่ามีความหมายต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ จึงควรเรียนรู้ว่าเดือนใดควรประกอบ
พิธีมงคลอย่างใด ดังเช่น

เดือนที่ควรไปตัดต้นไม้ปลูกบ้าน ได้แก่ เดือน 3 - 4 - 5 - 6 เดือนที่ไม่ควรไป
ตัดไม้ ได้แก่ เดือน 8 9 10 11 12 ดังความว่า

เดือนเจียง ยี่ 3, 4, 5, 6 เอาไม้เรือนดินักแล เดือน 8, 9, 10, 11, 12
เอาไม้เรือนปดี เพ้าควรเอา (ไม้) ภูสีสมแล

โลกสมมติราช หน้า 27

เดือนที่เกี่ยวข้องกับการยกเสาเรือน ถ้าจะเป็นเดือน 4 - 5 - 6 ยกเสาทะวันตก
มุมเหนือก่อนถึงจะดี โลกสมมติราชกล่าวไว้ว่า

(เดือนที่เกี่ยวข้องกับการยกเสาเรือน)

เดือน 4, 5, 6 ปกเสาทะวันตกแจ้งเหนือก่อน เดือน 7, 8, 9 ปกเสาทะวันตก
แจ้งใต้ (ก่อน) เดือน 10, 11, 12 ปกเสาทะวันตกแจ้งเหนือก่อน เดือนเจียง ยี่ สาม
ปกเสาทะวันออกแจ้งเหนือก่อนเถอะดีแล

โลกสมมติราช: หน้า 27

ความเชื่อเรื่องวัน "วัน" เป็นคำสมมติเรียก กาลเวลาเช่นเดียวกับเดือน เป็น
สัญลักษณ์ กำหนดได้ว่า 1 สัปดาห์ มี 7 วัน ได้แก่ จันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์
และอาทิตย์ 7 วัน เรียกว่า 1 สัปดาห์ 1 เดือน มี 4 สัปดาห์ นอกจากนั้น การนับวันยัง
อาจนับตามจันทรคติ คือการที่ ดวงจันทร์หมุนรอบโลก จะเรียกวันตามที่พระจันทร์ ปรากฏ
บนท้องฟ้าว่าข้างขึ้น วันที่ควรปลูกเรือน และไม่ควรปลูกเรือนมีดังนี้คือ

ถ้าปลูกเรือนวันขึ้นข้างแรมหนึ่งค่ำ เจ้าของเรือนจะมีลาภชนะศัตรูอยู่สุขสบาย
วันขึ้น 2 ค่ำ แรม 2 ค่ำ เจ้าของเรือนจะเจ็บไข้ วันขึ้น 3 ค่ำ แรม 3 ค่ำ จะมีลาภ
ข้างขึ้น 4 ค่ำ จะมีลาภ ข้างขึ้น 5 ค่ำ แรม 5 ค่ำ ไฟไหม้ไม่ตี ขึ้น 6 ค่ำ แรม 6 ค่ำ
จะไม่ได้อยู่ ขึ้น 7 ค่ำ แรม 7 ค่ำ จะอยู่เย็นเป็นสุข ขึ้น 8 ค่ำ จะตาย ข้างขึ้น 9 ค่ำ
จะมีลาภดี ขึ้น 10 ค่ำ แรม 10 ค่ำ จะป่วยเป็นโรคไม่ตี ขึ้น 11 ค่ำ จะไม่มีลาภ ขึ้น
12 ค่ำ แรม 12 ค่ำ ดีมาก ขึ้น 13 ค่ำ จะเป็นทุกข์ ไม่ตี ขึ้น 14 ค่ำ แรม 14 ค่ำ
ดี ขึ้น 15 ค่ำ ไม่ตี ดังความว่า

จากด้วยเดือนอศกเดือนแรมเล่า เดือนออกคำ 1 แรมคำ 1 เจ้าเรือนมีลาภแพ้
ศัตรูอยู่ดี ออก 2 ค่ำ แรม 2 ค่ำ มักเจ็บเป็น ออก 3 ค่ำ แรม 3 ค่ำ มีลาภ ออก
4 ค่ำ แรม 4 ค่ำ มีลาภดีออก 5 ค่ำ แรม 5 ค่ำ ไฟลักไฟไหม้ดี ออก 6 ค่ำ แรม
6 ค่ำ บ่ดี บ่ได้อยู่ ออก 7 ค่ำ แรม 7 ค่ำ อยู่เย็นชยะ ออก 8 ค่ำ แรม 8 ค่ำ

ให้ แปลว่า ชนะ

จักตาย ออก 9 ค่ำ แรม 9 ค่ำ จักมีลาภดี ออก 10 ค่ำ แรม 10 ค่ำ จักเป็น
 พยาธิบัติ ออก 11 ค่ำ แรม 11 ค่ำ จักมีลาภ ทำนแล้งลักข้าวของปศุ ออก 12 ค่ำ
 แรม 12 ค่ำ คีนักแล ออก 13 ค่ำ แรม 13 ค่ำ จักเป็นทุกข์ปศุ ออก 14 ค่ำ แรม
 14 ค่ำ คีนัก ออก 15 ค่ำ แรม 15 ค่ำ ปศุแลธวัชตามในโลกลสมตติราช

โลกสมมตติราช: หน้า 21

วันชุกเสาเรือน วันอาทิตย์ให้ชุกเสาตะวันตก วันจันทร์ชุกเสาเหนือ วันอังคาร
 ชุกเสาตะวันออก วันพุธชุกเสาใต้ วันพฤหัสบดีชุกเสาเหนือ วันศุกร์ชุกเสาอีสาน วันเสาร์
 ชุกเสาอาคเนย์ ถึงจะดี

1 วันอาทิตย์ หือชุกเสาวันตกก่อน 2 วันจันทร์ ชุกเสาเหนือก่อน 3 วันอังคาร
 ชุกเสาวันออกก่อน 4 วันพุธชุกเสาใต้ก่อน 5 วันพฤหัสบดีชุกเสาเหนือก่อน 6 วันศุกร์
 ชุกเสาเหนืออีสานก่อน 7 วันเสาร์ชุกเสาอาคเนย์ก่อนดีแล

โลกสมมตติราช: หน้า 26

ความเชื่อเรื่องการรับคนและสัตว์ไว้ในบ้าน ก็ต้องดูจำนวนที่เป็นมงคลดังนี้

ภรรยา สองคน สุนัข 6 ตัว ช้าง 4 คน แมว 5 ตัว ม้า 7 ตัว ช้าง
 8 ตัว คาน 2 ผัก หึงที่มีช่อง 2 ช่อง อย่าให้อยู่กินร่วมชายคาเดียวกัน เพราะจะไม่
 ก่อให้เกิดเจริญแก่เจ้าของ ดังความในโลกลสมตติราชว่า

เจ้าช้างทั้งหลายเขมเหงู สโก ควายตัวหนึ่ง ศิโคโน จัวสมตัว เทว ภริยา
 เมียสองคน ฉ สุนขา พมา 6 ตัว จตุ หาสา ช้าง 4 คน ญ มนุชารี แมว 5 ตัว สดตุ
 อชช ม้า 7 ตัว อญ ๕ ญชรา ช้าง 8 ตัว เทว อาวุธ คาน 2 เกียน เทว จ เกส
 หึงใดมีช่อง 2 อัน อยู่กินบ่ดีแก่บุคคลผู้นั้นแล

โลกสมมตติราช: หน้า 18

2.2.7 ความเชื่อที่มีต่อจินตนาการจากธรรมชาติ

จินตนาการเป็นเรื่องของการคิดฝัน ความคิดผ่องใสไหลออกใจจากโลกของวิทยาศาสตร์
 แล้วไม่มีขอบเขตของการคิด แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านเชื่อว่าสิ่งที่อยู่ในจินตนาการนั้นบางอย่าง

มีอยู่จริง ๆ แม้ในชีวิตจริงจะไม่เคยพบเคยเห็นก็ตาม¹ จินตนาการจากธรรมชาติที่พบส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพืช สัตว์ เทวดา (เทพ) ซึ่งพอสรุปโลกทัศน์ของชาวล้านนาจากวรรณกรรมได้ดังนี้

1. เชื่อว่าสัตว์ในจินตนาการบางอย่างมีจริง

สัตว์ในจินตนาการที่เชื่อว่าจริง มักเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อทางศาสนาและวรรณคดี เช่น

นาค คือ งูใหญ่ มีลักษณะอย่างจิตรกรรมที่เห็นอยู่โดยทั่วไป ลักษณะเด่นคือ มีหงอนแหลม เห็นได้จากภาพจิตรกรรมและสถาปัตยกรรม เรื่องราวของนาคมีปรากฏในจักกวาตปิปปนี ว่าที่อยู่ของนาคคือเมืองบาดาล ดังความว่า

ในมัลลคสังยุตและโพชนคสังยุต พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นาคทั้งหลายอาศัยพระยาเซาหิมพานต์ ยังกายให้เจริญ ให้ทรงกำลัง ครั้นยังกายให้เจริญให้ทรงกำลัง ณ พญาเซาหิมพานต์นั้นแล้ว ก็ลงสู່แอ่งน้ำน้อยแล้ว ก็ลงสู່แอ่งน้ำใหญ่ ครั้นลงสู່แอ่งน้ำใหญ่แล้ว ก็ลงสู່แม่น้ำน้อย แล้วก็ลงสู່แม่น้ำใหญ่ ครั้นลงสู່แม่น้ำใหญ่แล้ว ก็ลงสู່สมุทรสาคร นาคเหล่านั้นถึงความเป็นสัตว์ร่างกายใหญ่ในสมุทรสาครนั้น"

จักกวาตปิปปนี หน้า 120

ความเชื่อเรื่องนาคมีจริง มีอิทธิพลต่อการปลูกบ้านของชาวล้านนาไทยด้วยการคำนวณหาตำแหน่งไสยาสน์ของนาคว่าหันหัวและหางไปทิศทางใด จึงจะเกิดสิริมงคลแก่ผู้ปลูกเรือน ชาวล้านนาก็จะกระทำตามที่ตำราบอกไว้ ตามความปรากฏในโลกสมมติราช หน้า 12 ซึ่งปรากฏตัวอย่างในเรื่องความเชื่อเรื่องทิศทางแล้ว นอกจากนั้นในการขุดเสาเรือนเมื่อจะปลูกบ้านก็ต้องดูตำราที่คำนวณหาตำแหน่งไสยาสน์ของนาคไว้อีกเช่นเดียวกัน คือชาวล้านนามีความเชื่อว่า ถ้าจะเริ่มขุดเสาเรือน ต้องเริ่มขุดเสาที่อยู่ตำแหน่งห้องนาคก่อน ตำแหน่งหางนาคถัดมา และเสาหัวนาคที่หลังสุด ดังความว่า

¹ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ โลกทรรศน์ไทยภาคใต้ หน้า 102

จักขุเสาเรือนหื้อขุดเสาท้องนาคก่อน แล้วเสาทงนาคกัด และเสาท้วนาค
เมื่อลุนเกาะ

โลกสมมติราช: หน้า 23

2. เชื่อว่ามนุษย์มีจริง

ได้แก่ ความเชื่อว่า ยักษ์ และ เทวดามีจริง

ยักษ์ : คือมนุษย์พวกหนึ่ง อาศัยอยู่ตามป่ารกชัฏ นิสัยดุร้าย ชอบกินมนุษย์
การแสดงตัวของยักษ์ที่ปรากฏในวรรณกรรม จะออกมาในลักษณะของผู้ร้าย ผู้รุกราน และ
ผู้แพ้ ในวรรณกรรมเรื่องคราวทองสาคำ กล่าวถึงพวกยักษ์มารังควาญมนุษย์อยู่หลายตอน
เริ่มตั้งแต่ยักษ์ตนหนึ่งมาลักเอาพระมารดาของพระเจ้าบุรินทร์ตะปะ และยังมียักษ์อีกตนหนึ่ง
อาศัยอยู่ที่ประตูเมืองคอยจับมนุษย์กิน คราวทองสาคำสะท้อนโลกทัศน์ว่า ชาวล้านนามี
ความเชื่อว่า ยักษ์มีจริง ดังความที่กล่าวถึงยักษ์มากินคนที่ประตูเมืองว่า เมื่อยักษ์รายนั้น
เห็นขัตติยกุมารเดินมาตามทางก็มีความกระหม่อมย่นย่องว่าวันนี้จะมีอาหารกินอีกแล้ว เจ้า
ยักษ์รายซึ่งมีหนวดมุ่นพะรุงพะรังและตาใสเหมือนกุ้ง ฝ้าส่องมองเหยื่อที่กำลังเดินมาหา
อย่างใจจจใจจจ ดังความว่า

ย่ายักษ์ราย มั่นเล็งแลหา

ว่าอาหารดี อันคุดอยู่ฝ้า

คั่นมันว่าแล้ว คับคลาหนี

สองตาใส เพศ เทียง แวนกุง²

ว่าวันนี้ ทวารเบต

ตั้งกุมมาร มีงมาห้องเต้า

หันกุมารา อันเทียวไคเต้า

วันนี้หากยังมีหนอ

ยักษ์ฉี่ ตัวมีหนวดคุดอยู่¹

ผลุลูกแล่นมาชู³

ตนตัวคุด อยู่ฝ้าอยู่ฝ้า

จักกินขึ้นฉิ่ง เคียวนี้

คราวทองสาคำ: หน้า 36

¹ หนวดคุด ความหมาย หนวดคุด

² แวนกุง ความหมาย ตาใสเหมือนตากุ้ง

³ มาชู ความหมาย มาหา

นอกจากนั้น เมื่อมนุษย์จินตนาการถึงความน่ากลัว หรืออันตรายใด ๆ ที่จะได้รับ
ตัวที่จะมารองรับความรู้สึกและจินตนาการด้านนี้ของมนุษย์ ก็คือ ยักษ์ ดังความตอนต้นางวิมาลา
จะห้ามขัดขืนกุมารไม่ให้ออกติดตามหาพระเจ้าย่าด้วยความเป็นห่วงลูก นางได้อ้างเหตุผลว่า
ไปป่ามีอันตรายนานาชนิด เช่น สัตว์ร้ายและยักษ์กินคน ดังความว่า

แม่ปลอญเจ้า ละดวงคอกซ่อน	บ่อพลัดพราไชยรักยาม
คำดังนี้ของเจ้าอย่าถาม	แม่พลัดนายหนึ่งยาม หัวใจแม่ห้อย
ข้าที่แพง แม่ยังหนุ่มน้อย	จักไฟเค็มคงเดือนยักษ์
แรดช้างเสือหมี งูรีคีนก	กลางปากกว้างไกลคน

คร่าวของหงส์ผาคำ: หน้า 52

เหวคา : เป็นเทพที่มาจากคติทางศาสนา เทพที่ปรากฏในวรรณกรรมจะเป็น
ตัวแทนของความดีและคนดี เทพจะคอยปกป้องช่วยเหลือคุ้มครองคนดี จากการศึกษา
วรรณกรรมล้านนาพบว่าเหวคาที่มีความใกล้ชิดเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาก ได้แก่ เหวคาในชั้น
ฉกามาพร มี 6 ชั้น หรือเรียกชื่อว่า ภูมิเหวคา ซึ่งจำแนกได้เป็น 10 อย่างคือ อารณ-
เหวคา วณเหวคา รุกขเหวคา โอสถิเหวคา หินเหวคา วนปติเหวคา สรเหวคา นทีเหวคา
ลดาเหวคา และปัพพตเหวคา จักกวาพิบนี้กล่าวถึงที่สถิตยของเหล่าภูมิเหวคาคงนี้

เหวคาที่สถิตอยู่ในสวนดอกไม้และผลไม้ ชื่อ อารณเหวคา เจริญที่สุดในป่า

จักกวาพิบนี้: หน้า 158

เทพอีกองค์หนึ่ง ที่วรรณกรรมสะท้อนโลกทัศน์ของ ชาวล้านนาออกมาว่าเป็นเทพ
ที่มีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเทพอุปถัมภ์คนดีและ
มีอำนาจมากกว่าเทพอื่น มีความสามารถที่จะช่วยเหลือคนที่ตกทุกข์ได้ยากได้ คือ พระอินทร์
เป็นเทพที่สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นใหญ่ในหมู่เหวคาทั้งปวงจักกวาพิบนี้กล่าวถึง
พระอินทร์ไว้ดังนี้

ท้าวสักกะเป็นราชาของเทพทั้งที่เป็นเทพชั้นดาวดึงส์ และที่เป็นชั้นลุมพาราชิก

จักกวาพิบนี้: หน้า 17

วรรณกรรมล้านนาส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา ดังนั้นโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อเทวดามีลักษณะดังได้กล่าวมาข้างต้น ในวรรณกรรมล้านนาจะมีเทวดาปรากฏตัวคอยช่วยเหลือคนดี หรือปรากฏตัวเพื่อยืนยันถึงความเป็นคนดีและความเป็นคนมีบุญบารมีของตัวละคร เป็นข้อยืนยันได้ว่าชาวล้านนามีความเชื่อว่าเทวดามีจริง และเทวดาเป็นตัวแทนของความดี ความถูกต้องทั้งหมด

การปรากฏตัวของเทวดานั้น ในวรรณกรรมจะพบทั้งในแก่นของเรื่อง เทวดาช่วยพิสูจน์ว่าธรรมย่อมชนะอธรรม และอนุภาคย่อย ๆ ได้แก่ การคอยช่วยปกป้องคุ้มครองตัวละครฝ่ายดี ตัวอย่างเช่นเรื่อง ก่ำก่ำดำ พระอินทร์จะคอยสอดส่องดูแลความเป็นไปของก่ำก่ำดำ ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ลงมาเกิด เมื่อถึงคราวจะต้องมีคู่กัณฑ์เตรียมคู่ครองที่เหมาะสมให้ และเมื่อก่ำก่ำดำจะเข้าพิธีสมรส เหล่าเสนาวามาศย์ และประชาชนไม่พึงพอใจ พระอินทร์ก็ปรากฏตัว เพื่อให้ก่ำก่ำดำได้แสดงความสามารถ และเป็นการรับรองคุณความดีของก่ำก่ำดำ

ส่วนอนุภาคย่อยในเรื่องนี้ก็ได้แก่ การที่พระอินทร์ได้ไปพานางจันทาเทวี พระมารดา มาพบก่ำก่ำดำ ดังบทกวีว่า

เตปอินทเวดไ้ ส่วนนางจันทา มาตามแม่ไ้ พระหน่อเจ้าโพธา อั้นยังโศก
ทุกข์ โศกต้องโสกำ ยังอยู่อยู่ควา เกหาย่าเฝ้า เมืองมิดลา มาตามแม่เจ้า มะโน
เขายู้นั้น ยามเมื่อไสยา อินตาเจื่องจั่น สะหยองหอบ ชุ่มชานมา สติคยนิ่งนิ
อยู่กัยสัตว์ร่า มีเทวดา แวดวงนั่งเฝ้า ส่วนโพธิสัตว์กัณฑ์แม่เจ้า กัไลคัมาเท่ส้าง

ก่ำก่ำดำ: หน้า 62

วรรณกรรมเรื่องคร่าวซอหงส์ผาคำ ปรากฏว่าพระอินทร์จะปรากฏในอนุภาคย่อยของเรื่องโดยตลอด เริ่มตั้งแต่การช่วยชัตติยกุมาร เมื่อถูกพระมารดาเลี้ยงกลั่นแกล้งแต่แรกคลอด และนำไปเลี้ยงไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จนเติบโตจึงมอบอาวุธ และพาหนะพิเศษคือหงส์ผาคำ หรือหงส์หินให้ และในตอนท้ายของเรื่อง เมื่อชัตติยกุมารถูกทกกุมารลงใบไม้ พระอินทร์ก็ตามลงมาช่วยชุบชีวิตให้ วรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ สะท้อนโลกทัศน์ว่า พระอินทร์กับมนุษย์มีความสัมพันธ์กันในแง่ที่ว่า พระอินทร์เป็นเทพที่คอยอุปถัมภ์ค้ำจุนคนดี คือ ช่วยเหลือเมื่อถูกกลั่นแกล้ง นำมาเลี้ยงดู ประสิทธิ์ประสาทวิชา และชุบชีวิตให้ ดังคำประพันธ์ที่ได้สรุป

พฤติกรรมของพระอินทร์ ซึ่งคอยช่วยเหลือชัตติยกุมารมาตลอด ประตูปิดบังเกิดเกล้า
ดั่งนี้คือ

องค์อินทร์ <u>ผ่านพองังคัต</u> ¹	เสด็จจากห้องลงมา
ลงจากฟ้า ถวายสิ่งสา	เสด็จพราภคลา วิมานทองแก้ว
ด้วยจกรรจ ทำเนียบฝ่ายแผ้ว	<u>เช่นตามันเมียงผ่อพริบ</u> ²
ตนอุอินทร์ ลงเรียรรีบรับ	<u>สรวมทอบเจ้าพาเมื่อ</u> ³
แผงแผ่นพินมิไผเหลือ	<u>ยอดคิงเครื่องสมภารแก่กล้า</u> ⁴
จึงทูลทงสทิน ตนเองอาทหน้า	นำลงมาแต่ฟ้า
เข้ามาตายเสีย กลางค... ¹ ช้า	<u>คุโปรตเจ้าสองที</u> ⁵
ว่าเจ้าอุกรัก มาตายเป็นผี	<u>กันหลอนมี คุพอกี้อย</u> ⁶
เอาคัตที่คำ หล่อหกอบอ้อม	<u>หตหล่อลงปากท้าว</u> ⁷
ชัตติยา เจ้าชมชื่นย้าว	ชีวิตได้คิเมา
<u>ข้างมเลศล้ำ เพศเพียงคำชา</u> ⁸	รู้ปากคำมา เจ้าอุกนั่งได้
วางเส้นจว ปราศัยปากได้	ก็เมียงพางนั่งไฟ

คร่าวของหงส์ผาคำ: หน้า 102

¹ผ่านพองังคัต ความหมาย สงสารจนกัตอก จึงต้องเสด็จลงมา

²เช่นตามันเมียงผ่อพริบ ความหมาย เพียงชั่วพริบตา

³สรวมทอบเจ้าพาเมื่อ ความหมาย ยุ่มพาไปสวรรค์

⁴ยอดคิงเครื่องสมภารแก่กล้า ความหมาย ในโลกนี้ไม่มีใครมีบุญเท่าพระกุมาร

⁵คุโปรตสองที ความหมาย เราช่วยเจ้าถึงสองครั้ง

⁶กันหลอนมีคุพอกี้อย ความหมาย หากพระอินทร์ไม่ช่วย กุมารนี้ก็ตาย

⁷หตหล่อลงปากท้าว ความหมาย เทน้ำเข้าปากกุมาร

⁸ข้างมเลศล้ำเพศเพียงคำชา ความหมาย ยิ่งงามกว่าเดิม ดังทองคำบริสุทธิ์

ส่วนภูมิเวทดาที่เฝ้าเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ก็เพราะความเชื่อว่ามีเวทดาสิงสถิต อยู่ตามต้นไม้ สถานที่ และป่าเขา จากการศึกษาวรรณกรรมล้านนาพบว่า ถ้าตัวละครประสบ ความทุกข์ยากลำบาก ก็จะอ้อนวอน อธิษฐานขอความช่วยเหลือจากธรรมชาติเหล่านั้น อันได้แก่ แม่น้ำ แผ่นดิน และต้นไม้ ฯลฯ เป็นการสะท้อนโลกทัศน์ให้เราเห็นว่า ชาวล้านนา เชื่อว่า ธรรมชาติเหล่านั้นมีเวทดาสิงสถิตอยู่จริง ตัวอย่างเช่น เรื่องกำก้าคำ ตอนที่พระมารดา และกำก้าคำถูกปลงแพ แล้วแพแตกทำให้พระมารดา และโอรสต้องพลัดพรากจากกัน นาง จึงได้รับความระทมทุกข์มากเพราะห่วงลูก แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร นางจึงได้แต่ยกมือไหว้ อธิษฐานขอให้เวทดา แม่น้ำคงคา และแม่พระธรณีช่วยชี้ทางที่นางจะพบลูกให้ ดังความว่า

นางให้รำร้อง หัวต่อ^๑จันทนา ฦมีเวลา น้ำตาเหือดเป่า^๑ ยกมือसानสา
ไหว้สากราบเฝ้า ว่าขอเตปาที่นี้^๒ ปอขอินดู^๓ มุตกล่าวลี^๔ หื้อทันลูกข้าเร็ววัน
ยกมือยื่นยก พะกุ่มพะกัน^๔ รุกชะเตวัน^๕ อินทร์พรหมอยู่ห้อง แม่ธรณี รักษา
ป่านบ้อง คิริตงคี่^๖ ปอขอบอกบัน ลูกข้ากล่าวลี^๖ ปะเลาก^๖ มังกกา^๖ นางให้รำ
ร้อง ร่ำไรเจียนล่ำ ขอเตวดาขณนา^๗ โผด^๘ข้า อธิษฐาน มือส่านน้อมหน้า
ว่าขออินทาช่วยให้

กำก้าคำหน้า ๑๘

3. เชื่อว่าคนเกิดจากต้นไม้ได้

ความเชื่อเรื่องนี้ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกำก้าคำ กล่าวถึงกำเนิดของนางนิมปา ปึ่งเบ็งตัวเอกฝ่ายหญิงของเรื่องว่า นางมีกำเนิดจากต้นพุทที่ป่าหิมพานต์ แล้วพระอินทร์ได้

^๑น้ำตาเหือดเป่า ความหมาย น้ำตาแห้งไปจากตา

^๒เตปา ความหมาย เหวดาประจำ ณ ที่นี้

^๓อินดู ความหมาย เอ็นดู

^๔พะกุ่มพะกัน ความหมาย ยกมือประนม

^๕รุกชะเตวัน ความหมาย รุกชเวทดา

^๖มังกกา ความหมาย แม่น้ำคงคา

^๗ขณนา ความหมาย กรุณา

^๘โผด ความหมาย โปรตปราน ปรานี่

ย้ายนางจากป่าหิมพานต์มาติดไว้ที่ต้นนุ่นในอุทยานของพระธิดาทั้ง 7 ของท้าวปารวสี เมื่อนางเติบโตขึ้นท้าวปารวสีก็ได้นำนางมาเลี้ยงเป็นพระธิดาบุญธรรมให้เป็นคู่กับพระธิดาองค์สุดท้ายคือ นางเทพีภักญา ดังความที่กล่าวถึงกำเนิดของนางปมปาดังนี้

พระอินทร์เจ้าฟ้า บังได้สั่งกำ ไปนำเอาผา ถัดมาพอเห็นน้ำ อันเกิดอยู่ใน
 นุ่นจวบแล้ว มีพรหมจึงมาหยาดฟ้า ป่าทมะปาน ไร่ขานผา ถัดมาพอเห็นน้ำ
 เอาติดกับจัว ต้นในต่ำกลาง ที่สวนอุทยาน ของนางท้าวเหล่า พญาอินตา ก็หายกลับหน้า
 ไปเมืองบพาลฟ้า

ก่ำก่ำหน้า 34

จะเห็นได้ว่านางปมปาดังนี้มีกำเนิดแปลกเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย เพราะนางเกิดจากต้นนุ่นที่อยู่ในป่าหิมพานต์ แล้วพระอินทร์ไปนำนางมาติดไว้กับต้นนุ่นใหม่ซึ่งอยู่ในสวนของพระธิดาแห่งเมืองปารวสี จนเติบโตเป็นสาวรุ่นพระยาปารวสีจึงนำนางไปเป็นพระธิดาบุญธรรม

4. เชื่อว่าหินกลายเป็นหงส์ได้

ความเชื่อเรื่องนี้ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องคร่าวขอหงส์ผาคำกล่าวถึง พาทนะคู่กายของชัฏติยกุมารว่า พระอินทร์เสกหินก้อนใหญ่ให้กลายเป็นหงส์ จึงเรียกว่าหงส์หิน ส่วนภาษาล้านนาหินก้อนใหญ่เรียกว่า "ผา" หงส์หินจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หงส์ผาคำ ตามชื่อเรื่องของวรรณกรรมเรื่องนี้ ดังจะเห็นได้จากความตอนที่ พระอินทร์จะส่งชัฏติยกุมารลงมาพบแม่ยังเมืองมณเฑียรให้พากุมารไถ่ยังหินก้อนใหญ่ แล้วพระอินทร์ก็เสกให้หินกลายเป็นหงส์เหาะเหินเดินอากาศได้ ดังความปรากฏในคร่าวขอหงส์ผาคำดังนี้คือ

องค์อินทร์ตนเจื่องขิด	องค์คราญ
อุ้มหอบเอากุมมาร	หน่อเหน้า
เสด็จสู่สุวรรณ	หินเทพ หิพยไชย ฯ
อินทร์ <u>แปลง</u> ¹ หื้อเจ้า	รูปแก้วหินคำ

คร่าวขอหงส์ผาคำหน้า 26

การที่วรรณกรรมสะท้อนโลกทัศน์ว่า ชาวล้านนาเชื่อว่าจินตนาการในธรรมชาติ บางอย่างมีจริง ก็เพราะความเข้าใจว่า ธรรมชาติและปรากฏการณ์ทุกอย่างในธรรมชาติ มีชีวิตจิตใจ และมีความรู้สึกอยู่ในตัวของมันเอง มนุษย์จึงเกิดความเชื่อถือว่าธรรมชาติจะ ให้ความช่วยเหลือ หรือลงโทษมนุษย์ได้เมื่อมนุษย์หว่านถั่วทักล้วยต่อภัยจากธรรมชาติมนุษย์จึงสร้าง จินตนาการจากธรรมชาติและสวมวิญญาณให้กับธรรมชาติในส่วนที่คิดว่าธรรมชาตินั้น ๆ ช่วย ปกป้องภัยพิบัติให้แก่มนุษย์ได้

2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อคติทางศาสนา

ชาวล้านนามีศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า อันเนื่องมาจากการอบรมสั่งสอน ให้อยึดมั่นต่อประเพณี เชื้อพ้องและเคารพผู้มีคุณ และผู้อาวุโส การมีความศรัทธาในพุทธศาสนา ชาวล้านนาจะถูกปลูกฝังตั้งแต่ชั้นชั้นอนุบาลจนลงมา จะทำเป็นตัวอย่าง เช่น พระนางจามเทวี เมื่อเดินทางมาครองเมืองหริภุญชัยได้นำเอาพระสงฆ์ภิกษวลี้กวางวงศ์เข้าไปด้วย¹ นอกจากนั้น พระจริยวัตรของพระนางยังแสดงความศรัทธาต่อพระรัตนตรัยตลอดชีพ² เมื่อผู้ปกครองเป็น ผู้นำจึงง่ายแก่การที่จะเผยแพร่โลกทัศน์ของศาสนาไปยังชาวเมือง ประกอบกับคำสั่งสอนที่เน้น ให้เชื่อฟังผู้ใหญ่ (ทั้งวัยวุฒิและคุณวุฒิ) และการประพฤติปฏิบัติตามประเพณี โดยใช้สิ่งเหนือ ธรรมชาติมาประกอบการควบคุมสังคม ได้แก่ ชีต และอุปาทว โดยมีความสอนไว้ว่า ถ้าใคร ไปปฏิบัติตามประเพณีนิยมแล้วจะถูกชีต และอุปาทวจะเกิดความโชคร้าย หรืออันตรายแก่ชีวิต ทั้งแก่ครอบครัว และส่วนรวม³ เมื่อได้รับการหล่อหลอมเช่นนี้ชาวล้านนาจึงยึดถือคติพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างเหนียวแน่นมั่นคง การศึกษาวรรณกรรมล้านนาพบว่า โลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อคติทางศาสนา ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาไทย มี 2 ประการคือ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม และความเชื่อว่าชาติ-ภพมีจริง ซึ่งจะได้ กล่าวต่อไปตามลำดับ

¹รัตนปัญญา ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 83

²ด. หน้า 85

³สงวน โชติสุขรัตน์ ตำราสั่ง ชีต และอุปาทว หน้า 41

2.3.1 ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม

ความเชื่อเรื่องกรรมได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญาของพุทธศาสนา คติทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องกฎแห่งกรรมมีว่า คนเราเกิดมาในภพภูมิที่ดีบ้างไม่ดีบ้าง ตามกฎแห่งกรรมที่ทำไว้ดีบ้างชั่วบ้าง จิตที่ได้รับการอบรมแล้วถ้ายังไม่สิ้นกิเลสก็ย่อมนำไปเกิดในภพภูมิที่ประณีตมีความสุข ความเจริญ ประเสริฐ และสูงขึ้น แต่ถ้าจิตไม่ได้รับการฝึกอบรม ปล่อยไว้ตามสภาพที่มันเป็น ปล่อยให้สกปรกเศร้าหมองเพราะถูกกิเลสจับ ก่อให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน ให้แก่ตนเองและสังคมในชาตินี้¹

วรรณกรรมล้านนาสะท้อนโลกทัศน์ว่าชาวล้านนาเชื่อเรื่องกรรม และยอมรับว่าชีวิตจะเป็นไปตามกรรมเมื่ออยู่มากมาย การใช้คำว่ากรรมถ้ากล่าวอย่างผิวเผิน ความหมายจะแคบลง คือ ถ้าพูดว่ากรรมคำเดียว ล้านนามักจะหมายถึง สิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนในชีวิต เช่น มีสำนวนว่าเกิดมาใช้กรรม หรือเมื่อชีวิตเป็นสุขแล้วก็จะกล่าวว่าหมดกรรม ตัวอย่างในเรื่องก่ำก่ำด่า ก็กล่าวถึงก่ำก่ำด่าว่า

มีปาก² ของหลัง ก็พระยอดสร้อย

ก่ำก่ำด่า: หน้า 14

เป็นเพราะกรรมเก่า ก่ำก่ำด่าจึงต้องมาเสวยผลกรรมในชาตินี้

ตั้งแต่นั้นมา โพลตาให้ไว้ อยู่ก้างเรือนยายเล่นไล่ อยู่สายบาบัก

ก่ำก่ำด่า: หน้า 33

ตั้งแต่นั้นมาพระโพธิสัตว์ก็อาศัยอยู่กับยายบักขี้ก่า คอยวิ่งรับใช้อยู่เป็นการใช้กรรมเก่า

ความเชื่อเรื่องกรรมตามที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนา จำนวนได้ 2 ประการ คือ ความเชื่อว่าสุขทุกข์ทั้งปวงเป็นเพราะกรรมเก่า และความเชื่อว่าการสร้างกุศลสมาธิยอมทำให้อายุยืน

¹คณะกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักวิชาการ จิตวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์

หน้า 11

²มีปาก คือ วิชา ความหมาย การเสวยผลของกรรม

ซึ่งแต่ละหัวข้อมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความเชื่อว่าสุขทุกข์ทั้งปวงเป็นเพราะกรรมเก่า

เรื่องราวในวรรณกรรมล้านนา เสนอความเป็นไปของชีวิตตัวละครซึ่งมีทั้งสุขและทุกข์กละเคล้ากันไป ถ้าเมื่อใดตัวละครตกทุกข์ได้ยากก็จะยอมรับโชคชะตา และแสดงโลกทัศน์ว่า เป็นเพราะตนเคยทำกรรมชั่วไว้แต่ชาติปางก่อน กรรมจึงส่งผลมาในชาตินี้ ในทำนองเดียวกันถ้าประสบกับความชื่นชมยินดี ก็เชื่อว่าเป็นเพราะทำความดีไว้ หรือทำบุญไว้แต่ชาติก่อน ตามวรรณกรรมเรื่องคร่าวของหงส์ฟ้ากล่าวถึงชัตติยกุมาร เมื่อถูก 6 กุมารลอบฆ่าว่า พระอินทร์ลงมาช่วยชีวิตไว้ เมื่อชัตติยกุมารกราบทูลเรื่องราวให้พระบิดาทราบ ก็ย้ายนิกหนาเป็นเพราะบุญเก่า พระอินทร์จึงลงมาช่วยและได้กลับมาพบพระบิดา พระมารดา เรื่องราวมีดังนี้คือ ชัตติยกุมารเล่าให้พระบิดาฟังว่า หกกุมารต่างก็พากัน ฆ่าตนพระองค์จนกระทั่งสิ้นชีวิตอยู่ที่ริมแม่น้ำ เตะชะบุญเก่าคุ้มครองอยู่ พระอินทร์จึงลงมาชุบชีวิตให้ ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วคงตายแข็งกระด้างอยู่ที่นั่นไม่อาจฟื้นคืนมาได้ ที่ได้กลับมาเห็นหน้ากันครั้งนี้เป็นเพราะบุญเก่า ว่าเป็นหลวงร้องให้หลวงแล้วก็คร่ำครวญต่อไปว่าตนเองได้สร้างวิบากอะไรจึงถูกเขาลอบฆ่าถึงสองครั้ง ดังความว่า

พ่ายพันข้า ลวดเสี่ยงชีวิต	ริมท่าชลธาร
บุญชาติแล้ว ชูช่วยรักษา	พระอินทาลงมา จากห้อง
น้ำมฤธา หล่อไหลตกต้อง	เป็นคนขึ้นย่าว
คันพระอินทร์ ปลงโปรดท้าว	เที่ยงตายค ^๑ ค้าง ไม้คั้น
ทุกข์เช่นแท้ ในโลกทั้งผืน	ตายแล้วคั้น จึงได้เห็นหน้า
พระบิดา มาดาแห่งข้า	เพราะบุญช่วยกู้
คันบุญมี เที่ยง ^๒ ตายริมน้ำ	บ้นหน้าบิดาแล
ชายมือใช้ คีพายน้าตา	ขวามือชายคีพายน้าหน้า
ทุกข์ นอ พนพายเบื้องข้า	เป็นกนมาชาตินี้

^๑คค้าง ความหมาย กระด้าง

^๒เที่ยง ความหมาย แน่แท้

วิบากสัง¹ มัจจุร่งซี้

อิราชหัวพาราสี

ยีนคำ⁴กุมารหน่อหน้า

เสียเงินเข้าสองที²

โศกทุกขมี ในไร³แห่งเจ้า

พระองค์เพื่อเลี้ยงข้าว"

คร่าวของหงส์ผาคำ: หน้า 112

ส่วนเรื่องกำก้ำคำก็กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่มีกำเนิดเป็นกุมารเมื่อกำก้ำคำว่ามี เมื่อเติบโตจนอายุได้ 3 ขวบ อาศัยอยู่ในบ้านตายายคู่หนึ่งกับพระมารดา ก็มีความสุข แต่กรรมเก่าก็ตามมาผลญ คือทำให้พระสนมของท้าวพรหมทัตรู้เรื่องเข้า นางจึงก็ไปกราบทูลให้ท้าวพรหมทัตทราบและยุยงให้พระองค์ขับไล่นางจันทน์และพระโอรสออกไปจากเมือง คราวนี้ทั้งสองคนแม่ลูกต้องถูกลอยแพ แล้วเกิดแพแตก จนแม่ลูกพลัดพรากจากกันไป ดังความบรรยายว่า

โพธิ์ง อายูรธัง สามปีขบเข้า ปุยาตายาย เบิกบายชื่อ เจ้าพระองค์ เราเลิศฟ้า ว่ากำก้ำคำ ปิยังใจเจ้า สองแก่ได้ชมเจย เปี่ยมกันมีปีก หอบอุ้มบ่เหย ทุกมีวันเลย รักเบงบ่หน้อย มีปากของหลัง ก็พระยอดสร้อย ต้มทวยมาบ่ซ้าย หื้อกำทราบถึง รอดเติงอีร้าย ใจบ่ปากกล้าอาธัม มันได้ทราบรู้ ว่าพระบุญหนา หน่อเจ้าโพธิ์ง เกิดมายามอื่น มันรู้จักกำร บ่บาน ช้อขึ้น รีบไปบ้นกราบบบ พญาปารา หื้อพระโอรส ว่านางหน่อหน้าเหวี่ ประสูติลูกแล้ว จำตงามเหมือนหมี่ ชายฝ่าธูลี ฝ่าละองเจ้า ณะหลิไคหัว น้อมตัวเข้าเฝ้า พญาทุเบาโกรธร้าย ว่ากูชั้นนี้ จากแดน จากซ้ายยังกลับ สูได้ยีนกำ โมโหโกธะ บ่คิหน้าหลัง ปุสสาลีเน้ง วาดังสั่งถ้อย ว่าเสนาเหย

¹วิบากสัง ความหมาย วิบากอะไร

²เสียเงินเข้าสองที ความหมาย ถูกปลงเอาชีวิตถึงสองครั้ง

³ไร ความหมาย พระทัย

⁴ยีนคำ ความหมาย พังคำพูด

รีบเร็วอย่าหน้อย เกิดศัคนคนนั้นไม้ จักกำรแบ่งแป อย่าเอามันไว้ คนบาป
 ไร่กาลี คราวออนก่อนนั้น ภูโศหวัณี เตียนนี้ยังมี ยินกำออกเช่า เอาอี
 จันตา กับบุตรลูกเต้า สองคนมันล่องน้ำ เอาใส่แปไหล นาคีหื้อข้า ทนค
 มอดเสี่ยงปารา อัดทะเมื่อนั้น เสนาบาปหนาละกะเสนา ผู้ใจบ่าปล้า
 รีบเร็วไว บได้หย่อนถ้ำ อาชญาไม้ปล้า รีบเร่งจักกำร เกิดศัคนมีศพร้า
 หลายมากผู้คนไป ตัดฟันนั้นไม้ แบ่งแปต้นใจ วางอาชญาไป กำหนดชิตขึ้น
 สิบห้าวันที่ หื้อแล้วแม่หมั้น กำนันคุมฝ่อไว้ ละกะเสนา กับตั้งพวกไซ
 ไปสู่บ้านเรือนยาย ไปเอาหน่อเนื้อ พุทธังสมสาย กับพระองค์นาย จันตา
 แม่เจ้า ละกะเสนา ผู้ใจหมั้นแล้ว เมื่อกำเบากล่าววี่ ว่าอีจันตา มิงไป
 เตียนนี้ ไปสู่ห้องนาคี คราวออนก่อนนั้น เป่อนโศหวัณี มิงนกนาลี บค
 อยู่ใกล้"

กำก่ำคำ: หน้า 14 - 15

หลังจากถูกลอยแพ และหลงทางกับพระมารดา กำก่ำคำก็หลงเข้าไปในเมือง
 ปาราสี เข้าไปในอุทยานและได้ไปอยู่อาศัยกับคนเฝ้าอุทยานนั้น คอยวังรับใช้เขาเป็นการ
 ใช้กรรม ดังความว่า

"อย่าปักชีก่า ร่มราฝ่อเฝ้า รักแบ่งเบาบ่น้อย บคื่อไปไหน หัวใจจะค้อย
 จิตยาห้อยอาลัย เอาเป็นลูกรัก อยู่กลางอกใจ¹ บมีโพภัย สิ่งใดมาใกล้
 ตั้งแต่นั้นมา โพธาที่ไหว อยู่ทางเรือนยายเล่นใจ¹ อยู่สายบาปกัม² พุทธัง
 หน่อให้ โตใหญ่ขึ้นตั้งวัน หน่อเจ้าพุทธะ องค์พระสัดถึง เทียวตามคาลัง
 บ้านเหนือบ้านใต้ บมีเพื่อนฝูง จามลุมไกลใกล้ ไปเองเคียวหน่อให้"

กำก่ำคำ: หน้า 33

¹อยู่ทางเรือนยายเล่นใจ ความหมาย วังรับใช้อยู่ในเรือน

²อยู่สายบาปกัม ความหมาย ใช้กรรมเก่า

อย่าปักขีงักคอยดูแลเอาใจใส่กำกับคำด้วยความรัก ไม่ปล่อยให้ไปไหน ถ้าพลัดตาไปก็คิดถึง เพราะนางรักเหมือนลูกรักคงดวงใจ ไม่ยอมให้มีภพภัยใด ๆ มากล้ากรายไ้ พระโพธิสัตว์ก็คอยวิ่งรับใช้อยู่ในเรือน เป็นการใช้กรรมเก่า อาศัยอยู่บ้านนั้นจนเติบโตขึ้น จึงไปเที่ยวเล่นแถวบ้านใกล้เรือนเคียงเพียงผู้เดียว

นอกจากการใช้หนี้กรรมเก่าในชาติก่อนแล้ว บุคคลที่ทำกรรมชั่วไว้มากจนบารมีที่เคยทำความดีไว้หมดสิ้นแล้ว กรรมชั่วที่สร้างในชาตินี้ ก็จะปรากฏทันตาเห็น ลักษณะเช่นนี้คือคนที่ชาวล้านนาเห็นว่าเป็นคนบาปหนา นอกจากมนุษย์ด้วยกันจะมองเห็นความชั่วช้าแล้ว วรรณกรรมยังเสนอโลกทัศน์อีกว่า เทวดาฟ้าดินจะช่วยลงโทษด้วย เป็นการยืนยันว่าบุคคลนั้นทำกรรมหนัก ตัวอย่างเช่น เรื่องคร่าวซอหงส์ผาคำ ในตอนท้ายของเรื่อง เมื่อความชั่วทุกอย่างถูกเปิดเผย มเหสีรองทั้งหกคนของท้าวบุรันตะปะ และหกกุมารที่เป็นพระโอรสของมเหสีทั้งหกนางถูกประหารชีวิต ปรากฏว่าเมื่อถูกเพชรฆาตฆ่าแล้ว แผ่นดินยังแยกออก สูดเอาทั้งสิบสองคนลงไปอยู่ในนรก ดังความว่า

ตามอาชญา กษัตริย์เจ้าฟ้า	หอกฆ่าหื้อไฟพลัน ¹
คันเถิงป่าช้า <u>มีางปัญจันธ</u> ²	<u>พวกน้อยพัน</u> ³ ตัดคอชาตนั้น
สิบสองคน แม่ลูกตายหัน	บาปเลยหันตอบทัต
ถูกดาบยาว เชลยฟาดฟัน	บุตยะบันลงดิน
<u>ปฐพียะ</u> ⁴ <u>สลุบ</u> ⁵ กลืนกิน	จมลงดิน <u>นารก</u> ⁶ ตำได้
เตโชไฟ เป็นเปลววูไ้ไหม้	กลืนแล้วจมลงไฟ

¹หอกฆ่าหื้อไฟพลัน ความหมาย ใช้หอกที่มั่งคั่งไปโดยเร็ว

²มีางปัญจันธ ความหมาย ม้า

³พวกน้อยพัน ความหมาย เพชฌฆาต

⁴ปฐพียะ ความหมาย แผ่นดินแยก

⁵สลุบ ความหมาย แผ่นดินสูบ

⁶นารก ความหมาย นรก

ยอดบาปร้าย จ้องชักจูงใจ
คนทั้งหลาย จูงเก็บใส่ใส่
กลอนคำยาย หากมีเป็นอัน
หรือองค์ ผิวไสสรวงหน้า

ลวดคกลงไฟ นารกหม้อไหม้
จื่อไว๋ฉู่ฉ่าย^๑
บทนี้ว่าควางลง
กำพร้าพึ่งบทคุณ เพื่อนายเพย"

คร่าวของสวัสด์หน้า 113

ความเชื่อว่าการสร้างกุศลกรรมทำให้อายุยืน

ความเชื่อว่าการสร้างกุศลทำให้อายุยืน เป็นความเชื่อเรื่องกรรมต่อเนื่องมาจากการเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม และกรรมเก่า แต่เป็นลักษณะที่ไม่ยอมจำนนต่อโชคชะตา คือเห็นว่าพฤติกรรมในปัจจุบันมีความสำคัญ เพราะอาจแก้ไขผลกรรมที่ตามมาในอนาคตได้ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องชินกาลมาลีปกรณ์ว่า มีบุตรของพวกสัมภักดิ์คนหนึ่ง ชื่อ วสกะ ประหารนายสฤงษบุตรนายประตู่ซึ่งแย่งราชสมบัติมา จากกษัตริย์องค์ก่อน แล้ววสกะก็ขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้ตรัสถามโหราพยากรณ์ว่ารู้กำหนดอายุ โหรไปเต็มใจบอกแต่เมื่อถูกรบเร้าบ่อย ๆ ก็ทูลตอบว่าเหลือเวลา 12 ปี พระองค์ตรัสถามถึงช่องทางที่จะทำให้อายุยืน โหรแนะนำให้ปรึกษากับพระภิกษุ พระราชสังโพรคให้ประชุมพระภิกษุ แล้วตรัสถามเรื่องนี้ พระสงฆ์ก็กราบถวายพระพรแนะนำให้ดังนี้

ให้ถวายเครื่องกรองน้ำ ถวายอาวาส ปฏิบัติคนเจ็บป่วยเป็นทาน ปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมอาวาสที่ชำรุดทรุดโทรม สมทานศีล 5 รักษาไว้ให้ดี และการรักษาอุโบสถในวันอุโบสถ ทั้งความที่บรรยายในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า

พระสงฆ์ได้ถวายพระพรว่า เหตุที่จะให้อายุยืนนั้นมีอยู่ แล้วจึงบอกวิธีแก่

อันตรายว่า มหาบพิตร การถวายเครื่องกรองน้ำเป็นทาน ถวายอาวาสเป็นทาน ปฏิบัติคนเจ็บป่วยเป็นทาน ปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมอาวาสที่ชำรุดทรุดโทรม สมทานศีล 5 รักษาไว้ให้ดี และการรักษาอุโบสถศีลในวันอุโบสถ นี่แหละเป็นเหตุที่จะให้อายุยืน ขอถวายพระพร ฯ

จื่อไว๋ฉู่ฉ่าย ความหมาย ชายหญิงทุกคนพึงจำไว้

พระราชดำริรับว่า สาธุ แล้วทรงกระทำตามที่พระภิกษุสงฆ์บอกให้ทั้งหมด
และทรงบำเพ็ญกุศลอื่น ๆ อีกด้วย

พระราชทานเสวยราชสมบัติในนครสาเกต 44 ปี ได้ทรงทำพิธีวิสาขบูชา
ตลอด 44 ปี ดังนี้แล

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 72

เรื่องราวเกี่ยวกับพระนางจามเทวี ก็สะท้อนโลกทัศน์ว่าผู้ทำการกุศลสม่ำเสมอ
ตลอดชีวิตจะช่วยให้อายุยืน ดังความว่า

"พระนางจามเทวี ทรงอภิเษกพระเจ้าอินทรวโชนนครเขลางค์บุรี ด้วยสตรียศ
อันยิ่งใหญ่ ฝ่ายพระเจ้าอินทรวโชนนครเขลางค์บุรี ทรงกระทำสักการอันยิ่งใหญ่ต่อพระองค์
มารดาของพระองค์ และพระนางจามเทวีประทับอยู่ในเขลางค์นคร 6 เดือน
จึงเสด็จไปอำลาฤๅษีพรหมแล้วเสด็จกลับนครทริภุญชัย เมื่อพระนางจามเทวี
เสด็จมาถึงแล้ว ทรงกระทำกองการกุศลเป็นเอนก ประทับอยู่ได้สองเดือนก็
สวรรคต¹"

ชินกาลมาลีปกรณ์

ส่วนพระเจ้ามหันตยศพระโอรสของพระนาง ก็ทรงเลื่อมใสพระรัตนตรัย ได้ครอง
ราชต่อจากพระนาง 80 ปี ก็สวรรคต ดังความในชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวไว้ว่า

"ณวิสาขเพศจารามนครทริภุญชัยเสร็จแล้ว รุ่งขึ้นปีที่ 2 ก็ได้กระทำพิธีอภิเษก
พระนางจามเทวี และพระนางได้ครองราชสมบัติในนครทริภุญชัยด้วยพระองค์เอง
7 ปี พระเจ้ามหันตยศ ได้ครองราชย์ต่อจากพระนาง 80 ปี"

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 85

1 ตามพงศาวดารโยนกว่า พระนางจามเทวี ครองราชสมบัติอยู่ได้ 52 ปี
สวรรคตเมื่ออายุ 92 ปี

จากตัวอย่างที่ยกมานี้ชี้ให้เห็นว่าชาวล้านนายอมรับชีวิตย่อมเป็นไปตามกรรม แต่ความเข้าใจ เรื่องกรรมตามน้ำเสียงของกวีที่ประพันธ์ เรื่องกราวของสผาคำ และก่ำก่ำคำ ก่อนข้างจะเป็นการยอมรับเรื่องกรรมที่ยอมคำนึงต่อโชคชะตา กล่าวคือ การเชื่อว่าทุกชีวิต ถูกกำหนดมาโดยกรรมเก่า แล้วยอมรับโชคชะตานั้นทำให้ปล่อยชีวิตไปตามกรรม หรือไปตามโชคชะตานั้น พระราชนิพนธ์¹ แสดงข้อคิดเห็นว่าเป็นความเห็นเรื่องกรรมที่ผิดเพราะจะมองเห็นกรรมแต่ในแง่ของกรรมเก่า กลายเป็นคนนั่งรอคอยผลแห่งกรรมเก่าสุดแต่จะบันดาลให้เป็นไปไม่คิดแก้ไขปรับปรุงตนเอง

ส่วนตัวอย่างในเรื่องชินการลมาลีปกรณ์ เป็นตัวอย่างของการเข้าใจเรื่องกรรม โดยเชื่อว่า กรรมเป็นผลของการกระทำของตนเอง และชี้ชัดว่าบุคคลควรคำนึงถึงการประพฤติดีในปัจจุบัน เพื่อแก้ไขกรรมเก่าที่จะตามมาในอนาคต และในตัวอย่างที่ยกมา ยังเสนอโลกทัศน์ว่าบุคคลแม้เคยสร้างกรรมชั่ว แต่ถ้าแก้ไขปัจจุบันให้ถูกต้องก็แก้ไขกรรมได้ ถึงเรื่องของกษัตริย์ วสกะ พระองค์เคยประหารชีวิตผู้อื่น และอายุของพระองค์จะเหลือเวลาเพียง 12 ปี แต่เมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญกุศล ก็ทำให้พระองค์มีอายุยืนไปถึง 44 ปี

วรรณกรรมทั้งทั้งสองเรื่องนั้น เมื่อจะพูดถึง ความสุข ความดีงาม และบุญบารมีของตัวละครมักจะเน้นในเรื่องบุญเก่า และเมื่อได้รับความลำบากก็ให้เหตุผลว่าเป็นเพราะกรรมเก่า แต่ไม่ได้ชี้แนะการกระทำในปัจจุบัน ดังที่ปรากฏเรื่องราวในชินการลมาลีปกรณ์

2.3.2 ความเชื่อเรื่อง ชาติ-ภพ

ชาวล้านนามีความศรัทธาในพุทธศาสนา ดังนั้นจึงมีโลกทัศน์ต่อความเป็นไปของชีวิตตามแนวทางพุทธศาสนา คือ เชื่อเรื่องสังสารวัฏ-การเวียนว่ายตายเกิด และถือว่าคนเราทุกคนล้วนเกิดมาแล้วนับชาติไม่ถ้วน และเกิดในภพภูมิที่ดีบ้างไม่ดีบ้าง ตามกฎแห่งกรรมที่ทำไว้ทั้งดี และชั่ว การมีชาติ-ภพตามคติพุทธศาสนาก็เพราะมนุษย์ยังมีกิเลส จิตที่ได้รับการอบรมดีแล้ว ถ้ายังไม่สิ้นกิเลส ก็ย่อมนำไปเกิดภพภูมิที่ประณีต มีความสุข ประเสริฐและสูงขึ้น แต่ถ้าจิตไม่ได้รับการอบรม ปล่อยไปตามสภาพที่มันเป็น ปล่อยให้สกปรกเศร้าหมอง เพราะ

ถูกกิเลสจับ นอกจากจะก่อความทุกข์ให้แก่ตนเองและสังคมในชาตินี้แล้ว ยังจะให้ภพชาติต่ำ
ทรามลงไป ต้องประสบความทุกข์ความเดือดร้อนมากในชาติต่อไป¹

วรรณกรรมล้านนาที่สะท้อนโลกทัศน์ว่า ชาติ-ภพมี รุ่งนั้นไม่มากมาย ทั้งทางที่จะไป
สู่สุคติ และทุกข์ ได้แก่ การประชุมชาดกตอนท้ายเรื่องของวรรณกรรมบันเทิงที่มาจากชาดก
การเกิดเป็นผู้ปกครองและสิทธิธรรมของผู้ปกครอง เป็นเพราะสร้างกรรมดีมาก่อน การ
บำเพ็ญภาวนาของพระโพธิสัตว์ในแต่ละชาติเพื่อพัฒนาภาวนาจิตที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น
ด้วยความเมตตา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

การประชุมชาดกของวรรณกรรมบันเทิงทั้งสองเรื่องในตอนจบเรื่อง ซึ่งเป็นอนุภาค
สุดท้ายจะบอกการกลับชาติมาเกิดตามธรรมเนียมของชาดก เป็นข้อคิดให้เห็น และยืนยัน
โลกทัศน์ว่ามนุษย์เราต่างได้เกิดมาแล้วคนละหลายชาติ และตราบิตที่ยังไม่สิ้นกิเลสก็จะต้อง
เวียนว่ายตายเกิดอยู่เช่นนี้ ตัวอย่างเช่น เรื่องคราวชงนงผาดำตอนประชุมชาดกบอกไว้ว่า
ตัวละครเอกฝ่ายชายก็คือ พระโพธิสัตว์ พระบิดาก็คือพระเจ้าสุทโธทนะ พระมารดาก็คือ
พระนางสิริมหามายา นางจันทปทุมมา พระชายาองค์ที่ 3 คือ นางอุบลวรรณา นางจุฬัน-
ธามพระชายาองค์ที่ 2 คือ นางเขมา นางมุขวดี พระชายาองค์ที่ 1 คือ นางยโสธรา
ส่วนตัวประกอบอื่น ๆ ก็ได้แก่ บุคคลในครั้งพุทธกาลทั้งสิ้น ซึ่งผู้ร่ายก็คือผู้ทำกรรมชั่วมาก่อน
ส่วนตัวประกอบฝ่ายดีก็คือผู้ที่สร้างสมกรรมดี และคอยติดตามมาอุปถัมภ์ค้ำชูพระโพธิสัตว์
ในชาติที่ต้องมาชดใช้กรรม ดังความในวรรณกรรมดังนี้

ฟังทีเหาะ อย่าลั้งสังสัย	ตามออกใน กร้าวธรรมพระเจ้า
อันพระโสภา ชุ่มนุโมไซเหง้า	ตามแก้วโคตรเคิมมา
และท่านท้าว ชื่อปรีนตา	ตนราชา อันเป็นพ่อเจ้า
คือศรีสุทโธ ธนะผ่านเผ้า	เป็นบิดาพุทธะ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จิตวิทยาด้านแนวพุทธศาสตร์

วิมาลา นางสาวะ
 พันดั่งเมียน้อย ปุรันตพา
 คือให้กัญจา วิกาว่าอัน ผู้ถวนสอง
 ผู้ถวนสาม จักไขกล่าวชี
 หากเป็นแม่ร้าย แม่ย่าแม่ก็
 ผู้ถวนสี่เหย หาบุญได้
 ตามพระหากไข จุมนมีละ³
 ผู้ถวนห้า นั้น ปากกล่าวใจหาญ
 ผู้ถวนหกเหย เป็นแม่ยักษ์เฝ้า
 ในเขาหกตน หกองค์ลูกเจ้า
 คือได้เหวหัด ทำนวัดตะเณร
 ในเขาทั้งหลาย สองสามสี่ห้า
 เขาหากเป็นครู ดิถีอันญะ
 ตั้งนางไอยยิ ผู้อันสุทธาย
 อันจอมกษัตริย์ ทวยเอาแม่เฝ้า

คือหากได้หามายา
 ผู้เฝ้านั้นนา สหาสวะสัน¹
 รับรองขึ้นัน คือนางสุนทราเตียน
 คือหากได้นางนันทร
แม่กำลังมี² ตัดหาหามาโต
 หากเป็นนางนันทิยะ
 ประญา⁴ ส่องแจ้งโพธิญาณ
 เป็นลูกสาวมาร เตียนนี้และเจ้า
 เฝ้าเจ้าอยู่กลางดง
นามเฝ้าข้างท่าเวร⁵
 มันข้างท่าเวร รืพรองจ่ามข้า⁶
การทำเวรปละ⁷
 เขายู่เฝ้ายังยาย
 ฝึกลูกเอนาย ย่ายายแห่งเจ้า
 แต่ขอกฟ้าขึ้นังสมา

คร่าวขอหงส์ผาคำ หน้า 131

¹สหาสวะสัน ความหมาย สามทาว, ดูร้าย

²แม่ร้าย แม่ย่าแม่ก็ แม่กำลังมีตัดหาหามาโต ความหมาย หึงโสเกณ

³จุมนมีละ ความหมาย ไม่ทิ้งรากแก้ว นิสัยเดิม

⁴ประญา ความหมาย ปัญญา

⁵นามเฝ้าข้างท่าเวร ความหมาย บุคคลชื่อแรกมักกระทำร้ายพระพุทธองค์

⁶รืพรองจ่ามข้า ความหมาย ปองประหารพระพุทธเจ้า

⁷การทำเวรปละ ความหมาย ประพฤติร้ายอยู่เสมอ

นามชื่อขึ้น จุฬมาตา	โคตมียา เจ้าจาเรียกด้าน
ศรัทธามีบวชแล้ว	เป็นภิกษุณี
พระอินทร์เทพทิพย์ <u>ช่างยาখনผี</u> ¹	ยาเจ้าสองที ล่วงแล้วก่อนก็
อนรุทธเถร ในคราวเดียวกัน	ตามตั้งไถ่ยืมมา
นางอุทัยผู้ <u>หล้าเทียมตา</u> ²	จันทพุมมา เมียรักแต่งเจ้า
ลูกแต่ดงหนา ป่าพงดงเส้า	ยกย้ายได้ทวยมา
บัดเดียวกัน บอกแจ้งไซจา	<u>ได้อุบลวรรณ</u> ³ ไซจาถี่้อย
จุฬันธา นางงามสาวน้อย	ลูกเอนดงเดือนช้าง
นางยังบ่หวัง เป็นหม้ายเป็นร้าง	ลาพ่อแม่เจ้าเทมณ
หวังเป็นคู่ซ้อ คู่แพงเทียมตน	ตัดใจมาเมืองคน เป็นเมียแต่งเจ้า
<u>หากได้เขมา</u> ⁴ วาตวงเครือเหง้า	ขึ้นเชือคร่าตานาย
นางหนึ่งนั้น รูปงามโฉมฉาย	หากเป็นลูกพราย อยู่ดงปากว่าง
นางมาอยู่กิน ยินคืออยู่สร้าง	เป็นเมียรักราชเทวี
นามชื่อขึ้น เบิกบายศรี	มุขชาติ ชื่อขึ้นว่าอัน
นางมาอยู่กิน ยินคืออยู่หมั้น	การทำบุญบ่ละ
คือ <u>สันธรา</u> ⁵ แม่ราทุละ	เกิดตามเจ้าเทียมมา
ทุกตชัตติยะ หน่อท้าววงศ์	บ่ไป <u>โยยา</u> ⁶ ใครใดต่างหน้า
คือ <u>คนัสตกา</u> ⁷ เป็นครูโลกหล้า	โปรคัสตร์มาน้อย

คร่าวของหงส์ผาคำ: หน้า 132

¹ช่างยาখনผี ความหมาย ชุบหราชอาณาจักรให้คืนมีชีวิต

²ผู้หล้าเทียมตา ความหมาย คนล่าสุก

³อุบลวรรณ ความหมาย คือนางอุบลวรรณในสมัยพุทธกาล

⁴หากได้เขมา ความหมาย นางเขมา

⁵สันธรา ความหมาย นางยโสธราพิมพา

⁶โยยา ความหมาย คนขึ้นต่ำ

⁷ัสตกา ความหมาย โพธิสัตว์ตถาคต

ตอนประชุมชาตของเรื่องกำก๋ำคำยังได้บอกถึงผลแห่งกรรมไว้ด้วย ตั้งความว่า พระโพธิสัตว์แต่ชาติปางก่อน พระองค์ได้ถือกำเนิดมาเป็นกษัตริย์เมืองหนึ่ง แต่ด้วยความเข้าใจผิด พระองค์ได้สั่งสังโฆพระญาติโดยผู้ก่ดให้อนกตั้งอยู่ในโรงม้า ก็เลยเป็นบาปกรรมติดตัวมา ตั้งความว่า

ส่วนพระระณี เอาไว้ที่นี่ หื้ออยู่ต่ำวกลงไปมา แล้วก็ผูกมัด ไว้ในเกหาในที่ถานา โรงม้าที่หัน ลวคมาปกัม จ้องจำติดชั้น โปธาเราเคียนนี้

กำก๋ำคำ: หน้า 108

สิทธิธรรมของผู้ปกครอง ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงสิทธิธรรมของผู้ปกครองว่าจะต้องเป็นผู้กระทำบุญไว้มาก จึงส่งผลให้มีกำเนิดเหมือนผู้อื่น และมีคุณลักษณะที่เหมาะสมแก่การที่จะเป็นผู้นำหมู่ชน ตัวอย่างเช่น ลวจักรราชซึ่งเป็นต้นราชวงศ์ลาว ผลแห่งบุญการมี ทำให้มีคุณสมบัติดังนี้คือ มีฤทธิ์ มีเดช มีเรี่ยวแรง มีความว่องไว มีความเพียร มีวาจาสิทธิ์ มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ตั้งความว่า

สัตว์คนนั้น เพราะได้กระทำบุญไว้มาก จึงเป็นผู้มีฤทธิ์ มีเดช ประกอบด้วย เรี่ยวแรง ความว่องไว ความมากนั้นบึกบึน มีวาจาคนเชื่อถือ และมีตะบะคือเคร่งครัด ต่อหน้าที่ เพราะประกอบด้วยคุณสมบัติ 7 อย่างดังนี้ จึงเป็นหัวหน้าของมหาชน

ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 93

กำเนิดของพระโพธิสัตว์ในชินกาลมาลีปกรณ์ก็เป็นข้อยืนยันว่า คนเรานั้นเกิดมาแล้ว นับชาติไม่ถ้วน ตั้งความที่บรรยายถึงพระโพธิสัตว์ว่า เมื่อได้บำเพ็ญการมีเต็มเปี่ยมทุกประการ แล้ว ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตเป็นเวลา 57 โกฎ 6 ล้านปี ก็เป็นที่ล่องรู้กันเอิกเกริกว่า อีก 1,000 ปี พระสัพพัญญูพุทธ จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก และเมื่อถึงระยะอีก 7 วันตามวัน มฤษย์ เกิดอุปพนมิตร ที่พระพุทธจะไปเกิด พระองค์ก็ไม่พรั่นพระทัย เหล่าเหวตาในหมื่น จักรวาล ได้ร่วมประชุมกันแล้วทูลร้องขอ ให้พระองค์ช่วยเหวตาและมฤษย์ให้ข้ามพ้นวัฏสงสาร ตั้งความว่า

พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ในภิกขุคฤสถ์ 57 โกฎ 6 ล้านปี เพราะพระบารมีเต็มเปี่ยมทุกประการแล้ว เมื่อยังเสด็จอยู่ในภิกขุคฤสถ์นั้น ได้เกิดความเอิกเกริกขึ้นเต็มเรื่องพระพุทธรูป เอิกเกริกขึ้นเต็มอย่างไร คืออย่างนี้มีเทวดารักษาโลกรู้กันว่าอีก 1,000 ปี พระสัพพัญญูพุทธ จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก จึงเที่ยวประกาศโฆษณาว่า ท่านผู้สิ้นทุกข์ทั้งหลายจากนี้ไปอีก 1,000 ปี พระสัพพัญญูพุทธ จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 29

ธรรมคามีว่า อีก 7 วันนับตามวันมนุษย์ หากเทวดาทั้งหลายจักต้องจุติแล้ว ปุพพนิมิต (लग्नบอเหตุล่วงหน้า) 5 อย่างต้องเกิดขึ้น คือ คอกลไม้ทิพย์เหี่ยว 1 ฝ่าทิพย์เส้าหมอง 1 เหนือรักแร้ไหล 1 ร่างกายหม่นหมอง 1 นั่งไม่ติดที่ 1

แม้พระโพธิสัตว์ เห็นปุพพนิมิตเหล่านี้แล้ว รู้ว่าจักได้เป็นพระพุทธในชาติถัดจากนี้ไป พระองค์มิได้พรั่นพระทัย ครั้นปุพพนิมิตเหล่านั้นปรากฏแก่พระโพธิสัตว์แล้ว เทวดาในหมื่นจักรวาลได้ฟังเสียงเอิกเกริกที่ขึ้นเรื่องพระพุทธรูป จึงร่วมประชุมแล้วพากันไปเฝ้าพระโพธิสัตว์ ทูลขอร้องว่า

ข้าแต่มหาवीร เวลานี้ สมควรที่พระองค์จะไปบังเกิดในครุภพมารดาแล้ว จะได้ตรัสรู้ทางไปสู่อมต ช่วยเทวดาและมนุษย์ให้ข้ามวัฏสงสาร ฯ

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 29

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น ชี้ให้เห็นความเข้าใจเรื่องของชาติ-ภพว่า แม้พระพุทธเจ้าก็ผ่านภพ ผ่านชาติมาแล้วหลายภพหลายชาติ กว่าจะมาถึงพระชาติสุดท้าย ได้ผ่านการบำเพ็ญบารมีมาเต็มเปี่ยม สละกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ดังนั้นชาวโลกจึงถูกหล่อหลอมจากพุทธศาสนา จึงมีโลกทัศน์ต่อชีวิตว่า ชาตินี้ชาติหน้ามีจริง และคนเราล้วนเกิดมาเป็นคนละหลายชาติตราบเท่าที่ยังมีกิเลสห่อหุ้มอยู่ สุขแต่แต่ว่ากิเลสนั้นจะเป็นกุศลหรืออกุศล

โลกทัศน์ที่มีต่อการอบรมสั่งสอน

การอบรมสั่งสอน¹ (Socialization) ในที่นี้หมายถึง การเรียนรู้ทางสังคม หรือการขัดเกลาทางสังคม และมีผู้บัญญัติศัพท์ไว้ว่า สังคมกรรมและสังคมประกิต ในบริภูณานิพนธ์ ฉบับนี้ผู้ศึกษาจะใช้คำว่า สังคมกรรม โดยตลอด

สังคมกรรม (Socialization) เป็นวิธีการที่จะช่วยให้มนุษย์ปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ และดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ เช่นเดียวกับคนอื่น ทุกคนจะต้องผ่านขบวนการสังคมกรรม มาตั้งแต่เริ่มคลอดจากครรภ์มารดา กลุ่มแรกที่ทำหน้าที่สังคมกรรม ก็คือครอบครัว เมื่อเด็กเติบโต ก็จะต้องสังสรรค์กับคนอื่น กลุ่มสังคมอื่นก็จะร่วมทำหน้าที่สังคมกรรมให้ด้วย

ขั้นตอนของสังคมกรรม² แบ่งออกได้เป็นชั้น ๆ ดังนี้

1. ชั้นแรกเมื่อทารกเริ่มคลอดจากครรภ์มารดา ทารกจะยังไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ไม่สามารถแยกความแตกต่างระหว่างคนต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตนได้ ระยะเวลาทารกจะรู้จักเรียกร้องให้ผู้ใหญ่เลี้ยงดูด้วยการส่งเสียงร้อง กระบวนการอบรมเลี้ยงดูเด็กในชั้นแรกนี้ โดยทั่วไปมารดาจะเป็นผู้อบรม

2. ชั้นที่สอง เป็นระยะที่ทารกจำและแยกได้ว่าใครคือมารดาของตน และใครคือคนอื่น ทารกจะสามารถรับรู้ถึงความแตกต่างระหว่างการเลี้ยงดู ความรัก และการให้โทษ ซึ่งเป็นการเริ่มผลักดันให้เด็กกระทำในสิ่งที่ถูกที่ควรตามวัฒนธรรมที่มีอยู่ในสังคมนั้น

3. ชั้นที่สาม เป็นชั้นที่เริ่มเรียนรู้ความแตกต่างของเพศสัมพันธ์ ชีวิตของเด็กเริ่มขยายวงออกไปนอกบ้าน เด็กจะสามารถเห็นความแตกต่างในบทบาทของบิดามารดา พี่น้อง และรู้จักความรักทะนุถนอมจากเพศตรงกันข้าม ในระยะนี้เด็กชายจะแสดงอักษลักษณ์ของการเป็นผู้ชายและเด็กหญิงจะแสดงอักษลักษณ์ของผู้หญิง

¹ประสาธ หลักศิลา แผนปลิวคำบรรยายวิชาสังคมวิทยา หน้า 1

²อุทัย หิรัญโต สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา - มานุษยวิทยา หน้า 224

4. ขั้นที่สี่ เป็นระยะที่เด็กโตจนถึงขนาดที่เรียกว่า วัยรุ่น ในระยะนี้เด็กต้องการความอิสระและได้เรียนรู้ประสบการณ์พบเห็นความสลับซับซ้อนของสังคมมากขึ้น เด็กจะออกไปสู่โลกกว้าง เริ่มพบเห็นโลกจริง ๆ และเป็นระยะที่เด็กมีปัญหาวุ่นมาก พฤติกรรมของเด็กในระยะนี้ ถ้าขาดการอบรมสั่งสอนที่ดี จะเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมที่ขัดกับข้อบังคับของสังคมได้ง่าย

5. ขั้นที่ห้า เป็นตอนที่ทุกคนเป็นผู้ใหญ่ มีความเจริญทั้งทางกายและจิตใจ มีความรู้สึกนึกคิดเป็นผู้ใหญ่สมบูรณ์ และเป็นสมาชิกของสังคมได้อย่างเต็มภาคภูมิ อย่างไรก็ตาม ในระยะที่บุคคลมีความเจริญบรรลุลักษณะถึงขีดสุด บุคคลก็ยังต้องผ่านกระบวนการสังคมนครณอยู่ตลอดไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่

วิธีการอบรมสั่งสอน¹

วิธีการอบรมสั่งสอนหรือขบวนการของสังคมนครณทำได้ 2 วิธีคือ

1. การอบรมโดยตรง คือ การที่ผู้ใหญ่อบรมค่านิยมของสังคมของตนให้กับเด็กโดยตรงด้วยการสั่งสอนว่าจะไร้อะไรผิด
2. อบรมทางอ้อม คือ การที่ผู้สอนไม่ได้บอกตรง ๆ หรืออาจจะไม่มีเจตนาโดยตรงที่จะสั่งสอน แต่เนื่องจากบุคคลก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมของผู้อื่น ผู้อื่นก็อาจพยายามควบคุมหรือชักนำความประพฤติของบุคคลนั้นไปในทางที่เขาต้องการ ทั้งนี้ไม่ใช่ด้วยเจตนาจะสั่งสอนให้เขาได้รู้ระเบียบของสังคม แต่เพื่อประโยชน์ สภาวะแวดล้อม หรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้อื่นเป็นไปโดยราบรื่น สมาชิกในสังคมก็จะเรียนรู้ได้ด้วยการเลียนแบบ

สถาบันที่มีอิทธิพลต่อสังคมนครณ

เนื่องจากสังคมนครณเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่บุคคลเริ่มคลอจากครรภ์มารดา และพัฒนาไปตามวัยของเขา จนเป็นที่ยอมรับในสังคม ดังนั้นสถาบันที่มีความสำคัญต่อขบวนการสังคมนครณก็ได้แก่ สถาบันที่เป็นสังคมแวดล้อมตัวเขาซึ่งเป็นไปตามพัฒนาการและวัยของบุคคลมีดังนี้ คือ

1. สถาบันครอบครัว¹ ได้แก่ พ่อแม่ พี่น้องญาติทางฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ อาจจะสอนทางตรง เช่น ปากต่อปาก และบอกตรง ๆ ว่าอะไรถูกอะไรผิด หรือสอนโดยอ้อม เช่น การยกย่องชมเชย ยกย่องตำหนิมาสอน หรือเล่านิทาน ร้องเพลงกล่อม หรือสอนโดยการกระทำตัวอย่างให้ดู

2. สถาบันเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มสังคมภายนอกครอบครัว และบางทีก็อาจรวมกลุ่มครอบครัวเข้าไว้ด้วยสถาบันเหล่านี้ถ่ายทอดกระบวนการสังคมกรณืโดยผ่านทางพิธีกรรม ซึ่งอาจเป็นพิธีกรรมทางศาสนา หรือพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เป็นสถาบันที่ควบคุมทางสังคมที่ง่ายที่สุด ให้ระเบียบของความประพฤติมนุษย์ก่อนที่รูปสถาบันสังคม การควบคุมต่าง ๆ จะเกิดขึ้นแทนที่ในระยะต่อมา

3. สถาบันทางศาสนา² เริ่มแรกจากความเชื่อ ความเข้าใจ ที่ไม่มีเหตุผลของคนในสมัยก่อน ที่ความหมายของปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น เงา ความฝัน ไปในรูปที่มีชีวิตเหนือมนุษย์ หรือเป็นวิญญาณแฝงอยู่ในธรรมชาติ ความกลัวผีเป็นพลังจูงใจที่สำคัญของศาสนา ค่อย ๆ วิวัฒนาการมาเป็นการบูชากราบไหว้บรรพบุรุษ การเชื่อฟังปฏิบัติในหลักคำสอนแต่ละศาสนา

4. สถาบันเกี่ยวกับการเมือง ได้แก่ ผู้ปกครอง ซึ่งสอนโดยผ่านระบบกฎหมาย และควบคุม ในรูปถึงแนวปฏิบัติที่ระบุไว้ในกฎหมายหรือแบบแผนประเพณี และการจับกุมหรือลงโทษผู้กระทำผิด ในกรณีกฎหมายระบุแนวปฏิบัติและโทษทัณฑ์สำหรับผู้กระทำผิดไว้อย่างชัดเจน และยังมีระบบการควบคุมให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายนั้น

สังคมกรณืในล้านนาไทย

หมายถึงการอบรมสั่งสอนให้สมาชิกในสังคมได้รู้ระเบียบของสังคมล้านนาและสิ่งอื่น ๆ ในสังคม เพื่อพัฒนาพฤติกรรมไปตามบทบาทของเขา ซึ่งเป็นที่ยอมรับในสังคมล้านนาไทย การอบรมสั่งสอนจะออกมาในรูปของการสั่งสอนโดยตรง และการสั่งสอนโดยทางอ้อม

¹ สุนทรี ศีลพิพัฒน์ ประวัติแนวความคิดทางสังคมวิทยา หน้า 32

² เฉลียว บุรีภักดิ์ "จิตวิทยาสังคม วิทยาศาสตร์สังคม" หน้า 207

โลกทัศน์ต่อสังคมกรรม

ในการศึกษาวรรณกรรมล้านนาไทย ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์การอบรมสั่งสอนหรือสังคมกรรม
ในล้านนาไทย 2 ประเด็นคือ

1. ลักษณะสังคมกรรม หรือการอบรมสั่งสอนว่าใครเป็นผู้อบรมสั่งสอน สอนอะไร
สอนอย่างไร
2. โลกทัศน์ที่มีต่อสังคมกรรม

ลักษณะสังคมกรรมหรือการอบรมสั่งสอน

ขบวนการสังคมกรรมเกิดขึ้นก็เพราะสังคมมุ่งหวังที่จะให้สมาชิกในสังคมบรรลุเป้าหมาย
ดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้สมาชิกมีระเบียบวินัย เริ่มตั้งแต่ขับถ่ายจนกระทั่งความรู้ชั้นสูงขึ้นไป
ได้แก่ ความมีวินัยในการดำเนินชีวิต ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม

สถาบันจะทำหน้าที่ปลูกฝังโลกทัศน์ที่สังคมเห็นว่าสำคัญให้กับสมาชิก โลกทัศน์ดังกล่าว
นี้สามารถแยกได้เป็น 2 ประเด็นคือ โลกทัศน์ที่ก่อให้เกิดวินัยในครอบครัว และ โลกทัศน์ที่ก่อให้เกิดวินัยทางสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 1.1 วินัยในครอบครัว สมาชิกต้องปฏิบัติตาม หรือปลูกฝังโลกทัศน์ตามที่
ครอบครัวเห็นว่ามีค่าสำคัญต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ โลกทัศน์ต่อไปนี้คือ

ความเชื่อฟังตามลำดับอาวุโสด้วยวุฒิทั้งสาม

ความกตัญญูต่อบุพการี และผู้มีคุณ

ความพึงพาอาศัยระหว่างญาติพี่น้อง

การประกอบอาชีพ

การยึดมั่นในประเพณี

- 1.2 วินัยทางสังคม ได้แก่ การปลูกฝังให้สมาชิกเข้าใจสังคมกว้างขึ้น
นอกจากความสงบสุขในครอบครัว แล้วต้องคำนึงถึงสังคมส่วนรวม ได้แก่ โลกทัศน์ต่อไปนี้

เห็นคุณค่าของธรรมชาติ ได้แก่ ข้าว และพืชผักสวนครัวว่าเป็นพืชที่สำคัญในการดำรงชีวิต
ช้าง ม้า วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ ว่าเป็นสัตว์ใช้งานและเป็นอาหาร

โทษของธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และสิ่งเร้นลับในธรรมชาติ ก่อให้เกิดโลกทัศน์
ต่อไปนี้คือ

ไสยศาสตร์ ได้แก่ คุณไสย และความฝัน ฯลฯ

ข้อห้ามทางสังคม เรื่องผี ชีต อุบาทว์ ขวัญ ความเป็นมงคลและอัปมงคล

จินตนาการจากธรรมชาติ ได้แก่ นาค ยักษ์ เทวดา

คติทางศาสนา ได้แก่ กฎแห่งกรรม และชาติ-ภพ

โลกทัศน์ดังกล่าวข้างต้นนี้ถ้าได้สั่งสอนอบรมให้สมาชิกยึดถืออย่างแน่วแน่เห็นแล้ว การ
ควบคุมวินัยทางสังคมจะทำให้อย่างรัดกุมยิ่งขึ้น

2. เพื่อให้สมาชิกมีความมุ่งหวังในชีวิต ได้แก่ การอบรมปลูกฝังความมุ่งหวังต่าง ๆ
ให้เป็นอุดมคติที่ควรยึดถือ ปฏิบัติเพื่อความดีงามของส่วนรวมมากกว่าหวังผลประโยชน์ใด ๆ
ได้แก่ โลกทัศน์ต่อไปนี้ คือ ความมีสติปัญญา และมีคุณธรรม

3. เพื่อให้สมาชิกรู้จักบทบาททางสังคม สังคมจะดำเนินไปด้วยดี ถ้าบุคคลรู้จัก
บทบาททางสังคมของตนเอง บุคคลแต่ละคนจะต้องเรียนรู้ว่าตนเองสมควรแสดงบทบาทที่เหมาะสม
ในการสัมพันธ์กับคนอื่นตามกาลเทศะ และโอกาสต่าง ๆ อย่างไร บทบาทหนึ่งก็มักจะมีโลกทัศน์
ที่เหมาะสมว่าเป็นเช่นไร โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพและบทบาทของคนส่วนนามีดังนี้

บทบาทของผู้ปกครอง

บทบาทของหญิง ได้แก่ ความเป็น ธิดา ภรรยา และมารดา

บทบาทของชาย ได้แก่ ความเป็น บุตร สามี และบิดา

4. เพื่อให้สมาชิกเกิดทักษะหรือความชำนาญในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่
ทักษะทางอาชีพ และทักษะทางสังคม

เกี่ยวกับการปลูกฝังสังคมกรณให้เป็นไปตามความมุ่งหวังของสังคม ตามรายละเอียด
ซึ่งจะกล่าวต่อไป

1. เพื่อให้สมาชิกมีระเบียบวินัย

ในที่นี้หมายรวมถึงวินัยทางครอบครัว และวินัยทางสังคมด้วย ซึ่งสามารถแยกเนื้อหาที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ แต่การแยกเนื้อหาเป็นการแยกประเด็นอย่างคร่าว ๆ เท่านั้น เพราะการอบรมสั่งสอนนั้นเมื่อสอนอะไรไปแล้วผลที่ได้ย่อมกระทบโครงสร้างของสังคมไปทุกจุดเพียงแต่มากน้อยอาจจะต่างกัน ในที่นี้จะแยกประเด็นเนื้อหาที่ก่อให้เกิดวินัยในครอบครัว ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าเมื่อสมาชิกได้รับการอบรมสั่งสอนโลกทัศน์ดังนี้แล้วครอบครัวย่อมเป็นปกติสุข คือ

- 1.1 ความเชื่อฟังตามระบบอาวุโส
- 1.2 ความกตัญญูต่อผู้มีคุณ
- 1.3 การพึงพาอาศัยระหว่างญาติพี่น้อง
- 1.4 ความเป็นครอบครัว
- 1.5 การยึดมั่นในประเพณี
- 1.6 เนื้อหาที่ก่อให้เกิดวินัยทางสังคม ได้แก่ โลกทัศน์ต่อไปนี้ คือ

ข้อห้ามทางสังคม อันได้แก่ ท่าทีที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อในสิ่งเหล่านี้ คือ

- 1.7 ผี เชื่อว่ามีวิญญาณสิงอยู่ในธรรมชาติ
- 1.8 สิ่งเร้นลับที่ก่อให้เกิดความเป็นมงคล และความอัปมงคล
- 1.9 ไสยศาสตร์ ชีต อุบาทว์ เสน่ห์ยาแฝด ความฝัน
- 1.10 คติทางศาสนา ได้แก่ กฎแห่งกรรม และชาติ-ภพ

1.1 การเชื่อฟังตามระบบอาวุโส

ผู้อาวุโสตามโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทยนั้น หมายถึง ผู้อาวุโสในวุฒิต่าง ๆ กันคือ วัยวุฒิ คุณวุฒิ และชาติวุฒิ ครอบครัวจะเป็นผู้ปลูกฝังให้สมาชิกเชื่อฟังผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ และเจ้านาย

ในการอบรมสั่งสอนนั้นอาจจะใช้วิธีการสอนตรง ๆ เช่น สอนผ่านสุภาษิต บางครั้งก็สอนทางอ้อม โดยการสอนผ่านทางวรรณกรรมพื้นบ้าน ตัวอย่างการสอนตรง ๆ เช่น โคลง

คติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย บอกไว้ว่าไม่ควรทำสิ่งต่อไปนี้คือ เป็นคนอวดตัว นินทา
เจ้านาย ไม่เชื่อคำนักปราชญ์และสมณพราหมณ์ ไม่เชื่อคำสอนในศาสนา เป็นผู้น้อยพุดจาโอ้อวด
เกินตน ดังความว่า

ด้านกำใหญ่บ่มตัว	คำตวรกลัวห้อยแอ้วเล่า
จาถึงเฝ้าผู้เป็นขวัญ	ใจตีบตันมักฟ้องแก่ปราชญ์
มักประมาทสมณพราหมณ์	บ่เขงขามใจเจ้า
บ่มักเข้าสู่พระสัตถา	ผู้น้อยมักจาอวดอวด

โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

เป็นคำสอนที่บอกเหตุอันไม่ดีไม่ควรกระทำ คือ ไม่แสดงอาการต่อต้านผู้อาวุโสด้วย
การพุดจาโอ้อวดเกินตัว สิ่งที่ไม่ควรพุดกลับเอามาพุด จะทำให้เป็นภัยแก่ตนเอง เช่น นินทา
เจ้านาย (จาถึงเฝ้าผู้เป็นขวัญ) เห็นผิดเป็นชอบ ได้แก่ การฟ้องร้องนักปราชญ์ทั้ง ๆ ที่
ตนเองไม่มีปัญญาจะสู้เขาได้ ไม่ยำเกรงพระสงฆ์และพราหมณ์ ไม่เกรงใจเจ้า ไม่เข้าวัด
ฟังธรรม ตนเป็นผู้น้อยแต่เจรจาโอ้อวดเกินตัว ถ้าใครประพฤติดนเช่นนี้ชีวิตย่อมจะไม่เจริญรุ่งเรือง
เล่าสอนหลานหลานสอนคนเฝ้า และวรรณกรรมเรื่องพระลอสอนโลกก็สอนให้เป็นคนอ่อนน้อม
เคารพต่อผู้อาวุโส รางวัลคือเกิดเป็นมงคลแก่ตนและโทษคือ เกิดความอัปมงคลต่อตนเอง

ส่วนการสอนโดยผ่านวรรณกรรมนั้น เถิงนั้นจะไม่บอกโดยตรง แต่ให้ดูแบบอย่างจาก
พฤติกรรมของตัวละคร ตัวอย่างเช่น ชัตติย कुमार เมื่อจะไปตามหาพระเจ้าย่า ตนเองอยากจะ
ไปมากแต่ก็ยังไม่แน่ใจ จึงไปขออนุญาตพระมารดาเพราะพระมารดายังไม่ทราบจึงชวนทก कुमार
ไปขออนุญาตพระมารดา ดังความว่า

จักแนมน้ำสุ หมู่เดียวคู่กับ ¹	หล้างหันออกเจ้ากลางไพร ²
เท่าว่าไธ ม่อนยังกลัวใจ	พระแม่ณงวัยกลัวหื้อท้องเฝ้า
จักเมื่อถามมาตาออกเจ้า	สุท้านไธจึงมาฟังเทอะ

คร่าวขอหงส์ผาคำ: หน้า 51

¹จักแนมน้ำสุ หมู่เดียวคู่กับ ความหมาย พาเพื่อนมาแนะนำต่อพระมารดา
ว่าเป็นพวกเดียวกัน

²หล้างหันออกเจ้ากลางไพร ความหมาย คงจะพบพระเจ้าย่าในป่า

คำประพันธ์ข้างต้นนี้กล่าวถึง หุตชัตติยกุมารได้ออกกับหกกุมารว่าตนเองนั้นอยาก
จะไปติดตามหาพระเจ้าย่า แต่จะไปตามพระมารดาถูกก่อนยังครึ่งใจอยู่ว่าพระมารดาจะไม่ให้
ไป จะกลับไปตามเคียนนี้แหละพวกท่านไปด้วยกันเถอะ

วรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของการเชื่อฟังผู้อาวุโสก็คือเรื่อง ก่ำก่ำคำ
ตัวเอกคือ ก่ำก่ำคำ ได้ยอมรับใช้ยายเฒ่าปักษิคำด้วยความเชื่อฟังโดยตลอดจนยายเฒ่าเกิดความ
รักความเอ็นดูมาก ถึงความว่า

ย่าปักษิคำ รุมราผ่อเฝ้า รักแบ่งเบาบ่น้อย บ่หื้อไปไหน
หัวใจกะด้อย จิตยาห้อยอาลัย เอาเป็นลูกรัก อยู่กลางอกใจ
บ่มีโพยร้าย สิ่งใดมาใกล้ ตั้งแต่นั้นมา โพรทให้ไว้
อยู่กางเรือนยายแล่นใจ อยู่ส่ายบาบักม พุทธังหน่อให้
โตใหญ่ขึ้นตั้งวัน

ก่ำก่ำคำ: หน้า 33

คำประพันธ์ข้างต้นนี้กล่าวถึง ย่าปักษิคำ เลี้ยงดูก่ำก่ำคำ ด้วยความรักความเอาใจใส่
ทะนุถนอมไม่ให้คลาคลายตาไปไหน ด้วยความรักความห่วงใย จนไม่มีอันตรายใด ๆ มากลาย
ใกล้ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็วิ่งเล่นอยู่กลางเรือนคอยเฝ้ารับใช้ยายเฒ่าปักษิคำ เป็นการใช้กรรมเก่า
พระองค์เติบโตขึ้นทุกวัน

การเคารพ เชื่อฟังผู้ใหญ่ย่อมเกิดความเป็นสิริมงคลแน่นอนที่สุด เพราะผู้อาวุโสใน
วุฒิทั้งสามย่อมพร้อมไปด้วยทรัพย์สินสมบัติ คุณสมบัติ คือความรู้และยศศักดิ์ เมื่อสมาชิกไม่ทำตัว
ขัดแย้งกับบุคคลเหล่านี้ โอกาสที่จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนย่อมจะง่ายขึ้น

1.2 ความกตัญญูต่อผู้มีคุณ

ผู้ที่มีอิทธิพลต่อการสั่งสอนอบรมโลกทัศน์นี้ ก็คือ สถาบันครอบครัวโดยมีพ่อแม่เป็นหลัก
โดยอาจจะบอกตรง ๆ หรือ^{สอดน}ผ่าน ภาษิตและคำสอน เช่น โวหารลานนาสอนว่า
อย่าดูหมิ่นเจ้า อย่าเล้าขวัญนาย

โวหารลานนา: หน้า 109

ปรากฏว่า โลกทัศน์นี้ สถาบันทางศาสนาก็มีส่วนในการอบรมสั่งสอนด้วย เห็นได้จากจกกวาทิพย์นี้ ซึ่งเป็นวรรณคดีที่เสนอคติทางศาสนากล่าวถึงการลงโทษผู้ที่มีความอกตัญญูต่อบิดามารดา คือ ผู้ที่ฆ่าพ่อ ฆ่าแม่จะตกไปอยู่ในนรก ที่ชื่อว่า "โลหกุมภีนรก"² นอกจากนั้นสถาบันทางการเมือง ก็มีส่วนร่วมในการอบรมสั่งสอนด้วย โดยการให้สังคมกรรมผ่านทางกฎหมาย ได้แก่กฎหมาย พระเจ้ามังราย³ กล่าวระบุนโทษผู้กระทำความผิดอย่างหนัก โดยการประหารชีวิตแก่ผู้ที่ทำความผิด กรณีต่อไปนี้เป็น ลูกฆ่าพ่อฆ่าแม่ น้องฆ่าพี่ เมียฆ่าผัวและฆ่าเจ้า สภานที่เกี่ยวกับพิธีกรรม ก็มีส่วนสั่งสอนอบรมโลกทัศน์นี้แก่สมาชิกเป็นอย่างมากด้วยเช่นกัน เพราะเป็นการสอนโดย ผ่านพิธีกรรมซึ่งมีตัวแบบให้ดู และยังผนวกกับความสนุกสนานรื่นเริงเข้าไปด้วย สมาชิกในสังคม จะซึมซับเอาโลกทัศน์นี้เข้าไปใช้ในชีวิตรประจำวันโดยไม่รู้ตัว ได้แก่ ประเพณี คำหวับิคารมารดา และผู้ใหญ่ ในวันสงกรานต์เป็นประจำทุกปี

จากการถูกอบรมสั่งสอนให้เป็นคนมีความกตัญญูจากทุกสถาบันในสังคมชาวล้านนาจึง มีลักษณะประจำตัวที่เป็นคุณลักษณะประจำถิ่น อันได้แก่การเป็นคนมีความกตัญญูสูง

1.3 การพึ่งพาอาศัยกัน

สังคมล้านนาเห็นความสำคัญของการพึ่งพาอาศัยกัน เพราะการดำเนินชีวิตในสังคม เกษตรกรรมจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยแรงงานซึ่งกันและกัน สถาบันครอบครัวจะพยายามอบรม สั่งสอนให้สมาชิกมีความเอื้อเฟื้อต่อกันและพึ่งพาอาศัยกัน อย่างน้อยที่สุดพี่น้องด้วยกัน ควรจะ ช่วยเหลือกัน ชาวล้านนามองเห็นความสำคัญของการพึ่งพาอาศัยกัน เพราะเข้าใจสัจธรรมว่า ธรรมชาตินั้นย่อมมีแต่ความไม่แน่นอน เพราะฉะนั้นคนเราต้องมีโอกาสได้พึ่งพาอาศัยผู้อื่นไม่กรณีใดก็กรณีหนึ่งแน่นอน ดังภาษิตที่ปรากฏในวิเคราะห์ล้านนาภาษิต อันนำมาเสริมเพื่อให้เห็น โลกทัศน์ชัดเจนขึ้นว่า

เป็นคนบ่ได้พึ่งน้ำก็พึ่งไฟ บ่พึ่งไกลก็พึ่งใกล้ บ่ได้พึ่งนิ่งก็พึ่งนิ่ง

วิเคราะห์ล้านนาภาษิต: หน้า 158

¹ นายโธ่ ก่ำก่ำดำ หน้า 33

² พระสิริมงคลจารย์ จกกวาทิพย์ หน้า 109

³ ประเสริฐ ณ นคร มังรายศาสตร์ หน้า 10

ภานิตบหน้ให้ข้อคิดว่ คนเรายู่คนเดียวในโลกไม่ได้ ต้องมีสิ่งพึ่งพาอาศัยกันไม่
สิ่งใดก็สิ่งหนึ่ง

การอบรมสั่งสอนนี้ครอบครัวนอกจากจะใช้วิธีปากต่อปาก หรือสอนผ่านสุภาสิตเป็น
การอบรมเนื้อหาตรง ๆ แล้ว การดำเนินชีวิตในครอบครัวก็เป็นตัวแบบของพฤติกรรมให้เห็น
ตัวอย่างได้เป็นอย่างดี เช่นการทำนา หรือเกี่ยวข้าว ฯลฯ ชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันจะไป
ร่วมแรงร่วมใจกันทำให้คนใดคนหนึ่งก่อน แล้วเวียนไปช่วยคนอื่น ๆ ต่อไป เรียกว่า "เอามื้อ"
(ลงแขก) ถ้าวิเคราะห์คำสอนจากภานิตพบว่ ชาวล้านนาเห็นความสำคัญของการพึ่งพา
ระหว่างญาติพี่น้องเป็นอันดับแรก เพราะถึงอย่างไรก็ยังมีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตผูกพันอยู่
น่าจะช่วยเหลือกันได้ดีกว่าหวังพึ่งผู้อื่น

สรุปคำสอนเกี่ยวกับการอบรมให้สมาชิกรู้จักพึ่งพาอาศัยพี่น้อง มีดังนี้

หนีจากพี่จากน้อง จักไปพึ่งไฟ อย่างหนีเสียไฟ ไฟเผาทั้งห้อย

โวหารล้านนา: หน้า 114

ถ้าคิดจะไม่พึ่งพี่น้องแล้ว จะไปพึ่งผู้อื่นยิ่งหวังได้ยาก เสมือนหนึ่งทิ้งแสงไฟไปอาศัย
แสงจากหิ่งห้อยนั้นแหละ

ภานิตอีกบทหนึ่งก็ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการไม่รู้จักใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ว่า

ปีเข้าของเงินค่าจ้างก็เป็นหินเป็นเผา

พี่น้องขึ้นสู่ลงหากก็เป็นเพื่อนเป็นท่าน

วิเคราะห์ล้านนาภานิต: หน้า 175

คนที่ม่เงินแล้วไม่รู้จักใช้จ่ายบำรุงความสุขให้กับตัวเอง ก็เปรียบเหมือนคนมีพี่น้อง
แล้วไม่ไปมาหาสู่กัน ทำให้ห่างเหินเปรียบเหมือนเป็นคนอื่นไป ย่อมพึ่งพาอาศัยกันไม่ได้

เมื่อสังคมสั่งสอนอบรมให้สมาชิกมีความรักใคร่ปรองดองกันระหว่างพี่น้อง เพราะ
เห็นความสำคัญของการต้องพึ่งพาอาศัยกัน ทำให้คนล้านนาเป็นคนรักพี่รักน้อง และมีความ
สามัคคีกลมเกลียวกัน และมีความผูกพันระหว่างญาติพี่น้องเช่นเดียวกับคนไทยในภาคอื่น ๆ

1.4 การประกอบอาชีพ

พ่อแม่จะเป็นผู้ปลูกฝังอบรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ โดยอาจจะสอนแบบปากต่อปาก หรือสอนผ่านภาษิต โดยบอกเนื้อหาตรง ๆ ส่วนในวรรณกรรมท้องถิ่นที่เลือกศึกษานั้น มิได้มี เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการสั่งสอนเรื่อง การประกอบอาชีพ แต่ตัววรรณกรรมก็จะแสดงอาชีพ ออกมาตามลักษณะโครงสร้างทางสังคม คือ ตัวละครจะประกอบไปด้วย เจ้า ซึ่งมีหน้าที่ใน การปกครองเสนาอำมาตย์ เป็นข้าราชการ ส่วนราษฎรทั่ว ๆ ไปก็ทำไร่ทำสวน เป็นการให้ สังคมกรณีโดยทางอ้อมว่า อาชีพส่วนใหญ่ คือ อาชีพเกษตร และคนในแผ่นดินก็อยู่ได้ด้วยอาชีพนี้ ภาษิตที่บอกเนื้อหาตรง ๆ มักจะย้ำว่าอาชีพสำคัญ คือ อาชีพ ทำนาทำไร่ ดังความว่า ครันใครมั่งมูลทุนเข้าหื้อหมั้นทำไร่ไถนา

วิเคราะห์ลำนานาภาษิต: หน้า 83

นอกจากสั่งสอนให้เห็นความสำคัญของการทำไร่ทำนาแล้ว คนที่ประกอบอาชีพนี้จะต้องเป็นคน ที่ขยันขันแข็งไม่ผัดวันประกันพรุ่ง เพราะถูกทำนานั้นต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยทางธรรมชาติถ้าใคร เกียจคร้าน ไม่รีบทำงานตามฤดูกาลก็จะได้รับผลผลิตไม่คุ้มค่าที่ลงทุนลงแรงไป ดังภาษิตสอนว่า โบราณว่า เยียะนาขวาย ช่างเสียแรงควาย บ่มูลมั่งเข้า

โวหารลำนานา: หน้า 112

คำประพันธ์ข้างต้นชี้ให้เห็นว่าถ้าขี้เกียจ ทำนาล่าฤดูกาลจะได้ข้าวน้อยไม่คุ้มค่าที่ ลงแรงไป

1.5 การยึดมั่นในประเพณี

สถาบันครอบครัวจะเป็นผู้สอนให้สมาชิกรับโลกทัศน์นี้ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางอ้อม ก็ได้แก่ การที่ครอบครัวทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ในขณะที่เดียวกันสมาชิกก็ได้เข้าร่วมในกิจกรรม ไปด้วย จากการศึกษาวรรณกรรมพบว่า ผู้ที่มีอิทธิพลในการสั่งสอนอบรมโลกทัศน์นี้ นอกจาก สถาบันครอบครัวแล้วยังมีสถาบันทางการเมืองอีกด้วย แต่สถาบันการปกครองมักสั่งสอนโดย ทางอ้อม ได้แก่ ตัวผู้ปกครองจะต้องเป็นแบบอย่างให้ดู และสั่งสอนโดยผ่านทางวรรณกรรม คำสอน ซึ่งเน้นบทบาทของผู้ปกครองที่จะต้องปกครองราษฎรตามเยี่ยงอย่างของกษัตริย์

องค์ก่อน ๆ หรือรักษาสรรณเนียมที่มีมาแต่ก่อน แม้กระทั่งการวางตน ดังปรากฏคำสอนใน
วรรณกรรมเรื่องพระลอสอนโลกว่า ผู้ปกครองจะต้องรู้จักวางตนให้สำรวม ตามแบบอย่างของ
ผู้ปกครองก่อน ๆ มา ดังความว่า

เป็นขุนอย่าวลื่นเหล้น	ลวนธรรม มากเนอ
จักเสียพามีค้ำย่ำ	ชาติเชื้อ
คำรักเกิดเป็นคำ	ซังเคียด มีเหย์
เสียพามีค้ำซำ	ท่านเรื่องนินทา

พระลอสอนโลก : หน้า 213

คำประพันธ์ ข้างต้นนี้สั่งสอนผู้ปกครองว่าไม่ควรประพฤติตนออกนอกทาง
ซึ่งเป็นการฝ่าฝืนจารีตประเพณีที่มีมาแต่เก่าก่อน แม้คนที่เคยรักก็จะกลับกลายเป็นเกลียดชัง
เพราะการฝ่าฝืนจารีตย่อมเป็นที่ติฉินนินทาของคนอื่น

นอกจากนั้นวรรณกรรมยังเน้นคุณลักษณะของผู้ปกครองที่จะต้องตัดสินใจด้วยความ
ยุติธรรมและตามแบบอย่างของโบราณประเพณี ดังคำสอนในพระลอสอนโลกบทที่ 16¹ และ
มังรายศาสตร์ได้สอนไว้ตรงกัน ดังตัวอย่างในการตัดสินใจในมังรายศาสตร์ย้าว่า ถ้าตัดสิน
คดีตามธรรมเนียมเก่าหรือตามกฎหมายเก่าแล้ว ถือว่าถูกต้อง เช่น

มันไปตีท่านถึงบ้านให้เจ้าที่มาคเจ็บให้ไหมตามลักษณะบาดเจ็บ
โบราณกล่าวไว้ว่า ท่านดำให้ดำตอบ ท่านตีให้ตีตอบ ท่านใช้ไม้ตีให้ใช้ไม้ตอบ ท่านถือ
ดาบให้ถือดาบตอบ ท่านถือหอกให้ถือหอกตอบ ผู้ใดกระทำเช่นนี้ เรียกว่า ไม่ผิดอาชญา
เมืองแล

มังรายศาสตร์ : หน้า 35 - 36

ส่วนสถาบันครอบครัวจะสอนผ่านทางภาษิตชาวบ้าน เช่น บอกว่า ถ้ามีคนนั้นใน
ประเพณีเชื่อคำบอกเล่าของคนแก่ แล้วจะเกิดมงคลแก่ชีวิต ถ้าใครไม่เชื่อคำผู้ใหญ่จะ
ก่อให้เกิดอัปมงคล ดังนี้

¹พระลอสอนโลก หน้า 213

เหตุอันประหลาด

มักทำตบเป็นกุศล

มักละคำผู้เฒ่า

โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

นอกจากนั้นสถาบันครอบครัวยังสามารถสอนโดยทางอ้อมโดยการเล่านิทาน หรือ วรรณกรรมให้ดูแบบอย่างจากตัวละคร เช่น ในเรื่องกำก่ำกำ และคร่าวซอหงส์ผาคำ เมื่อ ตัวละครตกกระกำลำบากแล้วได้กลับเข้ามาเสวยสุขพร้อมหน้าพร้อมตากันเมื่อไร จะต้องมียุติ เรียกขวัญทุกครั้ง เป็นการสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ที่ยึดมั่นต่อประเพณี

สถาบันศาสนาและสถาบันทางพิธีกรรม มีส่วนให้สังคมรณรงค์แก่สมาชิกในสังคมเช่นเดียวกัน แต่เป็นการสั่งสอนอบรมโดยทางอ้อม ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมอันเป็นทาง ศาสนาตามวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา ฯลฯ ส่วนสถาบันทางพิธีกรรม ก็จัดพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เช่น พิธีโกนจุก พิธีเรียกขวัญ บางพิธีที่เป็นพิธีกรรมเพื่อชีวิต มักจะ ดึงเอาสถาบันทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีแต่งงาน ฯลฯ

ในการอบรมสั่งสอนนั้นจะเห็นได้ว่า สถาบันแต่ละสถาบันที่เข้ามามีส่วนให้สังคมรณรงค์ เกี่ยวกับเรื่องให้สมาชิกยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น ขึ้นอยู่กับคุณค่าที่จะตอบสนอง สถาบันใดได้บ้าง เช่น ถ้าเป็นประเพณีเพื่อส่วนรวม รัฐก็จะเข้ามามีส่วนช่วยในการให้สังคมรณรงค์ แต่ถ้าเป็นประเพณีเพื่อชีวิต สถาบันหลักที่รับผิดชอบหรือเห็นความสำคัญก็จะให้สังคมรณรงค์ โดย คึงใจหรือไม่คึงใจก็ตาม ได้แก่ สถาบันครอบครัว

1.6 คุณของธรรมชาติ

ชาวล้านนาตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติ จึงอบรมสมาชิกในสังคมให้ รู้จักคุณค่าของธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัว สถาบันที่มีอิทธิพลต่อการอบรมสั่งสอนโลกทัศน์นี้ ได้แก่ สถาบันครอบครัว และสถาบันการปกครอง

สถาบันครอบครัวจะอบรมสมาชิกให้สำนึกถึงคุณของธรรมชาติในส่วนที่ก่อให้เกิดประโยชน์ ส่วนตน เช่น ธรรมชาติหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์และให้แรงงานเพื่อการผลิต มนุษย์จึงสร้าง

ประเพณีที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อธรรมชาติ ได้แก่ ประเพณีทานข้าวใหม่ พิธีเรียกขวัญ
ข้าวและควายหลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จ และยังมีพิธีเรียกขวัญช้าง หลังจากทำงานเสร็จ¹

นอกจากนี้ยังต้องมีการสวมนิเวศน์ให้กับธรรมชาติเหล่านั้น เสมือนหนึ่งมีชีวิตเช่นเดียวกับมนุษย์ และเหตุที่เห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านั้น จึงแสดงถึงความกตัญญูต่อแผ่นดิน ต้นไม้ และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่ให้ประโยชน์ ได้แก่ การมีพิธีบูชา เลือเมือง คือการบูชาเสาอินทขิล (เสาหลักเมือง) บูชาเสือไร่ เลื่อนนา ฯลฯ

สถาบันทางการปกครองจะเข้ามามีส่วนในการอบรมสั่งสอน ในเรื่องสิทธิอันได้แก่ การสงวนสิทธิ และละเมิดในกรรมสิทธิ์ของทรัพย์สินของผู้อื่น หรือการละเมิดสิทธิของรัฐ

ในการให้สังคมกรณเกี่ยวกับคุณของธรรมชาติ ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมเกษตร เกี่ยวกับการผลิตเพราะเป็นการเก็บเกี่ยวผลิตผลจากธรรมชาติมาบริโภคโดยตรง ทุกสถาบันต่างให้การอบรมสั่งสอนเพื่อให้สมาชิกปฏิบัติต่อธรรมชาติในฐานะผู้มีความรู้เพื่อให้ธรรมชาติเอื้ออำนวยผลประโยชน์ต่อมวลสมาชิกอย่างทั่วถึงและยุติธรรม

เห็นได้จากความเชื่อเรื่องผีที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนา ซึ่งชาวล้านนาก็เชื่อที่ว่าธรรมชาติมีวิญญาณแฝงอยู่ ดังนั้นมนุษย์จึงกลัวเกรงอำนาจของผี และแสดงความเคารพต่อธรรมชาติก่อให้เกิดประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อสังคมล้านนา เพราะผีจะเป็นผู้ควบคุมสังคมให้เกิดความสันติสุข จากการศึกษาวรรณกรรมพบว่า ผู้ที่มีอิทธิพลต่อการสั่งสอนโลกทัศน์เรื่องผีให้แก่สมาชิกในสังคม ได้แก่ สถาบันครอบครัว และสถาบันการปกครอง โดยที่เรื่องใดที่มีส่วนควบคุมวินัยภายในครอบครัว ผู้ที่ให้สังคมกรณได้แก่ ครอบครัวเรื่องใดที่มีผลต่อวินัยทางสังคม สถาบันการปกครองก็จะเป็นผู้ให้สังคมกรณ ซึ่งมีดังนี้

ผีมีส่วนควบคุมประเพณีเรื่องเพศ กล่าวคือ ถ้าใครล่วงละเมิดลูกหลาน หรือ ภรรยาผู้อื่น ถือว่าผู้นั้นทำผิดต่อผี จะต้องขอขมา โดยการหาเครื่องบูชามาบูชาผี ผู้ที่คอยดูแลลูกหลานได้แก่ผีบรรพบุรุษ การบูชาผีนี้ชาวล้านนา เรียกว่า "เสียดผี" คนในสังคมจะกลัวเกรงผียิ่งกว่าคนด้วยกัน เพราะการกระทำ หรือการลงโทษจากผีนั้นไม่อาจมองเห็นได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้น สมาชิกชาวล้านนาจะได้รับการอบรมสั่งสอนในเรื่องนี้อย่างเข้มงวดมาก

¹สิงมะ วรรณสัย "ประเพณีล้านนาไทย" ล้านนาไทยคดี หน้า 65

ส่วนที่ผู้ควบคุมความประพฤติทางสังคมนั้น สถาบันการปกครองจะมีส่วนช่วยสั่งสอนอบรม โดยการสอนผ่านทางกฎหมาย เช่น กฎหมายพระเจ้ามั่งราย กล่าวถึง การลงโทษผู้ล่วงละเมิดต่อทรัพย์สินของผู้อื่น และในการลงโทษระบุว่าทำผิดต่อผี และเจ้าของทรัพย์สิน ดังนั้น การลงโทษ จึงลงโทษเป็น 2 ประเด็น คือ ต้องเสียผี แล้วต้องเสียค่าปรับให้กับเจ้าของทรัพย์สิน ถ้าเจ้าของทรัพย์สินเสียหาย

จากคำสอนที่ปรากฏในมั่งรายศาสตร์ พบว่า ผีมีส่วนในการควบคุมสังคมดังนี้ คือ

- 1.6.1 รักษาผลประโยชน์ในการผลิต ได้แก่ ผีฝ่าย ช่วยปกป้องคุ้มครองดูแลเหมืองผายไม่ให้เสียหาย
- 1.6.2 รักษาผลประโยชน์ส่วนตนมิให้ผู้ใดล่วงละเมิดในที่ดินของผู้อื่น ได้แก่ เลื้อบ้าน เลื้อไร่ เลื้อนา ฯลฯ
- 1.6.3 ควบคุมทางด้านจริยธรรมมิให้คนแสดงความอกตัญญูต่อแผ่นดิน ต่ออาชีพและต่อมนุษย์ด้วยกัน เช่น การขี้เยี่ยวใส่ไร่นาผู้อื่น ถือว่าผิดผี ดังความในมั่งรายศาสตร์ระบุว่า

ผู้ขี้ใส่ไร่นาในระหว่างเอน้ำเข้าไร่ ถือว่าผิดผี จนกระทั่งถึงตอนเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ให้มหาเหล่าให้ไก่คู่ข้าวตอกคอกไม้ เพื่อให้เจ้าของไร่บูชาเลื้อไร่ ผีเยี่ยวใส่ไร่นา เยี่ยวรดของปลูกในไร่ ให้หักตัดเสีย แล้วให้มันชดใช้ตามราคาของมัน ไม่ต้องไหมแล้ว ให้หาเหล่าให้ไก่คู่ข้าวตอกคอกไม้บูชาผีเลื้อไร่เด็ก

มั่งรายศาสตร์: หน้า 113

รายละเอียดอื่น ๆ มีกล่าวไว้ในบทที่ 4 แล้ว ส่วนสถาบันที่เกี่ยวกับพิธีกรรมจะสั่งสอนเกี่ยวกับความประพฤติที่พึงปฏิบัติต่อธรรมชาติไว้โดยตรง โดยสอนผ่านความเชื่อเรื่องอำนาจเร้นลับที่ก่อให้เกิดมงคล และอัปมงคล (ชืคและอุบาทว์) ดังปรากฏในโลกสมมติราชว่าห้าม ขยายคันทนาให้กว้างออกไปเพราะชืค ดังความว่า

ที่นั้จักกล่าวลักษณะชืคก่อนแล อย่าย้ายคันทนา คลาเสียหื้อเป็น 2 ไร่ 3 ไร่ บัตี

โลกสมมติราช..หน้า 30

การที่สถาบันทางพิธีกรรมสั่งสอนอย่างนี้มองเห็นได้ว่าเป็นการป้องกันการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่นนั่นเอง และคำสั่งสอนนี้ยังตรงกับคำสอนในมังรายศาสตร์ หน้า 105 ซึ่งกล่าวถึงผู้เข้านาลัมคันทนาและขยายนาให้แปลงใหญ่กว่าเดิม¹ แต่เป็นกรณีที่ที่ดินส่วนที่ขยายไปนั้นไม่มีเจ้าของ การลงโทษจากอาญาแผ่นดินไม่มี แต่จะถูกลงโทษจากสิ่งเหนือธรรมชาติคือ ชีต ดังความว่า

ผู้ใดทำนาทำน มัลลัมคันทนาเสียให้แปลงน้อยเป็นแปลงใหญ่กว้าง เมื่อปลูกข้าวได้มากกว่าปีก่อน ๆ คือลัมคันทนาให้เป็นแปลงใหญ่เพื่อเจ้าของนา หากเป็นเสนียด (ชีต) ก็ตกแก่ผู้ลัมคันทนา ไม่ตกแก่เจ้าของนา

มังรายศาสตร์; หน้า 105

คำสั่งสอนในประเด็นนี้ มองเห็นได้ว่า อาจเป็นการอบรมสั่งสอนให้คนรู้จักประมาณตนในการทำงาน ไม่ทำงานหักโหมจนเกิดอันตรายต่อสุขภาพของตน เพราะการขยายที่ทำกินไปยังที่รกร้างว่างเปล่านั้นมิได้ล่วงล้ำสิทธิของผู้อื่น และจากการศึกษามาแต่ต้นมองเห็นเจตนาของผู้ปกครองว่าต้องการแรงงานจากไพร่มาทำการเกษตรเพราะที่ดินว่างเปล่านั้นมีมาก จะเห็นได้จากการไม่เก็บภาษี ใน 3 ปีแรก ไพร่ที่ถูกเบียดทำกินตามที่ระบุไว้ในมังรายศาสตร์ หน้า 6 ความว่า

ไพร่ผู้ตาสหะสร้างป่าคานาร้างสวนร้างให้เป็นมาเป็นสวนเป็นบ้านเป็นเมืองให้กินข้าวไปก่อนสามปี ต่อจากนั้นจึงเก็บค่านาค่าสวน

มังรายศาสตร์; หน้า 6

กล่าวโดยสรุปได้ว่าสถาบันต่าง ๆ อบรมสั่งสอนสมาชิกเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติแก่สมาชิกในสังคมเพราะต้องการปกป้องสิทธิส่วนบุคคล และห่วงใยในสวัสดิภาพของสมาชิกในสังคมนั่นเอง

1.7 โทษของธรรมชาติ

¹ เนื่องจากความไม่เข้าใจธรรมชาติและความต้องการสร้างสวัสดิภาพให้กับตนเอง มนุษย์จึงจดจำปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ให้โทษต่อตนเอง เช่น ไฟไหม้ แผ่นดินไหว พายุ น้ำท่วม การเกิด การตาย เนื่องจากไม่อาจบอกเหตุผลได้ ประสพการณ์เหล่านั้นจึงกลายเป็นข้อห้ามทางสังคม ข้อห้ามต่าง ๆ ที่ได้มีการอบรมสั่งสอนในสังคมล้านนาและมีปรากฏให้เห็น

งน

วรรณกรรม ได้แก่ ข้อห้ามเรื่อง ผี ชีต อุบาทว์ ขวัญ และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมงคล
อัปมงคล ที่เกิดจากทิศทาง วัน เดือน ปี เป็นต้น เห็นได้จากข้อห้ามที่ปรากฏในโลกสมมติราช
ว่า ถ้ามีคนตายบนเรือนและยังมีคนคลออีก หรือขณะที่คลอนั้นมีคนตายควรรับอาบน้ำสระผม
และกระทำการมงคลเสีย ดังความว่า

อันว่าคนทั้งหลาย อันเป็นพ่อแม่ พี่น้อง น้ำ ป้า ลุง อาว ทั้งหลายอันอยู่ร่วมเรือน
เดียวกันตาย หญิงผู้หนึ่งพ้อประสูติลูกยามเมื่อขอนฝ้าย (อยู่บนเรือน) นั้นก็ตี ยามเมื่อประสูติ
ลูกอยู่และตายคั้งนั้นก็ตี ก็ควรอาบน้ำคำหัวกระทำมงคลกรรมเสีย อย่าให้อัน 7 วันเกิด

โลกสมมติราช: หน้า 5

ถ้าหากว่าสามีภรรยาแต่งงานกันแล้วถ้าเกิดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตายจากกัน อีกฝ่ายหนึ่ง
จะแต่งงานใหม่ก็ห้ามจัดพิธีแต่งงานในเรือนหลังนั้น ดังความว่า

"หญิงก็ดี ชายก็ดี เป็นเรือนแล้ว¹ ตายเสียกัน²ก็ดี ภายหลัง³จักใคร่เป็นเรือนใหม่⁴
เล่า ก็ไม่ควรกระทำมงคลกรรมในเรือนนั้นแล"

โลกสมมติราช: หน้า 7

นอกจากนี้ถ้าเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ ได้แก่ แผ่นดินไหว ไฟไหม้ และคนตายก็ไม่
ควรกระทำการสมรส ดังความว่า

ยามปลุกแปงกระทำมงคลอันเอาหัวเอาเมีย⁵ แล แผ่นดินไหวตุงเมืองล้น⁶ก็ดี
ไฟไหม้และคนตายก็ดี ก็เป็นนิมิตรอันไม่ดีเลย

โลกสมมติราช: หน้า 4

¹ เป็นเรือนแล้ว หมายถึง แต่งงาน

² ตายเสียกัน หมายถึง ตายจากกัน

³ ภายหลัง หมายถึง ภายหลัง

⁴ เป็นเรือนใหม่ หมายถึง แต่งงานใหม่

⁵ เอาหัวเอาเมีย หมายถึง การกระทำพิธีสมรส หรือที่เรียกทั่วไปว่า แต่งงาน

⁶ ตุงเมืองล้น หมายถึง เสาหลักเมืองล้นสะเทือน

เนื่องจากความเชื่อในสิ่งเหล่านี้มีผลกระทบต่อสวัสดิภาพในครอบครัว ดังนั้นสถาบันครอบครัวจึงเป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอน ซึ่งจะเป็นการสอนทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงได้แก่การบอกให้ทราบทางอ้อม ได้แก่การปฏิบัติตน เป็นตัวแบบให้ดูได้แก่การประกอบพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเลื่อมใสศรัทธาและความเชื่อ อันมีสถาบันพิธีกรรมมีส่วนร่วมในการให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข

1.8 ไสยศาสตร์

การแสดงออกของชาวล้านนาที่มีความเชื่อต่อไสยศาสตร์ที่พบในวรรณกรรมทั้ง 10 เรื่อง ที่เลือกมาศึกษา ได้แก่ คุณไสยและความฝัน

สถาบันที่มีอิทธิพลต่อการสั่งสอนอบรมเรื่อง ไสยศาสตร์ น่าจะได้แก่ สถาบันทางพิธีกรรม เพราะไสยศาสตร์เป็นตัวช่วยแก้ปัญหาลี้ภัย เมื่อสมาชิกเกิดข้อขัดแย้งในการดำเนินชีวิต หรือปัดสลายทางสังคม การหันหน้าเข้าหาไสยศาสตร์ช่วยเป็นที่พึ่งทางใจได้ทางหนึ่ง นอกจากนั้นสถาบันศาสนา ได้แก่ วัดและพระสงฆ์ เป็นผู้ให้การสั่งสอนศาสตร์ทางด้านนี้ ดังปรากฏในสารประวัติครูบาศรีวิชัย หน้า 9 เขียนไว้ว่า

"พระครูบาศรีวิชัยศึกษาไสยศาสตร์ เวทมนตร์คาถา จากครูบาเคร่งครัดผู้เป็นอาจารย์ ด้วยความเคารพและยึดมั่นว่าเป็นของคหิวิเศษ ที่จะนำความสุขความเจริญมาให้ อันว่าวิชาประเภทนี้ เป็นวิชาจะนำตัวไปสู่โลก....ท่านครูบายังสักหมึกคำทั้ง 2 ขา"¹

กล่าวได้ว่า สถาบันทางศาสนาให้การอบรมสั่งสอนในเรื่องไสยศาสตร์ในฐานะที่เป็นสถาบันทางพิธีกรรมในแง่ที่เป็นศาสตร์สาขาหนึ่ง ส่วนผู้ที่เล่าเรียนมาจะได้้นำมาใช้เมื่อสืบทอดมาใช้ชีวิตในโลก มองเห็นอิทธิพลของการอบรมสั่งสอนที่ปรากฏใน คำกล่าวได้แก่ ตอนที่นางสิ่งก็พระสมณมหาหมอสันต์มาทำให้ชาวพมมะคัคเกลียดชังนางจันตามเหลื ผลของการกระทำครั้งนี้ปรากฏว่านางจันตามเหลืต้องถูกขับไล่ออกจากเมือง นอกจากนั้นการอบรมสั่งสอนให้คนเชื่อถือในเรื่องไสยศาสตร์ก็ให้ประโยชน์ในการบำรุงขวัญของประชาชน มองเห็นได้จาก

¹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว "การศึกษาในล้านนาโบราณ - สมัยใหม่" ล้านนากับการศึกษาแบบใหม่ หน้า 35

ตอนที่ท้าวพรหมมະติดสั่งให้เสนาออกไปรบ บรรดาเหล่าเสนาอำมาตย์ทั้งไพร่และนายต่างวิ่ง
ค้นหาเครื่องรางของขลัง ดังความปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง กำกำคำ ว่า

เจ้านายพญา เสนาไพร่ต่ำ หกวิ่งเต้นเนืองนั้น ปากันเซาะไซ้
ตั้งขบตั้งขัน เสกกินน้ำมัน สับยันต์แวดเกี้ยว สัมเบ้นตำแสง หมูแอบยี่เขี้ยว
ตัวลายคำจุ้จำ พ่องเมาน้ำมัน หลายวันเจ่นล้ำ เดินกวคเกี้ยวไปมา ตะพาย
หน้าไม้ เป้นปากเบ้นจำ ว่าพ่อมาแม่มา บักวักหน้อย เอาเขี้ยวหมูตัน*
บ่อกยันต์หัวหน้อย ติดคอไปบ่ละ พ่องเอาพระคง มนต์ยันต์สะปะ กือหอ
น้อยใบคา พ่องก็แบกจ้าว อุ้ววคกาถา ว่าเจ่นครุบา ที่หลวงวัดชา

กำกำคำ: หน้า 94

คำประพันธ์ข้างต้นชี้ให้เห็นผลของการอบรมของสังคมว่าประชาชนชาวพมามีความ
เชื่อถือในไสยศาสตร์อย่างจริงจัง ดังนั้นเมื่อถูกส่งให้ออกรบทั้งไพร่และนายจึงต่างพากันหา
เครื่องรางของ^{ขลัง}ไว้ป้องกันตัว บ้างก็กินน้ำมันมนตร์ บ้างก็สับยันต์ทั้งตัว บ้างก็พกเขี้ยวหมูตัน
บ้างก็แขวนยัน แขนพระคง เมื่อทุกคนมีเครื่องป้องกันตนเองแล้วก็ฮึกเหิมใจออกไปหารบได้

แม้ในการแก้ปัญหส่วนตัว เช่นการเลือกคู่ครอง ก็ยังมองเห็นอิทธิพลของการอบรม
สั่งสอนในเรื่องไสยศาสตร์ว่ามีบทบาทในการแก้ปัญหาก็ได้ ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกำกำคำ
ตอนที่ ท้าวปาราสีประกาศให้ชาวเมืองทราบว่าจะจัดพิธีเลือกคู่ให้แก่พระธิดา ชาวเมือง
ทั้งหลายเมื่อทราบข่าวก็มีหนุ่ม ๆ หมายปองในตัวพระธิดาทั้ง 8 นาง ต่างคนต่างก็อยากจะ
สมหวัง เพราะฉะนั้นแต่ละคนจึงไปหาของดีต่าง ๆ มาช่วยตน ดังความว่า

หล้าคนพ่องนั้น ก็วิ่งไปหา ค้ำตวยมาละลุ่ม พ่องเสกกน้ำมัน จวนจันหม่มตุ้ม
เออล หน้าตามือ พ่องเสกคอกไม้ เกยใจทุบถือ บ่ป็นจากมือ เหมือนสาวต่างบ้าน
พ่องก็ตำเตียน แวดเวียนสี่ด้าน ตามครุมีแต่งใจ พ่องก็บลผี ฮ่าแซ่บักไม้ ว่าขอได้
นางงาม

กำกำคำ: หน้า 55

* เขี้ยวหมูตัน หมายถึง เขี้ยวหมูที่มีลักษณะตันตลอดเขี้ยว เชื่อกันว่าทำให้อยู่คงกะพัน

คำประพันธ์ข้างต้นนี้ กล่าวถึงหนุ่ม ๆ ที่ไปหาของดีมาเป็นกำลังใจต่อตนเองว่าต่างคนก็หาของดีมาต่าง ๆ กัน เช่น บางคนก็เสกน้ำมันเสน่ห์ปะพรมเสื้อผ้าและลอบหน้าลอบตัว บ้างก็เสกดอกไม้ตามที่เคยหามาให้ผู้หญิงต่างบ้าน บ้างก็จุดเทียนบูชา 4 ทิศ บ้างก็บนผีนางไม้อธิษฐานขอให้ได้นางราชธิดามาครอบครอง

กล่าวได้ว่าการอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ตามที่ปรากฏในวรรณกรรม 10 เรื่องนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกในสังคมนั้นเอง ได้แก่การช่วยแก้ปัญหาส่วนตัว เช่น ปกป้องผลประโยชน์ ตั้งกรณีของนางสิงห์ และเป็นกำลังใจในการที่จะเอาชนะผู้อื่นดังกรณีเลือกคู่ครอง นอกจากนี้ยังเป็นการบำรุงขวัญทหารให้มีจิตใจฮึกเหิมในการรบ ดังปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบรรดาเหล่าทหารของท้าวพรหมมະคัตถ์ก่อนที่จะออกรบ เป็นต้น

1.9 จินตนาการจากธรรมชาติ

จากการศึกษาพบว่า ความเชื่อที่เกี่ยวกับจินตนาการจากธรรมชาติที่ปรากฏ ได้แก่ นาค ยักษ์ และเทวดา สถาบันทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการปลุกฝังความเชื่อเหล่านี้ โดยผ่านทางวรรณกรรมชาดก เจตนาของศาสนาก็เพื่อให้คนเป็นคนดีทั้งทางใจและทางกาย เรื่องของสิ่งเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อจิตใจมากเนื่องมาจากคติทางศาสนาสอนว่า เทวดาจะคอยช่วยเหลือคนดี เช่น พระอิทร์คอยปกป้องคุ้มครองพระโพธิสัตว์ในวรรณกรรม เป็นต้น สถาบันทางพิธีกรรมก็มีส่วนสั่งสอนอบรมเกี่ยวกับประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิต เช่น ถ้าเกิดความไม่ปกติสุขในครอบครัวก็เชื่อว่าเป็นการกระทำของ "ชืด" และ "อุบาทว์" จึงมีพิธีส่ง ชืด และอุบาทว์ ความเชื่อเรื่องพระอินทร์ก็มีปรากฏในตำราพิธีส่งชืด และอุบาทว์¹ หนังสือเล่มนี้กล่าวถึง อุบาทว์ มี 8 อย่าง และหนึ่งในแปดนั้น คือ อุบาทว์พระอินทร์ ส่วนการปลุกเร้า ก็ต้องดูลักษณะการไสยศาสตร์ของนาค² เพื่อความเป็นมงคล และยังมีภารกิจกันมิให้คนห้องเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ เพราะคนห้องคนล้านนาเรียกว่า "คนมาน" บังเอิญเสียงไปพ้องกับยักษ์มาร คนห้องจึงกลาย

¹ พดุง รุ่งเรืองศรี โลกสมมติราช หน้า 11

² สงวน โชติสุขรัตน์ ตำราพิธีส่ง ชืด และอุบาทว์ หน้า 12

เป็นตัวอัมพมกลสำหรับการประกอบพิธีกรรมไป การสั่งสอนอบรมเรื่องเกี่ยวกับจินตนาการ
จากธรรมชาตินี้ ก็สรุปได้ว่าเป็นสร้างความอบอุ่นทางใจให้แก่สมาชิกในสังคมนั่นเอง

คติทางศาสนา

โลกทัศน์ที่มีต่อคติทางศาสนา ได้แก่ กฎแห่งกรรม และชาติ-ภพ ผู้มีอิทธิพลในการ
สั่งสอนอบรม ได้แก่ สถาบันทางศาสนา สอนโดยการบอกตรง ๆ เช่น การเทศน์เกี่ยวกับ
ธรรม หรือสอนโดยทางอ้อม ได้แก่ การเล่านิทาน หรือการเทศน์เกี่ยวกับนิทานชาดกซึ่งเป็น
เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญการมีสิ่งสมกันมาหลายชาติและการเกิดมาใช้กรรมหรือ
สิ่งสมบารมี คือ กรรมดี นอกจากนั้นยังพบในภาณิชาชาวบ้าน คติทางศาสนานี้ นอกจากบุคคลทาง
สถาบันศาสนาแล้ว สถาบันครอบครัวก็ช่วยให้การอบรมสั่งสอนด้วย เช่น คนแก่ที่ไปวัดบ่อย ๆ
หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่รับเอาคติทางศาสนาจากวัด ก็จะถ่ายทอดให้กับลูกหลานโดยผ่าน
ทางการเล่านิทานธรรม (นิทานชาดก)

ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง กำกำคำ ว่า

บาปบุญนั้นแหละแม่แก้วสายคำ อันหนึ่งมาดอย่าประมาณได้

กำกำคำ : หน้า 102

คำประพันธ์ข้างต้นนี้ กำกำคำสอนพระมารดาว่าชีวิตคนเรานั้นเป็นไปตามบุญตามกรรม
พระมารดาอย่าได้ประมาณเลย

ในการสอนเรื่องกฎแห่งกรรมนี้เมื่ออยู่ในวรรณกรรมศาสนา เรื่องของกรรมเป็นเรื่อง
ของการมีเหตุแล้วจึงเกิดผล การกระทำก่อให้เกิดผลตามมา ถ้าอยากให้กรรมใหม่ดีก็ทำกรรม
ในปัจจุบันให้ดี กล่าวง่าย ๆ คือ ให้คำนึงถึงพฤติกรรมในปัจจุบันเป็นที่ตั้งแล้วกรรมก็จะส่งผล
ไปสู่อนาคต และยังอาจแก้ไขกรรมได้ด้วย ตัวอย่างในเรื่องชินกาลมาลปกรณ์ ซึ่งกล่าวราย-
ละเอียดไว้ในบทที่ 4 แล้ว แต่เมื่อโลกทัศน์นี้ถูกสั่งสอนโดยผ่านเครื่องมืออื่นต่อไป เช่น
ปรากฏในวรรณคดีบันเทิง ความเข้าใจเรื่องกรรมเปลี่ยนไปจากเดิมเล็กน้อย ดัง 1800 กทม.
แผ่นปกไหมขัดระด

2. เพื่อให้สมาชิกมีความมุ่งหวังในชีวิต

การอบรมปลูกฝังให้สมาชิกมีความหวังต่าง ๆ ให้เป็นอุดมคติที่ควรยึดถือ ปฏิบัติเพื่อความดีงามมากกว่าหวังผลประโยชน์ใด ๆ อุดมคติที่สังคมล้านนาเห็นว่าควรปลูกฝังให้แก่สมาชิก คือ การเป็นคนดี อันประกอบไปด้วย คุณสมบัติดังนี้ มีสติปัญญา และการมีคุณธรรม

2.1 การมีสติปัญญา

การศึกษาสมัยก่อน สถาบันศาสนา เป็นผู้สั่งสอนวิชาการทั้งทางโลกและทางธรรม จากการศึกษาวรรณกรรมล้านนาไทยพบว่า สังคมล้านนาไทย ส่งเสริมให้สมาชิกศึกษาหาความรู้ อย่างยิ่ง สังคมจะพยายามทุกวิถีทางที่จะส่งเสริมให้สมาชิกได้ศึกษาเล่าเรียน จากวัด เพื่อเพิ่มพูนสติปัญญา จะเห็นได้จากการที่ สังคมยอมรับว่า คนที่ได้ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว เป็น "คนสุก" ความหมายก็คือคนที่ได้ขัดเกลาจิตใจมาแล้ว ย่อมจะเป็นคนมีคุณภาพ สังคมให้เกียรติยกย่อง คนที่หมั่นศึกษาหาความรู้ ส่วนคนที่ไม่เข้าวัด ไม่ศึกษาสังคมเห็นว่า เป็นคนที่มากไปด้วยกิเลส ดังภาษิตที่ปรากฏในโวหารล้านนาว่า

วัดบ่เข้าพระเง้าบ่ไหวคือคนหนา¹

โวหารล้านนา: หน้า 110

ภาษิตอีกบทหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่าสถาบันศาสนา มีอิทธิพลในการอบรมสั่งสอนคนมากจนเป็นที่ ยกย่องนับถือว่าเป็นสถาบันที่มีคุณค่ามีความสำคัญต่อชีวิตพอ ๆ กับ ข้าว ซึ่งมีคุณค่าในการหล่อเลี้ยงชีวิตคน ได้แก่ภาษิตในโวหารล้านนาที่ว่า

บ่มีตุ้ ก็หื้อนับผ้าเหลือง บ่มีตอเฟื่อง ก็หื้อนับเม็ดข้าว

โวหารล้านนา: หน้า 109

ใจความของภาษิตบทนี้ บอกให้เราทราบว่า ถ้าไม่มีำเกรง พระก็ให้เห็นแก่ผ้าเหลือง ไม่เห็นความสำคัญของตอฟางก็ให้เห็นแก่ความสำคัญของเม็ดข้าว

สถาบันที่มีอิทธิพลต่อการสั่งสอนอบรมให้สมาชิกเป็นคนมีสติปัญญาได้แก่สถาบันทางศาสนา ดังกล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นสถาบันทางครอบครัวก็มีส่วนเกื้อหนุนให้สมาชิกรักการศึกษาเล่าเรียน

¹คนหนา ความหมายคือกิเลสหนา

คงจะเห็นได้จากคำนิยมที่ส่งเสริมการบวชว่า เป็นการทดแทนคุณบิดามารดา

วัดและพระสงฆ์ เป็นผู้ให้การศึกษาโดยตรงโดยเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ ส่วนสถาบันครอบครัว อันมีพ่อแม่ พี่น้อง เป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอนโดยทางอ้อม โดยการส่งเสริมให้บวชเรียน ลักษณะการส่งเสริมการบวชเรียนมีปรากฏทั้งครอบครัวไพร่ และครอบครัวที่มีเจ้าข้า และข้า ได้แก่ การปล่อยทาสให้เป็นไทย เมื่อผ่านการบวชมาแล้ว เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีประจักษ์พยานที่สื่อให้เห็นถึงความนิยมส่งบุตรหลานมาเรียนในวัด คือ จำนวนวัดและจำนวนคัมภีร์ใบลานที่จารมาด้วยความอุตสาหวิริยะของพระภิกษุสงฆ์ เป็นจำนวนนับแสนผูก นับเป็นใบลานได้เป็นจำนวนร่วมล้านแผ่นใบลาน¹

2.2 ความมีคุณธรรม

คุณธรรมที่ชาวล้านนากย่องถือเป็นปทัสถานทางสังคมได้แก่จริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม ซึ่งมีผู้รู้วิเคราะห์ไว้ว่า ได้แก่คุณธรรม 11 ประการ ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความมีเหตุผล ความกตัญญูกตเวที การรักษาระเบียบ ความเสียสละ ความสามัคคี การประหยัด ความยุติธรรม ความอุทิศตน และความมีเมตตากรุณา

ศาสนาเป็นผู้อบรมสั่งสอนโดยผ่านวรรณกรรม ได้แก่ นิทานชาดก หรือวรรณกรรมชาดก ตัวอย่างเช่น วรรณกรรมเรื่อง ก่ำก่ำคำ ซึ่งเป็นวรรณกรรมบันเทิงอันเกี่ยวเนื่องด้วยศาสนา การสอนคุณธรรม เป็นการสอนทางอ้อมโดยผ่านตัวละคร ซึ่งเป็นตัวเอกได้แก่ ก่ำก่ำคำ ซึ่งเป็นคนมีสติปัญญา และมีคุณธรรมสูง อันเป็นคุณสมบัติเด่นของตัวละครเรื่องนี้ ตัวอย่างเช่นเมื่อ ก่ำก่ำคำ จะอ้อนวอนพระมารดาคือนาง จันทา ให้คืนดีกับพ่อ ก็ได้ชี้แจงบรรยายความให้พระมารดา ให้เข้าใจว่าความทุกข์ยากที่เคยประสบมาจนแทบจะเอาชีวิตไม่รอดนั้นเราก็ก้าวผ่านมาได้ที่เป็นดังนั้นก็เพราะผลบาป ผลบุญ นั้นเอง เพราะฉะนั้นพระมารดาอย่าได้มัวเมาเมื่อกี้เลยชีวิตคนเรานั้นไม่ควรประมาท ควรรับทำความดี ละความโกรธ และมีความเมตตากรุณาต่อกัน เสียก็จะมีความสุข ก่ำก่ำคำ หูลชี้แจงบรรยายจนในที่สุดพระมารดาก็ใจอ่อน จึงยอมคืนดีกับ

¹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว "การศึกษาล้านนาไทยโบราณ - สมัยใหม่"

ท้าวพรหมทัต ดังความที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่อง กำกำคำ ที่ว่า

เมื่อตกอยู่น้ำ ย่านกว้างวังหนา นาคีงกา เวลายามอื่น ก็หลั่งว่าตาย
นอนหงายอยู่หัน กางนาตีแม่น้ำ ก็ยังได้ขึ้น คืบมาผ่อข้า เมืองมิ่งแก้วพหมา
บาบุญนั้นแลแม่แก้วสายตา อันหนึ่งมาตา อย่าประมาทได้ อันการชรามาตา
ที่ไหว ก็โรยแรงไปบ่จ้ำ ขอรับนิมนต์ พระองค์เจ้าฟ้า ฟังกำลูล้าแควนดี
อัคระเมื่อนั้นหน่อนงสมศรีจันทาเทวี บ่จำตอบถ้อย เลยรับนิมนต์ องค์ยอสร้อย
ก็ใจก็มาทำจ้าง

กำกำคำ : หน้า 102

ความตอนนี้นำกำกำคำ ได้นำมาวิเคราะห์พระมารดาโดยการชักแม่น้ำทั้งห้า ว่าเมื่อเรา
ตกกระกำลำบากอยู่กลางแม่น้ำ กว้างใหญ่ ก็คิดว่าคงตายแน่แล้วแต่ก็ยังมีความหวังชีวิตกลับคืน
มาเมืองพหมาทัตได้อีก ที่เป็นดังนี้ก็เพราะ ผลบาบุญนั้นแหละ แม่อย่าได้ประมาทกับชีวิตเลย
ในที่สุดเราก็จะแก่เฒ่าลงแล้ว ขอให้พระมารดาจะทูลรับคำเชิญของลูกคืนดีกับพระบิดาเสีย
นางจันทา ฟังลูกอ่อนวอนก็ใจอ่อน จึงยอมตกลงด้วย กำกำคำ ได้ฟังดังนั้นก็เกิดความรู้สึก
เป็นอย่างยิ่ง

สถาบันครอบครัวก็สั่งสอนคุณธรรม โดยผ่านทางภายิตตามี่ปรากฏในโวหารลานนา
เช่นสอนให้คนมีความสามัคคี ในการทำงาน จะทำงานได้มากและเฟลิดเฟลีน เพราะช่วย
กันทำหลายคน งานหนักก็กลายเป็นงานเบา ดังความว่า

เยี่ยะคนเดียว¹เหมือนควย เยี่ยะคนหลาย²เหมือนเล่น

โวหารลานนา: หน้า 117

ภายิตที่สอนให้คนมีความซื่อสัตย์ ในการทำงาน ซึ่งปรากฏในโวหารลานนาได้แก่

“หมิ่นตายหลังด้าน คร้านตายหลังทัก”

โวหารลานนา: หน้า 117

¹เยี่ยะคนเดียว ความหมาย ทำงานลำพัง

²ทำหลายคน ความหมาย ทำหลายคน

ภานิตบหมบอกให้เรารอบว่า คนขยันถ้าตายก็จะตายเพราะหลังด้าน เพราะชนของไปทีละน้อยตามกำลังโดยไม่หักโหม แต่คนขี้เกียจจะหลังหักตาย เพราะหักโหมทำงานให้เสร็จเร็ว
ภานิตที่สอนให้คนเป็นคนมีความเมตตากรุณา ได้แก่ภานิตที่ปรากฏในโวหารลานนา เช่น

น้ำเย็นที่ไหน ปลาไหลไปซ่อน วังไคร้อนปลาพ่ายไปอื่น

โวหารลานนา : หน้า 121

จากความหมายของภานิตบหมบอกให้เรารอบว่า น้ำเย็นที่ไหน ปลาก็อายไปอยู่ที่นั้น น้ำที่ไหนร้อนปลาก็จะว่ายไปอยู่ที่อื่น ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบว่า คนที่สงบใจดี ก็จะมีผู้คนอยากคบค้าสมาคมด้วย ส่วนคนที่มีความรุนแรง มีพฤติกรรมเร่ร่อน คนก็จะหนีไม่อยากเข้าใกล้

3. เพื่อให้สมาชิกรู้จักบทบาททางสังคม

สมาชิกของสังคมแต่ละคนต่างก็มีสถานภาพและบทบาทต่าง ๆ กัน และบุคคลบางคนอาจมีหลายฐานะถึงมีหลายบทบาทตามไปด้วย เช่น เป็นผู้ปกครองในขณะเดียวกันก็เป็นบิดา บุคคลนั้นก็ต้องมีบทบาทเป็นผู้ปกครอง และเป็นบิดา ให้สมฐานะและกาลเทศะ จากการศึกษาวรรณกรรมล้านนาทั้ง 10 เล่ม ผู้ศึกษาพบสถานภาพของบุคคล 2 ประเภทด้วยกัน คือ สถานภาพทางชนชั้น และสถานภาพทางเพศ

สถานภาพทางชนชั้น ประกอบด้วย ผู้ปกครอง ไพร่ และข้า

สถานภาพทางเพศประกอบด้วย

หญิง ได้แก่ ความเป็น ธิดา ภรรยา และมารดา

ชาย ได้แก่ ความเป็น บุตร สามี และบิดา

สถาบันทางการเมือง จะมีอิทธิพลสูงในการให้การสั่งสอนอบรมแก่ผู้ที่มีสถานภาพเป็นผู้ปกครอง การให้สังคมกรณจะให้เป็นโดยตรง โดยการอบรมอยู่ในเขตพระราชฐาน ดังที่พระยามังรายทรงสอนพระโอรสของพระยานครา¹

¹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว "การศึกษาล้านนาไทยโบราณ - สมัยใหม่"

สถาบันทางศาสนาเป็นผู้ให้การสั่งสอนอบรมในแนวทางที่เป็นการเสริมบทบาทเพื่อให้เกิดสิทธิอันชอบธรรมแก่ผู้ปกครอง ตามกฎแห่งกรรม ได้แก่ การที่มีคุณลักษณะเหนือบุคคลอื่นเพราะได้สร้างกรรมมาดี* ส่วนสถาบันทางการปกครองจะมีส่วนช่วยเสริม การให้สังคมกรณ์ โดยผ่านทางกฎหมายมังรายศาสตร์ กล่าวว่า ผู้ปกครองที่ดี เรียกว่า ขุนธรรม จะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม คือ สังคหัตถ์ 4 เป็นต้น นอกจากนั้นการสอนคุณธรรมสำหรับผู้ปกครองยังสอนผ่านทางวรรณกรรมคำสอน เช่น พระลอสอนโลก โคลงคัคค้ำสอนวรรณกรรมเท่าแก่ของไทย และยังมีปรากฏในเถ้าสอนหลาน หลานสอนคนเถ้า อีกโดยเฉพาะย้ำประเด็นว่า เป็นขุนต้องมีความเที่ยงธรรมและมีความรักความเมตตากรุณาต่อผู้อยู่ภายใต้การปกครองที่สำคัญที่สุดคือ ให้มีความยุติธรรม และมีความเมตตากรุณา เพื่อที่จะปกป้องคุ้มครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข

ส่วนบทบาทของ ไพร่ และข้า นั้นพบว่า สถาบันทางการปกครองให้การอบรมสั่งสอนโดยตรงโดยสอนผ่านกฎหมาย เช่น กฎหมายมังรายศาสตร์ ระบุหน้าที่ของไพร่ว่า

“ให้ไพร่มีเวรผัดเปลี่ยนกัน มาทำงานหลวง 10 วันกลับไปสร้างเหมืองฝายไร่นา ส่วนเรือกที่คืน 10 วัน จัดเช่นนี้ถูกทำนองคลองธรรมแต่โบราณแล

มัรายศาสตร์ : หน้า 5

สถาบันทางครอบครัวก็มีส่วนให้การสั่งสอนอบรม โดยการสอนผ่านทางสุภาษิตชาบ้าน เป็นการสอนให้ไพร่และข้ารู้จักบทบาทของตนเอง เช่น ไพร่ และข้าจะต้องมีความกตัญญู ดังปรากฏในโวหารลานนาว่า

อย่าดูหมิ่นเจ้า อย่าเล่าขวัญนาย

โวหารลานนา : หน้า 109

และบางทีก็ใช้ภาษิตสอนโดยทางอ้อม เช่น สอนให้รู้จักประมาณตนไม่ทำตนเทียมผู้อื่น ที่เขามีสถานภาพดีกว่า ดังปรากฏในโวหารลานนาว่า

“ค่อยอยู่ไพบตามน้ำ ทำไพบตามตัวน้ำเพียงใด ดอกบัวเพียงอื่น”

โวหารลานนา : หน้า 111

คำประพันธ์นี้ให้ข้อคิดว่า จะทำอะไรก็ควรทำให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน

*ดังปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 92

สถานภาพทางเพศ ซึ่งประกอบไปด้วยเพศชาย ได้แก่ ความเป็นบุตร สามีและบิดา
สถานภาพทางเพศหญิง ได้แก่ ความเป็นธิดา ภรรยา และมารดา

สถาบันทางครอบครัวมีอิทธิพลสูงในการสั่งสอนอบรมให้สมาชิกรู้จักบทบาทของตน
ตามหน้าที่เหล่านี้การสอนจะสอนทางตรง โดยการสอนผ่านสัญลักษณ์ เช่น สอนให้รู้จัก
หน้าที่ของตน สอนให้รู้จักการแบ่งงานระหว่างหญิงชาย สอนให้รู้จักหาวิชาความรู้ที่จะใช้ในการ
การประกอบอาชีพ และการครองเรือน เพื่อจะได้ประพฤติตนให้เหมาะสมกับบทบาท สอน
เกี่ยวกับคุณธรรมที่จะอยู่ร่วมกันภายในครอบครัว เช่น สอนว่าสามีและภรรยาควรจะมีความ
นับถือกัน ชีวิตครอบครัวจึงจะเป็นสุข และเจริญรุ่งเรือง ดังนี้

ผัวนับถือเมีย คำเท่าลำเรือกับค้ำ เมียนับถือผัว คำกองเท่าหัวก็เสี่ยง

โวหารลานนา : หน้า 108

นอกจากพ่อแม่จะสอนบุตรหลานของตนโดยตรงแล้ว ญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงยังมีส่วน
ในการสั่งสอนอบรมโดยทางอ้อม คือสอนโดยไม่ตั้งใจ ได้แก่ การคอยสังเกตพฤติกรรมของ
สมาชิกในสังคม แล้วขู่มขู่ข่มขู่ หรือถ้าใครมีพฤติกรรมที่ขัดจากกับทัศนคติทางสังคมอย่างหนัก
ก็อาจจะไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย การที่สมาชิกจะมีบทบาทเป็นที่พึงปรารถนาของสังคมนั้น
ขึ้นอยู่กับ การอบรมโดยตรงจากพ่อแม่เป็นอย่างมาก ดังภาษิตบอกไว้ว่า

ชะโงมดืยอนทุเจ้า ลูกเต้าดืยอนพ่อยอนแม่

โวหารลานนา : หน้า 114

ภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่า เด็กจะดีได้ก็เพราะผู้ใหญ่ที่ดูแลอยู่ใกล้ชิดสั่งสอนอบรม เช่น
ลูกศิษย์วัดจะดีได้ก็เพราะพระเป็นผู้อบรมสั่งสอน ลูกเต้าจะเป็นคนดีก็เพราะพ่อแม่คอยอบรม
สั่งสอน

ภาษิตที่ชี้ให้เห็นว่า นอกจากพ่อแม่แล้ว เพื่อนบ้านใกล้เคียง ก็ยังมีส่วนในการ
ให้การอบรมสั่งสอน เช่น

เป็นสาวเป็นดูร้าย เป็นหม้ายเป็นดูแควน

โวหารลานนา : หน้า 114

แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงโสเภณีสังคมเข้มงวดกวาดันเรื่องความประพฤติเป็นอย่างมาก ถ้าวางตัวไม่เหมาะสมก็จะถูกชาวบ้านนินทา และถูกกฎหมาย

4. เพื่อให้สมาชิกเกิดทักษะหรือความชำนาญในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ

ทักษะในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ทักษะทางอาชีพ และทักษะทางสังคม

เกี่ยวกับทักษะทางอาชีพ สถาบันทางครอบครัว ได้แก่ พ่อแม่จะมีอิทธิพลสูงในการสั่งสอนอบรม เพราะสมาชิกมีเวลาอยู่ในครอบครัวเป็นเวลานานกว่าจะเติบโตออกไปสู่สังคมภายนอก บิดามารดาจึงสั่งสอนโดยตรง เช่น การสอนให้ช่วยพ่อแม่ทำงาน การสอนนั้นบางทีอาจไม่ตั้งใจ แต่สมาชิกก็ได้รับการถ่ายทอดอาชีพของบรรพบุรุษไปในตัว ดังจะเห็นได้จากการประกอบอาชีพของชาวล้านนาว่า ส่วนใหญ่แล้วเป็นการทำไร่ ทำนา คำสอนที่ปรากฏในภาษิตก็เป็นการสอนเกี่ยวกับอาชีพทำไร่ ทำนา และยังมีโลกทัศน์ว่า อาชีพทำนาเป็นอาชีพที่ให้ความมั่นคงอีกด้วย

เกี่ยวกับทักษะทางสังคม ผู้ที่มีอิทธิพลต่อการอบรมสั่งสอนก็คือ สถาบันครอบครัวตั้งแต่ บิดามารดา ตลอดถึงญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง การประพฤติกฎีการ矩ของสมาชิกนั้น บิดามารดาจะเป็นผู้สั่งสอนโดยตรง แต่บรรดาญาติพี่น้องที่อยู่ใกล้เคียงจะเป็นผู้ให้สังคมการณ์โดยทางอ้อม เช่น ถ้าสมาชิกคนใดทำตัวได้เหมาะสมกับทัศนคติของสังคม ก็จะได้รับรางวัล คือ มีเพื่อนฝูงมากมีคนที่คบหาสมาคมด้วยทำนองเดียวกันถ้าสมาชิกคนใดประพฤติตนไม่เหมาะสมก็จะถูกลดโทษ โดยถูกเพื่อนบ้านรังเกียจ

การสั่งสอนอบรมทักษะทางอาชีพก็เพื่อให้สมาชิก รักการทำงาน ทำตนให้เป็นประโยชน์ทำงานเป็น และเห็นคุณค่าของการประกอบอาชีพสุจริต ฝึกฝนความอดทน ความตรากตรำลำบาก ฝึกฝนจิตใจให้มีความเพียรพยายามในการทำงานว่า

ค่อยๆ ค่อยๆ เย็นจักได้นั่งแท่นคำเหลืออง คั่นอดเนื่อง ๆ จักเป็นดีเนื้อเจ้า

วิเคราะห์ลำนานาภาษิตหน้า 168

ภาษิตบทนี้สอนให้เป็นคนอดทนไปเถิด เพราะความอดทนย่อมนำไปสู่ความเป็นใหญ่ ถ้าอดทนบ่อย ๆ จะมั่งมีเงินทอง

การสั่งสอนในทักษะทางสังคมก็เพื่อให้สมาชิกรู้จักการปรับตัวเข้ากับสังคม ชีวิตจะได้เป็นสุข

โลกทัศน์ที่มีต่อสังคมหรือการอบรมสั่งสอน

จากการศึกษาลักษณะการอบรมสั่งสอน พบโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทยว่าการอบรมสั่งสอนพัฒนามนุษย์และสังคมในด้านความมีระเบียบวินัยสร้างเสริมความดีงามอันจะนำมาสู่ความสงบสุขแก่ตนเองและสังคม ในที่นี้จะแยกเป็น 2 ประเด็นได้แก่ สังคมการเป็น การสร้างระเบียบวินัย และความดีงามในตนเอง และสังคมการรักษาไว้ซึ่งระบบสังคม หรือโครงสร้างทางสังคม มีดังต่อไปนี้

1. สร้างระเบียบวินัยและความดีงามในตนเอง เป็นการอบรมสั่งสอนที่เป็นผลให้สมาชิกสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมและมีชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข การศึกษาวรรณกรรมชี้ให้เห็นโลกทัศน์ที่มีต่อการสั่งสอนอบรมว่าสังคมจะช่วยให้ทางเดินชีวิตทำให้บุคคลรู้จักตนเองและชีวิตในสังคม รู้จักบทบาทของตนเองเพื่อที่จะปฏิบัติตนให้เหมาะสมและมีชีวิตเป็นสุข .

วรรณกรรมชาวล้านนาไทยเสนอบทบาทของตัวละครสองฝ่ายที่มีความขัดแย้งกัน คือตัวละครฝ่ายดี จะยอมรับบทบาทของฐานะตนเองการดำเนินชีวิตที่ไม่มีปัญหา ส่วนตัวละครฝ่ายชั่วนั้น ไม่ยอมรับบทบาทของตนเองจึงสร้างพฤติกรรมเบี่ยงเบนขึ้นมาเพื่อที่ตนเองจะได้แสดงบทบาทตามที่ตนต้องการซึ่งไม่เหมาะสมกับฐานะของตนเอง เหตุการณ์ดำเนินไปตามความต้องการของตัวละครฝ่ายชั่วจนในที่สุด ในอนาคตสุดท้ายของเรื่อง ชีวิตก็ต้องเป็นไปตามกฎแห่งกรรม เมื่อความจริงปรากฏ ตัวละครฝ่ายชั่วต้องถูกลงโทษ คือเสื่อมลาภ เสื่อมยศ และเสียชีวิต ส่วนตัวละครฝ่ายดีก็รับผลแห่งกรรมดี คือกลับมามีฐานะดีและมีบทบาทเดิม ลักษณะดังนี้ปรากฏในแก่นของวรรณกรรมบันเทิงทั้งสองเรื่อง คือ เรื่องคราวทองสาคำ และกำก่ำคำ

วรรณกรรมเรื่อง กำก่ำคำ ซึ่งชี้ให้เห็นโลกทัศน์ต่อคำสอนชาวล้านนาไทยว่า การอบรมสั่งสอนย่อมก่อให้เกิดความดีงามแก่ตนเองนั่นก็คือสอนให้สมาชิกเป็นคนดีตามทัศนะของชาวล้านนาว่าควรเป็นคนเช่นไร และได้รับรางวัลอย่างไร ส่วนคนชั่วเป็นคนเช่นไรถูกลงโทษอย่างไร ตัวละครฝ่ายดีได้แก่นางจันทา ซึ่งเป็นมเหสีเอกของท้าวพระมเหศักดิ์ นางเป็นที่รักของพระสวามีมาก ต่อมา เมื่อนางทรงครรภ์พระสวามีก็ยิ่งโปรดปรานเป็นพิเศษ ทำให้ นางสิ่งกีมเหสีรองอิจฉา และกริ่งเกรงว่า ถ้านางจันทามีพระโอรสแล้ว โอรสของนางจะต่ำหย่อนกว่ามาก เพราะไม่ได้ดำรงยศศักดิ์เสมอโอรสของมเหสีเอก นางจึงคิดแผนการที่จะแย่งอำนาจและกำจัดนางจันทาออกให้พ้นทาง จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของนางสิ่งกีมเหสีรองเริ่มเบี่ยงเบนไปเพราะความหลง

คือ ลาภ ยศ และความรักลูกจนลืมบทบาทของตนและลูกว่าควรจะเป็นอย่างไร นางจึงปรึกษากับบิดาหาหนทางทำเสน่ห์ให้ท้าวพรหมหัตถ์เกลียดชังนางจันทา และนางกับบิดาก็คอยยุยงซ้ำสั่ง โดยกล่าวว่านางจันทามีชู้ นางจันทาเหวใจจึงถูกขับไล่ออกจากวัง นางสิงก็ก็เข้าสวามิภักดิ์เป็นมเหสีคนโปรดแทน วรรณกรรมได้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อคนเริ่มมีมีจิตวิญญูแล้วก็จะก่อพฤติกรรมไปในทางที่ผิด เมื่อเริ่มคิดผิดแล้วก็ต้องเดินไปตามทางนั้นเรื่อย ๆ เมื่อนางจันทาถูกขับไล่นางก็ไปอาศัยอยู่กับยายนอกเมืองจนกระทั่งคลอดโอรส ยายก็รักใคร่ชมเชยมิให้ขาด จนกระทั่งอายุเข้าสามขวบ ความทราบไปถึงนางสิงก็ นางก็คิดจะกำจัดให้หมดอุปสรรค จึงไปกราบทูลท้าวพระมเหสีว่า นางจันทาคลอดลูกออกมาแล้วรูปชั่วตัวดำ ท้าวพระมเหสีได้ฟังเรื่องราวที่ได้ต่อเติมเสริมแต่งแล้วยิ่งกริ้ว จึงสั่งให้เอาสองคนแม่ลูกลอยแพไปจนทั้งคู่อพยพจากกัน เพราะแพแตก กำนาคำก็ได้ผู้อุปการะใหม่ คือ ย่าเฒ่าบักขี้ก่า ซึ่งในชั้นแรกเมื่อเห็นรูปร่างหน้าตาของกำก่ำคำแล้วก็ขำ เพราะความน่าเกลียดน่าชัง แต่ในที่สุดก็อดสงสารไม่ได้ จึงเลี้ยงไว้เป็นบุตรบุญธรรม กำก่ำคำเป็นเด็กที่ฉลาดเฉลียวและรับใช้คล่องแคล่วดี ยายเฒ่าจึงรักมาก ต่อมาเมื่อเติบโตขึ้น ก็ได้แสดงความสามารถว่า เป็นคนมีสติปัญญาโดยการควบคุมพาธรรมได้ อันชี้ให้เห็นความมีคุณธรรมจึงได้อภิเษกกับนางเตปีษัญญา และนางพิมมาราชธิดา และราชธิดาบุญธรรมของท้าวพาราสี และในตอนนี้พระอินทร์ยังได้ลงมาช่วยพาพระมารดา มาพบและได้อยู่ด้วยกัน นอกจากนั้นพระอินทร์ยังได้มาเสริมบารมีกำก่ำคำให้ได้มีโอกาสแสดงความสามารถและความรอบรู้ในธรรมะ ประจักษ์แก่ชาวเมือง ในที่สุดก็ได้อภิเษกกับธิดาของท้าวพาราสีด้วยการยินยอมและเป็นที่ชื่นชมของชนทั้งเมือง ในประเด็นนี้วรรณกรรมสะท้อนให้เห็นว่าผู้ใดทำดีมีคุณสมบัติตามที่สังคมปรารถนาแม้ไม่มีคนเห็นเทวดาย่อมเห็นเป็นการให้กำลังใจแก่คนดีที่เคราะห์ร้าย ถ้าวิเคราะห์ตามความเป็นจริง การที่รอเวลาให้เทวดามาช่วยเสริมบารมีนั้นก็แค่การสอนให้ของตนทำความดีนั่นเอง เมื่อมีเวลามากโอกาสที่จะได้สร้างบารมีให้คนได้ประจักษ์ก็มากขึ้นจนในที่สุดขยายวงกว้างออกไปเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วถึง ต่อมาเมื่อท้าวพาราสีสวรรคต กำก่ำคำได้ครอบครองสมบัติแทน เจ็ดปีผ่านไปกำก่ำคำก็อยากพบพระบิดาเพราะตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยเห็นหน้า และเมื่อไปพบพระบิดาแล้ว กำก่ำคำก็มีความปีติยินดี มิได้มีความแค้นเคืองเรื่องเก่าแก่ที่พระบิดาทำไว้กับตนและพระมารดาสะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อการอบรมสั่งสอนว่าของชาวล้านนามุ่งสอนให้ลูกต้องมีความกตัญญูต่อบิดามารดาไม่ว่า

ตนเองจะได้รับความยุติธรรมอย่างไรก็ตามเห็นได้จากคำสั่งที่ใช้เสนาไปกราบทูลเพื่อขอเข้าเฝ้าฯ แสดงออกถึงความนอบน้อม เชื่อฟัง และแสดงความกตัญญู ดังนี้

แล้วจึงเสนา ไปกราบทูล ว่านางจันทาเหว้แม่เจ้า กับโอรสเลาหน่อเนื้อ
ชื่อกำคำคำคิงบันลูกเจือ จักมากราบเฝ้าฯ รจา รับสั่งข้าน้อย มาทูลกิจจำ ให้ผาตุล
ผาละของเจ้า จักกวมิกวร สุดแล้วบาทเหง้า เฝ้ากราบทูลมา

กำคำคำ: หน้า 92

คำกราบทูลนั้นว่า นางจันทาเหว้กับกำคำคำซึ่งเป็นโอรสจะขอเข้าเฝ้าฯ ควรสมควร
สุดแท้จะกรุณา

เมื่อนางสิ่งก็รู้เรื่องนางก็ร้อนใจเกรงว่า เมื่อพระบิดามารดาและพระโอรสพบกัน
แล้ว ฐานะของนางจะต่ำต้อยและยิ่งกว่านั้นความชั่วจะถูกเปิดเผย นางจึงต้องดำเนินแผนการ
ต่อไป โดยการไปป้ายร่ำว่า พระโอรสยกทัพมาใหญ่หลวงคงเพื่อที่จะมารบพุ่งแย่งชิงเอา
บ้านเมืองมากกว่าที่ตั้งใจมาดี ดังความบรรยายว่า

เมื่อน้อยพ่อเจ้า มันซามเถิงหู ว่าโอรสเหง้า โทธาเลาลูกเจือ
จักมาเฝ้ากัน ปิยังน้อยเนื้อ ตั้งหน่อเจ้าจันทา มันจึงฟังข่าว เป็นปากเป็นจำ
มะโนมะนา อิจาหน่อหน้า ฟังไปกราบทูล สนส้อมเกล้ามุสาเอาล่ายก็คิด
ว่าจอมทรพลง จักมาพุ่งรบ ก่อเหตุตั้งสงคราม ริลช้างม้า หละหลั่งไหลลาม
แสนโกฏประมาณประทับค่ายตั้ง ตำนักร้างราย นอกเรียงजूเจ้า บุคคินมั่ง
เชื่อนไม้ ไหนจักมาดี กราบเฝ้าเหง้าให้ ตำนังอันวาดี ถ้างอศบพิตร
ยังเจือวาจี คงเสียท่วงที่ ไพริบ่เหล่น

กำคำคำ: หน้า 93

เมื่อเป็นดังนี้ท้าวพรหมทัตหลงเชื่อ จึงสั่งให้เสนายกทัพออกไปรบกับพระโอรสโดย
พระองค์รับสั่งให้กาละเสนาเป็นแม่ทัพหน้า ในการดำเนินเรื่องตอนนี วรรณกรรมเริ่มชี้ให้เห็น
ว่าผู้ที่ทำผิด จะต้องได้รับผลแห่งการกระทำตอบสนอง เพราะในตอนนีเมื่อกาละเสนาได้รับ
คำสั่งก็เริ่มไหวหวั่น จนต้องไปหาโทรหานาย ปรากฏว่า โชคร้ายดวงชะตาถึงมาต เป็นผล
ให้กาละเสนากลับด้วยความรู้สึกหวั่นเกรง และเป็นความทุกข์อย่างยิ่ง ในที่สุดก็ตายใน

ที่รบ ฝ่ายนางสิ่งกีดขวางของกาละเสนาเมื่อรู้ว่าบิดาสันชีวิตก็เกิดความรู้สึก ร้อนใจ โกรธเคือง
เคียดแค้นว่านางเป็นที่สุด วรรณกรรมบรรยายว่านางทุบร้อนแสบไหม้ไปทุกชุมชน ตั้งความว่า
โมโหโกรธแค้น เจ็บใจแสบไหม้

จนในที่สุดนางก็ถูกลงโทษด้วยกฎของธรรมชาติ คือถูกธรณีสูบ ตั้งความว่า

สิงกาแม่น้ำน้อย : ชานถ้อยว่าจิ้ง โมโหโกรธแค้น เจ็บใจแสบไหม้ ลูกวิ่งไปเติง
เติงดินลุ่มได้ ย้ายบาทเดินไปกับ แผ่นพสุธา แหน่นหนาเจ้าคนก ยะจ้องหือเอาลง
สิงกาแม่น้ำน้อย เลยลวดตกจุ่ม จมลงดิน นารกต่ำได้

กำก่ำคำ : หน้า 95

ในตอนนี้วรรณกรรมชี้ให้เห็นว่า ผู้ใดทำกรรมชั่วไว้ คือ มีพฤติกรรมที่ขัดแย้งกับสังคม
ในที่สุดก็จะถูกลงโทษทั้งทางใจและทางกาย ความทุกข์ทางใจเกิดขึ้นเพราะความสำนึกใน
ศีลธรรมที่เคยได้รับสังคมกรรมมาจากสังคมความทุกข์ทางกายเกิดขึ้นด้วยกฎของธรรมชาติ คือ
ผู้ใดเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นก่อนผลกรรมนั้นจะสะท้อนมาถึงตนเองแน่นอนที่สุด จะเห็นได้ว่า
ในเรื่องนี้ผู้เกี่ยวข้องกับตัวละครที่มีบทบาทของผู้ร้ายทั้งสองคนนี้ยังไม่มีใครล่วงรู้ถึงความ
ผิดของคนทั้งคู่ แต่คนทั้งสองก็ถูกระบบสังคมลงโทษถึงแก่ความตาย และความตายของบุคคล
คู่นี้เป็นภาระพิสูจน์ข้อเท็จจริงให้มนุษย์ได้ทราบโดยเฉพาะท้าวพรหมหัตถ์ ซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลใน
การชี้ขาดความถูกต้อง และให้ความยุติธรรมแก่คู่กรณีในเรื่องนี้ คือมเหสีเอกและมเหสีรอง
การใช้ธรรมชาติดลงโทษเป็นการสะท้อนความเชื่อว่าทัสสถานทางสังคมเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ธรรมชาติ
มีอำนาจที่จะตัดสินกาลให้เกิดผลร้ายต่อผู้ประพฤติดังไปจากทัสสถานทางสังคม กล่าวได้ว่าความ
ถูกต้องของสังคมล้วนนั้นได้รับอิทธิพลมาจากคติทางศาสนา คือ กฎแห่งกรรม (เหตุย่อม
ก่อให้เกิดผล) และอิทธิพลของความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติได้แก่ การลงโทษจากอำนาจ
เร้นลับของธรรมชาติ

วรรณกรรมศาสนายังเสนอโลกทัศน์ที่มีต่อสังคมกรรมว่า บุคคลใดถ้าได้รับการอบรม
สั่งสอนให้รู้จักบทบาทของตนดี และปฏิบัติตามบทบาทของตนได้อย่างสมบูรณ์จะเป็นที่ยอมรับ
ของสังคม ดำเนินชีวิตไม่ได้อย่างราบรื่น ถ้ายังดำรงตำแหน่งสูงผลประโยชน์ที่ได้ก็จะยิ่งมาก
ขึ้นตามสถานภาพ แต่ถ้ามีตำแหน่งสูงแล้วไม่อาจจะรักษาบทบาทตามสถานภาพของตนไว้ได้

ก็จะเกิดผลเสียมากกว่าคนที่ฐานะต่ำกว่า ตัวอย่าง เช่น บทบาทของผู้ปกครองในสังคมไทย จะต้องเป็นผู้ปกครองที่มีธรรม เช่น มีความยุติธรรม มีสังกตวัตถุ 4 แต่ถ้าผู้ปกครองคนใดขาดคุณสมบัติดังกล่าว ก็จะเป็นผลเสียหายแก่บ้านเมืองไปด้วย ดังปรากฏในเรื่องชินกาลมาลีปกรณ์¹ ให้เห็นว่าผู้ปกครองที่ขาดความยุติธรรมทำให้บ้านเมืองประสบความหายนะ ดังความว่า

ครั้งนั้น พระราชาบุตรของพระราชามหานคร¹ เลี้ยงแมลงวันเขียวไว้ตัวหนึ่ง ส่วนบุตรบุโรหิตของพระราชาเลี้ยงเสือแมลงวัน (แมงมุมชนิดหนึ่ง) ไว้ตัวหนึ่ง ครั้นแล้วเสือแมลงวันของบุตรบุโรหิตได้กัดแมลงวันที่พระราชาบุตรเลี้ยงไว้ ฝ่ายพระราชาบุตรก็ร้องให้สะอึกสะอื้นหนักหนา เพราะเสียดายแมลงวัน ครั้นนั้นเสนาได้กราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระราชามหานครทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว กริ้วบุตรบุโรหิต ตรัสสั่งให้นำบุตรบุโรหิตนั้นไปฆ่าเสียที่สระแห่งหนึ่ง ชื่อว่าทะเลสาบ² บุโรหิตจึงโกรธพระยามหานคร ทว่าทักขัตริย์องค์นี้ไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง จึงพาภรรยาของตนหนีไป ครั้นนั้น พญานาคพิโรธพระราชามหานคร จึงบันดาลให้คนนั้นพินาศล่มจมด้วยน้ำท่วมครั้งใหญ่

ชินกาลมาลีปกรณ์ : หน้า 117

จากข้อความข้างต้นนี้เห็นได้ว่า สังคมล้านนาไทยเห็นความสำคัญของสังคมกรณเพื่อใ้บุคคลรู้จักบทบาทของตนเอง ว่ามีประโยชน์ต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะเมื่อมนุษย์ปฏิบัติได้ตามบทบาทแล้วก็จะก่อให้เกิดสันติสุขแก่สังคมและมนุษย์ชาติ

2. สร้างคุณประโยชน์ต่อส่วนรวม ก็คือ การรักษาไว้ซึ่งระบบสังคมหรือโครงสร้างทางสังคม สถาบันอันเป็นโครงสร้างทางสังคมทั้ง 4 สถาบัน สถาบันใดจะเป็นผู้มีอิทธิพลในการอบรมสั่งสอนขึ้นอยู่กับว่าผลประโยชน์ว่าจะกระทบสังคมส่วนใดมากที่สุด สถาบันนั้นก็จะมามีอิทธิพลในการสั่งสอนสูง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 สถาบันทางครอบครัว

สถาบันทางครอบครัว จะมีอิทธิพลสูงในการให้สังคมกรณในเนื้อหาที่จะปลูกฝังให้สมาชิกมีวินัยต่อตนเองและครอบครัว ได้แก่ การเรียนรู้บทบาทตามฐานะทางสังคมซึ่งไม่ขัดแย้งกับ

¹มหานคร คือ นครหลวง หรือนครธมจากชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 117.

²ทะเลสาบในที่นี้จะหมายถึงทะเลสาบในประเทศกัมพูชาจากชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 117.

ปัทสถานของสังคม สถาบันครอบครัวจะสั่งสอนให้สมาชิกรู้จักเตรียมตัวเพื่อออกไปสู่สังคมภายนอก ได้แก่ การให้สังคมกรรณทักะทางสังคม เพื่อจะได้ปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมแก่กาลเทศะ และบุคคล ได้แก่ คุณสมบัติเหล่านี้ คือความเชื่อฟังตามระบบอาวุโส ความกตัญญูต่อผู้มีคุณ การพึ่งพาอาศัยกัน การยึดมั่นในประเพณี และยังมีการสั่งสอนอบรมให้สมาชิกปฏิบัติตามข้อห้ามทางสังคม ได้แก่ การปฏิบัติต่อผีสงฆ์ เทวดา ชีค อุบาสก ชวิญ นาค ยักษ์

ตัวอย่างคำสอนที่ให้ความเชื่อฟังตามระบบอาวุโส เช่น โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย สอนว่า คนเราต้องเชื่อฟัง คำสั่งสอนของผู้ใหญ่ ไม่ควรจะให้เถียง เพราะท่านสั่งสอนด้วยความรัก คำสอนของผู้ใหญ่ควรจะนับว่าเป็นพร แล้วนำมาใคร่ครวญจะเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ดังความว่า

โคลง 4

ตัวทุกข์ค้นท่านรักท่านสั่งดีถ้อยหน่อ	คำสอน
อย่านับจากคำพร	ต่อหน้า
ค้นบ่รักไผ่บ่สอน	อย่านับเถียงตอบ ไปเนอ
ค่อยตักกะนิงหลายถ้าน	ฟังแล้วค่อยพิจารณา

โคลง 3

หล้างพ่องนั้นเขาก็จู้ห้อม	หล้างคนเฮยเขาก็จู้หือได้
ใครไคมีพญาหลวงไว้	ค่อยคึดถี้กะนิงถี้
	โคลงคติคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

วรรณกรรมเรื่อง เค้าสอนหลาน หลานสอนคนเฒ่า สอนเรื่องการเชื่อฟังตามระบบอาวุโสไว้ทางอ้อมว่า หลานอย่าไค่หนังแทนที่นึ่งของปู่ เพราะการทำเช่นนั้นแสดงความลบหลู่บุญคุณของผู้อาวุโส ดังความว่า

หลานที่นึ่งของปู่ หลานอย่าไค่ไปอิงเนอหลายเฮย

เฒ่าสอนหลาน หลานสอนคนเฒ่า

นอกจากนั้นการสอนให้เฝ้าการปฏิบัติตามข้อห้ามทางสังคม เช่น ความเชื่อเรื่อง ชีต เป็นตัวควบคุมไม่ให้สมาชิกล่วงล้ำสิทธิของผู้อื่นและแผ่นดิน ได้แก่ การล้มคันทนาและขยาย ที่นาให้กว้างขึ้น สังคมถือว่า เป็นการกระทำที่ผิด และเป็นเสนียด อาจจะทำให้เกิดความอับมงคล แก่ผู้ทำ และร้ายแรงที่สุดอาจถึงตายได้ ดังความว่า

ผู้ใดทำนาทำน มันท้มคันทนาเสียให้แปลงน้อยเป็นแปลงใหญ่กว้าง เมื่อปลูกข้าว ได้ข้าวมากกว่าปีก่อน ๆ คือล้มคันทนาให้เป็นแปลงใหญ่เพื่อเจ้าของนา หากเป็น เสนียด (ชีต) ก็ตกแก่ผู้ล้มคันทนา ไม่ตกแก่เจ้าของนา เพราะเจ้าของนาไม่ได้ มอบหมายให้ล้มคันทนา ค่านาก็ควรลดหย่อนให้มัน เพราะมันทำคุณไม่กลัวความตาย ไม่กลัวเสนียด จึงล้มคันทนาให้ เมื่อมันเลิกทำนา ผู้อื่นมาทำต่อ จึงให้เจ้าของนา ขึ้นค่านาตามสมควรเกิด

มังรายศาสตร์: หน้า 105

ในการสั่งสอนอบรม ให้คนปฏิบัติตามพื้นฐานทางสังคมนั้น สถาบันครอบครัวจะเอา คติทางศาสนาทำให้สังคมเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตด้วย ได้แก่ ความเชื่อเรื่อง กฎแห่งกรรม และชาติ-ภพ ตัวอย่างให้สังคมกรณีในเรื่องชาติ-ภพ เช่นการเล่านิทานธรรม หรือวรรณกรรมชาดก ถ้าเล่าถึงความสุข หรือความสมหวังของตัวละคร ก็กล่าวอ้างว่าเป็น เพราะกุศลหรือบุญเก่า หรือถ้าทำความดีในปัจจุบัน ก็จะทำให้ไปสู่คติ ดังตัวอย่างเช่น ตายายที่ได้อุปการะนางจันทาไว้ เมื่อตายไปก็ทำให้ไปเกิดเมืองสวรรค์ ดังความที่กวีบรรยายว่า

กุศลส่วนบุญ สองเจ้าบ่ไร ยามเมื่อเจ้าเทวี ได้กาพากบัต
เพื่อนขับหัตถ์นี้ สองเจ้าบ่คี่ เก็บเลี้ยงผ่อเจ้า กุศลส่วนบุญ นำเอาสองเจ้า
ไปเกิดเมืองบนพากฟ้า มหาสวรรค์ ม่วนจันใจเจ้า เหลือว่าอันเมืองคน

กำกวดคำ: หน้า 15

จากตัวอย่างข้างต้นนั้นนอกจากจะชี้ให้เห็นบุญกรรมแล้วยังเป็นประจักษ์พยานถึง คำสอนที่อบรมคนว่า ชาตินี้ชาติหน้ามีจริง เพื่อเป็นอุทาหรณ์ให้สมาชิกได้พิจารณาถึง พฤติกรรมในปัจจุบัน

เมื่อตัวละครประสบความหายนะ หรือความทุกข์ในชาตินี้ก็เชื่อว่าเป็นเพราะกรรมเก่าตามมาผจญ ตัวอย่างเช่น นางจันทา พระมารดา และกำก่ำคำเมื่อมาอาศัยกับตายาย อย่างมีความสุขแต่เมื่อความทราบถึงนางสิงก็ นางก็ไปฟ้องท้าวพระมมะคัตตว่านางจันทาคลอดลูกชู้แล้วหน้าตาน่าเกลียดน่าชัง จนในที่สุดสองคนแม่ลูกก็ถูกท้าวพระมมะคัตตสั่งให้ปล่อยลงแพลงน้ำไป ดังความว่า

อายุวรรณัง สามปีชวบเข้า ปู่ย่าตายาย เบิกบายชื่อเจ้า พระองค์เรา
เลิศฟ้า ว่ากำก่ำคำ ปิยังใจเจ้า สองแม่เฒ่าจมเจย เปิ่นกันปีปัก
หอบอุ้มบ่เหย ทุกมื่อวันเลย รักแปงบ่หน้อย มีปากของหลัง กัมพระยอศสร้อย
ตำมตวยมาบ่ค้าย หื้อกำทราบถึง รอดเต็งอีร้าย ใจบ่ปากกล้าอาธัม
มันได้ทราบรู้ ว่าพระบุญหนา หน่อเจ้าโพธิง เกิดมายามอัน มันรับจัดการ
บ่บานช้อช้น รีบไปบ่กราบบบ พญาปารา

กำก่ำคำ: หน้า 14

จากคำประพันธ์ข้างต้นที่กล่าวว่า "กัมพระยอศสร้อย ตำมตวยมาบ่ค้าย"
เป็นการอบรมสั่งสอนโดยทางอ้อมให้เชื่อเรื่องกรรมเก่า

2.2 สถาบันทางการเมือง

สถาบันทางการเมือง ได้แก่ ผู้ปกครองขุนนางและกฎหมาย จะทำหน้าที่ให้สังคมกรณีแก่สมาชิก ในเรื่องที่มีผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมส่วนรวมให้แก่ การที่สมาชิกมีพฤติกรรมที่ขัดแย้งกับสังคม สถาบันทางการเมืองจะเข้าไปมีบทบาทในการลงโทษในพฤติกรรมที่สามารถประเมินความผิดได้ ตัวอย่างเช่น ผู้ปกครองที่มีบทบาทผลิตไปจากความคาดหวังของสังคม เช่นขุนที่ไม่ยุติธรรมและไม่มีสังคหวัตถุ 4 ซึ่งมังรายศาสตร์ เรียกว่า ขุนमार ความผิดของราษฎรเช่น การละเมิดสิทธิของผู้อื่นเพราะฉะนั้น สถาบันทางการเมืองจึงเข้ามามีส่วนในการให้สังคมกรณีเกี่ยวกับวินัยทางสังคมโดยผ่านทางกฎหมาย มีการให้รางวัลและการลงโทษ

วรรณกรรมที่ชี้ให้เห็นพฤติกรรมของผู้ปกครองตามหลักสถานของสังคมล้านนาได้แก่ มังรายศาสตร์ กล่าวถึงผู้ปกครองที่ดีว่าต้องมีคุณธรรม เช่น มีความเมตตากรุณา มีความเที่ยงธรรม มีสังคหวัตถุ 4 ฯลฯ ผู้ปกครองที่ดีนี้เรียกว่า ขุนธรรม ดังความบรรยายว่า

ขุนในโลกนี้มี 2 ประเภท คือ ขุนธรรม และขุนมาร ขุนธรรม มีลักษณะ
ดังนี้ ขุนผู้ใดประกอบด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ คือ เมตตากฎาไพรไทย
ไม่บอบไพรไทย ราวีตีทุบผูกมัดไพรไทย ขุนผู้เป็นเช่นนี้ คือ ขุนธรรม
ขุนผู้ใดไม่ประกอบด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ คือ ไม่เมตตากฎาไพรไทย
ยอมบอบไพรไทย ราวีตีทุบผูกมัดไพรไทย ใส่ข้อคามัดเชือก แล้วรังแก
ข่มขู่เอาข้าวของ บังคับลูกหลานไพรไปเป็นเมีย หรือข่มขืนเมียไพร ขุนเช่นนี้
ชื่อว่าขุนมาร อยู่ที่ไหนไพรจับหายที่นั่น คนเช่นนี้ไม่ควรให้เป็นใหญ่ มันเป็นคน
จวนต้นพิษในกลางเมือง ถ้ามีหน่อลำก็จะเป้นพิษร้ายแก่บ้านเมือง เจ้าขุนผู้อาสา
ทำงูทำงาทำหัวพระยา ควรทำตามแบบขุนธรรมแล

มังรายศาสตร์: หน้า 8 - 9

จะเห็นได้ว่า ลักษณะของผู้ปกครองแบบธรรมราชา^๕ สถาบันทางศาสนาก็มีบทบาท
ในการกำหนดลักษณะของผู้ปกครอง ดังความในชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวถึงท่านवासเทพเมื่อ
สร้างเมืองทริภูษัย ก็สรรหาคนที่จะมาเป็นผู้ปกครองซึ่งจะต้องเป็นคนมีศีลธรรม ดังความว่า
ครั้งนั้น ท่านवासเทพเที่ยวพิจารณาคูสถานที่ซึ่งมีชัยภูมิดี ได้เห็นสถานเป็น
ที่ประทับของพระพุทธแห่งเราทั้งหลาย จึงตกลงใจว่า สถานที่มีชัยภูมิดียิ่งนักหนอ
จึงได้สร้างเป็นนครขึ้นครหนึ่งในที่นั้นริมฝั่งแม่น้ำพิงค^๑ ครั้นสร้างเสร็จแล้ว จึง
มาคิดว่า คนอื่นนอกจากท่านสุกกทนต์สหายของเราผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติมีศีลคุณ
เป็นต้น ย่อมไม่มี นครนี้ควรแก่ท่านสุกกทนต์สหายของเรานั้นโดยแท้

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 82

ถึงแม้ว่า พระนางจามเทวีได้มาเป็นผู้ปกครองเมืองทริภูษัยแทนสุกกทนต์ก็ตาม
คุณสมบัติที่เด่นชัด คือ ความมีธรรมก็ไม่ผิดไปจากความคาดหมายของญาติเพราะ พระนาง
จามเทวีก็เป็นผู้ประกอบไปด้วยพระจริยวัตรที่เป็นกุศล เป็นต้นว่า อุทิศส่วนบุญแก่เทพยดา
ที่รักษาเมือง ถวายเครื่องสักการะแก่ผู้อยู่ในธรรม เป็นผลให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขและ
ปลอดภัยจากข้าศึกศัตรู ดังความว่า

^๑แม่น้ำพิงค คือ แม่น้ำปิง (ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 82)

ส่วนพระนางจัมมเทวีได้สะสมกองการกุศลเป็นอเนกในพระพุทธศาสนา ทรงอุทิศส่วนบุญแก่เทพาทั้งหลายผู้รักษาพระนคร และทรงถวายเครื่องสักการะแก่ผู้ตั้งอยู่ในธรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจบุญของพระนาง เทพาทั้งหลายนำช้างมีเดชมามีขึ้นระวางเป็นช้างพระที่นั่งอันเป็นมงคล ในครั้งนั้น ยังมีพญามลิกะ ชื่อ พิลังกะ ห้อมล้อมด้วยทหาร 80,000 คน ยกมาเพื่อยึดนครทริภุชชัย เจ้ามหายสประทับบนคอช้างพระที่นั่ง เจ้าอินทวประทับกลางช้าง ความฉุนเฉียวช้าง แวคล้อมด้วยเหล่าทหารเป็นอันมาก เสด็จออกไปสู้รบทางประตูทิศตะวันตก ครั้นนั้น พญามลิกะเห็นรัศมีสีแดงลุกโผลงอยู่ที่ปลายงาช้างเผือก ตกใจกลัวตาย มีอาภรณ์อยู่ในสนามรบได้ ก็หนีไป พลทหารทั้งหลายทั้งปวงก็แตกฉานชานเข่นหนีไป ตั้งแต่นั้นมา นครทริภุชชัย ก็เกษมสำราญปราศจากอันตราย

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 83

วรรณกรรมทางศาสนายังมีส่วนเสริมการอบรมสั่งสอนของสถาบันทางการเมือง ในแง่การลงโทษผู้ปกครองที่ไม่มีธรรม โดยการอธิบายถึงผลร้ายที่จะเกิดแก่ผู้ปกครองที่ไม่มีธรรมและจะเป็นเหตุให้บ้านเมืองพินาศด้วยการสั่งสอนว่า สิ่งเหนือธรรมชาติจะลงโทษถึงความในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า

บรรดาพระกุมารเหล่านั้น เมื่อพระบิดาล่วงลับไปแล้ว เจ้ากุนริสิคนาสก็ได้ครองราชย์ในเมืองมิกสังกร แล้วกลับไปครองราชสมบัติในเมืองรันนะปุระ ที่ท่านฤๅษีวาสุเทพสร้างให้แต่เดิมนั้นอีก พระเจ้ากุนริสิคนาสนั้น ยังเมืองรันนะปุระให้ฉิบหายด้วยความอหุติธรรมตัดสินศตูลูกตีแม่อย่างอุปมาเหมือนไม้ตีมือ (ว่าไม่มีความผิด)

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 82

นอกจากนั้น ชินกาลมาลีปกรณ์ยังยืนยันแนวคิดที่ว่า ศาสนามีส่วนเกื้อหนุนสถาบันการปกครองมาแต่แรกเริ่ม เพราะในต้นกัณฑ์นี้ พระโพธิสัตว์ของเราเป็นกษัตริย์องค์แรก ทรงพระนามว่า พระเจ้ามหาสมมติ ดังความว่า

ในเบื้องต้นแห่งกัณฑ์นี้ ก่อนอื่นพระโพธิสัตว์ของเราเป็นกษัตริย์มหาชนนัถ้อมมาก จึงทรงพระนามว่า พระเจ้ามหาสมมติ แปลว่า มีคนนับถือมาก¹

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 25

คำประพันธ์ข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่า กษัตริย์คือผู้มีคุณธรรมเสมอมา การให้สิ่งคุณธรรมต่อราษฎรของสถาบันทางการเมืองก็เช่นกัน จะผ่านทางกฎหมาย และผ่านข้อห้ามที่มาจากสิ่งเหนือธรรมชาติ การอบรมสั่งสอนจากสถาบันนี้จะชี้ให้เห็นแบบแผนของพฤติกรรมที่ถูกต้องก็จะมีความปลอดภัย พฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องจะถูกลงโทษ ตัวอย่างเช่น การลักขโมย มังรายศาสตร์กล่าวว่า ถ้าหมู่บ้านหนึ่งมี 16 ครวเรือน ไปลักวัวควายให้ 15 เรือนใช้คืน เพราะไม่สั่งสอนกันถ้าแก้ตัวว่าไม่รู้ไม่เห็นด้วยก็ไม่รับฟังเพราะเป็นหมู่บ้านเดียวกัน และถ้าผู้ลักเป็นคนตีให้ปรับ 4 เท้า 6 เท้า หรือ 9 เท้า แล้วไล่ออกไปจากหมู่บ้าน ขนาดตีกลงไม่ได้ยินเพื่อนบ้านจะไล่ไม่เคียดครอนด้วยอีก กรณีลักขโมยของให้ปรับ 4 เท้า ดังความว่า

ในบริเวณบ้านหนึ่งมี 16 ครวเรือน คนคุ้นเคยรู้จักกัน คนหนึ่งไปลักวัวควายเข้าของท่าน เจ้าของทราบเข้าไม่ยินยอม ตามประเพณีโบราณให้ทั้ง 15 เรือนช่วยใช้คืน เพราะอยู่บ้านเดียวกัน ไม่สั่งสอนกันปล่อยไว้เพื่อไปลักของท่าน หากเขาเถียงว่ามันไปลักของท่านเองตัวเขาไม่รู้ไม่เห็นด้วย เจ้าขุนแต่โบราณก็ตีไม่รับฟัง ตัดสินว่าเขารู้เห็นด้วยกันกลับอุบายว่า ไม่รู้จึงบังคับให้เขาต้องใช้ด้วยคำโบราณมีเช่นนี้ ผู้มีปัญญาจงค่อยพิจารณาตามธรรมจักร (ฉบับเส้าให้เป็นธรรมจักร) หากผู้ลักของเป็นคนตีให้มันใช้ 4 เท้า 6 เท้า หรือ 9 เท้า แล้วให้ขับออกไปเสียจากบ้านไปอยู่ในระยะไกล ขนาดตีกลงไม่ได้ยินเสียง อย่าให้เป็นโทษแก่ชาวบ้าน

¹พระเจ้ามหาสมมติ เป็นต้นพระราชวงศ์ของ เจ้าชายสิทธัตถะ ย่างอิงจากชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 25 - 28

นัยหนึ่ง บ้านหนึ่งมี 6 ครวเรือน โจรลักของในเรือนหนึ่งไปสิ้นรื้อและประทุ
บ้านไม่ถูกงัด หาดหัวผู้ลักไม่ได้ ให้ชาวบ้านอีก 5 เรือนนั้น ช่วยใช้ทั้งหมด เมื่อใด
ได้ทราบว่าเป็นบ้านผู้ใดลักของให้ไหม้ผู้นั้น 4 เท่า แล้วให้ขับออกไปจากบ้าน
เช่นเดียวกัน

มังรายศาสตร์: หน้า 47

จากลักษณะการลงโทษตามที่ปรากฏข้างต้นนอกจากว่าจะมองเห็นขบวนการให้
สังคมกรณ โดยการระบุนโทษของผู้ทำผิดกฎหมาย ยังพบว่า ชาวล้านนาไทยเห็นความสำคัญ
ของการให้สังคมกรณอย่างยิ่ง แสดงออกโดยที่ท่าทีมองเห็นว่าคนหมู่บ้านเดียวกันย่อมมีส่วน
รับรู้ในพฤติกรรมของกันและกันและต้องร่วมกันรับผิดชอบ ในฐานะที่สังคมไม่อบรมสั่งสอนให้
สมาชิกเป็นคนดี หรือมีเช่นนั้นก็อาจจะวิเคราะห์ได้ว่า คนหมู่บ้านเดียวกันย่อมมีลักษณะส่วน
รวมเหมือนกัน เพราะได้รับการอบรมสั่งสอนและมีสิ่งแวดล้อมอย่างเดียวกัน

นอกจากนั้นการสั่งสอนอบรมจากสถาบันทางการเมือง ก็อาศัยกลุ่มครอบครัวและ
เพื่อนบ้านมาเสริมด้วย โดยการขับไล่ผู้ที่มีพฤติกรรมอันไม่พึงปรารถนาออกจากหมู่บ้าน
เป็นเหตุให้เขาต้องปรับปรุงวินัยในตนเองเพื่อจะเข้ามาสู่สังคมได้อีก

ในการล่วงละเมิดสิทธิบางอย่าง ถ้าความเชื่อของหมู่บ้านมีอิทธิพลต่อการควบคุม
สังคม สถาบันกฎหมายก็จะนำความเชื่อนั้นไปเสริมการให้สังคมกรณด้วย เช่น ความเชื่อ
เรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ตัวอย่างความเชื่อเรื่องผีมีส่วนควบคุมสังคม เช่น ถ้าใครไปลักลอบ
ตัดรั้วไรผู้อื่น ต้องหาอาหารมาบูชาเสียไว้ ถ้าวัวควายลงกินของในไรเสียหายต้องชดใช้ค่า
เสียหายด้วย ดังความว่า

ลักลอบตัดรั้วไรห่าน ผีสัตว์ไม่ทันลงกินข้าว ให้มันหาเหล้าไห ไก่คู่หนึ่ง ข้าวตอก
คอกไม้บูชาเสียไว้ ผีสัตว์วัวควายลงกินของในไรเสียหายเท่าใด ให้มันชดใช้เท่านั้น ส่วนค่า
รั้วที่มันตัด ให้มันชดใช้ 10 เงิน

มังรายศาสตร์: หน้า 113

กล่าวได้ว่าในการให้สังฆกรรมของสถาบันทางการเมืองนั้นได้อาศัยสถาบันอื่นมาช่วยเสริม ในการสั่งสอนให้เกิดวินัยในสังฆม ได้แก่ การให้สังฆกรรมแก่ผู้ปกครอง มีสถาบันศาสนา เกื้อหนุนอยู่ การให้สังฆกรรมแก่ประชาชนมีสถาบันครอบครัวเกื้อหนุนอยู่

2.3 สถาบันทางศาสนา

สถาบันทางศาสนาจะมีอิทธิพลสูงในการที่จะสั่งสอนอบรมคนให้มีความมุ่งมั่นในชีวิต มีอุดมคติที่ควรยึดถือและปฏิบัติตนเพื่อความดีงาม โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว นั่นก็คือ สั่งสอนอบรมคนให้เป็นคนดีตามบทสวดของสังฆมณีนั่น ๆ ล้านนาไทยเป็นสังฆมที่ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา ดังนั้น คนดี ตามอุดมคติของสังฆมล้านนา ก็คือ ความมีสติปัญญา และมีคุณธรรม และยังปลูกฝังคติทางพุทธศาสนา ให้กับประชาชน คือ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม และชาติภพ การสั่งสอนอบรมให้สมาชิกยอมรับคติทางศาสนาดังกล่าวเป็นการเพิ่มพูนคุณภาพด้านความดี เพราะสมาชิกจะคำนึงถึงพฤติกรรมในปัจจุบันของตนเองว่าจะก่อให้เกิดผลตามมาในอนาคต

นอกจากนั้นการสอนให้สมาชิกเชื่อในกฎแห่งกรรม และชาติ-ภพ ยังมีส่วนเสริมให้เกิดความมั่นคงต่อสถาบันการปกครอง เช่น การสอนว่าผู้ปกครองนั้นมีคุณสมบัติพิเศษที่จะมาปกครองปวงชน เพราะการสร้างกรรมดีมาแต่ชาติปางก่อนทำให้สมาชิกยอมรับสิทธิธรรมของผู้ปกครอง แต่ในขณะเดียวกันสถาบันทางศาสนาก็อบรมสั่งสอนให้สถาบันการปกครองคำนึงถึงศาสนา ได้แก่ แนวคิดที่ว่าผู้ปกครองคนแรกของล้านนาไทยนั้นได้รับบัญชาจากพระอินทร์ เพื่อลงมาปกครองประชาชนและทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระโคตมมะ¹

อย่างไรก็ตาม สถาบันศาสนาให้สังฆกรรมในแนวทางสร้างสรรค์ความดีงามและชี้แนวทางในการดำเนินชีวิต ได้แก่ จริยธรรม 11 ประการ (ดังปรากฏรายละเอียดในบทที่ 3 เรื่องความดี) ซึ่งเป็นเครื่องพัฒนาจิตใจของบุคคล การสั่งสอนเรื่องกรรมเก่า และชาติ-ภพ เสริมส่งให้สมาชิกเชื่อมั่นการสร้างพฤติกรรมที่พึงปรารถนาเพื่อผลดีในอนาคต เพราะถ้าสมาชิกมีความเชื่อมั่นว่าชีวิตมีการเวียนว่ายตายเกิดก็สามารถดำเนินชีวิตไปอย่างมีเป้าหมาย

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 3

เช่น ถ้าเชื่อแต่ใจในคำสอนของพุทธศาสนา พฤติกรรมที่พึงปรารถนาก็คือ ข้อปฏิบัติทาง
สายกลาง หรือจริยธรรม 11 ประการ ที่อาจย่อได้เป็นศีลสมาธิ ปัญญา เพื่อให้ชีวิตของตน
มีคุณภาพ คือ ชีวิตที่มีปัญหาน้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้¹ วรรณกรรมศาสนาได้เสนอตัวอย่างที่มี
คุณภาพ ซึ่งได้พัฒนาจนถึงขั้นหมกปัญหา ได้แก่ นิพพาน คือ การเล่านิทานเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์
ซึ่งได้พัฒนาชีวิต ด้วยการเวียนว่ายตายเกิดเพื่อบำเพ็ญบารมีและชดใช้กรรมมานับชาติไม่ถ้วน
เพื่อพัฒนาชีวิตของพระองค์และช่วยสรรพสัตว์ เป็นต้นว่า เทวดาและมนุษย์ให้หลุดพ้นจาก
สังสารวัฏ ดังความว่า

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเราเป็นพราหมณ์ ชื่อ สุเมธอยู่ในเมืองอมรวดี สละ
ทรัพย์หลายโกฏเพื่อถวายทานแล้วบรรพชาเป็นฤๅษีที่ภูเขารรณิกใกล้ป่าหิมพานต์ ได้
สำเร็จกำลังอภิญญา ทานได้คว่ำหน้าก้มตัวลงนอนในโคลน เพื่อให้พระผู้มีพระภาคที่
บังกร พร้อมด้วยพระภิกษุ 400,000 ที่แวดล้อมเหยียบไปบนร่าง (ไม่ต้องเบือน
โคลน) เมื่อท่านนอนลงบนแผ่นดินแล้วเกิดความรู้สึกขื่นขื่นอย่างนี้ ซึ่งท่านประพันธ์
เป็นคาถา แปลว่า

เราปรารถนาเผือกเปล่งของเราให้สิ้นไปในวันนี้ (ก็อาจทำได้) แต่จะมี
ประโยชน์อะไรด้วยการเป็นพระอรหันต์ เราจะกระทำให้แจ้งซึ่งสังขารธรรมใน
โลกนี้บรรลुสรพหัตถุตถญาณ เป็นพระพุทธในโลกรับกับทั้งเทวโลก จะดีกว่าประโยชน์
อะไรด้วยการข้ามพ้นคนเดียวย ด้วยกำลังและหัสสนะของบุรุษ เราจักบรรลุสรพ
หัตถุตถญาณ ช่วยเทวดาและมนุษย์ให้ข้ามพ้นได้ด้วย ด้วยอธิการ ที่เราได้กระทำไว้
แล้วในพระพุทธผู้เป็นอุคตบุรุษนี้ ขอให้เราได้บรรลุสรพหัตถุตถญาณ ช่วยประชุมชน
เป็นอันมากให้ข้ามพ้น เราจักตัดกระแสโลก ทำลายภาพทั้งสามขึ้นสู่ธรรมาวา
(สำเภาธรรม) บรรทุกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นสังสารวัฏ

ชินกาลมาลีปกรณ์: หน้า 13

¹ระวี ภาวิไล แนวทางพัฒนาจริยธรรมไทย หน้า 23

การศึกษาวรรณกรรมศาสนา เห็นได้ว่า สถาบันทางศาสนามีอิทธิพลสูงในการให้
การอบรมสั่งสอนในสิ่งต่อไปนี้

ความมีสติปัญญา

ความมีคุณธรรม

ความเชื่อกฎแห่งกรรม

ความเชื่อเรื่องชาติ-ภพ

2.4 สถาบันทางพิธีกรรม

ประกอบไปด้วยผู้ประกอบพิธี สถานที่ สมาชิกผู้ร่วมพิธีกรรม สถาบันทางพิธีกรรม
จะมีส่วนเข้าไปร่วมในการให้การอบรมสั่งสอนให้กับทุก ๆ สถาบัน ขึ้นอยู่กับว่า พิธีกรรม
นั้นตอบสนองใคร เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาก็จะเข้าไปร่วมให้สังคมภักดิ์แก่สมัชชาร่วม
กับสถาบันทางศาสนา ถ้าพิธีกรรมเกี่ยวกับการปกครอง ก็ร่วมให้สังคมภักดิ์กับสถาบันทาง
การปกครอง ถ้าเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตก็ให้สังคมภักดิ์ร่วมกับสถาบันทางครอบครัว

อาจกล่าวสรุปได้ว่าวรรณกรรมล้านนามีส่วนช่วยให้สังคมของชาวล้านนาไทยเป็น
สังคมที่มีระเบียบวินัย มวลสมาชิกมีความมุ่งหวังในชีวิตสูงขึ้น รู้จักบทบาทของตนเองต่อสังคม
เช่น ให้ความเคารพและเชื่อฟัง ตามระบบอาวุโส มีการพึ่งพาอาศัยกันในระหว่างวงศ์ญาติญาติ
ให้แนวทางในการประกอบอาชีพ นอกจากนั้นวรรณกรรมล้านนา มีส่วนช่วยควบคุมให้สังคมมี
ความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของไทย และมีการประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา
นาน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาไทยมาจนกระทั่งทุกวันนี้

บทที่ 6

สรุปผล อภิปราย และ ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทยที่ปรากฏ
ในวรรณกรรมล้านนาไทย

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

รวบรวมวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาไทยที่มีการปริวรรตแล้วจำนวน 10 เรื่อง ศึกษา
สภาพทั่วไปของท้องถิ่นล้านนาไทย และศึกษาความเป็นมาของโลทัศน์จาก ตำรา เอกสาร
และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อประกอบการวิเคราะห์ วรรณกรรมทั้ง 10 เรื่อง

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

ผลการศึกษาโลทัศน์ชาวล้านนาไทย จากวรรณกรรมล้านนาไทยที่มีการปริวรรต
แล้ว จำนวน 10 เรื่อง พบโลทัศน์ของชาวล้านนาไทยที่น่าสนใจหลายประเด็นดังนี้

ประเด็นแรก โลทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ จากการวิเคราะห์พบว่าชาวล้านนาไทยมี
โลทัศน์ต่อสถานภาพทางเพศชายและเพศหญิงแตกต่างกัน เพศหญิงมีสถานภาพทางสังคมด้อย
กว่าเพศชาย ทั้งในฐานะหญิงโสด ภรรยาและมารดา กฎบัตรในสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม
จะเป็นผู้กำหนดบทบาทและหน้าที่ ให้ผู้หญิงมีสถานภาพต่ำด้อยกว่าผู้ชายแทบทุกด้าน แต่อย่างไร
ก็ตามชีวิตภายในครอบครัวหญิงและชายต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน

ประเด็นที่สอง โลทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองและสถานภาพทางการเมือง
ชาวล้านนาไทยเชื่อว่าฤๅษีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่องกำเนิดรัฐ การสรรหาผู้ปกครอง ตลอดจน
กำหนดลักษณะผู้ปกครอง คุณสมบัติที่สำคัญของผู้ปกครองต้องประกอบด้วยสมบัติทั้งสามประการ
คือ คุณสมบัติ รูปสมบัติ และทรัพย์สมบัติ ดำรงตนอยู่ในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ ส่วนโลทัศน์ที่
เกี่ยวกับสถานภาพทางชนชั้นนั้น วรรณกรรมได้จัดแบ่งช่วงชั้นทางสังคมไว้ 3 ชั้น คือ ผู้ปกครอง
ไพร่ และข้า และแสดงความสัมพันธ์ระหว่างช่วงชั้นทางสังคมไว้อย่างเป็นระเบียบ ชนชั้นที่เป็น

อิสระต่อตนเองก็คือไพร่ ผู้ปกครองมีทั้งอิสระและอำนาจอันชอบธรรม ส่วนชนชั้นที่ต้องอิงอาศัย ชนชั้นอื่นก็คือ ข้า

ประเด็นที่สาม โลกทัศน์ที่มีต่อการเลือกคู่และการแต่งงาน และการดำเนินชีวิต หนุ่มสาว ชาวล้านนามีอิสระในการเลือกคู่ครอง แต่ การแต่งงานจะต้องยึดมั่นประเพณี ชีวิตหลังแต่งงาน ต้องผูกพันอยู่กับครอบครัวและเครือญาติ วรรณกรรมล้านนาชี้ให้เห็นชัดว่าการดำเนินชีวิตให้เป็นไปอย่างราบรื่นได้นั้นจะต้องยึดมั่นในขนบประเพณี คุณธรรมอันเป็นตัวกำหนดบทบาทสถาน

ประเด็นที่สี่ โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวล้านนามองเห็นคุณค่าของธรรมชาติมากที่สุดจนถือว่า ธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตธรรมชาติ เป็นที่รวมของความรัก ความดีงาม นอกจากนี้ชาวล้านนายังเชื่อว่ายังมีสิ่งเหนือธรรมชาติควบคุมชีวิต และธรรมชาติ ให้เป็นไปต่าง ๆ ทั้งที่เป็นมงคลและอัปมงคล การมองธรรมชาติในแง่การลงโทษมีเพียงเล็กน้อย เท่านั้น

ประเด็นที่ห้า เกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนวรรณกรรมล้านนาสะท้อนให้เห็นว่า ชาวล้านนามุ่งหวังให้คนในสังคมดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบสุข ดังนั้นการอบรมสั่งสอนซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างระเบียบวินัยในตนเอง ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงาม แสวงหาประโยชน์เพื่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตน สถาบันที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสั่งสอนอบรมก็คือ สถาบันการปกครอง สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว และสถาบันประเพณี ชาวล้านนาให้ความสำคัญต่อการอบรมสั่งสอนว่าเป็นสิ่งที่รักษา ระบบสังคมและโครงสร้างทางสังคมอันก่อให้เกิดความสงบสุขแก่สังคมล้านนาไทย สื่อกลางในการอบรมสั่งสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนา คือ กฎหมาย ประเพณี ภาษิต นิทาน และอื่น ๆ

การศึกษาโลกทัศน์จากวรรณกรรมล้านนา ทำให้เข้าใจและมองเห็นโลกทัศน์บางเรื่อง ซึ่งลักษณะเฉพาะของชาวล้านนา เช่นการไม่ล่วงละเมิดในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันได้แก่ เลื้อบ้าน เลื้อเมือง เลื้อไร่ เลื้อนา ฝ้าย ฯลฯ ใครล่วงละเมิดจะถูกปรับ สิ่งนี้มีส่วนเสริมสร้างให้คน ล้านนาเคารพสิทธิส่วนบุคคล นับว่าฝ้ายบทบาทในการควบคุมสมาชิกในสังคมอย่างดีเยี่ยม วรรณกรรมยังสะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนามีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษมากที่สุด ซึ่งดูเหมือนว่าสิ่งนี้จะป้จจัยที่ทำให้สังคมล้านนาสงบสุขมาได้จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับ ศาสนา เกี่ยวกับเรื่องกฎแห่งกรรม และชาติ-ภพ ก็ก่อให้เกิดการยอมรับสถานภาพของบุคคล

เช่น สิทธิอันชอบธรรมของผู้ปกครอง ยอมรับเหตุการณ์ที่บุคคลจะต้องประสบ และทำให้พวกเขามี
สร้างความคิดตามคุณธรรมทางศาสนา เพื่อชีวิตที่ดีขึ้นในเบื้องหน้า

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะในการค้นคว้า
รวบรวม วิจัย และสร้างเสริมเกี่ยวกับ สังคมล้านนาไทยดังนี้

1. ควรศึกษา ข้อมูลวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาไทยด้านอื่น ๆ เพิ่มเติมนอกเหนือ
วรรณกรรมที่ได้ทำการศึกษาแล้ว เช่น นิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก การละเล่นพื้นบ้าน
เพื่อตรวจสอบข้อคล้อยและความแตกต่างของโลกทัศน์ชาวล้านนาไทยจากข้อมูลด้านอื่น
2. ควรนำผลการวิจัยเรื่องโลกทัศน์ชาวล้านนาไทยที่ได้มีการศึกษาวิจัยในเชิง
คุณภาพ หรือ การวิจัยเอกสาร มาทำการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณหรือการวิจัยภาคสนาม เพื่อศึกษา
โลกทัศน์ของชาวล้านนาในปัจจุบัน และควรศึกษาวิวัฒนาการของโลกทัศน์ หรือความสอดคล้อง
และความขัดแย้งระหว่างโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทยในอดีตและปัจจุบัน
3. ควรนำเอาผลการศึกษา ขบวนการสังคมนิยม ในอดีตมาเป็นพื้นฐานในการหา
รูปแบบ ขบวนการสังคมนิยมในปัจจุบัน ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชาวล้านนาไทย มาเผยแพร่
และเป็นแนวทางในการสร้างเสริมโลกทัศน์ที่เหมาะสมแก่ประชาชนต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- เกอร์ฮาร์ด เลนส์ มนุษย์กับสังคมความรู้เบื้องต้นตามแนวสังคมวิทยาภาค
แปลโดย ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2523, 306 หน้า
- ขจร สุขพานิช ฐานันดรไพร่ โรงพิมพ์สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2519, 91 หน้า
- คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ตำนานพื้นเมือง
เชียงใหม่ โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี 2514, 150 หน้า
- จารุวรรณ ธรรมวัตร โลกทัศน์ทางการเมืองจากวรรณกรรมอีสาน มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม 2523, 98 หน้า
- จำเริญ แสงดวงแข โลกทรรศน์ชาวไทยภาคใต้ที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็ก มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา 2523, 133 หน้า
- ฉกรรจ์ สวัสดิพงษ์ "บทบาทของพุทธศาสนาในวรรณกรรมลานนา" ศึกษาศาสตร์
2 - 4 : 63 - 80 ตุลาคม 2524 - กันยายน 2525
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย ปรินทิพ
กศ.ม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2523, 155 หน้า
- พิทยา สุวรรณ สังคมวิทยา ไทยวัฒนาพานิช 2527, 128 หน้า
- _____ "พัฒนาแนวคิดและทฤษฎีของสังคมวิทยา" มานุษยวิทยา จิตวิทยาสังคม
สังคมวิทยา พัฒนาการแนวคิดและทฤษฎี สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย : ชุด
พื้นฐานสังคมศาสตร์ ม.ป.ป., หน้า 79 - 91
- เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์ ทฤษฎีการเมืองและสังคม พิมพ์ครั้งที่ 3 ดวงแด
2524, 271 หน้า
- ทิน รัตกนก "การศึกษาในลานนาไทยสมัยโบราณ" รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์
และโบราณคดี ครั้งที่ 1 : ลานนาไทย ตุลาคม 2510, หน้า 52 - 59

ทรงศักดิ์ ปรากฏวรางกูร "ภาคผนวกวรรณกรรมลานนาไทยเรื่องพระลอสอนโลก"

วิเคราะห์วรรณกรรมลานนาไทย เรื่องเจ้าวิทูรสอนหลานและพระลอสอนโลก

ปริญญานิพนธ์ กศ.ม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

2519, หน้า 211 - 223

วิเคราะห์วรรณกรรมลานนาไทยเรื่องเจ้าวิทูรสอนหลานและพระลอสอนโลก

ปริญญานิพนธ์ กศ.ม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2519, 237 หน้า

หินพันธ์ นาคะตะ "รัฐศาสตร์" วิทยาศาสตร์สังคม สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

2517, หน้า 77

นิธิ เอียวศรีวงศ์ "พระราชพงศาวดารในสมัยรัตนโกสินทร์" รวมปรากฏจากสมาคม

สังคมศาสตร์ พ.ศ. 2520 - 2521 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หน้า 224 - 225

บรรพต วีระชัย สังคมวิทยา มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2517, 679 หน้า

ประคอง นิมมานเหมินท์ ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

2517, 247 หน้า

ประคอง นิมมานเหมินท์ ทรงศักดิ์ ปรากฏวรางกูร บรรณาธิการ ลานนาไทยคดี

เชียงใหม่ ศูนย์หนังสือ 2521, 273 หน้า

ประชาภิจักรจักร, พระยา พงศาวดารโยนก คลังวิทยา 2507, 570 หน้า

ประสพ หลักศิลา แผ่นสลัคำบรรยายวิชาสังคมวิทยาการศึกษา มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2525, 10 หน้า

สังคมวิทยานับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม ก้าวหน้า 2511, 434 หน้า

ประเสริฐ ณ นคร "กฎหมายพระเจ้ามังราย" รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์และ

ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ครั้งที่ 1 : ลานนาไทย ตุลาคม 2510, หน้า 61 - 74

แปลและเรียบเรียง มังรายศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2521, 126 หน้า

"ล้านนา ล้านช้าง" ศิลปวัฒนธรรม 4 : 29 กันยายน 2526

ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ ระบบไพร่ในสังคมไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2526, 232 หน้า

เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ วรรณคดีอายุกรรมพื้นบ้านไทยทรงคำบางระกำ พิชญโลก :

การวิเคราะห์เชิงหน้าที่นิยมและแบบแผนทางวัฒนธรรม ปริญญาโท กศ.ม

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิชญโลก 2527, 188 หน้า

พรหมโวหาร, พญา คำขวัญเรื่องพญาพรหม พร้อมด้วยกำจ่ม เชียงใหม่ ประเพ็ญวิทยา
2510, 65 หน้า

มณี พยอมยงค์ คติสอนใจชาวล้านนาไทย โรงพิมพ์การศาสนา 2521, 152 หน้า

มุกดา สุขสมาน ชีวิตกับสภาพแวดล้อมตอนวิวัฒนาการชุมชน ประชากร และสังคมของ
ลุ่มน้ำชี พิมพ์ครั้งที่ 3 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2525, 95 หน้า

เรไร สืบสุข ไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น 2325 - 2394

ปริญญาโท กศ.ม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2521, 527 หน้า

รัชนิกร เศรษฐ์ สังคมและวัฒนธรรมไทย คณะกรรมการพิจารณาตำราและเอกสาร

ประกอบการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2523, 248 หน้า

รัชมะ ปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลโดย แสง มนวิฑูร โรงพิมพ์นุกุลกิจ
2518, 284 หน้า

ลักดา ปานทัย วิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร 2520, 307 หน้า

โลมาวิสัย, พระยา คร่าวของหงส์ผาคำ ฉบับเทียบอักษรลานนาและไทย แปลโดย อุคม

รุ่งเรืองศรี เชียงใหม่ ห่วงส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรมลานนา มหาวิทยาลัย

เชียงใหม่ 2524, 133 หน้า

วรมณี, พระราช พุทธธรรม คณะธรรมกรรม 2525, 940 หน้า

วราคม หิสุกะ สังคมวิทยาสำหรับผู้เริ่มเรียน พิมพ์ครั้งที่ 3 โรงพิมพ์มิตรสยาม

2527, 500 หน้า

วรวณิ วิบูลย์สวัสดิ์ "โลกทรรศน์มองจากกีฬาและการเล่นของเด็ก" วารสารวัฒนธรรมไทย

เมษายน 2524 หน้า 32 - 35

- วิจิตร วาทการ, หลวง ลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 3 เสริมวิทยบรรณาการ
2507, 302 หน้า
- วิชาการ กรม กระทรวงศึกษาธิการ แนวทางการพัฒนาจริยธรรมไทย รายงานวิจัยทาง
การศึกษา อันดับ 26/2523 ร.พ. กรมศาสนา 2523, 157 หน้า
- วิทย์ วิศทเวทย์ มนุษย์โลกและความหมายของชีวิต อักษรเจริญ 2520, 176 หน้า
- สงวน โชติสุขรัตน์ ตำราพิชัยยุทธ์และอุบาย เชียงใหม่ ประเทืองวิทยาจัดพิมพ์
2519, 51 หน้า
- _____ "มังรายศาสตร์หรือกฎหมายพระเจ้ามังราย" วัฒนธรรม 7 : 35 - 37
พฤศจิกายน 2517
- สมร เจนจิจะ วิเคราะห์ลัทธิศาสนา ปริณยานิพนธ์ กศ.ม มหาวิทยาลัยศรีนครินทร-
วิโรฒ ประสานมิตร 2525, 247 หน้า
- สนิท สัมการการ บรรณาธิการ สังคมและวัฒนธรรมของภาคเหนือประเทศไทย
โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2521, 120 หน้า
- สร้อยศรี ประยูรเสถียร การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2436 - 2476)
ปริณยานิพนธ์ กศ.ม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2522, 370 หน้า
- สวาท เสนาณรงค์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ 3 สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย 2521, 385 หน้า
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ หลักสังคมวิทยา ไทยวัฒนาพานิช 2523, 303 หน้า
- สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จิตวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ โรงพิมพ์การศาสนา
2526, 355 หน้า
- สิริมงคลอาจารย์, พระ จักกวัตินี้ กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ 2523, 242 หน้า
- สีดา สอนศรี โลกทัศน์ของชาวไทยจากประเพณี สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ 2526, 38 หน้า
- สิงะ วรรณสัย ปริทัศน์วรรณคดีลาลนา พิมพ์ครั้งที่ 2 เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์ 2523, 356 หน้า
- สิทธิ์ บุตรอินทร์ โลกทัศน์ชาวไทยลาลนา ศูนย์หนังสือ 2523, 80 หน้า
- สุกัญญา สุธงดา เพลงปักษิพากย์ : บทเพลงแห่งปักษิพากย์ของชาวบ้านไทย โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2525, 402 หน้า

- สุเทพ สุนทรเกสัช บรรณาธิการ สังคมและวัฒนธรรมลานนาไทย รวมผลงานวิจัยทาง
สังคมศาสตร์ในภาคเหนือประเทศไทย เชียงใหม่ 2513, หน้า xxvi
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคนอื่น ๆ โลกทรรศน์ไทยภาคใต้ ศูนย์ส่งเสริมภาษาและ
วัฒนธรรมภาคใต้ สงขลา 2521, 149 หน้า
- สุพิศรา สุภาพ สังคมวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัวยุคใหม่ ศาสนา ประเพณี พิมพ์ครั้งที่ 4
ไทยวัฒนาพานิช 2525, 167 หน้า
- สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนาว์ "โลกทัศน์ชาวลานนาศึกษาจากข้อเขียน" สังคมศาสตร์
2 : 11 ตุลาคม 2525 - มีนาคม 2527
- สุนทรี ศีลพิพัฒน์ ประวัติแนวความคิดทางสังคมวิทยา โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง
2520, 95 หน้า
- แสง มนวิฑูร "ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในลานนาไทย" รายงานสัมมนา
ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ครั้งที่ 1 : ลานนาไทย ตุลาคม 2510 หน้า 98 - 114
- สมศักดิ์ วัชรศาสตร์ ชุมนุมคติโบราณเมืองเหนือ เชียงใหม่ โรงพิมพ์ฮาร์ทอง 2510,
40 หน้า
- สมบัติ จันทรวงศ์ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย สถาบัน
ไทยคดีศึกษา 2523, 380 หน้า
- อนุমানราชธน, พระยา ขวัญและประเพณีการทำขวัญ ก้าวหน้า 2506, 144 หน้า
- อนุวัทย์ เจริญศุภกุล เรือนไทยเดิม สยามสมาคม 2519, 53 หน้า
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นฉบับโบราณ
ในภาคเหนือ วิทยานพนธ์ อ.บ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2520, 331 หน้า
- _____ "การศึกษาในล้านนาโบราณ-สมัยใหม่" ล้านนากับการศึกษาแบบใหม่
หน้า 30 - 35 คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารวิชาการฉลอง 60 ปี วิทยาลัยครูเชียงใหม่
2527
- _____ ล้านนาไทยศึกษา วิทยาลัยครูเชียงใหม่ ภาควิชาประวัติศาสตร์ 2525
160 หน้า

- อานนท์ อาภาภิรม สังคมวิทยา แพรวพทยา 2516, 182 หน้า
- _____ หลักรัฐศาสตร์ แพรวพทยา 2524, 118 หน้า
- อิริค อาร์ วูลฟ สังคมชาวนา แปลโดย สุเทพ สุนทรเกสัช ศูนย์หนังสือเชียงใหม่
2527, 150 หน้า
- อุคม รุ่งเรืองศรี โวหารลานนา (คำอุบ่าว อุสาว ปริณาคำทายสุภาณิต)
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2524, 123 หน้า
- อุทัย หิรัญโต สังคมวิทยาประยุกต์ ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช 2519
348 หน้า
- _____ สารานุกรมศัพท์ทางสังคม - มานุษยวิทยา สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ 2526
276 หน้า
- องค์การคำครุสภา ประชุมพงศาวดารเล่ม 33 ภาค 3 - 4 พิมพ์ครั้งที่ 1 โรงพิมพ์
ครุสภา 2512, หน้า 201 - 287
- _____ ประชุมพงศาวดารเล่ม 45 ภาค 71 (ต่อ) - 73 พิมพ์ครั้งที่ 1 โรงพิมพ์
ครุสภา 2512, 292 หน้า
- ไธด กำก่ำคำ ประเทืองวิทยา 2511, 109 หน้า
- โคลงคดีคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย แปลโดย นิตยา ไชยพิทย์ ผู้ควบคุม
มณี พยอมพงศ์ อัดสำเนา 2515 ไม่มีเลขหน้า
- เ้าสอนหลาน หลานสอนคนเ้า ฉบับคัดลอกจากอำเภอมืองน่าน แปลโดย ริชาร์ด เควส
อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (ยังไม่ตีพิมพ์)
- ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ปรึวรรตโดยเจ้าหน้าทีหอสมุดแห่งชาติ
(อัดสำเนา)
- โลกสมมติราช (ความเชื่อและการปฏิบัติเกี่ยวกับการปลูกบ้าน) แปลโดย ผดุง รุ่งเรืองศรี
เชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2523, 32 หน้า

Child, I.L. Socialization In G. Lindzey : The Handbook of Social Psychology. Cambridge, Mass, 1954. 655 p.

Clausen, John A. Socialization and Society. ed., Boston, Brown and Company, 400 p.

Elkin, F. The Child and Society : The process of Socialization. New York, Random House, 1960. 436 p.

Fromm, E. "Psychoanalytic Characterology and Its Application to the Understanding of Culture" in Culture and Personality. p. 1 - 10, ed. by S.S. Sargent and M.W. Smith, New York, The Viking Found, 1949.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

โคลงคำสอนวรรณกรรมเก่าแก่ของไทย

อาถรรพ์ภรรยานก

โคลงกวีธรรมคำสอนและร่าย ตลอดถึงคำกวีธรรมที่ปรากฏในเอกสารเล่มนี้ ข้าพเจ้า
ได้รับความอนุเคราะห์จากท่านพระครูศรีปริยัติยานุรักษ์ (ฝ) เจ้าคณะอำเภอเมืองเชียงใหม่
วัดพันล้าน ซึ่งท่านบอกว่าเป็นของเก่าซึ่งมีประจำวัดมานานแล้ว แต่โคลงบทต้น ๆ ขึ้นบทที่
1 - 2 - 3 ได้ขาดหายไป เริ่มจากบทที่ 4 เป็นต้นไป ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าวรรณกรรม
เหล่านี้ อยู่ใกล้กับบ้านของนักปราชญ์วิไลนาผู้มีชื่อท่านหนึ่งคือ พระยาปัญญาพิทธาจารย์
(พระยาปิ่น) ซึ่งมีนิवासสถานอยู่ข้างวัดพระชาว อำเภอเมืองเชียงใหม่ กราวที่ท่านถึง
แก่กรรม ลูกหลานได้นำคัมภีร์ไปไว้ตามวัดต่าง ๆ ถึง 4 เล่มเกวียน ทำให้สันนิษฐานคัมภีร์
เล่มนี้จะเป็นของท่านผู้นั้น สิ่งที่น่าสนใจในโคลงกวีธรรมคำสอนและร่าย ซึ่งมีลักษณะเหมือนคำ
ในสุภาษิตพระร่วง มีอยู่หลายตอนเช่น โคลงบทที่ 27 ที่ว่า

สระศรีบัวเกิดด้วย

บัวมี

บานแย่งกลางนที

แผ่ฝั่ง

ฝูงกบมากมวลงมี

เกล้าแก่ บัวเซย

บ่ข้างเอารสหลัง

กลืนแก้วประทุม

ซึ่งมีความหมายว่า "ในสระที่มีดอกบัวบานสะพรั่งแผ่ขยายไปทั่วสระนั้น กบเป็นจำนวนมาก
ได้กลืนเกล้าอยู่กับบัว แต่ไม่รู้จักเอากลิ่นและเกษรของดอกบัวมาใช้เลย"

ข้อความในร่ายคำสอนทุกตอน มีข้อความลึกซึ้งกินใจทั้งนั้น ตัวอย่างเช่น

จักหนีหื้อถามหมอ

จักขอหื้อจาม่วน

จักควนหื้อตัวเบา

ท่านรักเรหื้อรักตอบ

ท่านชอบหื้อเราปึง ฯลฯ

มีความหมายว่า จะไปอยู่ที่อื่นหนีจากที่เดิมให้ถามผู้รู้ เวลาจะขออะไรใครควรจะพูดจาไพเราะ
อ่อนหวาน ต้องการไปไหนรีบควนให้ตัวเบาอย่าเอาของหนักไปด้วย ถ้าพูดในแง่ของปรัชญา
ทางพุทธศาสนาก็คือ การทำให้ตัวเราเบาบางจากกิเลสตัณหาที่หนักอึ้งอยู่เสียก่อน จึงจะไป
สู่สิ่งหน้าใ้ได้ง่าย ท่านรักเราก็คควรจะสนองตอบด้วยความรัก ท่านชอบใจหรือให้เรา ควรให้
ตอบ (ปึง) ฯลฯ

คำกิตติ์มีหลายตอนที่ประทับใจ เช่น "กฎเป็นคี่แล้วป้เป็นทุกข์ ข้าบ่ควรวว่า 1 บ่อ่อนหวาน ข้าบ่ควรวว่า 1 กฎมีโทษ ข้าบ่ควรวว่า 1 สามประการนี้แล" ถือเป็นคำเตือนมิให้เกิดความทรนงถือดี ซึ่งเป็นทางที่เป็นโทษทำลายสวัสดิกภาพของตน ฯ

หลักภาษาและวรรณคดีลานนาไทย ได้เปิดสอนที่ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาหลายปีแล้ว ข้าพเจ้าเป็นผู้ทำการสอนและค้นคว้าวรรณกรรมที่ซึ่งมีค่ามาแต่ครั้งลานนาไทยยังเป็นราชอาณาจักร มีอายุประมาณ 450 ปีมาแล้ว สันนิษฐานจากถ้อยคำภาษาเป็นของเก่าคงจะตกทอดกันมาตามลำดับตัวหนังสือเป็นอักษรไทยยวน ข้าพเจ้าได้ให้ น.ส. นิตยา ไชยทิพย์ ลูกศิษย์ซึ่งเรียนวิชานี้ ถ่ายอักษรออกมาสู่อักษรไทยภาคกลาง เพื่อให้ให้นักศึกษาสมัยใหม่อ่านเข้าใจง่ายขึ้น น.ส. นิตยา ไชยทิพย์ ใช้ความมานะพยายามอย่างสูง ถ่ายอักษรโบราณออกมาสู่ภาษาใหม่ พร้อมทั้งปรับอักษรให้ตรงกับอักษรเทียบด้วย ซึ่งเป็นการยากมาก ข้าพเจ้าจึงภูมิใจที่เธอมีส่วนในการเผยแผ่วรรณกรรมของลานนาไทยให้แพร่หลายในหมู่ชน จึงขอขอบใจในการกระทำของเธอไว้ ณ ที่นี้เป็นอย่างสูง

มณี พยอมยงค์

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2 ม.ค. 16

โคลง 4

4. หวังกินเฟื่องฟากฟ้า	ดวงนั้
เร็วรับหาคำหวั	บ่ได้
มามือเห่าเพื่อนพัก	กล้อยคลาด ไปเฮย
หลอนบ่สมคำคักไ	ตั้งอัน เสียฤา

โคลง 2

เต็มว่ามีเข้าของล้านต้น	บ่พิจารณาถึแท้
หลอนนอกเอ้า เอออัน	

โคลง 4

5. กันคิมี่เก้าป้าล่า	ชมขวัญ
กันบ่คิฝูงหงส์พัน	คำซ้ำ
โหสาเกศหนาหน้า	ปละปล่อย วางเฮย
น้องแม่ผู้เป็นข้า	เร่งซ้ำ ชุยชน

โคลง 3

กันว่าตกตาดเหว	ก็มีผู้ซ้ำสัน
ห่อเพื่อนได้ซ้ำสัน	เมื่อลูกไม้ เมื่อฝั่งหล่น

โคลง 4

6. หลงทางยังพอกพิก	ถอยคั้น
ค้อยระนิกกุ่มกัน	เจตจัง
หลงใจเพชปานป็น	บักเสียบ แหวเฮย
เจ็บบาดในเรื่อรัง	โศกหม่อมแทนงฐน

โคลง 2

เต็มว่ามีร้อยเห่าพันปุน	ก็แล้วแต่
ใจก็ยังมุกม่นมัวขุน	

โคลง 4

7. มีคนหลายมากแล้วด้วย	พอพัน
ก็เท่านี้มีปัจจุบัน	เดี๋ยวนี้
โทษาเกิดและอัน	ลุ่มหมู่ คุณเฮย
เหมือนทวนองทวนซี่	กล่าวไว้โบราณ

โคลง 2

เต็มว่ามีลูกหลานหลายเต็มบ้าน	กันว่ากำลังเหรี๋ยร้าง
เหมือนหัวไม้ห้วยบมีถ่าน	

โคลง 4

8. เงินนับเท่าใด	พอแสน
อย่ามีใจเหิงแทน	ว่าหมั้น
แสงเมืองไปรบพลแทน	ควรรีบ รักเฮย
กัยยะจวนจนซ้ำ	เล่นเข้ามาจู่

โคลง 2

แค้นกัยยะศัตรู	เกิดมีใกล้
กับละป่อยไ้	เล่นมาสู่

โคลง 4

9. ควรคิดเอาเยี่ยงนี้	ฝูงใจ
จักรุ่งเรืองสะใส	ผ่องแผ้ว
วรรณะส่องไปไกล	เมืองอวต ยอเฮย
จาเทกเทียมเหมือนแก้ว	ชื่อชั้นมณีโช

โคลง 2

กันว่าเอาธรรมพระพุทโธ	มาสอนใจใจไว้
จักหอมเหมือนมะลิลาออกไม้	เมื่อกล้ำใหม่บานใหม่

โคลง 4

10. ส่งสารบ่เที่ยงหมั้น	ยาวโย
สามเช่นกัฏฐาไหม	แลบเส้น
แสงฉายโศกปัจจัย	ทวิตลุตถ์ ก็มีเชย
บางเทื่อสามเช่นป้อง	ปงไว้ (เป็นปัจจัย)

โคลง 2

บางเทื่อบักด้วยสันโค	เป็นที่เดิมวิสัยหื้อแจ้ง
เอาแต่ในธรรมพระพุท	ออกมาแต่ง

โคลง 4

11. เขาสูงเกี่ยวก้องก้อม	เงางาม
ก้อมกัฏฐาอุษา	ส่องรู้
มนุษย์ทั่วทั้งเขา	ถวิลโลก เล็งเชย
ไฟจักอาจรลิกรู้	กัฏฐาอุษา

โคลง 2

ยามเมื่อเป็นดี	จักไปสะหาสวกใส่
กัฏฐาอุษา	เมื่อยามกัฏฐา

โคลง 4

12. ช้างสารตัวเลิศล้วน	เอรา
แบแบกฝูงง่างา	งาคไว้
ปรากฏแก่ประชา	ผืนโลก เล็งเชย
กนแบกบุญนั้นใส่	อาจรู้ฤทัย

โคลง 2

หันศดาเป็นศดาไต่	นับดูแควนคนทุกข์ไว้
ก็บ่ควรเหล	

โคลง 4

13. โปธาสูงใหญ่พัน	กลางทาว
มุงเมฆสูงเพียงดาว	เทศชั้น
ไผ่ยาวยิ่งแควนยาว	สูงโสด ก็มีเฮย
ยาวโยชน์สูงลำต้น	ใหญ่พันไพรพล

โคลง 2

ไผ่ลั่นว่าสูงส่งบัน	ต้นท้าวแควนสูงส่งพัน
ก็มีอยู่	

โคลง 4

14. กบเกิดในบวบน้ำ	ธิดาร
พาเพื่อนฝูงวงศ์วาร	เสพย์สร้าง
แคว้นใหม่เฝ้ายธิดาร	เล็กเล็ก มีน
บั้นแม่สมุทรชลกว้าง	ลุ่มเล็กแลฟอง

โคลง 2

กันว่าไปแดงถองน้ำกว้าง	บั้นริมชลฝั่งต่าง
จึงจืดสวังอยู่	

โคลง 4

15. เมื่อตัวทุกข์ศุภมาศหม่อม	หมองตา
หาเฝ้าจักรพรรดิ (กรุณา)	บ่ได้
พี่น้องเป็นคดียารอน	ทุมทอ ดายเฮย
มิตรสหายคั่นไซ้	เชื้อเข้าเดียวใจ

โคลง 2

จักว่าหื้อเหมือนกัน	หึงผืนแผ่นดินบ่ได้
พี่น้องกรูใดควไว้	ก็มีอยู่

โคลง 4

16. ยามทุกข์คุกคามคใหม่	หมองใจ
ทวนาติวงใน	บ่ได้
ยามสุขล้ำมวลไหล	มาพึ่ง พิงเฮย
มีเฝ้าเพียรป้า	เลิศล้ำหงษ์พันธ์

โคลง 2

กลางห้องก็เท่าเล็งคู่ควนสัน	หันว่าสุข ๕ ๕
ตัวเพื่อนไปเหนียว	๕ ๕

โคลง 4

17. วันคืนหือคึกคึกแจ่ม	ใจจำ
อย่าเหมียคฝูงเงินคำ	เพื่อนห้อง
เสียเท่ากอบเท่ากำ	ปางเปล่า คายัน
เสียเพื่อคำพริกเพื่อ	ถูกด้านเสียๆ

โคลง 2

อย่าลักแต่ของกำมือนั้นเตอะ	กันเสียกำนั้นเพอะ
จักเสียกอบเท่าไปเนอ	

โคลง 4

18. เข้าของทั้งแผ่นผ้า	เงินคำ
บ่ชอบตามลวงธรรม	ควนไค้
กายลุนยอมจ่านำ	เข้าเหล้า ไปเฮย
น้ำใหม่มาป้คน้ำ	แก่นั่นหนีไป

โคลง 2

กันบ่ชอบชอบธรรมหลวงไค้	ควรปลกปลอยไ้
ที่ทางชอบ	

โคลง 4

19. ห้วยหลังน้ำฉิวธาร	หลอนเงิ
สรองอบกนตามเปิง	อย่าช้า
ภาพหน้าอย่าพวังเงิ	อาบองค์
ธิดาเงิห้วยหน้า	ชาคแห้งเชินทราย

โคลง 2

ก้นคืบสมจะพาดายน้ำหน้า	เท่านั้นจุ่มงัว
คุ่มความีแต่มีเปล้า	

โคลง 4

20. คนโคตบเขี่ยปาก	ตัวคน
ถนึ่งของมกกล	ไซ้ช้า
อุบาย ^ห ของท	มิชาน เข็นนั้น
อย่าไซปากบุงไ้ถ้า	เที่ยงได้เนนงฐน

โคลง 2

เต็มว่าเป็นพี่น้องชะกุล	ก็แล้วต่อ
ปางภายลุนช่างร้าง	เพื่อมันจ่ม

โคลง 4

21. ห่านไซปากซำรืบ	แยงมุง
ควรเราไซปากบุง	ตอบ ^ห ต่อ
รัสสวแห่งทณคุณกรุง	เทวโลก ก็มีเฮย
ทั้งเทพอื่นล้าน ^ห ต่อ	อวดอ้างยอคุณ

โคลง 2

เทวดาก็มากำหมน ^ห ต่อไ้	ป่คอมคายละไ้
เพื่อคุณใหญ่	

โคลง 4

22. ใครใดล้วนสิ้นเหลี้ยน	ผู้ขมขื่น
สิ้นลอกหลอนเลี่ยน	ถูกหน้ำ
ใครใดคบหมู่ทาส	เขาลั่น รวนเซย
ยศย่อมลงด้อยข้า	ทาสข้าคุณควน

โคลง 2

หือร่ำเพิงไปเพื่อะ	ตัวพ่อ เรือนปั้นเขิน
กำโลกมีว่าไว้	หัวทังแผ่น

โคลง 4

23. ในเรือนหลอนเรือกักขวย	พองไฟ
อย่าเจาะตามเดี่ยวไป	แฉ่วบ้าน
ไฟเพื่อนท่านเรือนไกล	หลอนเรือก เรือนนั้น
อย่าจุคตามไต้ก้าน	ส่องเข้าในเรือน

โคลง 3

ชตาหือผิดผวน	หมู่ชุมชาวเพื่อนบ้าน
จักลือชาสะท้าน	ช่างคานคำแฉ่ว

โคลง 4

24. ทางหลวงจุท่าต่าง	ชนพอง
อย่าอาบองค์เย็นยง	โยชเนื่อ
ลาลคเครื่องครัวย่อง	ยกไป วางนั้น
ลิมเครื่องครัวเสื่อผ้า	เที่ยงบไต้ยั้งคิน

โคลง 2

อย่าได้ระนิกกุ่มกันสั้ง	ประเทศปางปดท่ายัง
อย่าลอนจอก	

โคลง 4

28. ภุมราสนสอศฝ่าย	ชวนชวน
สนสอศเขาะเอาไกรสร	ดอกไม้
แฉ่นอยู่ที่ไกลคอน	แสนโยชน์ กัดเหื้อะ
ก็ยังสอศแสงห่อได้	กลืนรสขมละออง

โคลง 3

กันเอากำบังพิศ	เต็มวิสัยบ้านบ้อง
กันไฉนวิคว้าง	ข้าก่าแฉวนบ้อง

โคลง 4

29. ไซวาระริคเรือง	กลอนจา
แปงไปวิสัยชนา	ออกไว้
รวบรวมแต่ติกา	บทบดก บวรเฮย
ยกออกเป็นไม้ไผ่	บอกเบื่องกระรง

โคลง 2

หื้อเอากำบังพิศเติมใส่ในองค์	เที่ยงจักเหมือนพระโพธิ์ไทรมิ่งไม้
เมื่อฝั่บง	

โคลง 4

30. โกธากันเกดหักแห่ง	ใครใด นั้นนา
ช่างหุมจักเป็นภัย	เกิดใกล้
กินแทนงเมื่อลุนไป	ทุกข์เมื่อ ฝันั้น
เจ็บปวดในซุซ้า	แห่งผู้กระทำ

โคลง 2

ช่างกินแทนงเมื่อลุนยามอัน	ยามเมื่อได้โศโธล้า
โกธะเกิดมีเหียน	

โคลง 4

31. โกธะเพี้ยงพหุ ^๕	ฉินหาย
มานะพหุ ^๕ เอ็งตาย	เพี้ยงได้
จาเคียมเหมือนแมงมาย	มดเมา แมงเฮย
หันเป็นตามด้านได้	เล่นเข้าจุไฟ

โคลง 2

ลวจักพหุ ^๕ ฉินหายยื้อนได้	ของตัวบ่หลังคิไซริ
ห้อยลมไฟเฮีย	

โคลง 4

32. โกธะเพี้ยงพหุ ^๕ ได้	วายวำ
มักเกียคเสียกำยำ	ฟ่านฟ้า
มานะซื่อจุงจำ	เอ็งถูก เราเฮย
ยกย่างเขาถูกถ้วน	ลวคลวามเสียดาย

โคลง 3

ไปถามซื่อเพื่อนตือบ่ขาย	เพื่อนจักบันดาพหุ ^๕
ลวคได้ไปมาซื่อ	มานะ ^๕ นี้เพคควรรนายหน้า

โคลง 4

33. กาทัพพัง ^๕ หอรูเอียง	-----
หอกคเสียรีบเร็วพลัน	เดียน ^๕
อย่าคิดว่าพรุภุณ	ควรรีบ กระหำนัน
คันมัจจุกรรมน ^๕ ซี	มิรู้มาทัน

โคลง 3

จักคิสังอันใด	^๕ หอกคเสียรีบเร็วพลัน
จะไปอ้างสืบมือ	จะหลอนเปลี่ยนชื่อไปเพียน

โคลง 4

34. คนนุษย์ลุ่มพ้าในโลกห้ำา โลกา
 (ค้อยค้อยเจียรจา ทานผู้)
 ใครใครมีพญา เล็งเสียบ ทูท่า
 ปัญหามีต่างรู้ อย่าไปอวดรู้ว่ามี

โคลง 2

- เหมือนพระจันทร์ดาววิ ยามเมื่อใส่ส่องฟ้า
 เป็นที่กอดยี่

โคลง 4

35. คนพาโอบาไปบ้ออย่าได้บอก คำสอน
 หลอนเพื่อนจากคำพร บ่สู้
 คนรินเลือกเล็งสอน ถ้วนถี่ ดีเฒ่า
 คนพาโลง่าวบ้เติมว่าเพื่อนว่าไ้ ยันตึงบ่เอา

โคลง 2

- เพื่อนบ่ตามกับเรา แก้วพืมานคำฟ้า
 ก็อย่าไปกล่าว

โคลง 4

36. ไฟถานร้อนลุกเรือไหม้ เป็นเปลว
 เป็นเปลวเจือเครือเคียว ช่างไหม้
 เลี้ยงไว้เกิดเป็นเปลวอย่าละขร้าง ทุมเนื้อ
 เยียวว่าโจรผู้ร้าย เจาะจุดไหม้ เผลาเรือน

โคลง 2

- ศัตรูตัวเหมือนราหูจะตื้อเคื่อน ห่อเข้าใจรู้เหมือนเพื่อน
 ปลุกหมากโอเพื่อน

โคลง 4

37. คนใดมักปากเลี้ยว ปองผิด
 ใฝ่อย่ำทลอนเอามาเป็นมิตร ผูกพรหม
 ภาณุย้อมเสียวจิต วิวาท ไปแล
 ผิดแผกใจหัวสั้นว่าขึ้น แท้ก็เป็นเวร

โคลง 2

จาเทียมไปเหมือนเหล็กในเหลมเหลม จะเอาเป็นเพื่อนพ้อง
 ก็ช่างแดงใส่

โคลง 4

38. ตัวทุกข์ไร้อย่าได้ติเตียนท่าน ผู้มีบุญ
 หามิตรสหายจักกระทำคุณ บ่ได้
 คำร้ายคำทารุณ มิตรมิ่ง ไปแล
 คุณท่านมีฝากไว้ อย่าได้หลงลืม

โคลง 2

เหมือนน้ำแฉะของงองจิม กันมันลืมน้ำฟ้า
 ช่างหุมเขินหาไปเนอ

โคลง 4

39. ตัวทุกข์กันท่านรักท่านสิ่งดีด้วยหนอ คำสอน
 อย่างนับจากคำพร ต่อหน้า
 กันปรักไผ่บ่สอน อย่างนับเถียงตอบ ไปเนอ
 ค่อยคักกะนิงหลายด้าน ฟังแล้วค่อยพิจารณาไป

โคลง 3

หล้าพ่องนั้น'ซากก็จุฬอม หล้าคนเฮยเขาก็จุฬอได้
 ไกรไครมีผดูลวงไว้ ค่อยคักกะนิงดี

โคลง 4

44. หมากผักแก้วอันเกิดขึ้น กลางหนาม
 ใหญ่มาเท่าไถหนามจาม เท่านั้น
 คุณและโทษหากเต็มตาม เต็มจิต ทิ้งเงาเนอ
 ผิดบ่มีผู้แก้ ออกปากแล้วยอมกินแทนง

โคลง 4

45. (เป็นคน)อย่าปากกล้า ดางแจ้ง
 อย่าโกรธจาพันแดง ข่มข่า (ฆ่า)
 เขียงชิดแก้วนตาแสง เก่งแก้วน คีเนอ
 แทนแงบเงาไม้จะปัก หน่วยถ้อยคำจา

โคลง 4

46. คนพาลาเขี้ยวจอม ผญา
 หาสติปัญญา บ่ได้
 พาโลช่างโกกา ลูปเหลี่ยม ไปนั้น
 เขาช่างเตี้ยแ้วเต้า ลับเหลี่ยมได้เปี้ยคร้าว

โคลง 2

- คบผู้ร้ายช่างพาเสียตัว เหมือนจ้าวเข้าบ้าน
 ช่างหมู่ถูกข้อนเมื่อลุนเนอ

ศรีสวัสดิ์ สารุนทรศาสตร์ โอวาทคำสอน บวรอันอุดม มีดังนี้แล

เป็นคน^๕ห่อ^๕เสพ^๕ผู้มีบุญ

ห่อ^๕รู้จักคุณดวงแก้ว

ห่อ^๕บัว^๕นใจจากบาป

ห่อ^๕หาบ^๕พอ^๕แรง

ห่อ^๕แผ่^๕งนักปราชญ์

ห่อ^๕ฉลาด^๕ทุกอัน

ห่อ^๕หัน^๕เมืองฟ้า

ห่อ^๕คำอันชอบ

ห่อ^๕ชอบ^๕ผู้ทำคุณ

ห่อ^๕บุญ^๕ของตนไว้เป็นส่วน

ห่อ^๕ม่วน^๕เมื่อมีสุข

ห่อ^๕ทุกข์^๕เมื่อตนไว้

ห่อ^๕อยู่^๕ใกล้^๕ผู้มักสอน

ห่อ^๕นอน^๕จิมผู้รู้

รัก^๕ห่อ^๕ค่อยจา

รัก^๕นาง^๕ห่อ^๕แถมของฝาก

จัก^๕ปาก^๕ห่อ^๕แยงยาม

จัก^๕ถา^๕ห่อ^๕แยงถี้

จัก^๕ขี่^๕ม้า^๕ห่อ^๕ต่อ^๕เต้า (เห่า)

กิน^๕เหล้า^๕ห่อ^๕จาก^๕คำ^๕เหล้า

เข้า^๕นอน^๕ห่อ^๕จาก^๕เข้า^๕นอน

ค่อย^๕สอน^๕ใจ^๕ดังถี้

จัก^๕ตั้ง^๕ห่อ^๕แยง^๕คุณ^๕ผู้

ค้า^๕ครั้ง^๕ห่อ^๕คุณ^๕ใหม่

เย็บ^๕เสื้อ^๕ผ้า^๕ใหม่^๕ห่อ^๕หาวัน

หา^๕น้ำ^๕มา^๕ห่อ^๕คุณ^๕ศรี

จัก^๕หนี^๕ห่อ^๕ถาม^๕หมอม

จัก^๕ขอ^๕ห่อ^๕จาม่วน

จัก^๕ควน^๕ห่อ^๕ตัว^๕เบา

ท่าน^๕รัก^๕เรา^๕ห่อ^๕รัก^๕ตอบ

ท่าน^๕ชอบ^๕ห่อ^๕

ท่าน^๕ซึ่ง^๕เรา^๕ห่อ^๕ ข้า^๕ด้าน^๕คำ^๕รัก^๕ยำ

ท่าน^๕กำ^๕ห่อ^๕กำ^๕แทน

ท่าน^๕แบ^๕ห่อ^๕แบ^๕ใน^๕ล้อ

ท่าน^๕ถ่อ^๕ห่อ^๕เรา^๕ฟาย

เป็น^๕นาย^๕ห่อ^๕รัก^๕หมู่

เป็น^๕ปู่^๕ห่อ^๕รัก^๕หลาน

เป็น^๕ชวน^๕ห่อ^๕รัก^๕เพื่อน^๕บ้าน

ปาก^๕ด้าน^๕ห่อ^๕มี^๕เหลา

เจียร^๕จาย^๕ห่อ^๕มี^๕เส้า

(คน^๕เรา^๕)ห่อ^๕มี^๕หัต^๕(บรร^๕หัต)

ห่อ^๕คะ^๕หัต^๕หัต

รู้^๕ห่อ^๕จา^๕แจ้ง

ขอ^๕ง^๕หลาก^๕แสง^๕ห่อ^๕หลีก^๕วัน

เห็น^๕บ^๕พื้น^๕ห่อ^๕ค่อย^๕ลง

เงิน^๕เร^๕มด^๕งอย่า^๕ห่อ^๕ค่อย

ห่อ^๕ค่อย^๕สอง^๕ประการ

ท่าน^๕กร^๕ร^๕ร^๕ห่อ^๕รัก^๕เน^๕ตร

เดิน^๕เท^๕ห่อ^๕มี^๕มี^๕ค

ยาม^๕ผี^๕ห่อ^๕ฮ้อน^๕ปาก

หันหลาก^๕ห้อยอ^๕ำ
 สัต^๕รูก^๕่าห้อย^๕แฉง (เชิง)
 ห้อย^๕ทุม^๕ที่ระอ^๕าย
 เม้อย^๕าก^๕ห้อย^๕อ^๕ปอง
 เป็น^๕ชี^๕ห้อย^๕มัน^๕เขียน^๕และ^๕สุ^๕ตร
 กิน^๕แก^๕ห้อย^๕อ^๕ย^๕เป^๕่า
 กลัว^๕ตาย^๕ห้อย^๕รู้^๕เอย^๕ง
 มัก^๕รับ^๕ห้อย^๕อ^๕คลาน
 มัก^๕นอน^๕จง^๕แทน^๕ห้อย^๕มี^๕คำ^๕อ^๕ค
 มัก^๕มี^๕ชี^๕ว^๕ห้อย^๕อ^๕ค^๕ุนา
 มัก^๕เข้า^๕ค^๕ุ่ม^๕ห้อย^๕อ^๕ห้อย^๕มา^๕ขุน
 มัก^๕ส^๕ัว^๕ห้อย^๕อ^๕อยู่^๕ไถ^๕ป^๕่า
 เป็น^๕อา^๕จ^๕าร^๕ห้อย^๕อ^๕จ^๕ำ^๕ร^๕ร^๕ม
 ไคร^๕ห้อย^๕อ^๕่า^๕น^๕ชา^๕ม^๕เซ^๕ง^๕ห้อย^๕อ^๕เอย^๕ะ^๕คร^๕ัก
 ไคร^๕เป็น^๕ค^๕ี^๕ห้อย^๕อ^๕ห้อย^๕มัน^๕ค^๕ำ^๕และ^๕กร^๕ะ^๕ห^๕ำ^๕การ
 ไคร^๕รู้^๕ร^๕ี^๕ค^๕ล^๕อง^๕ห้อย^๕อ^๕ห้อย^๕มัน^๕ถ^๕า^๕ม
 ไคร^๕เป็น^๕พ^๕ระ^๕ยา^๕อิน^๕ท^๕ร^๕ห้อย^๕อ^๕มี^๕วั^๕ต^๕ร^๕เจ^๕็ค^๕อัน
 มัก^๕ไคร^๕ไ^๕ค^๕ัม^๕ร^๕ค^๕ผล^๕ห้อย^๕อ^๕ส^๕ร^๕าง^๕ส^๕ม^๕ภา^๕ร

ที่^๕น^๕จ^๕ัก^๕กล^๕าว^๕เห^๕ต^๕ุ^๕อัน^๕บ^๕ค^๕ี^๕มี^๕ด^๕ัง^๕น^๕

ก^๕น^๕ช^๕ี^๕่าน^๕อ^๕ว^๕ค^๕ัว^๕หา^๕ญ
 บ^๕มี^๕เห^๕ต^๕ุ^๕แล^๕ไ^๕ห้อย^๕อ^๕่า^๕น^๕ไ^๕ค^๕ย^๕ิน
 มัก^๕ช^๕ว^๕่าน^๕หา^๕ค^๕ำ^๕ผ^๕ิ^๕ค
 ช^๕ว^๕โก^๕ร^๕ธ^๕จ^๕า^๕ส^๕ะ^๕หา^๕ว
 จ^๕า^๕ละ^๕ล^๕้อย^๕เล^๕า^๕ะ^๕และ

ร^๕ู^๕ธ^๕ร^๕ม^๕ห้อย^๕อ^๕ห้อย^๕มัน^๕เล^๕่า
 มี^๕โ^๕ษ^๕เ^๕ิง^๕ห้อย^๕อ^๕ค^๕้อย^๕ห้อย^๕ม
 จ^๕ัก^๕ว^๕าย^๕ห้อย^๕อ^๕ต^๕ริ^๕มา^๕ก
 เม^๕อ^๕ห้อย^๕ม^๕อง^๕ห้อย^๕อ^๕ช^๕ค^๕ลี
 หาย^๕ท^๕ล^๕ุ^๕ค^๕ห้อย^๕อ^๕ค^๕้อย^๕เป^๕ง
 ใจ^๕เป^๕่า^๕ห้อย^๕อ^๕พ^๕ัน^๕หา^๕ย
 กลัว^๕เ^๕ื่อง^๕ห้อย^๕อ^๕ไป^๕ไ^๕ว
 มัก^๕ก^๕น^๕า^๕ห้อย^๕อ^๕แล^๕้น
 มัก^๕ก^๕ย^๕ค^๕ห้อย^๕อ^๕ห้อย^๕มัน^๕เ^๕้า^๕เ^๕้า
 มัก^๕ก^๕ิน^๕ป^๕ลา^๕ห้อย^๕อ^๕ห้อย^๕มัน^๕อะ^๕ห้อย^๕มัน^๕ร^๕ู^๕ม
 มัก^๕กร^๕ะ^๕ห^๕ำ^๕บุญ^๕ห้อย^๕อ^๕อยู่^๕ไถ^๕วั^๕ค
 เป็น^๕เจ^๕่า^๕ห้อย^๕อ^๕จ^๕ำ^๕โบ^๕รา^๕ณ
 ไคร^๕ห้อย^๕อ^๕่า^๕น^๕ย^๕ำ^๕อ^๕ย^๕่า^๕เป็น^๕ล^๕ัก^๕เล^๕ง
 ไคร^๕ห้อย^๕อ^๕่า^๕น^๕ร^๕ัก^๕ห้อย^๕อ^๕มี^๕ไ^๕ม^๕ต^๕รี
 มัก^๕ห้อย^๕อ^๕า^๕ห^๕า^๕ห้อย^๕อ^๕ห้อย^๕มัน^๕ริ^๕ช^๕อง
 ไคร^๕ห้อย^๕อ^๕ง^๕า^๕ม^๕ห้อย^๕อ^๕ร^๕ัก^๕ษา^๕ศี^๕ล
 ไคร^๕ไป^๕เ^๕ก^๕ิ^๕ค^๕เ^๕ม^๕ือ^๕ง^๕ส^๕ว^๕ร^๕ค^๕ห้อย^๕อ^๕ส^๕ร^๕าง^๕ก^๕ุ^๕ศ^๕ล
 ไคร^๕พ^๕ัน^๕จ^๕า^๕ก^๕สง^๕ส^๕าร^๕ห้อย^๕อ^๕ภา^๕ว^๕า^๕ไป^๕เ^๕ื่อ^๕ะ

เ^๕ย^๕ะ^๕การ^๕มัก^๕ย^๕ัง^๕โ^๕ฟ

มัก^๕จ^๕า^๕ศี^๕ล^๕ว^๕ญ^๕่า^๕น
 มัก^๕ค^๕ำ^๕มิ^๕ต^๕ร^๕บ^๕มี^๕โ^๕ษ
 มัก^๕ไป^๕ไป^๕ป^๕รา^๕ว^๕(พ^๕ัน^๕พ^๕รา^๕ว)^๕ผู้^๕ด^๕้อย
 ใจ^๕จะ^๕แ^๕ะ^๕ค^๕ัง^๕ฝ^๕ำ^๕ย^๕้อม^๕เ^๕้า^๕ห้อย^๕มัน

มักเป็นปลิ้นแปรความ
 บัดนั้นเฝ้ามหากษัตริย์
 คำปล้ำพ้อยจากกลางสนาม
 ด้านกำใหญ่ป้อมตัว
 จาถึงเฝ้าผู้เป็นขวัญ
 มักประมาทสมณพราหมณ์
 บั้มักเข้าสู่พระสัตตา
 เป็นนักปราชญ์มักชมท่านยอตน
 คำปากฟันบ่แยงยาม
 บั้รู้ประมาณอันเฝ้า
 มักเบียดเอาของท่าน
 บั้มีศิริโอตตปละธรรม
 ใจทารุณมักบาป
 ขนคำโนไปนอก
 ใจเบาบางคังนุ่น
 ใจบ่หาญปากหยาบ
 บั้รักษาอินทรีย์ให้ดี
 ของยังมีพ้อยว่าไรร้อยมลิหายเสีย
 ใจกลัหาญมักเมียม่าน
 มักทำตนบ่เป็นกุศล
 เอาใจเข้าสู่มีจณา
 ท่านบ่ตามไหนเทศกล่าว
 มักโกรทัวจาไ้
 สิ้นหนิแล้วพ้อยอยู่จาเล่า

ว่าป้งามจาเจ้า
 คำห้สปีชัทราบ
 คำควรรวมพ้อยกล่าวแก่ไพร่
 คำควรรักลัวพ้อยแล้วเล่า
 ใจตบตันมักพ้องแก่ปราชญ์
 บั้เขงนามใจเจ้า
 ผู้น้อยมักจาคำองอาจ
 คนพาลมักโผล่กลืน
 บั้ขับตามจารีตแต่โบราณ
 บั้หมั่นเข้าเผยบ่เรียน
 ใจฟุ้งช่านเสียสติ
 มักกระทำโทษแก่ผู้มีบุญ
 หันแก่ลามกทันใจ
 ขนคำนอกมากกลาง
 ใจทุ่นซ้าสันคังอายญาติ (อายต่อความรู้)
 บั้บ่เท็จขานปดื
 ซี้ไรรวดเป็นดี
 เอาเมียเป็นอาจารย์
 มักอ่านหนังสือมนต์
 มักละคำผู้เฒ่า
 ท่านบ่ทาลไป
 ละล้าวมักยอตน
 คำไปแล้วสิ้นหนิ
 ด้าลาวเก่าว่าเป็นหินะบ่ดีแลเจ้าเรญ

ในคำอันบ่ควรรื้อม้างมี 4 ประการ เป็นตั้งคาถาว่า ปญฺญานํ วจฺณํ คุรุมนฺธํ ราชวิจาเร
 โธทกํ ปตฺติภุมฺเม สทฺทภณฺทาลํ วุตฺตํ ตังนํ วุฏฺฐานํ วจฺณํ คุรุ คือว่าคำผู้เล่าผู้แก้แต่งแบ่งไว้ 1 มรณ
 ราชวิจาเร คือว่าคำผู้ตายสั่งไว้ 1 แลจำเมืองไว้พิจารณาแล้ว 1 โธทกบตติ ภุมฺเม คือว่าคำอัน
 ไทหยาคน้ำตกดิน 1 คำทั้งหลาย 4 จำพวกนี้เป็นอันหนักนัก บ่ควรรื้อม้างเสียแล เทวการรักษา
 คนเรา มี 4 คน คนหนึ่งชื่อ อุตฺตโม อยู่รักษาปลายบนหัว คนหนึ่งชื่อว่า กัมมะชีโว รักษาแขนขวา
 คนหนึ่งชื่อ สทฺโธ รักษาแขนซ้าย คนหนึ่งชื่อ ทักขิโน รักษาปลายตีนแล

สิทธิการ จักกล่าวอันดีและบ่ดี กระทำหื้อคนทั้งหลาย รู้ง่ายด้วยง่ายก็หลี และบ่ดี
 กาง มี 3 จำพวก ยังเรื้อน คือว่ากางผ้าตั้งข้อธงฉัตรนั้น 1 ปักข้อธง 1 ผืนผู้ึงกางสูง 1
 มี 3 ประการนี้แล

บ่ตีปกแบ่งตั้งยืนไว้ มี 3 ประการ คือว่าฉัตรขาว 1 ชุกตอกหลักแบ่งเรื้อน 1 อย่างฝัง
 ก้อนเส้าเตาไฟหิงไว้ยังเต็น 1 แล

บ่ตีมีกวง 3 ประการ คือว่าเสาเรื้อนเดี่ยว เสาขาวพันดา ออกชื่อแป นีแล

บ่ตีตั้งยืนไว้ มี 3 ประการ คือว่าข้าวบ่มียั้งกรกเอาสากใส่ไว้ 1 บ่ใส่ข้าวน้ำเพื่อพ้อย
 เอาหมีดตั้งไว้ก้อนเส้า 1 วันออกเรื้อนปกฝาไว้ 1 มีประการนี้แล

บ่ตีควรแห้งเสีย มี 3 ประการ คือว่าน้ำช่วยคัน 1 หมีดของแลโอ คือว่าหมีดตอกปูซา
 นั้น 1 ไหร่น้ำกิน 1 แล

บ่ควรตีห้อมันตั้ง มี 3 ประการ คือ เมื่อกินข้าวบ่ควรห้อมด้วยและโศกตั้งปักกัน อย่า
 เอาไม้ค้ำข้าวค้ำด้วยคัง น้ำคั้นกินเมื่อวางไว้ บ่ตีห้อมตั้ง

บ่ควรตีตาก มี 3 ประการ คือว่าภายวันออกเรื้อนมีหน้าก็ตี ปลายรั้วบ่ตีตากผ้า เสื่อ
 ขึ้น หมอนหนุน 1 หน้าเต็นเรื้อนผู้ึงบ่ตีตากผ้าปู 1 เมื่อยามค่ำหัว บ่ตีดอกเครื่องตัวออกตาก
 แดด 1 แล

บ่ตีกวนกัน มี 3 ประการ คือ บุงสงัดัว งา ข้าวสาลี ใส่กระบุงสงัดีแล้ว ภาย
 ลุนมาพ้อยมากันกวนกัน 1 ข้าวจักกินใส่ด้วยสะโศกอยู่ก่อนแล้ว ภายลุนพ้อยหันกวนเอาค้ำข้าว
 ลงคน 1 น้ำหมีดกินเอาบวยลงแกว่ง 1 นีแล

บ่ควรช่วย มี 3 ประการ คือ แม่มานช่วยค้ำน้ำไหกิน 1 ล้างด้วยซ็อนซันโศก 1
 เอาหมีดข้าวมาค้ำน้ำ มาจะหุงพ้อยเอาช่วยคัน 1 นีแล

บัตีย่องชั้น มี 3 ประการ คือว่าลูกอ่อนน้อย 1 แคร่ตามไฟ 1 ฝานุ่งตัวแก้แล้วโย่ง
ชั้น 1 น้แล

บัตีอ้าง มี 3 ประการ คือว่าทำโกตะเกียด 1 แรงตัว 1 เข้าของตัว 1 น้แล

บัตีควรพ่อกุ มี 3 ประการ คือคนซัดักผูกกราชวัตร 1 เข้าของฟ่าน 1 กรูบาพ่อกุแม่
ค่าสั่งสอน 1 บัควรพ่อกุ

บัตีควรลั่นรวน มี 3 ประการ คือ พระเจ้าธรรมเทศนา 1 กรูบา พ่อกุแม่ ท้าวขุน 1
เมื่อยขุน 1 น้แล

บัตีเกียดคำ มี 3 ประการ คือ ฟ่าฝน แดดลม 1 เจ้านาย กรูบา พ่อกุ แม่ 1 มิตร
แก้วสหายคำ 1 น้แล

บัตีร่นรวน มี 3 ประการ คือว่าพีน้องเผ่าพันธุ์พงศ์ชาติตัว 1 ทานผู้ใหญ่และกรูบา
พ่อกุแม่ 1 ทานผู้เป็นคมีเข้าของ มีผญา 1 น้แล

บัควรคี่เยียนตัว มี 3 ประการ คือ คนซัดัก 1 คนคร้านคี่ยากหาใจใหญ่ 1
คนมักเหล้าเหลื่อภาชนะ 1 น้แล

บัควรกินเสียก่อน มี 3 ประการ คือ เมื่อจกกินน้ำบ่ช่วยมือเสียก่อน 1 จกกินน้ำคัน
บ่ดอกเสียก่อน 1 หม้อข้าวน้ำบ่ทันหุงพ้อยกิน 1 น้แล

กูเป็นคี่แล้ว บ่เป็นทุกซัเข้าบัควรว่า 1 บ่อ่อนหามันเข้า บัควรว่า 1 กูบ่มีโทษเข้า บัควร
ว่า 1 มี 3 ประการ น้แล

บ่มีการ อยู่ตาย บัตียุด คือ ฟันเรื่อน 1 ฟันวัด 1 คิมันโค 1 น้แล

ที่บัควรคี่นึ่ง คือ สากมองตำข้าวก็คี่ ตำพริกเกลือก็คี่ 1 กลางปอยลาม 1 นึ่งกันหม้อ
อันคว่ำไ้ 1 น้แล

นัยยะที่บัควรข้ามกัน คือ รากหญ 1 กุ่มใส่คิมัน 1 เตาไฟเคื่อน 1 น้แล

บัควรเสพย์เมถุนะธรรมกับสัตว์ 1 ฝ้าขาว 1 คนผู้อันด้อยซ่า 1 น้แล

อันบัคี่พ่อกุเมื่อเข้า คือ วอก 1 พ่อกุเจ้าน้ำรากหญ 1 ห่านเสพย์กัน 1 น้แล

ควรคี่พ่อกุเมื่อนั้นมี นกยูง 1 พระสังฆะ 1 พรหมณ์ 1 มี 3 ประการ น้แล

บุคคลผู้ใดให้หลักเอนเสียยั้งที่ทั้งหลาย ฝูงอันกฎหมายมีที่นั้น ก็ยอมมีวรรณะ อายุ สุขะ
พละ ปัตติ ไปต่อได้เมียอายุ กันผู้ใดบ่หลักเสียไ้ด้นั้น ก็ยอมเสียศรี เตะสะตาระเพคคุณ กองจุ
อันแล

โลกทัศน์ชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรม

บทคัดย่อ

ของ

เรณู อรรธนาเมธี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคำหลักสูตร

ปริญญากการศึกษามหาบัณฑิต

มีนาคม 2528

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทยโดยการวิเคราะห์จากวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาไทยที่มีการปริวรรตแล้ว จำนวน 10 เรื่อง เป็นวรรณกรรมศาสนา 3 เรื่อง วรรณกรรมบันเทิงอันเนื่องมาจากศาสนา 2 เรื่อง และวรรณกรรมคำสอน 5 เรื่อง ผลการศึกษามีดังนี้

ประเด็นแรก โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ จากการวิเคราะห์พบว่า ชาวล้านนาไทยมีทัศนะต่อสถานภาพทางเพศชายและเพศหญิงแตกต่างกัน เพศหญิงมีสถานภาพทางสังคมต้อยกว่าเพศชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะตั้งครรภ์ หญิงโสตะจะถูกกวาดขับให้รู้ในงานบ้านงานเรือนเพื่อจะได้เป็นภรรยาที่ดี เมื่อมีสามีก็ต้องยกย่องเชิดชูสามี ต้องมีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรธิดาเป็นอย่างดี การประพฤติดีประเวณีถือว่าเป็นความผิดอย่างร้ายแรง ถ้าทำผิดอาจถูกขายโดยไม่มีสิทธิ์โต้แย้งได้ ส่วนเพศชายนั้นต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ เพื่อเลี้ยงดูครอบครัว ผู้ชายจะมีอำนาจและสิทธิเหนือบุตรธิดาและภรรยา

ประเด็นที่สอง โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองและสถานภาพทางการเมืองพบว่าชาวล้านนาไทยเชื่อว่าปัจเจกบุคคลเป็นก่อกำเนิดรัฐ ส่วนผู้ปกครองเป็นผู้มีบุญและมีและเป็นสมมติเทพต้องมีคุณธรรม มีการแบ่งระดับชนในสังคมออกเป็น 3 ระดับ คือผู้ปกครอง ไพร่ และข้า ชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นไรมีอิสระต่อตนเอง จึงมีความสัมพันธ์กับทุกชนชั้นได้ตามโอกาส ส่วนชนชั้นที่มีความสัมพันธ์ได้กับเฉพาะนายของตนคือ เจ้าข้าเท่านั้น เจ้าข้ามีสิทธิ์เหนือตัวข้า แต่ไม่ต้องรับผิดชอบต่อชีวิตข้า

ประเด็นที่สาม โลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและเครือญาติ สังคมชาวล้านนาไทยเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวรู้จักกันอย่างเสรีทุกคนมีสิทธิ์เลือกคู่ครอง ให้อย่างอิสระ เมื่ออยู่กินกันต้องมีการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษอันเป็นพิธีที่สำคัญมองข้ามไม่ได้ ฝ่ายหญิงมักไปอยู่กับฝ่ายชาย มีการแบ่งหน้าที่กัน ครอบครัวมักอยู่กันในหมู่ญาติ ผู้อาวุโสมีความสำคัญที่ทุกคนต้องเคารพเชื่อฟังและแสดงความกตัญญูต่อกัน โดยเฉพาะผู้นำในครอบครัวคือบิดา ทางด้านอาชีพ ชาวล้านนาไทยนิยมการทำนา และในการดำเนินชีวิตจะยึดมั่นในประเพณีนี้ไว้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ยึดมั่นในความดีความงาม

ประเด็นที่สี่ โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวล้านนาไทยถือว่าธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เป็นแหล่งความรู้และเป็นที่มาของความงามและความรัก ธรรมชาติจึงมีคุณอย่างมาก แต่ชาวล้านนาไทยยังเชื่อว่าธรรมชาติลงโทษมนุษย์ได้ นอกจากนั้น

ยังมีความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติโดยเฉพาะเรื่องผีมีบทบาทในสังคมมาก

ประเด็นสุดท้าย โลกทัศน์ที่มีต่อการอบรมสั่งสอน ชาวล้านนาไทยเห็นว่าการอบรมสั่งสอนก่อให้เกิดประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อมวลมนุษย์ คือ เป็นการรักษาไว้ซึ่งระบบสังคม และก่อให้เกิดสันติสุขแก่ชีวิตและสังคม

THE WORLD VIEW OF LANNA THAI PEOPLE IN LITERATURE

AN ABSTRACT

BY

RAYNU ATTHAMASER

Presented in partial fulfillment of the requirements

for the Master of Education degree

at Srinakharinwirot University

March 1985.

The objective of this thesis is to study the worldview of Lanna Thai people. Ten local literary work were analyzed. Three are religious in nature, two are religiously motivated entertaining, and five are moral instruction. They point to a few worldviews.

The first worldview is on the relationship of human. The literature point out that Lanna Thai woman is lower in status to man especially when she is pregnant. To learn all the household task and to rear the children form very important roles of Lanna Thai woman. She may be sold by he ruler or husband, if she commits adultery. The man has a right over children and wife. To support the family and study are very important roles of Lanna Thai man

The second worldview is on politics and political institution. The Lanna Thai people belive that individuals form the foundation of state. The rulers must possess merit Bhun and Parami (goodness) ; They are supposely, goods and must possess high virtue. There are three social classes, the rulers, the citizens and the slaves. The slaves - owner has the right over the slave but is not the responsible for his life.

The third worldview is on family relationship. The society allows young people to associate freely. Everybody is allowed to choose his or her own spouse. The worship of the ancestors' spirits is a very important rite in wedding. The woman will move to live with her husband's family. Division of work is practical in the household. The family is large and extended. The elders, especially the father or head of the household, are very important and must be respected and paid gratitude by all. Their main occupation is rice forming.

The fourth worldview is on nature and the supranatural. The people take nature as a part of life, a source of knowledge, beauty and love. Nature is, therefore, kind and magnanimous. They believe that nature could punish man. They also believe in the supranatural, especially the various spirits that play a great part in their lives.

The last worldview is on the instruction of the young. They believe that it is of great benefit to human - being because it preserves the social system and brings peace and happiness to life.